

การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา

คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2557

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A MODEL DEVELOPMENT FOR CULTURAL TOURISM
WITH COMMUNITY PARTICIPATION, UDONTHANI PROVINCE

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Sports Science
Faculty of Sports Science
Chulalongkorn University
Academic Year 2014
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี
โดย	นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ
สาขาวิชา	วิทยาศาสตร์การกีฬา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ กาญจนกิจ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	อาจารย์ ดร. อรุณศรี อ้อศรีวงศ์

คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

.....คณบดีคณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนินทร์ชัย อินทிரากรณ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. วิชิต คณิงสุขเกษม)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ กาญจนกิจ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(อาจารย์ ดร. อรุณศรี อ้อศรีวงศ์)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุชาติ ทวีพรปฐมกุล)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ เทพประสิทธิ์ กุลธวัชวิชัย)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(อาจารย์ ดร.นพรัตน์ ศุทธิถกล)

นิจิรา คลังสมบัติ : การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี (A MODEL DEVELOPMENT FOR CULTURAL TOURISM WITH COMMUNITY PARTICIPATION, UDONTHANI PROVINCE) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศ. ดร. สมบัติ กาญจนกิจ, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: อ. ดร. อรุณศรี อ้อศรีวงศ์, 207 หน้า.

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานีครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชน 2) ศึกษาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และ 3) พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่การเรียนรู้ กลุ่มเป้าหมายและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาได้แก่ ชุมชนในตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานีที่ได้คัดเลือก 4 หมู่บ้านได้แก่ บ้านดิวหมู่ 6 บ้านใหม่หมู่ 2 บ้านใหม่หมู่ 13 และบ้านจอมศรี โดยใช้การเปิดเวทีประชาคมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเพื่อสำรวจทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน และการสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth-interview) เจ้าหน้าที่ภาครัฐท้องถิ่น 5 คนและผู้อาวุโสในชุมชน 16 คน การเปิดเวทีประชาคม 5 ครั้งมีผู้เข้าร่วม 85 คน จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้ามีผู้เข้าร่วมประชุม 49 คน

ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในตำบลเมืองพานต้องการมีส่วนร่วมในการร่วมมือกันจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนของตน ชุมชนมีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งในธรรมชาติและ การทอผ้ามัดหมี่ในวิถีชีวิต ผลจากการประชุมเชิงปฏิบัติการทำให้เกิดกลุ่มแกนที่สามารถจะแบ่งหน้าที่รับผิดชอบเป็นกลุ่มย่อยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น กลุ่มทอผ้าเพื่อการเรียนรู้ กลุ่มทำอาหาร กลุ่มมัคคุเทศก์นำเที่ยว กลุ่มดูแลด้านที่พักในการให้บริการนักท่องเที่ยว ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยพบว่า จังหวัดอุดรธานีสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ตำบลเมืองพานให้มีขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยเฉพาะงานวิจัยครั้งนี้ได้เกิดการคิดประดิษฐ์ลวดลายผ้าทอมัดหมี่ลาย ‘หอนางอุสา’ ซึ่งเป็นโบราณวัตถุเพิงหินที่พิกตามตำนาน ‘อุสา-บารส’ อันเลื่องชื่อมีความสวยงามเป็นที่ประทับใจไปในท้องถิ่นเกิดเอกลักษณ์และนวัตกรรมใหม่ที่ส่งเสริมการสร้างมีขีดความสามารถเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนเพิ่มมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน

สาขาวิชา วิทยาศาสตร์การกีฬา

ปีการศึกษา 2557

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม

5278964539 : MAJOR SPORTS SCIENCE

KEYWORDS: CULTURAL TOURISM / COMMUNITY PARTICIPATION / UDONTHANI PROVINCE

NIJIRA KLANGSOMBAT: A MODEL DEVELOPMENT FOR CULTURAL TOURISM WITH COMMUNITY PARTICIPATION, UDONTHANI PROVINCE. ADVISOR: PROF. SOMBAT KARNJANAKIT, Ph.D., CO-ADVISOR: AROONSRI AUESRIWONG, Ph.D., 207 pp.

The aims of this research were 1) to study community participation 2) to study cultural-based tourism resources of the community and 3) to develop a model for cultural tourism with community participation, Udonthani province. Using a community forum on target group from 4 villages of Muanpan sub-district including Ban Tiew Moo 6, Ban Mai Moo2, Ban Mai Moo 13 and Ban Chomsri Moo 1 plus a participatory observation to build community participation and identify community cultural resources. In-depth-Interview was conducted to 5 local authorities involving cultural tourism and 16 elderly community members. Workshop was held at a conference room of the Phu Pra Bat historical Park where triangulation data was assumed with target group of 49 people attended.

It was found that the target group would like to participate in cultural tourism and to work together in operating practice process. From the workshop, they could perform a setting up of the sub-groups for different responsibilities including a weaving course for learning, food preparing, tour guiding and accommodation in order to welcoming their visitors/tourists. From the research process it was found that with diversity of cultural resources, Udonthani province is capable to develop a cultural tourism with community participation at Muangpan sub-district to meet a tourism destination competitiveness especially when a cloth weaving was designed a new pattern after a renow 'U-sa 's stone tower' image initiated according to this research . This is a new innovation and brand identifying for the tourism destination to be attractive more.

Keywords: Cultural Tourism, Community participation, Udonthani province, Thailand

Field of Study: Sports Science

Academic Year: 2014

Student's Signature

Advisor's Signature

Co-Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิตเรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานีฉบับนี้ ประสบความสำเร็จได้ด้วยดีด้วยความเมตตากรุณาจากคณาจารย์คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเฉพาะท่านรองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต คณิงสุขเกษม ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ท่านศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กาญจนกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ท่านผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาติ ทวีพรปฐมกุล และท่านรองศาสตราจารย์ เทพประสิทธิ์ กุลธวัชวิชัย กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ภายในมหาวิทยาลัย และท่านอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วมอาจารย์ ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี อาจารย์ ดร.นพรัตน์ ศุทธิถิตถล กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย อาจารย์ ดร.โสมฤทัย สุนธยาธร ที่ได้กรุณาให้แนวทางและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ทั้งต่องานวิจัยและตัวผู้วิจัยตลอดมา ผู้วิจัยรับรู้ด้วยความซาบซึ้งยิ่งและขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณคนในชุมชนตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานีที่ให้ความร่วมมือและให้คำแนะนำ ข้อมูล สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยและงานศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขอขอบพระคุณนายเผด็จ สุขเกษม วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี นายไชยรงค์ วงษาพรหม ผู้อำนวยการสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี นายเมธา ศิริรำไพวงษ์ นายอำเภอบ้านผือ นางสาวิณี เย็นสำราญ วัฒนธรรมอำเภอบ้านผือ และนางธาดา สังข์ทอง หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทที่ให้ความร่วมมือและให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณเพื่อนๆน้องๆนิสิตในคณะวิทยาศาสตร์การกีฬาตลอดจนบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เอื้อให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับแนวปฏิบัติทางเทคโนโลยี

และขอขอบพระคุณทุกคนในครอบครัวและผู้ที่ไม่ได้กล่าวนามไว้ในที่นี้ได้สร้างแรงบันดาลใจให้การทำงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงและเกิดคุณค่าความภาคภูมิใจของผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย	7
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	7
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	8
ประโยชน์ที่ได้รับ.....	9
บทที่ 2 ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	10
1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว.....	10
2. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	26
3. แนวคิดการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยว	34
4. แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism).....	43
5. แนวคิดการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันและขีดความสามารถใน การมีเสน่ห์ดึงดูดใจ (Tourism destination competitiveness and attractiveness: TDCA).....	52

6. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR).....	58
7. แนวคิดเกี่ยวกับการทำงานร่วมกัน/การร่วมมือกันที่เพิ่มพูนพัฒนาขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป แบบมีส่วนร่วม (Participatory incremental collaboration/cooperation: PIC).....	65
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	66
กรอบแนวคิดการวิจัย	80
บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย.....	81
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	81
กลุ่มตัวอย่าง	81
สถานที่ดำเนินการวิจัย.....	82
1. ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย	82
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	89
3. การตรวจสอบหาคุณภาพของเครื่องมือวิจัย	93
4. กลุ่มประชากรเป้าหมาย.....	93
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล	94
6. การวิเคราะห์และการจัดกระทำกับข้อมูล.....	96
บทที่ 4 บริบทจังหวัดอุดรธานี และตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี	98
1. สภาพทั่วไปของจังหวัดอุดรธานี	99
1.1 ลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ ที่ตั้งและอาณาเขต สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และ ทรัพยากรธรรมชาติ.....	99
1.2 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี.....	102
1.3 ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี : สถานที่ท่องเที่ยว ศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญา และเอกลักษณ์.....	114
2. ที่ตั้งและสภาพทางภูมิศาสตร์ของตำบลเมืองพาน.....	114
2.1 สภาพทั่วไปของชุมชน	115

2.2	ทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน ที่จะพร้อมนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวให้ได้เรียนรู้คือ	119
2.3	สถานการณ์และแนวโน้มโอกาสของการท่องเที่ยวในชุมชน.....	133
บทที่ 5	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	134
	สรุปผลการวิจัย.....	134
	อภิปรายผล.....	135
1.	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research).....	135
2.	การพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัด อุดรธานี โดยสามารถเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม การท่องเที่ยวบนฐานชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการ ท่องเที่ยว ที่น่าสนใจดังต่อไปนี้คือ	137
3.	ข้อค้นพบจากการกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการเตรียมการเป็นสิ่ง สำคัญ ในการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วม	141
4.	ข้อค้นพบการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่การเรียนรู้ ทำให้ได้ รูปแบบ CAT-DI ซึ่งเป็นรูปแบบของการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจและการมีขีด ความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์.....	142
	ข้อเสนอแนะ	145
	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	145
	ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ	146
	ข้อเสนอแนะในการวิจัย.....	146
	รายการอ้างอิง	148
	ภาคผนวก.....	161
	ภาคผนวก ก	162
	ภาคผนวก ข	166
	ภาคผนวก ค	171

ญ

หน้า

ภาคผนวก ง.....	177
ภาคผนวก จ.....	182
ภาคผนวก ฉ.....	204
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	207

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 ตัวเลขคาดการณ์จำนวนนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศทั่วโลกและแยกตามภูมิภาค ขององค์การท่องเที่ยวโลก (United Nations World Tourism Organization).....	2
ตารางที่ 2 ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย.....	84

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงเส้นทางการไหลของกลุ่มน้ำลำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี	6
ภาพที่ 2 วิวัฒนาการวงจรชีวิตแหล่งท่องเที่ยวตามแนวคิดของบัทเลอร์ (Butler’s Tourism area life cycle).....	49
ภาพที่ 3 Vengesai’s proposed conceptual model of TDCA (Vengesai, 2003)	52
ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันของครูชและริชชี	57
ภาพที่ 5 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน นักวิจัย นักพัฒนาหรือเอกชนก่อนและหลังการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	61
ภาพที่ 6 กรอบแนวคิดการวิจัย	80
ภาพที่ 7 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน.....	91
ภาพที่ 8 แผนที่อำเภอในจังหวัดอุดรธานี.....	100
ภาพที่ 9 แผนที่แสดงพิกัดพื้นที่ อำเภอบ้านผือ.....	117
ภาพที่ 10 แผนที่ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี	118
ภาพที่ 11 แผนที่แสดงทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ	122
ภาพที่ 12 ผ้าทอมัดหมี่ลวดลายหอนางอุสา เอกลักษณะชุมชนที่ค้นพบในงานวิจัย.....	143
ภาพที่ 13 โมเดล CAT-DI (Competitiveness Attractiveness Tourism Destination Identify) .	144
ภาพที่ 14 บทบาทการแสดงความคิดเห็นและอภิปรายในประเด็นที่ได้รับมอบหมายของผู้เข้าร่วมในการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop).....	179
ภาพที่ 15 การทำอาหารรับประทานร่วมกันตอนพักเที่ยงในวันประชุมเชิงปฏิบัติการ	179
ภาพที่ 16 ทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ อุดรธานี	183
ภาพที่ 17 เิงหินโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ	183

ภาพที่ 18 ภาพเขียนสีโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์รูปคนปรากฏบนเพิงหินใน	184
ภาพที่ 19 ภาพเขียนสีโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์รูปวัวปรากฏบนเพิงหินใน	184
ภาพที่ 20 กลุ่มใบเสมาหินโบราณ สลักรูปนางอัปสร ศิลปะยุคเกาะแกร์ ในอารยธรรมสมัยขอมโบราณ	185
ภาพที่ 21 ส่วนหนึ่งของกลุ่มแกนที่เป็นกลุ่มสตรีที่ในชุมชนที่ทำการทอผ้ามัดหมี่ในตำบลเมืองพาน	190
ภาพที่ 22 ‘ผ้าขิดอีสาน’ งานฝีมือชาวบ้านในจังหวัดอุดรธานี	191
ภาพที่ 23 การเปิดเวทีประชาคมในการวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม....	191
ภาพที่ 24 การสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมชุมชนและทรัพยากรใน ...	192
ภาพที่ 25 ผ้าทอลวดลายหอนางอุสาที่สำเร็จแล้ว	193
ภาพที่ 26 ผ้าทอลวดลายหอนางอุสาบนกี่ทอผ้าตามที่มีผู้สั่งทำ.....	193
ภาพที่ 27 นางทองกลาง เวียงวงศ์ ชาวบ้านจากบ้านใหม่ หมู่ที่ 2 กับผลงานผ้าทอมัดหมี่ลวดลาย	194
ภาพที่ 28 ‘ผ้าทอลวดลายหอนางอุสา’ ที่ทอขึ้นเป็นที่นิยมชื่นชอบของผู้พบเห็น ชอบที่จะซื้อหรือ	194
ภาพที่ 29 กระบวนการทำงานตามขั้นตอนของการ ‘มัดหมี่ลวดลายหอนางอุสา’ ที่ต้องทำการมัด.....	195
ภาพที่ 30 เส้นด้ายที่ทำการมัดหมี่ยอมตามลวดลายที่กำหนดไว้แล้ว พร้อมสำหรับการจะนำไปทอผ้า	196
ภาพที่ 31 การทอผ้ามัดหมี่และอุปกรณ์การทอผ้าแบบพื้นบ้านอีสาน ที่ใช้ทำ ‘ผ้าทอลวดลายหอนางอุสา’	197
ภาพที่ 32 ดอกฝ้ายที่เอาเมล็ดออกหมดแล้ว จะต้องตากแดดให้แห้งดี (ประมาณ 3 - 7 วัน) แล้วปั่นพันต่อกันไว้เป็นเกลียว.....	198
ภาพที่ 33 การปั่นฝ้ายที่เกลียวกันไว้แน่นให้เป็นเส้นด้ายในวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน	198
ภาพที่ 34 ผ้าที่ทอขึ้นจากด้ายฝ้ายสีขาว จะถูกย้อมด้วยใบของต้นครามจนเป็นสีกรมท่าหรือน้ำ	199
ภาพที่ 35 การย้อมครามแบบโบราณที่บ้านจอมศรี หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ.....	199
ภาพที่ 36 อุปกรณ์ทำข้าวเม่าในบ้านจอมศรี หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองพาน ที่ปัจจุบันมีการปรับปรุง.....	200

ภาพที่ 37 การแปรรูปในท้องถิ่นทำข้าวเกรียบว่าวใบเตยหอมที่มียอดจำหน่ายในท้องถิ่นหมดทุก..	200
ภาพที่ 38 ทิวทัศน์ในมุมหนึ่งของตำบลเมืองพานที่แลเห็นเทือกเขาภูพานน้อยชัดเจนของวัน	201
ภาพที่ 39 รอยพระพุทธรบาทที่วัดพระพุทธรบาทบัวบก ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัด อุดรธานี	201
ภาพที่ 40 รอยพระบาทหลังเต่า หนึ่งในสี่รอยที่พบบนเทือกเขาภูพานน้อย	202
ภาพที่ 41 รอยพระบาทหนองบัวที่วัดพระพุทธรบาทหนองบัว ตำบลเมืองพาน.....	202
ภาพที่ 42 รอยพระพุทธรบาทบัวบานที่วัดพระพุทธรบาทบัวบาน ในตำบลเมืองพาน.....	202
ภาพที่ 43 ต้นครามใบนำมาใช้ย้อมผ้าให้เป็นสีกรมท่าหรือสีคราม	203
ภาพที่ 44 ดอกฝ้ายสีสันสวยงามเมื่อแก่จัดจะให้ดอกฝ้ายเป็นปุ๋ยสีขาวใช้ทำเส้นด้ายฝ้าย	203

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยว (Tourism) นอกจากจะมีความเกี่ยวข้องกับการเดินทาง (Travel) ทั้งที่เป็น การแสวงหาความรู้ความบันเทิงหรืออื่นๆ ยังมีบทบาทและความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมของประเทศตามที่ปรากฏอยู่ในทฤษฎีภาคของโลกในปัจจุบัน (Goeldner & Ritchie, 2009) ทั้ง ประเทศที่พัฒนาแล้วเช่นในทวีปยุโรป อเมริกา หรือออสเตรเลียและประเทศที่กำลังพัฒนาในทวีป อัฟริกาและเอเชียที่รวมทั้งประเทศไทยต่างก็สร้างรายได้จากการท่องเที่ยวนำไปพัฒนาประเทศของตน (Schubert, Brida, & Rizzo, 2011; UNWTO, 2010) เห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญ มากอันหนึ่งที่ได้นำมาช่วยพัฒนาประเทศและแก้ไขปัญหาความยากจน (UNWTO, 2009) ที่สำคัญ เช่น จากการเป็นแหล่งที่มาของเงินตราต่างประเทศที่นำมาช่วยลดการขาดดุลการค้าการชำระหนี้ของประเทศ (Schubert et al., 2011; UNWTO, 2012) การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมใหญ่ที่ก่อให้เกิด การจ้างงานทั้งโดยตรงและต่อเนื่องตามมาอีกอย่างมากทำให้สามารถกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนใน แทบทุกระดับ (Wattanukuljarus & Coxhead, 2008) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีอัตราการเติบโตที่ เร็วที่สุดและเป็นอุตสาหกรรมบริการที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของโลก โดยองค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) ได้คาดการณ์ว่าถึงปี พ.ศ. 2563 จะมีนักท่องเที่ยวที่เดินทางระหว่างประเทศเพิ่มขึ้นถึงกว่า 1,600 ล้านคนและมีรายได้จากการท่องเที่ยวมากกว่า 100 ล้านล้านบาท (UNWTO, 2012)

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีรายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอันดับหนึ่ง โดยภาครัฐ ได้สนับสนุนงบประมาณจำนวนมากในการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การคมนาคม การสื่อสาร ไฟฟ้า ประปา เพื่อรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยว (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2551) ซึ่งแม้ว่า สาธารณูปโภคเหล่านั้นจะช่วยให้ความเป็นอยู่ของชุมชนสะดวกสบายขึ้น แต่ผลกระทบในทางลบที่ เกิดขึ้นตามมาทั้งต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมแหล่งโบราณคดีรวมถึงปัญหาความ เสื่อมโทรมทางสังคม มีการท่องเที่ยวที่ขัดต่อศีลธรรม จริยธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งยังคง แอบแฝงอยู่ในบางพื้นที่ (สมบัติ กาญจนกิจ, 2557) ซึ่งทำให้ส่งผลต่อชุมชนในระยะยาว เพราะขาดการ วางแผนการท่องเที่ยวที่ดี (Swarbrooke, 1999) และทำให้ผู้สนใจมาท่องเที่ยวยังสถานที่ท่องเที่ยว นั้นๆ ลดลงอีกด้วย อีกทั้งสภาพเศรษฐกิจระบบทุนนิยม (Capitalism) ที่ทำให้รายได้จากธุรกิจท่องเที่ยว

ตกอยู่กับผู้ประกอบการนายทุนเป็นส่วนใหญ่ ผลประโยชน์รายได้ที่แท้จริงกระจายถึงคนในชุมชนในสัดส่วนที่น้อยมาก (สินธุ์ สโรบล, 2547)

ตารางที่ 1 ตัวเลขคาดการณ์จำนวนนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศทั่วโลกและแยกตามภูมิภาคขององค์การท่องเที่ยวโลก (United Nations World Tourism Organization)

จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางระหว่างประเทศ (ร้อยล้าน)			
ภูมิภาคโลก	ปี 2000	ปี 2010	ปี 2020
ยุโรป	390	527	717
เอเชียตะวันออกเฉียง/แปซิฟิก	116	231	438
อเมริกา	134	195	284
แอฟริกา	27	46	75
ตะวันออกกลาง	19	37	69
เอเชียใต้	6	11	19
ทั่วโลก	692	104.7	160.2

ที่มา องค์การท่องเที่ยวโลก (UNWTO: United Nations World Tourism Organization)

การตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวในการประชุมของสหประชาชาติที่รีโอ เดอ จาเนโร เมื่อปี พ.ศ. 2535 ได้เน้นให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable tourism) สนับสนุนแนวคิดการท่องเที่ยวชุมชน (Community-based tourism: CBT) ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวท้องถิ่นเน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวางแผนจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตน (Li, 2010; Logar, 2010; Mathilda, 2014)

การจัดการท่องเที่ยวที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมดังกล่าวได้จัดทำกันในหลายรูปแบบ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวแบบที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท (Home stay) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนี้กำลังเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นอย่างมาก (Richards, 2007; Yan & Bramwell,

2008) เพราะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินควบคู่ไปกับการเรียนรู้ ทำความเข้าใจต่อสังคมและวัฒนธรรมความเชื่อในสรรพสิ่งที่แตกต่างกันที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ มีการศึกษาเรียนรู้ผู้อื่นหรือวัฒนธรรมอื่นที่แตกต่างจากวัฒนธรรมของตนเอง (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2551) ทำให้เพิ่มพูนประสบการณ์ใหม่ๆและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมคุณค่าความเจริญรุ่งเรืองแห่งอารยธรรมในอดีต กล่าวได้ว่าแหล่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ แหล่งที่เป็นประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏให้เห็นจากโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศาสนสถาน โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานต่างๆงานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิมในท้องถิ่นและสิ่งปลูกสร้าง ผังเมืองรวมทั้งซากปรักหักพัง ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้น และแกะสลัก ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่างๆทางศาสนา(Yan & Bramwell, 2008; Yang, 2011; Yang & Wall, 2009) การละเล่น ดนตรี ศิลป หัตถกรรม การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่างๆ ภาษาและวรรณกรรม รวมถึงระบบการศึกษา วิถีชีวิต กลุ่มชนต่างๆและวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การทำอาหาร ธรรมเนียมการรับประทานอาหาร และเทศกาลต่างๆ ลักษณะงานหรือเทคโนโลยีต่างๆที่มีการนำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น ซึ่งทำให้ได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์และความเป็นมาของคนในชาติ วัฒนธรรมความคิด ความเชื่อของคนในอดีตอันจะทำให้ทราบถึงแรงบันดาลใจในการสร้างสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่ (Goeldner & Ritchie, 2006; Xie & Wall, 2000; Yan & Bramwell, 2008; Yang, 2011) ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรมแต่ละชนชาติหรือแต่ละท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ท้าทายให้มนุษย์สนใจใคร่รู้สัมผัสความแตกต่างด้วยตนเอง ประเทศต่างๆทั่วโลกใช้เอกลักษณ์ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนชาติเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญอย่างประเทศต่างๆในยุโรป อเมริกาและจีน เป็นต้น

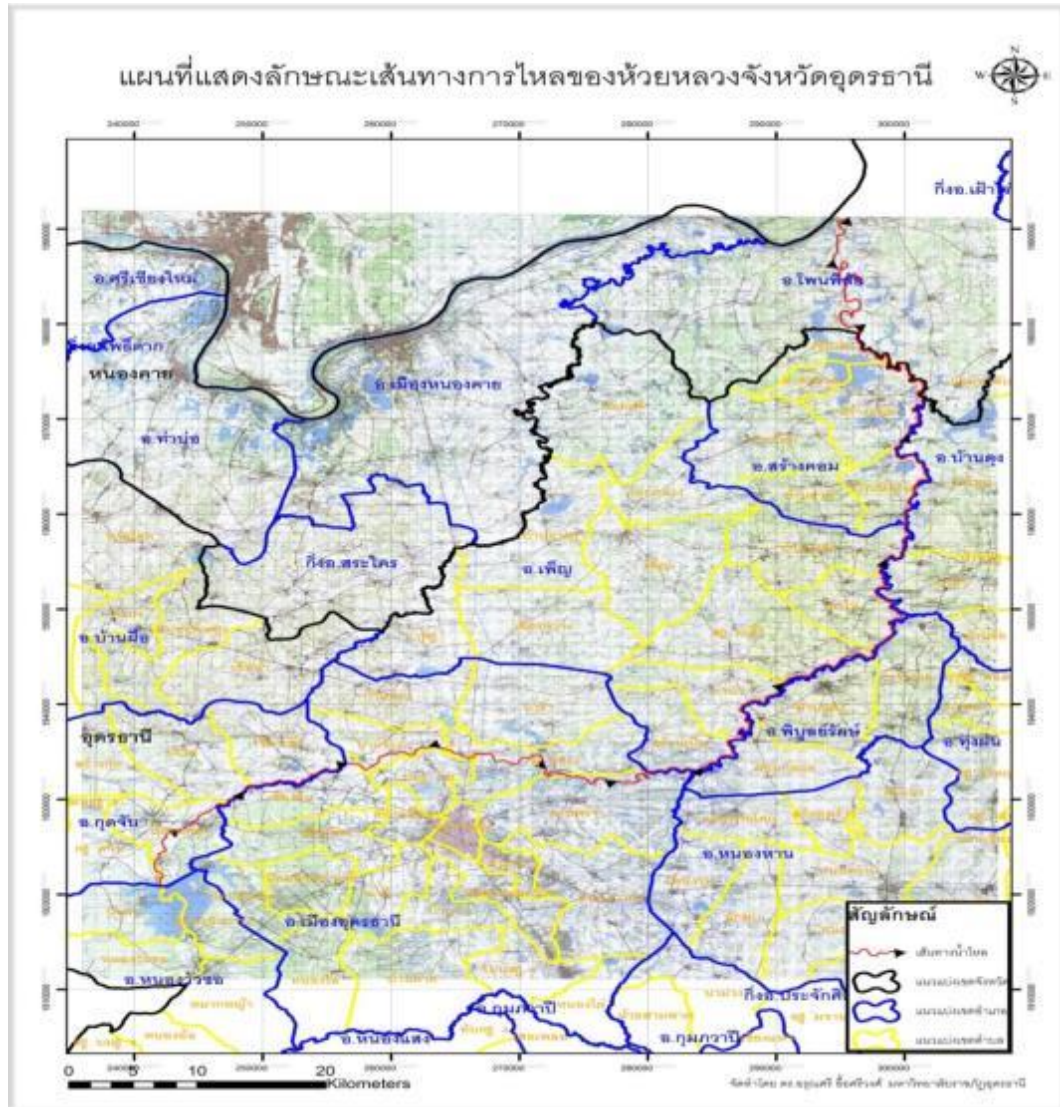
รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมควรเป็นการจัดการทั้งเพื่อเป็นการนำเสนอการท่องเที่ยววัฒนธรรมท้องถิ่นและการดูแลนักท่องเที่ยวต่างวัฒนธรรมให้มีความสุขและความพึงพอใจที่สามารถผสานวัฒนธรรมที่แตกต่างให้เข้ามาใกล้ชิด สร้างสรรค์บรรยากาศความเป็นมิตรไมตรี (สินธุ์ สโรบล และ อุดร วงษ์ทับทิม, 2546) แก่กันและกันได้ทั่วทุกคน (สุนีย์ เลี้ยวเพ็ญวงศ์, 2552) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้นักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีความแตกต่างจากนักท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ เพราะมีความเคารพ (พจนา สวนศรี, 2546) และให้คุณค่าวัฒนธรรมอื่นและทุกชนชาติ(ประเวศ วะสี, 2554) จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะช่วยกันส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งปัจจุบันและในอนาคตโดยควรมีการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างระมัดระวังรอบคอบมีรูปแบบที่เหมาะสมที่จะก่อให้เกิดความสมดุลแห่งกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป (ศรีศักดิ์ วัลลิโหมดม, 2010) เพื่อมิให้การท่องเที่ยวก่อผลกระทบในเชิงลบแก่สังคม มีการคำนึงถึงนักท่องเที่ยวต่างวัฒนธรรมด้วยการรู้เขารู้เรา (ศราวุฒิ วัชรบัณฑิต, 2552) จะทำให้การจัดการเกิดความพึงพอใจสำหรับทุกคน

จากแนวทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังกล่าวมา ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีทุนทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพเนื่องจากมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองแนวทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างดีทั้งวัฒนธรรมไทยที่โดดเด่นใน ความมีน้ำใจไมตรีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูล มีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์แต่ละภูมิภาคแตกต่างกันออกไป (ศราวุฒิ วัชรระป็นตี, 2552) และยิ่งแยกย่อยความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในท้องถิ่นได้ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละจังหวัดอีกด้วย เช่นจังหวัดอุดรธานีนอกจากเป็นจังหวัดที่มีศักยภาพความพร้อมเพื่อความก้าวหน้าการขยายตัวสูงทุกภาคส่วนทั้งด้านเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนเพื่อเป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนและการคมนาคมทั้งทางบกทางอากาศของภูมิภาคภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่ครอบคลุมทั้งประเทศเพื่อนบ้านใกล้ชิดเช่นประเทศลาว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2556) จังหวัดอุดรธานียังเป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีเก่าแก่กว่า 5000 ปีที่องค์การเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ขึ้นทะเบียนให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง เมื่อปี พ.ศ. 2535 ทำให้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปในระดับโลก เพราะมีการค้นพบหลักฐานที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ย้อนไปราวกว่า 4000 ปี อันได้แก่ เครื่องประดับ เครื่องปั้นดินเผาตามหลุมฝังศพ เครื่องโลหะ เครื่องสำริด เครื่องเหล็กซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรกรรม และที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือการค้นพบเส้นใยในแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเป็นเทคโนโลยีการทอผ้าที่พัฒนามาจากการทำเชือก เสื่อและเครื่องจักสาน (จากหลักฐานพบว่าชาวบ้านเชียงรู้จักการทำเชือกมาไม่ต่ำกว่า 5,600 ปีมาแล้ว) นอกจากนี้ยังพบหลักฐานเกี่ยวกับมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์อีกมากกระจายอยู่ตามพื้นที่ส่วนต่างๆในจังหวัดอุดรธานี ที่สำคัญ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทที่ซึ่งในกลุ่มนี้ทางกรมศิลปากรได้สำรวจพบโบราณสถานแล้วจำนวน 68 แห่ง พบภาพเขียนสีตามเพิงหินต่างๆราว 45 แห่ง และพบสิ่งก่อสร้างที่ดัดแปลงเพิงหินธรรมชาติให้เป็นศาสนาสถานกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป (ฤดีมน ปริตีสนิท, 2544)

จังหวัดอุดรธานีนอกจากมีหลักฐานปรากฏของร่องรอยอารยธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ให้ได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการเรียนรู้ดังกล่าว ในวิถีชีวิตผู้คนโดยเฉพาะในชุมชนชนบทส่วนใหญ่ที่ยังมีวิถีดำรงชีวิตที่สงบมีความเรียบง่ายบนความผูกพันที่ยังคงแน่นแฟ้นระหว่างบ้านและวัดตามแบบธรรมเนียมที่สืบทอดกันมาในวัฒนธรรมอีสาน อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันแห่งยุคโลกาภิวัตน์ที่การสื่อสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่ต่างๆมีความเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วส่งผลให้ความเจริญทางวัตถุล้ำหน้าความเจริญทางจิตใจแผ่เข้าไปในท้องถิ่นห่างไกล อีกทั้งการเปิดการค้าเสรีของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออาเซียน (ASEAN ECONOMIC COMMUNITY: AEC) ที่จะเกิดขึ้นอย่างแน่นนอนในเร็ววัน ซึ่งการเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงทางการค้าการลงทุนในภาครัฐและธุรกิจใหญ่จะตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่น แต่ในภาคส่วนชนบทยังด้อยโอกาสที่จะได้เตรียมความพร้อมสร้าง

ความเข้มแข็งภายในชุมชนให้สามารถรู้เท่าทันเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบตามมาต่างๆที่มองไม่เห็นหรือคาดเดาได้ในอนาคต สิ่งหนึ่งที่จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ดีคือการสนับสนุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีอยู่ภายในชุมชนให้มียุทธศาสตร์ดำรงอยู่ในสังคมได้ ให้ชุมชนตระหนักรู้ถึงความสำคัญและคุณค่าของวัฒนธรรมจากมรดกทางภูมิปัญญาเก่าแก่ที่สืบทอดจากบรรพบุรุษด้วยความภาคภูมิใจ จากการสำรวจวิถีชีวิตของวัฒนธรรมชนบทที่ปรากฏอยู่ตามชุมชนใหญ่ของกลุ่มน้ำลำห้วยหลวงจังหวัดอุดรธานีผู้วิจัยพบว่าการทอผ้าพื้นเมืองเป็นสิ่งที่เรียนรู้สืบทอดในครอบครัวมาจากบรรพบุรุษนั้นมีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง จากการสอบถามชาวบ้านที่ทำการทอผ้าพื้นเมืองเหล่านี้จะมีทอกันทั้งไหมและฝ้ายเรียกว่าทอผ้า‘มัดหมี่’ ซึ่งการทำมัดหมี่เป็นขั้นตอนเฉพาะก่อนนำเส้นด้ายมาทอเป็นผืนผ้าให้เกิดลวดลายต่างๆที่ประดิษฐ์คิดขึ้นตามจินตนาการของผู้ทำแต่น่าเป็นห่วงว่าในยุคสมัยใหม่รุ่นลูกหลานปัจจุบันนี้ไม่มีเวลาหรือให้ความสำคัญสืบทอดภูมิปัญญาเก่าแก่นี้บ่อยลงมากหรือบางคนไม่เคยรู้จัก ผู้วิจัยเล็งเห็นคุณค่างานหัตถกรรมที่เป็นวัฒนธรรมในวิถีดำรงชีวิตพื้นบ้านที่มีมาแต่ดั้งเดิมนี้ว่ามีความเป็นเอกลักษณ์ สืบทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่น นอกจากนี้จะสามารถเป็นวัฒนธรรมที่มีความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแล้ว น่าจะเป็นกิจกรรมที่จะนำไปสู่แนวทางที่จะสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี โดยทำให้การทอผ้ามัดหมี่พื้นเมืองนี้เป็นสิ่งดึงดูดใจผู้มาเยือนที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้านสำหรับนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตชุมชน (Hunter, 2011) พร้อมกับได้ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนเกิดมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้นเนื่องมาจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็ช่วยกระตุ้นส่งเสริมชุมชนในการสร้างจิตสำนึกลดการพึ่งพาในสิ่งไม่จำเป็นจากภายนอกชุมชนด้วย

กลุ่มน้ำลำห้วยหลวงของจังหวัดอุดรธานีเป็นลักษณะของที่ราบบริเวณลุ่มน้ำที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ ต้นกำเนิดของลำห้วยหลวงเกิดจากเทือกเขาภูพานบริเวณรอยต่อของอำเภอเมืองจังหวัดหนองบัวลำภูกับอำเภอหนองวัวซอในเขตจังหวัดอุดรธานี โดยลำน้ำห้วยหลวงเมื่อไหลผ่านพื้นที่ราบของจังหวัดอุดรธานีลงสู่แม่น้ำโขงได้ทำให้เกิดเป็นลักษณะพื้นที่ลุ่มน้ำกึ่งบริเวณกว้าง (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งชุมชนขนาดใหญ่ที่ตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานทำมาหากินเพาะปลูกเป็นหลักอยู่มาแต่อดีตและขยายขนาดชุมชนใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ มีลักษณะความโดดเด่นทางวัฒนธรรมในการดำรงวิถีชีวิตตามแบบชนบทที่เรียบง่ายของสังคมเกษตรกรรมที่ซึ่งยังดำรงวัฒนธรรมการทอผ้าแบบพื้นบ้านอันมีเอกลักษณ์คุณค่าและความสวยงามของหัตถกรรมพื้นบ้านซึ่งทำขึ้นสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันและในงานบุญประเพณีทางศาสนาต่างๆมาแต่ในอดีตนั้น จะสามารถทำให้เกิดเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจในทางการท่องเที่ยวได้ (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, มปป.)

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงเส้นทางการไหลของกลุ่มน้ำลำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี
ที่มา อาจารย์ ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ (อรุณศรี อื้อศรีวงศ์, 2554)

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการพัฒนารูปแบบการ
ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานีในพื้นที่กลุ่มน้ำลำห้วยหลวง โดยต้อง
ค้นหาคำตอบร่วมกับชุมชนว่ามีเงื่อนไขปัจจัยอะไรที่สามารถทำให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดย
ชุมชนได้ นอกจากนี้ปัจจัยใดทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน และการจัดการท่องเที่ยวที่

เน้นพัฒนากระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนมีวิธีการและขั้นตอนอย่างไร โดยมุ่งเน้นการย้อนรอยวัฒนธรรมดั้งเดิมของอีสานนำเสนอในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีส่วนร่วมของชุมชน จากคำถามดังกล่าวข้างต้นจึงมีการกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยให้ได้มาซึ่งคำตอบในการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวจังหวัดอุดรธานีสู่การเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้กำหนดเลือกพื้นที่วิจัยที่ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เป็นพื้นที่ศึกษานำร่อง (Pilot Study) เน้นการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยนำแนวคิด Tourism Destination Competitiveness and Attractiveness (TDCA) ของเวงจีซายี (Vengsesayi, 2003) มาประยุกต์ใช้ในบางส่วน ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) และใช้ PIC Model วางแผนพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว

กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยประกอบด้วย 2 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1) ชุมชนที่อาศัยอยู่ในตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ที่มีอาชีพทอผ้าสีทออดยาวนานมาจากบรรพบุรุษ ได้แก่ บ้านจอมศรีหมู่ที่ 1 บ้านใหม่หมู่ที่ 2 บ้านดัวหมู่ที่ 6 บ้านใหม่หมู่ที่ 13 2) เจ้าหน้าที่ภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี นายอำเภอบ้านผือ วัฒนธรรมอำเภอบ้านผือ และหัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. งานวิจัยในครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ สามารถยืดหยุ่นได้ตามสภาพการณ์ และอาจมีตัวแปรอื่นที่ไม่ได้เป็นปัจจัยในชุมชนโดยตรงเข้าไปเกี่ยวข้องเนื่องมาจากสังคมมีความเคลื่อนไหวอยู่

ตลอดเวลาทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้นในขั้นตอนศึกษาที่ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มและผลงานอาชีพใหม่อาจจะมีตัวแปรอื่นที่ก่อให้เกิดความสำเร็จก็ถือว่าเป็นผลสำเร็จอันเนื่องมาจากงานวิจัยนี้ด้วย

2. ข้อจำกัดด้านจริยธรรมมีกำหนดการเก็บข้อมูล 1 ปีนับแต่วันอนุมัติจริยธรรม 9 ต.ค. 2012

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งประวัติศาสตร์ มรดกโลก วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตชุมชน ศิลปหัตถกรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษและส่งเสริมให้ได้สืบทอดศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตชนบทในจังหวัดอุดรธานีไว้ให้เป็นมรดกแก่รุ่นลูกรุ่นหลานสืบต่อไป

การพัฒนาการรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นวัฒนธรรมในวิถีชีวิตชุมชนที่มีการทำทอผ้ามัดหมี่แบบพื้นบ้านอีสาน สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ โดยให้ชุมชนเข้ามาร่วมกันช่วยให้นักท่องเที่ยวหรือผู้เข้ามาเยือนได้มีการเรียนรู้ในกระบวนการทอผ้าแบบพื้นบ้านของอีสาน ให้เป็นการถ่ายทอดและสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมนั้นไว้และทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันทางวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของชุมชนต่างๆตามมาด้วยความเป็นมิตรภาพที่ดีระหว่างเจ้าบ้าน (host) และผู้มาเยือน (visitor)

TDCA หมายถึง การนำรูปแบบ Tourism Destination Competitiveness and Attractiveness มาประยุกต์ใช้ในการวางแผนสู่การปฏิบัติในการพัฒนาที่ชุมชนมีส่วนร่วมกันค้นหาวัฒนธรรมชุมชนที่จะพัฒนาให้แหล่งท่องเที่ยวมีขีดความสามารถการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจและทำให้เกิดขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวที่จะสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยือนได้มากกว่าแหล่งท่องเที่ยวอื่นที่มีคุณลักษณะเดียวกัน

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ให้เกิดความเข้มแข็งที่ต่อเนื่องมีพลังกลุ่มจนเกิดเป็นกลุ่มแกนที่มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเรื่องการพัฒนาการรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีแต่ต้นจนเสร็จสิ้น

ลุ่มน้ำห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี หมายถึง บริเวณพื้นที่ราบกว้างใหญ่ของจังหวัดอุดรธานีที่ลำน้ำห้วยหลวงไหลผ่านเพื่อลงสู่แม่น้ำโขง ทำให้เกิดเป็นที่ตั้งชุมชนเติบโตเป็นขนาดใหญ่มาจนปัจจุบัน

ครอบคลุมพื้นที่ในหลายอำเภอ ได้แก่ อำเภอหนองวัวซอ อำเภอกุดจับ อำเภอเมือง อำเภอบ้านฝืด อำเภอพิบูลย์รักษ์ อำเภอหนองหาน อำเภอเพ็ญ อำเภอทุ่งฝน และอำเภอบ้านดุง ที่ใช้เป็นฐานในการคัดเลือกพื้นที่ในการวิจัยที่มีวิถีวัฒนธรรมการทอผ้ามัดหมี่ ผ้าหมี่ขิด และการทำผ้าย้อมครามภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิมที่สืบเนื่องจากรุ่นบรรพบุรุษอย่างต่อเนื่องตลอดมาไม่ขาดช่วง (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, มปป.; อรุณศรี อื้อศรีวงศ์, 2554)

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. เกิดการมีส่วนร่วมภายในชุมชนทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึภาคภูมิใจในเอกลักษณ์จากฐานทรัพยากรในชุมชนที่เป็นนวัตกรรมลวดลายผ้าทอ ‘มัดหมี่ลวดลายหอนางอุสา’ ที่เป็น ‘brand’ การเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว
2. เกิดการรวมกลุ่มเชิงเศรษฐกิจเป็นแนวทางสร้างรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวให้กับคนในชุมชน
3. เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงการเรียนรู้และการตระหนักที่จะอนุรักษ์ปกป้องภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น และพร้อมจะสามารถขยายฐานแนวความคิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในวิถีชีวิตชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนดังกล่าวไปปฏิบัติยังกลุ่มอื่นๆต่อไป

บทที่ 2

ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีจากเอกสาร ตำรา วารสาร รวมทั้งผลงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศและข้อมูลของจังหวัดอุดรธานี ในประเด็นที่เกี่ยวข้องทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อใช้เป็นแนวทางของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ดังนี้คือ

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
2. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
3. แนวคิดการพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยว
4. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
5. แนวคิดความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว และการมีความสามารถในการแข่งขัน (Tourism destination competitiveness and attractiveness: TDCA)
6. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)
7. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการทำงานร่วมกัน/การร่วมมือกันที่เพิ่มพูนขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปแบบมีส่วนร่วม (Participatory, Incremental Collaboration/Cooperation: PIC)
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในและต่างประเทศ

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ความหมายของการท่องเที่ยว มีผู้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

แมคอินทอชและโกลด์เนอร์ (McIntosh & Goeldner, 1986) กล่าวว่า การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยไปยังอีกที่หนึ่งที่อยู่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม เป็นกระบวนการนันทนาการรูปแบบหนึ่งที่มีผลรวมของปรากฏการณ์ต่างๆและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับธุรกิจและบริการต่างๆ รวมถึงรัฐบาลของประเทศเจ้าภาพและประชาชนในท้องถิ่นซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องอยู่ในกิจกรรมหรือกระบวนการความดึงดูดใจจากการต้อนรับที่อบอุ่นมีไมตรีจิตแก่ผู้มาเยือนหรือนักท่องเที่ยว สอดคล้องกับองค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) ที่ให้ความหมายการท่องเที่ยวว่าเป็นการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานตื่นเต้นหรือเพื่อหาความรู้โดยเดินทางเป็นระยะทางมากกว่า 80 กิโลเมตรจากบ้าน (UNWTO, 2004)

สมบัติ กาญจนกิจ กล่าวถึงการท่องเที่ยว (Tourism) ว่าไม่ได้หมายความเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือสนุกสนานบันเทิง แต่หมายรวมถึงการเดินทางเพื่อประชุมหรือสัมมนา เพื่อศึกษาหาความรู้ เพื่อการกีฬา เพื่อติดต่อธุรกิจตลอดจนเยี่ยมญาติพี่น้องด้วย โดยมีเงื่อนไขเป็นหลักการ 3 ประการ ได้แก่ 1). เดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว (Temporary) 2). เดินทางด้วยความสมัครใจ (Voluntary) 3). เดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ (สมบัติ กาญจนกิจ, 2544, 2557)

กรมการท่องเที่ยวของ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมภาคบริการที่มีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยอย่างมาก โดยเฉพาะการเป็นแหล่งรายได้นำมาซึ่งเงินตราต่างประเทศ การสร้างงาน การกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและในระดับท้องถิ่น และการท่องเที่ยวมีส่วนในการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานของการคมนาคมขนส่ง การค้าและการลงทุน มีบทบาทอย่างสำคัญในการช่วยการฟื้นฟูเศรษฐกิจเมื่อยามประเทศประสบภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2009)

ฉันทิช วรรณถนอม ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวคือการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราวเพื่อวัตถุประสงค์ในการพักผ่อน เที่ยวชม เพลิดเพลินหรือเพื่อวัตถุประสงค์อื่นใดที่ไม่ใช่การประกอบอาชีพ (ฉันทิช วรรณถนอม, 2552) ซึ่งการท่องเที่ยวจะครอบคลุมองค์ประกอบหลักอย่างน้อย 6 ประการคือ

1. นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน
2. สิ่งดึงดูดใจหรือแหล่งท่องเที่ยวหรือทรัพยากรการท่องเที่ยว
3. โครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการด้านการท่องเที่ยว
4. องค์การภาครัฐ
5. องค์การภาคเอกชน
6. เจ้าบ้านหรือประชาชนในท้องถิ่น

วรรณมา วงษ์วานิช กล่าวว่า การท่องเที่ยว มิได้มีความหมายเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่ยังหมายถึง การเคลื่อนย้ายประชากรจากแห่งหนึ่งไปสู่อีกแห่งหนึ่ง รวมทั้งการเดินทางภายในประเทศและเดินทางระหว่างประเทศ การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน มีกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกันได้รับความรู้ สนุกสนานเพลิดเพลิน ซึ่งพอจะสรุปความหมายของคำว่า การท่องเที่ยวจะมีความหมายอย่างไร ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข 3 ประการคือ 1) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว 2) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ 3) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตามที่มีไม่ใช่เพื่อประกอบ

อาชีพหรือหารายได้ (วรรณภา วงษ์วานิช, 2546) สอดคล้องกับทิพวรรณ พุ่มมณี กล่าวว่า การท่องเที่ยว ประกอบด้วยองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการคือ 1. การเดินทางจากที่อยู่อาศัยไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว 2. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ 3. การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆก็ตามที่มีใช้เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ (ทิพวรรณ พุ่มมณี, 2552)

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยว (Tourism) ว่าเป็นเรื่องของการเดินทาง (Travel) แต่ต้องเป็นการเดินทางที่เป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจมิใช่ถูกบังคับหรือเพื่อสินจ้าง แต่เพื่อวัตถุประสงค์อื่นๆเช่น เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน การศึกษาศาสนา กีฬา เยี่ยมญาติมิตร ติดต่อธุรกิจ การประชุมสัมมนา เป็นต้น เพราะการประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีพของมนุษย์ว่าก่อให้เกิดความเครียดจึงต้องมีการนันทนาการ (Recreation) เพื่อผ่อนคลายความเครียดในยามว่าง (Leisure time) ควบคู่กับการประกอบอาชีพในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งนันทนาการรูปแบบหนึ่งที่นิยมกันมากในหมู่มนุษย์ก็คือการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีสัญชาตญาณอยากรู้อยากเห็นสิ่งแปลกใหม่และต้องการหาความรู้และประสบการณ์จึงมีความต้องการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อสนองความต้องการเหล่านี้ โดยมีแรงกระตุ้นที่สำคัญอยู่ 4 ด้านคือ 1. แรงกระตุ้นด้านกายภาพ (Physical motivation) เป็นแรงกระตุ้นที่เกิดจากความต้องการการพักผ่อนทางร่างกายและจิตใจให้สดชื่นรักษาบำรุงสุขภาพ เช่น การอาบน้ำแร่ การร่วมกิจกรรมกีฬา เป็นต้น 2. แรงกระตุ้นด้านวัฒนธรรม (Cultural motivation) เป็นแรงกระตุ้นที่เกิดจากความต้องการอยากรู้จักวัฒนธรรมของประเทศที่ไม่เคยรู้จักมาก่อนรวมทั้งการดำเนินชีวิต ศิลป สถานที่ทางประวัติศาสตร์ เทศกาลต่างๆ เป็นต้น 3. แรงกระตุ้นด้านส่วนตัว (Personal motivation) เป็นแรงกระตุ้นที่เกิดจากความต้องการส่วนตัว เช่น เดินทางไปเยี่ยมญาติมิตร การไปจาริกแสวงบุญ เป็นต้น 4. แรงกระตุ้นด้านสถานภาพและชื่อเสียง (Prestige and status motivation) เป็นแรงกระตุ้นที่เกิดจากความต้องการพัฒนาระดับตัวเองให้สูงขึ้นและสร้างชื่อเสียง เช่น การเข้าร่วมประชุม การเข้าร่วมแข่งขันกีฬา การศึกษาต่อต่างประเทศ เป็นต้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548b)

สรุปว่า การท่องเที่ยว หมายถึงการเดินทางใดๆจากที่อยู่อาศัยไปยังที่ซึ่งถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้วยความสมัครใจ เป็นการชั่วคราวที่ไม่เป็นการเดินทางไปเพื่อหารายได้หรือประกอบอาชีพ เป็นกระบวนการนันทนาการที่เกิดขึ้นในเวลาว่าง (Leisure time) ซึ่งมีการเดินทาง (Travel) มาเกี่ยวข้อง โดยมีความสัมพันธ์ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับธุรกิจและบริการต่างๆรวมถึงรัฐบาลของประเทศเจ้าภาพและประชาชนในท้องถิ่น

องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีองค์ประกอบต่างๆที่มีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน โดยองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน (สมบัติ กาญจนกิจ, 2544) ได้แก่

1. ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism resource)
2. บริการการท่องเที่ยว (Tourism service)
3. ตลาดการท่องเที่ยว (Tourism market)

ศูนย์เครือข่ายความรู้วัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยบูรพา กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยว จากการที่การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเดินทางและมีกิจกรรมอื่นๆเกี่ยวข้องด้วยอีกมากมายนั้นเป็นการนำทรัพยากรด้านต่างๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ ก่อให้เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของมวลมนุษยชาติซึ่งส่งผลไปสู่การพัฒนาประเทศนั้นว่าประกอบไปด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้ (ศูนย์เครือข่ายความรู้วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยบูรพา, 2547)

1. นักท่องเที่ยว เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยว เพราะเป็นผู้ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวขึ้น ดังนั้นนักท่องเที่ยวจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่องค์กรและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งระดับประเทศและระดับโลก จะทำการศึกษาวิจัยและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับนักท่องเที่ยว เพื่อนำมาวางแผนในการพัฒนาการท่องเที่ยว

2. การเดินทาง การท่องเที่ยวก็คือการเดินทางไปให้ถึงจุดหมายปลายทางตามที่นักท่องเที่ยวตั้งใจไว้ โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง คือ ทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ การเดินทางท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพโดยวิธีใดๆนั้น จะต้องสามารถอำนวยความสะดวกในการเดินทางทั้งสภาพยานพาหนะที่ใช้เดินทางและระบบเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางมีความปลอดภัยไปถึงจุดหมายปลายทางด้วยความเรียบร้อยรวมทั้งการประหยัดซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดการเดินทางเพิ่มขึ้น

3. แรงจูงใจในการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งที่กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวออกเดินทางท่องเที่ยว เพื่อสนองความต้องการของตนเอง การท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นได้นั้น นักท่องเที่ยวจะต้องมีสิ่งบันดาลใจ เช่น การไปชมการแข่งขันกีฬาในต่างประเทศ และก็จะพิจารณาการท่องเที่ยวอย่างอื่นประกอบด้วย เช่น การชมโบราณสถานโบราณวัตถุ ศึกษาชีวิตความเป็นอยู่และภาษาของคนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นต้น ตามปกตินักท่องเที่ยวจะเดินทางหรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับแรงจูงใจที่สำคัญ 4 ประการคือ

3.1 แรงจูงใจทางกายภาพ (Physical Motivation) ได้แก่ เพื่อการพักผ่อน สนุกสนานรื่นเริง เปลี่ยนบรรยากาศ เล่นกีฬา สันทนาการ หรือเพื่อรักษาสุขภาพ พักฟื้น เป็นต้น

3.2 แรงจูงใจทางวัฒนธรรม (Cultural Motivation) ได้แก่ เพื่อการศึกษาหาความรู้ และประสบการณ์ในสิ่งที่ตนสนใจ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ดนตรี ศิลปะ นาฏศิลป์ และศาสนา เป็นต้น

3.3 แรงจูงใจระหว่างบุคคล (Interpersonal Motivation) ได้แก่ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพื่อกิจกรรมบางอย่าง ซึ่งเกิดจากการขัดจูง ชักชวนหรือโน้มน้าวจิตใจ ความปรารถนาที่จะได้รู้จักคนใหม่ๆ

3.4 แรงจูงใจทางด้านสถานภาพหรือชื่อเสียง (Status and Prestige Motivation) ได้แก่ เพื่อการพัฒนาตนเอง เพื่อเพิ่มความรู้ ประสบการณ์และสถานภาพของตนเอง ตลอดจนทำให้ตนเองได้รับชื่อเสียง เช่น การประชุม การอบรม การศึกษาดูงาน อาสาสมัคร เป็นต้น

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา กล่าวถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวว่าต้องมีอย่างน้อย 3 องค์ประกอบ หรือ 3A (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548b) คือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยวต้องมีสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Attraction) เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ต้องมีสิ่งดึงดูดใจอย่างใดอย่างหนึ่งในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมเยือนสถานะนั้นๆ ซึ่งสิ่งดึงดูดใจในการท่องเที่ยวย่อมแตกต่างกันไปตามประเภทของทรัพยากร โดยนักท่องเที่ยวแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มย่อมสนใจสิ่งดึงดูดใจของทรัพยากรท่องเที่ยวแต่ละประเภทไม่เหมือนกัน เช่น นักท่องเที่ยวกลุ่มหนึ่งอาจสนใจด้านความสวยงามของธรรมชาติก็ชอบไปเที่ยวภูเขาหรือหาดทราย ขณะที่นักท่องเที่ยวอีกกลุ่มหนึ่งอาจสนใจด้านศิลปวัฒนธรรมก็ชอบไปเที่ยวชมวิถีชีวิตของชาวเขา หรือนักท่องเที่ยวอีกกลุ่มหนึ่งอาจสนใจด้านโบราณสถานก็ชอบไปเที่ยวชมอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้ภาพลักษณ์และราคาค่าเข้าชมของทรัพยากรท่องเที่ยวก็มีส่วนในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมด้วย

2. ทรัพยากรการท่องเที่ยวต้องมีเส้นทางคมนาคมขนส่งเข้าถึง (Accessibility) เป็นปัจจัยที่สำคัญของทรัพยากรท่องเที่ยวที่ต้องมีเส้นทางหรือโครงข่ายขนส่งที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวนั้นตลอดจนสามารถติดต่อเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียง ถ้าขาดเส้นทางคมนาคมขนส่งเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวแล้ว แม้ว่าแหล่งท่องเที่ยวจะมีความสวยงามประทับใจหรือมีคุณค่าสูงส่งเพียงใดก็ตามย่อมจะไร้ความหมายอย่างสิ้นเชิง เพราะไม่สามารถเดินทางเข้าไปเยี่ยมชมทรัพยากรท่องเที่ยว นั้นได้ จึงต้องมีถนนหนทาง สถานีขนส่งทางรถยนต์ ท่าเรือ และท่าอากาศยาน เป็นต้น เพื่อให้ธุรกิจขนส่งสามารถนำนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวก รวดเร็วและปลอดภัย

3. ทรัพยากรการท่องเที่ยวต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทรัพยากรท่องเที่ยวที่ต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกไว้บริการนักท่องเที่ยวที่

เข้ามายังแหล่งท่องเที่ยวให้ได้รับความสุข ความสบายและความประทับใจ ทำให้นักท่องเที่ยวอยากจะเที่ยวนานวันขึ้น โดยปกติสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้รัฐบาลจะเป็นผู้จัดหาและพัฒนาเพื่อบริการแก่ประชาชนของตนเองอยู่แล้ว สำหรับนักท่องเที่ยวถือเป็นผลพลอยได้จากการให้บริการเหล่านี้ซึ่งอาจแยกประเภทของสิ่งอำนวยความสะดวกออกเป็น 3 ประเภทคือ

3.1 สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวประเภทการเข้า-ออกเมือง เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่สำคัญเพราะเป็นประตูแรกที่นักท่องเที่ยวจะผ่านเข้าประเทศ โดยปกตินักท่องเที่ยวต่างชาติจะเดินทางเข้าออกประเทศจะต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านบริการเข้าออกประเทศอย่างประทับใจแก่นักท่องเที่ยวมากที่สุดเพื่อให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางมาซ้ำอีก ซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทเข้า-ออกเมืองประกอบด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทย่อยๆอยู่ 4 ประเภท คือ

3.1.1 สิ่งอำนวยความสะดวกในการขนถ่ายกระเป๋าเดินทาง เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าออกประเทศควรมีความรวดเร็วในการขนถ่ายกระเป๋าเดินทางของนักท่องเที่ยว ถ้าหากล่าช้าจะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความเบื่อหน่ายและฝังตรึงอยู่ในความทรงจำอาจเช็ดขยาดไม่อยากเดินทางมาอีก

3.1.2 สิ่งอำนวยความสะดวกในการตรวจตราหนังสือเดินทาง เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าออกประเทศควรดำเนินการตรวจคนเข้าเมืองให้เร็วขึ้น อาจเพิ่มช่องตรวจเช็คให้มากขึ้นและมีการแบ่งเป็นช่องเฉพาะคนที่ถือหนังสือเดินทางภายในประเทศกับช่องสำหรับคนต่างด้าวที่ถือหนังสือเดินทางต่างประเทศ

3.1.3 สิ่งอำนวยความสะดวกในการตรวจค้นของติดตัวเมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าออกประเทศควรดำเนินการตรวจค้นสิ่งของติดตัวให้รวดเร็ว อาจเพิ่มเจ้าหน้าที่ให้เพียงพอแก่นักท่องเที่ยวหรือจัดเจ้าหน้าที่สุกการตรวจค้นเป็นคณะโดยไม่ปะปนกับบุคคลที่ไม่ใช่พนักงาน

3.1.4 สิ่งอำนวยความสะดวกในการต่อวีซ่าหรือการอนุญาตเข้าเมืองเมื่อนักท่องเที่ยวประสงค์ที่จะขออนุญาตอยู่ต่อชั่วคราวหลังจากครบกำหนดตามที่ได้ขออนุญาตไว้ก็ควรอำนวยความสะดวกในการต่อวีซ่าให้รวดเร็ว เพื่อจูงใจนักท่องเที่ยวให้อยู่ในประเทศนานวันขึ้น ถ้าหากการต่อวีซ่าล่าช้าหรือมีปัญหาแก่นักท่องเที่ยวก็ไม่อยากขอต่อวีซ่าจะทำให้ประเทศชาติสูญเสียเงินรายได้จากนักท่องเที่ยว

3.2 สิ่งอำนวยความสะดวกประเภทโครงสร้างพื้นฐาน เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการยังชีพของประชาชนหรือที่เรียกกันว่าสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โดยที่รัฐบาลของแต่ละประเทศพยายามสร้างสิ่งเหล่านี้แก่ประชาชนในประเทศของตนให้ได้รับความสะดวกสบายอยู่อย่างมีความสุขและส่งผลเป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวอีกด้วย ประเทศใดมีบริการ

สาธารณูปโภคและสาธารณูปโภคการที่ดี ย่อมทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความสะดวกสบายในการเข้ามาเยี่ยมเยือนและเกิดความประทับใจอยากกลับมาท่องเที่ยวอีก โครงสร้างพื้นฐานนั้นจำเป็นต้องลงทุนสร้างด้วยเงินมหาศาลและใช้เวลาในการก่อสร้างนาน ที่สำคัญมี 8 ประเภทดังนี้คือ

3.2.1 การสื่อสาร เป็นการให้บริการด้านการสื่อสารแก่ประชาชน เพื่อสามารถทำการสื่อสารติดต่อกับบุคคลต่างๆตามต้องการทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศได้อย่างสะดวกรวดเร็วและเพียงพอ เช่น บริการโทรศัพท์ โทรเลข โทรสาร จดหมาย ไปรษณีย์ เป็นต้น ซึ่งนักท่องเที่ยวก็สามารถใช้บริการด้านการสื่อสารในการส่งข่าวสารไปยังญาติมิตรที่บ้านเมืองของตนเองหรือติดต่อสอบถามข้อมูลทางการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

3.2.2 มีบริการน้ำที่มีความสะอาดและเพียงพอซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถใช้บริการระบบน้ำในการปฏิบัติกิจประจำวัน เช่น ระบบน้ำประปาที่สะอาดพร้อมทั้งมีการวางท่อให้น้ำไหลอย่างไม่ติดขัด เป็นต้น

3.2.3 ระบบไฟฟ้า เป็นการให้บริการด้านกระแสไฟฟ้า แก่ประชาชนเพื่อใช้ในการให้แสงสว่างและใช้กับอุปกรณ์สิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆได้อย่างเพียงพอ เช่น เครื่องปรับอากาศ พัดลม เครื่องโกนหนวด เตารีด เครื่องเป่าผม เป็นต้น ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถใช้บริการด้านระบบไฟฟ้าได้ด้วยเช่นกัน จึงต้องมีการลงทุนผลิตไฟฟ้าอย่างพอเพียง โดยจะต้องมีการคาดการณ์ล่วงหน้าเกี่ยวกับปริมาณการใช้ไฟฟ้าและจัดหาไว้ให้เพียงพอกับความต้องการที่อาจจะเกิดขึ้นจากการขยายตัวของนักท่องเที่ยวใน

3.2.4 การสุขาภิบาล เป็นการให้บริการดูแลสุขาภิบาลแก่ประชาชนให้มีความสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ เช่น การกำจัดน้ำเสีย การกำจัดสิ่งขี้ถ่ายจากร่างกาย และการกำจัดขยะมูลฝอย เป็นต้น นับว่ามีความสำคัญต่อการท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวย่อมไม่ชอบเดินทางไปที่ท่องเที่ยวในท้องถิ่นหรือประเทศที่สกปรก เรื่องการกำจัดสิ่งโสโครกสกปรกเหล่านี้ จำต้องกระทำอย่างถูกสุขลักษณะ อีกทั้งต้องมีการเตรียมการเป็นอย่างดีซึ่งอาจต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญด้านนี้โดยเฉพาะเข้าช่วยจึงต้องมีการลงทุนค่อนข้างสูง

3.2.5 ถนนหนทาง เป็นเส้นทางสัญจรไปมาของประชาชนอีกทั้งเป็นเส้นทางของนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวรวมถึงสถานีขนส่งทางรถยนต์ ท่าเรือ และท่าอากาศยานเพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวก รวดเร็วและปลอดภัย

3.2.6 การสาธารณสุข เป็นการให้บริการด้านสุขภาพอนามัยแก่ประชาชนเมื่อเกิดเจ็บป่วยหรืออุบัติเหตุ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถใช้บริการด้านสาธารณสุขในระหว่างเดินทางท่องเที่ยว เช่น โรงพยาบาล คลินิก ศูนย์อนามัย เป็นต้น ซึ่งสถานพยาบาลเหล่านี้จะต้องมีแพทย์และพยาบาลไว้รักษาให้ทันทั่วทั้ง โดยคำนึงถึงการใช้ภาษาที่ให้นักท่องเที่ยวเข้าใจด้วย

3.2.7 สวนสาธารณะ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน ในท้องถิ่น ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถใช้ร่วมกันได้ แม้ว่าความต้องการของบุคคลทั้ง 2 กลุ่มอาจไม่เหมือนกัน และผู้วางแผนควรสร้างสวนสาธารณะขึ้นที่ให้ผู้สามารถรับใช้บุคคลทั้ง 2 กลุ่ม โดยนำเอาความต้องการของทั้ง 2 กลุ่มมารวมกันและผสมให้กลมกลืนกันก็จะเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวมาก ซึ่งการจัดสร้างสวนสาธารณะนั้นควรจัดให้มีทั้งในตัวเมืองและนอกเมืองไว้บริการประชาชนและนักท่องเที่ยว สำหรับการจัดสร้างสวนสาธารณะในตัวเมืองควรสร้างให้กลมกลืนกันระหว่างสิ่งก่อสร้างรอบๆกับบริเวณพื้นที่เปล่าโล่งๆ ส่วนการจัดสร้างสวนสาธารณะนอกเมืองควรสร้างให้กลมกลืนกับสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ก็อาจมีการจัดทำสวนสาธารณะขึ้น 2 ข้างถนนเพื่อช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติและเพิ่มความสวยงามของทิวทัศน์สองข้างทางด้วย

3.2.8 การศึกษาและฝึกอบรม เป็นการให้บริการด้านความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนท้องถิ่นมีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพธุรกิจท่องเที่ยวที่สนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นการสร้างงานให้แก่ประชาชนและพัฒนาการท่องเที่ยวด้วย จึงต้องมีสถาบันการศึกษาที่จะให้ความรู้และฝึกอบรมทักษะให้แก่บุคลากรที่อยู่ในธุรกิจท่องเที่ยว ทั้งนี้การศึกษาควรใช้ 2 ภาษาพร้อมกันไปคือภาษาท้องถิ่นและภาษาอังกฤษ ถ้าหากสามารถเรียนภาษาต่างประเทศอื่นๆเพิ่มขึ้นก็ยิ่งดี

3.3 สิ่งอำนวยความสะดวกประเภทความปลอดภัย เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่มุ่งให้ความปลอดภัยทางร่างกาย ชีวิต และทรัพย์สินแก่ประชาชนและเป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวด้วย ทั้งนี้เนื่องจากความปลอดภัยเป็นสิ่งพึงปรารถนาตามธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนและเป็นสัญชาตญาณอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่พยายามหลีกเลี่ยงต่อความไม่ปลอดภัยที่อาจเกิดขึ้นกับตัวเองให้มากที่สุด ในการตัดสินใจที่จะตัดสินใจเดินทางไปท่องเที่ยวยังสถานที่ใดก็ตามนักท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงความปลอดภัยทางร่างกาย ชีวิตและทรัพย์สินเป็นสิ่งสำคัญ หากมีข่าวเกี่ยวกับความไม่ปลอดภัยเกิดขึ้นที่ใด เช่น มีการโจรกรรม ปล้นจี้ ชิงทรัพย์ ไร้อะไร มีการรบกวนก่อความไม่สงบ ปฏิวัติรัฐประหาร เป็นต้น เหตุการณ์เหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวเพราะจะทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกไม่ปลอดภัยก็จะไม่เดินทางไปท่องเที่ยวสถานที่นั้นแม้จะมีสิ่งดึงดูดใจมากมายอย่างไรก็ตาม ซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัยที่สำคัญมี 3 ด้านคือ

3.3.1 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัยในลักษณะทั่วไป เป็นการคุ้มครองรักษาความปลอดภัยและบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนของ ตนเองรวมถึงนักท่องเที่ยวโดยพยายามดำเนินการแก้ไข ป้องกัน ปรามปรามอาชญากรรมและ ความเดือดร้อนต่างๆทั่วราชอาณาจักร ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ร่วมมือกับกรมตำรวจจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือนักท่องเที่ยว (ศช.ทท.) เพื่ออำนวยความสะดวกและความปลอดภัยกับนักท่องเที่ยว โดยอยู่ในความรับผิดชอบของกองปราบปรามสามยอดเพื่อให้คำแนะนำช่วยเหลืออำนวยความสะดวกแก่

นักท่องเที่ยวด้านการแจ้งความ การดำเนินคดีและระเบียบพิธีต่างๆอันเกี่ยวกับความไม่ปลอดภัยที่จะเกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยวรวมทั้งศูนย์รวมข่าวและรับแจ้งเหตุร้ายต่างๆที่เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังมีตำรวจท่องเที่ยวออกปฏิบัติงานและตรวจตราตามสถานท่องเที่ยวสำคัญๆด้วยอย่างไรก็ตามการดำเนินงานด้านความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวควรอยู่ในลักษณะของการป้องกันมากกว่าการปราบปรามซึ่งอาจจะใช้มาตรการป้องกันต่างๆ เช่น การเสริมสร้างทัศนคติที่ดีของคนในท้องถิ่นต่อนักท่องเที่ยว การให้ความรู้ด้านความปลอดภัยแก่บุคคลที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว การออกกฎหมายป้องกันความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยว การให้ความช่วยเหลือเมื่อนักท่องเที่ยวประสบอันตราย เป็นต้น

3.3.2 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัยจากการใช้บริการท่องเที่ยวเป็นการให้ความคุ้มครองดูแลความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวจากการใช้บริการท่องเที่ยวเพื่อมิให้เกิดอุบัติเหตุหรือถูกหลอกลวงจากผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวดังต่อไปนี้

3.3.2.1 ความปลอดภัยจากการใช้บริการด้าน การขนส่ง ในการใช้บริการขนส่งของนักท่องเที่ยวจะต้องให้มีเส้นทางยานพาหนะ ผู้ประจำ ยานพาหนะที่เหมาะสม เพื่อมิให้เกิดอุบัติเหตุแก่นักท่องเที่ยวและยังต้องป้องกันมิให้นักท่องเที่ยว ถูกประทุษร้าย ถูกวางยานอนหลับ ถูกกรีดล้วงกระเป๋า ถูกจี้ปล้นบนยานพาหนะขนส่ง นอกจากนี้ ยังต้องป้องกันมิให้นักท่องเที่ยวถูกโกงราคาค่าโดยสารด้วย

3.3.2.2 ความปลอดภัยจากการใช้บริการด้านที่พักแรม ในการใช้บริการที่พักแรมของนักท่องเที่ยวก็น้องป้องกันมิให้ทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวสูญหายหรือเสียหาย ไม่ว่าจะสูญหายหรือเสียหายภายในห้องพักหรือที่ฝากไว้กับโรงแรมนอกจากนี้ยังต้องป้องกันมิให้นักท่องเที่ยวถูกโกงราคาค่าที่พักด้วย

3.3.2.3 ความปลอดภัยจากการใช้บริการด้านแหล่งท่องเที่ยว ในการใช้บริการด้านแหล่งท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวก็น้องให้นักท่องเที่ยวได้รับความปลอดภัย โดยมีการป้องกันมิให้เกิดอุบัติเหตุขณะเที่ยวชมในแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งต้องป้องกันมิให้นักท่องเที่ยวถูกโกงราคาค่าเข้าชมจากแหล่งท่องเที่ยวด้วย

3.3.2.4 ความปลอดภัยจากการใช้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม ในการใช้บริการอาหารและเครื่องดื่มของนักท่องเที่ยวก็น้องให้นักท่องเที่ยว ปลอดภัยจากอาหารเป็นพิษและการโกงราคาค่าอาหารและเครื่องดื่มจากร้านอาหาร

3.3.2.5 ความปลอดภัยจากการใช้บริการด้านนำเที่ยว ใน การใช้บริการด้านนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ของนักท่องเที่ยวก็น้องให้นักท่องเที่ยว ปลอดภัยจากการถูกหลอกลวงของธุรกิจนำเที่ยวที่ขายบริการแล้วไม่ได้รับบริการหรือได้รับบริการไม่ครบตามที่ตกลงกันไว้รวมทั้งการโกงราคาค่าบริการนำเที่ยวด้วย

3.3.2.6 ความปลอดภัยจากการใช้บริการด้านสินค้าที่

ระลึก ในการใช้บริการด้านสินค้าที่ระลึกของนักท่องเที่ยวก็ต้องให้นักท่องเที่ยวปลอดภัยจากการถูกลอกหลวงของผู้ประกอบธุรกิจจำหน่ายสินค้าที่ระลึกที่ขายสินค้าไม่ได้คุณภาพมาตรฐานหรือของปลอม หรือจ่ายเงินแล้วไม่ส่งมอบสินค้าให้ หรือโกงราคาสินค้าสูงเกินไป

3.3.2.7 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัยอื่นๆ

เป็นการคุ้มครองดูแลความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวด้านอื่นๆ เช่น การอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวด้านแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ การให้ข่าวสารข้อมูลด้านความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548b) ได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมในองค์ประกอบของทรัพยากรท่องเที่ยวของประเทศไทยว่าควรเพิ่มความเป็นมิตรไมตรีจากเจ้าของท้องถิ่น (Amity) เข้าไปอีก1Aเนื่องจากคนไทยมีความเป็นมิตรไมตรีกับนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดีและเป็นจุดแข็งที่ได้เปรียบประเทศอื่นๆ อีกทั้งเป็นปัจจัยที่สำคัญให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมเยือนแล้วเกิดความสุขความประทับใจอยากเดินทางเข้ามาซ้ำอีก จนเป็นที่กล่าวขานถึงความเป็นมิตรไมตรีอันดีงามของคนไทยไปทั่วโลก ซึ่งความเป็นมิตรไมตรีนั้นสามารถแสดงออกได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การให้การต้อนรับอย่างอบอุ่นแก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ การส่งยิ้มให้นักท่องเที่ยว การทักทายพูดคุยกับนักท่องเที่ยว การแสดงความโอ้ออมอารีด้วยการให้บริการเล็กๆน้อยๆแก่นักท่องเที่ยว การเชิญนักท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมงานบุญงานประเพณี เป็นต้น 2) การให้ความช่วยเหลือแก่นักท่องเที่ยว เช่น การให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว การให้ความช่วยเหลือแก่นักท่องเที่ยวที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนหรือประสบอุบัติเหตุ หรือประสบภัยจากโจรผู้ร้าย หรือเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างกะทันหัน การชี้แนะเส้นทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว การให้คำแนะนำหรือคำเตือนแก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น

สรุป องค์ประกอบการท่องเที่ยว เป็นความเกี่ยวข้องมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างปัจจัยต่างๆทางการท่องเที่ยว ได้แก่ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว บริการทางการท่องเที่ยว ตลาดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวและแรงจูงใจทางการเดินทางท่องเที่ยว

ประเภทของการท่องเที่ยว

ทิพวรรณ พุ่มมณี (2552) จำแนกประเภทของการท่องเที่ยวใน 2 ลักษณะ ได้แก่ การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic tourism) เป็นการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศของบุคคลที่มีถิ่นพำนักถาวรในประเทศนั้นๆ และการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International tourism) เป็นการเดินทางท่องเที่ยวจากประเทศหนึ่งซึ่งเป็นถิ่นที่พำนักถาวรไปยังประเทศอื่นๆ ซึ่งแบ่งได้เป็น 1) Inbound tour คือการเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในประเทศอื่นที่มีได้ เป็นถิ่นพำนักถาวร และ 2)

Outbound tour คือการเดินทางออกจากประเทศที่เป็นถิ่นที่พำนักถาวรไปท่องเที่ยวยังประเทศอื่น (ทิพวรรณ พุ่มมณี, 2552)

มิล (Mill, 1990) แบ่งประเภทของการท่องเที่ยวเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. การท่องเที่ยวตามลักษณะพื้นฐานของการท่องเที่ยว โดยพิจารณาตามวัตถุประสงค์ประสงค์ในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่องค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) สรุปว่า การเดินทางท่องเที่ยวสามารถเกิดขึ้นได้จากเหตุผลของนักท่องเที่ยว ได้แก่

- การท่องเที่ยวเมื่อมีเวลาว่าง (Leisure)
- การท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อน (Recreation)
- การท่องเที่ยวในวันหยุด (Holiday)
- การท่องเที่ยวเพื่อการกีฬา (Sport)
- การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ (Health)
- การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Education)
- การท่องเที่ยวทางศาสนา (Religion)
- การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business)
- การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมญาติมิตร (Visiting friends and relative: VFR)
- การท่องเที่ยวเพื่อวัตถุประสงค์ขององค์กร (Mission)

2. การท่องเที่ยวตามมาตรฐานสากล มีลักษณะดังนี้

- การท่องเที่ยวภายในประเทศ
- การท่องเที่ยวต่างประเทศ
- การท่องเที่ยวลักษณะส่วนตัว
- การท่องเที่ยวเป็นหมู่คณะ

3. การท่องเที่ยวตามลักษณะการจัดการ มีรูปแบบดังนี้

- กำหนดโดยประเภท ได้แก่ การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic tourism) กับ การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ

- กำหนดโดยระยะทาง ได้แก่ การท่องเที่ยวระยะไกล (Long-haul) กับ การท่องเที่ยวระยะใกล้ (Short-haul)

- กำหนดโดยวัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยว เช่น พักผ่อน ศึกษาดูงาน กีฬา การเยี่ยมญาติมิตร การประชุม เพื่อสุขภาพ

- กำหนดโดยระยะเวลา ได้แก่ การไปแวะเยี่ยม (Visit) หรือทัศนจร (Excursion) โดยไม่ค้างคืน กับการท่องเที่ยวแบบค้างแรม (Stay visit) ในปัจจุบันยังมีการท่องเที่ยวแบบ Home stay และ Long stay ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมสูงและเป็นที่น่าสนใจของผู้จัดนำเที่ยวทั่วโลก
- กำหนดโดยนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเป็นผู้กำหนดแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทาง อาจเป็นการท่องเที่ยวคนเดียว หรือเป็นกลุ่ม
- กำหนดโดยวิธีการจัดการ ได้แก่ การท่องเที่ยวแบบอิสระ (Independent travel) กับการท่องเที่ยวแบบเบ็ดเสร็จ (Inclusive travel and visits)
- กำหนดโดยปริมาณและคุณภาพ ได้แก่ การท่องเที่ยวมวลชน (Mass tourism) เพราะสามารถไปครั้งละมากๆ เป็นการท่องเที่ยวเพื่อประชาชน (Popular tourism) เพราะเป็นที่นิยมของประชาชน และการท่องเที่ยวเพื่อสังคม (Social tourism)

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) จัดแบ่งประเภทการท่องเที่ยวออกเป็น 5 ประเภทใหญ่ดังนี้

1. การแบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์การเดินทาง ซึ่งแบ่งย่อยเป็น 2 รูปแบบคือ
 - 1.1 การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International tourism) เป็นการท่องเที่ยวไปยังต่างประเทศ โดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อหารายได้ในประเทศนั้น
 - 1.2 การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Internal tourism) เป็นการท่องเที่ยวเฉพาะภายในอาณาเขตของแต่ละประเทศนั้นๆ
2. การแบ่งการท่องเที่ยวตามวัตถุประสงค์ของการเดินทาง โดยแบ่งย่อยได้ 3 รูปแบบคือ
 - 2.1 การท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อน (Leisure tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงจากสภาพชีวิตประจำวันที่น่าเบื่อ เช่น การหลีกเลี่ยงอากาศหนาวในประเทศของตนเป็นการเดินทางพักผ่อนและหาประสบการณ์ใหม่
 - 2.2 การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อไปติดต่อธุรกิจหรือไปประชุม โดยมีระยะเวลาแทรกให้ไปเที่ยวได้ 2-3 วัน
 - 2.3 การท่องเที่ยวเพื่อความสนใจพิเศษ (Special interest tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เกิดจากความสนใจพิเศษ โดยแบ่งย่อยได้ 4 รูปแบบ ได้แก่
 - 2.3.1 การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ (National tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมและเพื่อการศึกษาในแหล่งธรรมชาติ เพื่อความสนุกสนานพักผ่อนหย่อนใจ

2.3.2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งการให้ความรู้และความภาคภูมิใจที่เน้นเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่างๆที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม

2.3.3 การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง (Sport and entertainment tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อสนองความต้องการและความพึงพอใจในการพักผ่อนสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจ การออกกำลังกายโดยมุ่งเน้นการได้รับบริการที่เหมาะสม

2.3.4 การท่องเที่ยวเชิงธุรกิจและประชุมสัมมนา (Business and convention tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เกิดจากผลพลอยได้ในการเดินทางไปติดต่อธุรกิจหรือประชุมสัมมนา ซึ่งอาจมีหรือไม่มีการศึกษาดูงานและการทัศนศึกษารวมอยู่ด้วยก็ได้ หรือมีเวลาวางจากการติดต่อธุรกิจหรือประชุมสัมมนาก็อาจไปท่องเที่ยวทัศนศึกษาเองก็ได้

3. การแบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามลักษณะการเดินทาง และแบ่งย่อยได้ 2 รูปแบบคือ

3.1 การท่องเที่ยวแบบกลุ่มเหมาจ่าย (Group inclusive tourism-GIT หรือ All inclusive tourism-AIT) เป็นการท่องเที่ยวที่ธุรกิจนำเที่ยวขายราคารำเที่ยวเบ็ดเสร็จ (Package tour) ให้กับนักท่องเที่ยวเป็นหมู่คณะโดยธุรกิจนำเที่ยวเป็นผู้จัดการเกี่ยวกับยานพาหนะ ที่พัก อาหาร และการนำเที่ยวให้แก่ นักท่องเที่ยว โดยอาจดำเนินการอำนวยความสะดวกเต็มรูปแบบ (Full package) หรืออาจจะจัดการบริการเที่ยวบางสิ่งบางอย่างให้ก็ได้

3.2 การท่องเที่ยวแบบอิสระ (Free individual tourism-FIT) เป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยววางแผนจัดการเดินทางด้วยตัวเองทุกอย่างหรือใช้บริการของธุรกิจนำเที่ยวในการอำนวยความสะดวกบางอย่าง

4. การแบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามการตลาด โดยแบ่งเป็น 2 รูปแบบย่อย ได้แก่

4.1 การท่องเที่ยวตามตลาดหรูหร่า (Elite market tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องจ่ายค่าบริการในอัตราสูงเพราะมุ่งให้บริการทางการท่องเที่ยวชนิดหรูหร่า

4.2 การท่องเที่ยวตลาดมวลชน (Mass market tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่มีบริการทางการท่องเที่ยวแบบพื้นฐานในราคาถูกลง โดยต้องการให้บริการผู้เดินทางที่มีรายได้น้อยแต่มีปริมาณมาก

5. การแบ่งประเภทการท่องเที่ยวตามการจัดการ โดยแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบย่อย คือ

5.1 การท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม (Conventional tourism) เป็นการท่องเที่ยวมุ่งเน้นความพึงพอใจและปริมาณของนักท่องเที่ยวเป็นหลักโดยไม่คำนึงถึงการจัดการผลกระทบด้านลบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

5.2 การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการจัดการอย่างดีเยี่ยม เพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อม

คล้าย และธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้มีผลกำไรอย่างเป็นธรรม และขณะเดียวกันให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสมและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมออย่างเพียงพอ แต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ซึ่งสามารถแบ่งย่อยได้อีก 2 รูปแบบ ได้แก่

5.2.1 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีและมีมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติศึกษา การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางธรรมชาติ เป็นต้น

5.2.2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมหรือชมงานประเพณีต่างๆที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นๆจัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินพร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆเพิ่มขึ้น มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวงานประเพณีและศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยววิถีชีวิตในชนบท การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม เป็นต้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548b)

ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2542) กล่าวถึงลักษณะของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (Tourism product) ว่าประกอบไปด้วยสินค้าทั้งที่เป็นรูปธรรม นามธรรม และการบริการที่คาดว่าจะตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจให้แก่ลูกค้าได้มากที่สุด ดังนี้

1. มีลักษณะเป็นผลิตภัณฑ์ผสม ของผลิตภัณฑ์ธุรกิจย่อยในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวผสมกัน ได้แก่ ธุรกิจโรงแรม ธุรกิจร้านอาหาร ธุรกิจขายของที่ระลึก ธุรกิจนำเที่ยว ธุรกิจการขนส่ง ธุรกิจบันเทิง เป็นต้น ซึ่งธุรกิจเหล่านี้ต่างมีนโยบาย การวางแผนการตลาด รูปแบบการบริการและการดำเนินงานที่แตกต่างกันไปยากต่อการระบุมาตรฐาน ความร่วมมือกันทางธุรกิจจึงเป็นสิ่งสำคัญในอันจะสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว การประสานงานระหว่างภาครัฐและเอกชนเพื่อให้ตลาดการท่องเที่ยวเจริญเติบโต

2. ส่วนผสมบางส่วนของผลิตภัณฑ์เป็นนามธรรม ไม่สามารถจับต้องหรือทดลองใช้ก่อนได้ เช่น การบริการ ความสะอาดสบาย ความปลอดภัย ลูกค้าจึงต้องใช้ความรู้สึกส่วนตัว อารมณ์และ

จินตนาการในการตัดสินใจซื้อ ผู้ประกอบธุรกิจต้องนำเสนอขายโดยสร้างสถานการณ์สมมติให้ลูกค้าเกิดจินตนาการ เช่น ภาพโฆษณาของบริษัทการบินไทยซึ่งแสดงถึงความอ่อนโยนและความนุ่มนวลของการให้บริการ โรงแรมจัดทำโบรชัวร์ (Brochure) ที่มีภาพห้องพักและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆโดยถ่ายทำจากสถานที่จริง ทั้งนี้ผู้ประกอบการต้องสร้างภาพจินตนาการให้ใกล้เคียงหรือเหมือนความจริงมากที่สุดเพื่อแสดงว่าไม่ได้หลอกลวงหรือสร้างความคาดหวังให้ลูกค้าในลักษณะที่เกินความจริง

3. อายุของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับฤดูกาล เนื่องจากผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวไม่ใช่สินค้าจำเป็นต่อการบริโภคประจำวัน ลูกค้าต้องการบริโภคเมื่อฤดูกาลท่องเที่ยวหรือวาระเทศกาล เช่น ปิดภาคการศึกษาฤดูร้อน รายการนำเที่ยวทางทะเลในฤดูร้อน รายการนำเที่ยวทางภูเขาในฤดูหนาว แต่ฤดูฝนไม่นิยมท่องเที่ยว ดังนั้นผู้ประกอบการต้องเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมกับฤดูกาล และต้องมีวิธีการส่งเสริมการขายนอกฤดูกาลเพื่อกระตุ้นอุปสงค์ในช่วงเวลาที่คนไม่นิยมเดินทาง

4. ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวมีช่องทางการจัดจำหน่ายมาก การขายผ่านตัวแทน (Travel agent) ทำให้เข้าถึงและขายได้มากกว่าการขายตรง เช่น บริษัทการบิน สวนสนุก โรงแรม ลูกค้าจะได้ราคาพิเศษกว่าซื้อจากผู้ผลิตโดยตรงเพราะสิทธิพิเศษที่ให้แก่ตัวแทนจำหน่าย ผิดกับผลิตภัณฑ์อื่นที่เมื่อผ่านตัวกลางมักมีราคาสูงขึ้น ช่องทางการจำหน่ายในตลาดการท่องเที่ยวจึงมีหลากหลาย

5. ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวถูกออกแบบได้ง่าย ทั้งในส่วนทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและการบริการเมื่อเห็นว่าสร้างความพอใจให้ลูกค้า เช่น สวนสนุก โลกใต้ทะเล ความซื่อสัตย์ เอาใจใส่ลูกค้าและตอบสนองทันทีจะสร้างความประทับใจให้แก่ลูกค้ามาก การซื้อบริการครั้งต่อไปจึงซื้อด้วยความพอใจมากกว่าเหตุผลใด (ฉลองศรี พิมลสมพงศ์, 2542)

สรุป ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว หมายความว่ารวมถึงบริการของทรัพยากรท่องเที่ยวหรือแหล่งท่องเที่ยวและบริการของธุรกิจท่องเที่ยวที่รองรับความต้องการและสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยวโดยพยายามดำเนินงานต่างๆให้ทรัพยากรของประเทศมีศักยภาพในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเกิดความต้องการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังทรัพยากรท่องเที่ยวนั้นๆ ขณะเดียวกันก็มีการสร้างบริการทางการท่องเที่ยวที่จะอำนวยความสะดวกและสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วย การพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีการลงทุนทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยภาครัฐจะลงทุนพัฒนาสร้างคุณภาพของทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่นั้นพร้อมทั้งแสวงหาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว อีกทั้งรัฐจะต้องลงทุนสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานในแหล่งท่องเที่ยวด้วย ส่วนภาคเอกชนก็มีการลงทุนด้านบริการทางการท่องเที่ยวเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว เช่น

การลงทุนในการประกอบธุรกิจการขนส่ง ที่พักแรม อาหาร บริการนำเที่ยวและการจำหน่ายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจที่ก่อให้เกิดการเดินทางหรือท่องเที่ยวเพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านความเพลิดเพลินสนุกสนานและเพิ่มพูนความรู้ตลอดจนทัศนคติที่กว้างขวางในแง่ของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวจึงเปรียบเสมือน ‘สินค้า’ ที่สามารถดึงดูด ‘ลูกค้า’ หรือนักท่องเที่ยวให้มาซื้อถึงที่ตั้งของสินค้า (สมหมาย ปันพุทธศิลป์ และคณะ, 2548)

ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้แบ่งประเภทของทรัพยากรท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภท ดังต่อไปนี้ คือ

1. ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ จากสภาพแวดล้อมทางกายภาพตามธรรมชาติที่มีความสวยงามน่าสนใจต่อการเดินทางไปเที่ยวชมซึ่งรวมถึงบริเวณที่มนุษย์เข้าไปปรุงแต่งเพิ่มเติมสภาพธรรมชาติในบางส่วน

2. ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุ เป็น ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นตามประโยชน์ของมนุษย์เองทั้งที่เป็นมรดกในอดีตและได้สร้างเสริมขึ้นในสมัยปัจจุบันซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา เป็นสิ่งที่แสดงถึงอารยธรรมและความเจริญก้าวหน้าของท้องถิ่นนั้นว่าในสมัยโบราณมีความเจริญด้านใดบ้างและเหลือเป็นมรดกตกทอดมายังชนรุ่นหลังอย่างไรบ้างจึงมีผลดึงดูดให้นักท่องเที่ยวไปเยือนพื้นที่นั้น

3. ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นในรูปแบบของการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมแต่ละกลุ่มชนที่มีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตลอดจนกิจกรรมต่างๆของสังคมที่มีผลต่อการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเยือน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539)

สถานการณ์และแนวโน้มของการท่องเที่ยวไทย

การท่องเที่ยวไทยพัฒนาไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก จากการค้าการณีสถานการณ์ทางเศรษฐกิจโลกในภาพรวมคาดว่าจะดีขึ้น จะมีความร่วมมือระหว่างกลุ่มมากขึ้นเพื่อพิทักษ์ประโยชน์ของสมาชิกในกลุ่มที่รวมตัวกัน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารจะส่งผลให้เปลี่ยนแปลงในรูปแบบการให้บริการการท่องเที่ยวทั้งภาคอุตสาหกรรม ส่วนสถานการณ์การท่องเที่ยวภายในประเทศยังคงมีความเจริญเติบโตที่ต่อเนื่องแต่จะมีการแข่งขันอยู่ในภาวะที่สูงมาก ทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจะเป็นรูปแบบใหม่ของการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน ที่จะทำให้นำไปสู่การ

บริหารจัดการในการบำรุงรักษาเพื่อฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวที่เสื่อมโทรมให้มีสภาพดีขึ้น โดยมีแผนและยุทธศาสตร์กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ปัจจุบันที่ได้สืบเนื่องต่อมาจากฉบับที่ 10 และฉบับก่อนนั้น

2. แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ความหมายของวัฒนธรรม

อนุมานราชชน (พระยาอนุมานราชชน, 2515) ได้นิยามคำว่า วัฒนธรรม ไว้ในเชิงกว้างโดยความหมายที่ค่อนข้างแตกต่างกัน ดังนี้

“วัฒนธรรม หมายถึงสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม ถ่ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้”

“วัฒนธรรม คือ ผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนอื่นแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา”

“วัฒนธรรม คือ ความรู้สึก ความคิดเห็น ความประพฤติ และกิริยาอาการหรือการกระทำใดๆของมนุษย์ในส่วนรวมลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น”

“วัฒนธรรม คือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับมาและรักษาไว้ให้เจริญอกงาม เป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกัน

ในเอกสารของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้แสดงความหมายของวัฒนธรรมไว้ต่างกัน เช่น

- วัฒนธรรมเป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆที่สมาชิกสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกันอันจะนำไปสู่คุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ

- วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม มนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการโครงสร้างของสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น

ไทยพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยพ.ศ.๒๕๔๒ ให้ความหมาย“วัฒนธรรม”ว่า คือสิ่งที่ทำความเจริญอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมในการแต่งกาย หรือวิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมชาวเขา

ไทเลอร์ (Tylor, 1920) กล่าวว่า “วัฒนธรรม” เป็นส่วนทั้งหมดที่ซับซ้อน ประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย ประเพณี และความสามารถอื่นๆ ที่มนุษย์ได้มาในฐานะ เป็นสมาชิกของสังคม

คูเปอร์ และ คูเปอร์ (Kuper & Kuper, 1996) ได้อธิบายใน Encyclopidia of Social Science คำว่า “วัฒนธรรม” ว่า เป็นคำที่ใช้ในวิชามานุษยวิทยาสมัยใหม่ และในด้านสังคมศาสตร์ หมายถึง มรดกสังคม เป็นลักษณะเฉพาะในการดำรงชีวิตของกลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกัน และได้มีการเปลี่ยนแปลงให้เจริญตามยุคสมัย

ส่วน องค์การเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมของสหประชาชาติ หรือ UNESCO ได้แบ่ง “มรดก วัฒนธรรม” ออกเป็น ๒ ส่วนคือ Tangible Cultural Heritage คือ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ และ Intangible Cultural Heritage คือ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้อง ไม่ได้ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญา ทรัพย์สินทางปัญญา ระบบคุณค่า ความเชื่อ พฤติกรรมและวิถีชีวิต ซึ่งวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นี้ มีผู้เสนอน่าจะใช้คำว่า “วิถีชน” จะเห็นภาพได้ชัดเจนกว่า (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2553)

วัฒนธรรม อาจแบ่งอย่างกว้างๆ ได้ ๒ ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่เรื่องเกี่ยวกับ ปัจจัยสี่ และวัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ เรื่องศาสนา ศิลปะ วรรณคดี กฎระเบียบต่างๆ ที่ส่งเสริมใน เรื่องจิตใจดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สร้างและแสดงให้เห็นถึงความเจริญของงานที่ สืบมา และเป็นแก่นของความเจริญของงานที่ดำรงอยู่ และกลายเป็นพื้นฐานของความเจริญของงาน ต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องมือที่ใช้วัดระดับความเจริญของงานของสังคมนั้นๆ

คุณลักษณะของวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช กล่าวว่า มนุษย์สร้างวัฒนธรรมสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลานับพันปี วัฒนธรรมย่อมมีความซับซ้อนจากการสะสมภูมิปัญญาของยุคสมัยต่างๆ ฉะนั้นต้องพิจารณาลักษณะสำคัญ 3 ประการของวัฒนธรรม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2548) ดังนี้คือ

1. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นองค์รวม ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์กัน เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ ดังกล่าว นักสังคมศาสตร์ได้จัดแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับครอบครัวและความเชื่อ
- แบบแผนการทำมาหากิน
- การจัดระเบียบทางการเมือง-การปกครอง
- เรื่องราวของศาสนาความเชื่อ

ลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมเช่นนี้เป็นสิ่งสากลที่พบได้ในสังคมมนุษย์ทุกแห่งหน องค์ประกอบพื้นฐานของวัฒนธรรมที่กล่าวมาล้วนเกี่ยวข้องต่อกันอยู่เสมอ การที่องค์ประกอบส่วนหนึ่งส่วนใดไม่ทำหน้าที่เกื้อหนุนกับองค์ประกอบอื่นย่อมส่งผลกระทบต่อระบบใหญ่หลวงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สภาพเช่นนี้นำมาซึ่งความสับสนและความขัดแย้ง บทบาทหน้าที่แต่ละส่วนของวัฒนธรรมมีต่อกันจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษ ดังจะอธิบายได้จากประเพณีการแห่นางแมวและงานบุญบั้งไฟที่จัดขึ้นมาก็เพื่อความอุดมสมบูรณ์จากดินฟ้าอากาศ ขณะที่การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ในเทศกาลสงกรานต์หรือการเซ่นไหว้บรรพบุรุษในวันตรุษจีนก็สัมพันธ์กับการกระชับความสัมพันธ์ของสมาชิกในวงศ์ตระกูล

2. วัฒนธรรมแต่ละแห่งต่างมีความหมายเฉพาะของตน ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมมีเหตุผลต่อการแสดงออกในวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาเนิ่นนานที่สามารถอธิบายได้ว่า การไหว้ผีตะกวดของชาวเขมรจังหวัดสุรินทร์หรือการรำผีหมอของชาวมอญในจังหวัดต่างๆมีความสำคัญอย่างไรต่อการคงอยู่ของกลุ่มตน

3. วัฒนธรรมเกิดจากการลอกเลียนแบบอย่างที่มีมาก่อนหน้า คนชั้นหลังจะปรับเปลี่ยนรูปแบบวัฒนธรรมที่รับมาให้เข้ากับเงื่อนไขตามยุคสมัยของตน การเปลี่ยนแปลงและสืบเนื่องของวัฒนธรรมจึงเป็นปรากฏการณ์สากล เช่น รูปลักษณ์ของอักษรไทยที่ใช้ในปัจจุบันจึงแตกต่างไปจากอักษรไทยสมัยพ่อขุนรามคำแหงบ้าง ขณะที่อาหารการกิน บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรคย่อมมีความหลากหลายกว่าแต่ก่อน

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความคำว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” (Cultural tourism) ที่ใกล้เคียงกัน พอสรุปได้ดังนี้

ฟิลลิป ไฟแฟน ซี และ กอฟฟรี วอล (Xie & Wall, 2000) กล่าวว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมและนำพาผู้คนจากดินแดนและชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันมาพบปะซึ่งกันและกัน”

ตุ้ย ชุมสาย และ ญิบพัน พรหมโยธี (2527) กล่าวว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในสถาบันหรือสถานศึกษาที่มีชื่อเสียงหรือในประเทศที่น่าสนใจ ก็เพื่อศึกษาพิจารณาชีวิต ความเป็นอยู่ในแง่มุมมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา เพื่อชมโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เพื่อติดตามความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีปัจจุบัน เพื่อชมศิลปะนานาชาติในหอศิลปะ เพื่อนมัสการศูนย์ศาสนาที่สำคัญ เพื่อร่วมปฏิบัติในงานมหรหรรรม งานฉลอง และเพื่อชมการแสดงศิลปะครั้งสำคัญๆ”

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548b) กล่าวว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งการให้ความรู้และความภาคภูมิใจที่มุ่งเน้นเสนอลักษณะวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่างๆที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม”

โรเบิร์ต เค ฮิทช์ค็อก (Hitchcock, 1997) กล่าวว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทำให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและมองเห็นถึงวิถีชีวิตของสังคมในอดีตผ่านสิ่งต่างๆที่ปรากฏให้เห็น เช่น งานหัตถกรรม สิ่งปลูกสร้าง ที่อยู่อาศัย เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน และการแต่งกาย เป็นต้น”

แมคอินทอช และ โกลด์เนอร์ (McIntosh & Goeldner, 1986) กล่าวว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีวัตถุประสงค์ก็เพื่อที่จะสร้างความคุ้นเคยกับประชาชนในท้องถิ่นอื่นๆหรือประเทศอื่นๆเพื่อที่จะเข้าใจและซาบซึ้งต่อวัฒนธรรมของประชาชนเหล่านั้น ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงเป็นการก่อให้เกิดความรู้และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจของคนทั้งโลกเข้าด้วยกัน อันจะนำไปสู่สันติสุขในการอยู่ร่วมกันทั้งปัจจุบันและอนาคต”(McIntosh & Goeldner, 1986)

วาเลน สมิธ (V. Smith, 2003) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนงและสิ่งต่างๆที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้ทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัฒนธรรมไว้ว่า เป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมผ่านการเดินทางท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญาสร้างสรรค์ เคารพต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศักดิ์ศรีและวิถีชีวิตผู้คน หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การท่องเที่ยววัฒนธรรมคือการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่นและย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสิ่งต่างๆในโลกที่มีความเกี่ยวโยงพันหา ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

พลอยศรี โปราณานนท์ (2539) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า “เป็นการทำให้นักท่องเที่ยวได้มองเห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพและมิติทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวนั้น”

จากการศึกษาการให้นิยามความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากผู้เชี่ยวชาญหลายท่าน สามารถสรุปนิยามความหมายได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหมายถึง การเดินทางของผู้คนหรือกลุ่มคนออกจากสถานที่ที่อยู่อาศัยประจำไปยังท้องถิ่นอื่น มีวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวแสวงหาประสบการณ์ใหม่ๆประกอบการเรียนรู้ การสัมผัส การชื่นชมเอกลักษณ์ ความงดงามทางวัฒนธรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนอื่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนต่างสังคมไม่ว่าจะเป็นด้านของศิลปะ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ เรื่องราวและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รูปแบบวิถีชีวิต ภาษา การแต่งกาย การบริโภค ความเชื่อ ศาสนา จารีต ประเพณี ล้วนแต่เป็นสิ่งดึงดูดใจที่สำคัญกระตุ้นให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้น (ภฤศสร ฤทธิมนตรี, 2551)

วัฒนธรรมเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ สามารถดึงดูดให้กลุ่มคนต่างถิ่นเดินทางมาเยือนเพื่อสัมผัสและชื่นชมสิ่งที่ไม่เคยมีในท้องถิ่นของตน จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นกับการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์และเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน การท่องเที่ยวได้ใช้วัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นทรัพยากรในการดำเนินกิจการ ในขณะที่เดียวกันชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมก็ได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวในด้าน การสร้างรายได้ การจ้างงาน นำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของ ความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ

โคลท์แมน (Coltman, 1989) ได้ให้แนวทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมไว้ 9 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจในสังคม
2. การพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องขึ้นอยู่กับจุดประสงค์และความต้องการของชุมชนว่า จะต้องการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชนมากน้อยเพียงใด
3. วิธีการและความถี่ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยวควรได้รับความ เห็นชอบจากประชาชนในท้องถิ่น เพราะจะเป็นเครื่องวัดว่าท้องถิ่นนั้นๆต้องการนักท่องเที่ยวประเภท ใด และจำนวนเท่าไร
4. ควรมีความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชนในการพยายามที่จะทำให้ท้องถิ่นเป็น สถานที่พักผ่อนที่มีความสมบูรณ์และมีคุณภาพ
5. ในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวไม่ควรให้มีผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่น ผู้ที่ เกี่ยวข้องในการวางแผนจึงต้องระมัดระวังและต้องวางแผนรองรับในเรื่องนี้เอาไว้ด้วยเพื่อที่จะรักษา วัฒนธรรมและค่านิยมของท้องถิ่นให้คงอยู่
6. เงินทุน แรงงาน รวมทั้งนักบริหารทางการท่องเที่ยวควรมาจากชุมชนเจ้าของท้องถิ่นเพื่อที่ ท้องถิ่นจะสามารถควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการ
7. ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและงานเทศกาลที่จัดขึ้นเพื่อ นักท่องเที่ยว
8. เรื่องราวและงานเทศกาลที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น
9. ก่อนที่จะลงมือพัฒนาการท่องเที่ยว ควรพยายามขจัดปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนให้ เรียบร้อย

จากแนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ปัจจัย ที่สำคัญที่สุดในการดำเนินการเพื่อวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวก็คือประชาชนในท้องถิ่นจะต้องเข้ามา มีส่วนร่วมเพื่อแสดงความคิดเห็นและแจ้งถึงระดับความต้องการในการพัฒนาชุมชนสู่การเป็นแหล่ง

ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นอกจากนี้การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมยังต้องอาศัยความร่วมมือ
ทั้งจากคนในท้องถิ่น ภาครัฐ และเอกชน ในฐานะที่เป็นผู้ชำนาญการเพื่อการพัฒนาที่เหมาะสมใน
ชุมชนต่อไป

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548a) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่าเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้
ผู้อื่นและย้อนกลับมามองตัวเองอย่างเข้าใจในสรรพสิ่งของโลกที่ไม่สามารถแยกตัวออกจากกันได้ ต้องพึ่งพา
อาศัยซึ่งกันและกัน ฉะนั้น องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญจึงควรมี 6 ด้าน ซึ่งอิงตาม
องค์ประกอบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนดังต่อไปนี้คือ

1. องค์ประกอบด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทาง
วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอันประกอบด้วยสิ่งดึงดูดใจที่ The European Center for Traditional
and Regional Cultures หรือ ECTARC โดย เกรก ริชาร์ด (Richards, 1995, 2007) กล่าวถึงไว้ 10 ประการ
ได้แก่

- 1.1 ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏให้เห็น
- 1.2 โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานต่างๆ
- 1.3 งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิมในท้องถิ่นและสิ่งปลูกสร้าง ผังเมืองรวมทั้งซากปรักหักพัง
- 1.4 ศิลปะ ทัศนกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้น และแกะสลัก
- 1.5 ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่างๆทางศาสนา
- 1.6 ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่างๆ
- 1.7 ภาษาและวรรณกรรม รวมถึงระบบการศึกษา
- 1.8 วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การทำอาหาร ธรรมเนียมการรับประทานอาหาร
- 1.9 ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมและเทศกาลต่างๆ
- 1.10 ลักษณะงานหรือเทคโนโลยีต่างๆที่มีการนำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น

2. องค์ประกอบด้านกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการศึกษา
สิ่งแวดล้อมโดยมีการศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อปลูก
จิตสำนึกที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

3. องค์ประกอบด้านธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้บริการทางการท่องเที่ยวโดยผู้
ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวและได้ผลตอบแทนเป็นกำไรสู่ธุรกิจ
ท่องเที่ยว ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา อีกทั้งช่วยอนุรักษ์
ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

4. องค์ประกอบด้านการตลาดท่องเที่ยว เป็นการเที่ยวที่มีการดำเนินการตลาดท่องเที่ยวคุณภาพโดย
แสวงหานักท่องเที่ยวคุณภาพให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้นักท่องเที่ยว

คุณภาพได้รับรู้ รับประสบการณ์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างพึงพอใจ อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

5. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยให้ชุมชนในท้องถิ่นของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ และได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น

6. องค์ประกอบด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

เฮนเดอร์สัน (Henderson, 2009) กล่าวถึงองค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แก่ 1) โบราณคดี พิพิธภัณฑสถานต่างๆ 2) สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง ผังเมือง และซากปรักหักพังในอดีต 3) ศิลปะ ทัศนกรรม ประติมากรรม ประเพณีและเทศกาลต่างๆ 4) ดนตรี การแสดงละครมหรสพต่างๆ 5) ภาษาและวรรณกรรม 6) ประเพณีและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา 7) วัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมย่อย

จากการศึกษาองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากบรรดาหลากหลายผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยขอสรุปองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า ประกอบด้วยโบราณคดี พิพิธภัณฑสถานต่างๆ สถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้างผังเมืองรวมถึงซากปรักหักพังของสิ่งปลูกสร้างในอดีต ศิลปะ ทัศนกรรม ประติมากรรม ประเพณีและเทศกาลต่างๆ เรื่องของดนตรีมหรสพ ภาษาและวรรณกรรม ประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา วัฒนธรรมย่อยเก่าแก่พื้นบ้านทั้งหลาย ซึ่งองค์ประกอบต่างๆเหล่านี้ควรมีการพัฒนาจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

วาเลน สมิธ (V. Smith, 2003) กล่าวว่ากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้ในพื้นที่ที่ประกอบด้วย 4 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ พื้นที่ประเภทที่มีแหล่งเป็นมรดก (Heritage) ทำให้เกิดการท่องเที่ยวในทางวัฒนธรรมหรือโบราณคดี พื้นที่ประเภทที่มีแหล่งความเป็นประวัติศาสตร์ (History) จะเป็นแหล่งให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นประวัติศาสตร์ พื้นที่ประเภทที่มีปรากฏเป็นร่องรอยชุมชนการอยู่อาศัย (Habitat) จะสามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชุมชนวิถีชีวิต และพื้นที่ประเภทที่มีงานศิลปหัตถกรรม (Handicraft) จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทงานศิลปะประเพณี สอดคล้องกับ โกลเนอร์ และริชชี (Goeldner & Ritchie, 2009) และ ราชาค ราจ, เควิน กริฟฟิน และ นิเกล มอร์เพท (Raj, Griffin, & Morpeth, 2013) ที่แสดงทัศนะว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีหลายประเภทตามลักษณะ

ทรัพยากรในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ เป็นประวัติศาสตร์ ศิลปะงานเทศกาล ดนตรีการแสดงต่างๆตลอดจน ประเพณีวิถีวัฒนธรรมที่ปรากฏ

ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ระบุไว้มี 5 ประเภท ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์เพื่อชื่นชมเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้รับความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์และโบราณคดีท้องถิ่น บนพื้นฐานความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าสภาพแวดล้อมที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

2. การท่องเที่ยวงานวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and traditional tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานศิลปวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆที่ชาวบ้านในท้องถิ่นจัดขึ้นเพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์ ศึกษาความเชื่อพิธีกรรมต่างๆ ได้รับความรู้ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมในสถานที่ท่องเที่ยว บนพื้นฐานความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าสภาพแวดล้อมที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

3. การท่องเที่ยววิถีชีวิตชนบท (Rural tourism / village tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิตและผลงานสร้างสรรค์ที่มีลักษณะพิเศษโดดเด่นให้ได้รับความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ ดูผลงานสร้างสรรค์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าสภาพแวดล้อมที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

4. การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sport tourism) หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังสถานที่ออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาหรือแข่งขันกีฬา โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบของการจัดรายการกีฬาตามเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ทำให้ได้ประสบการณ์ใหม่ๆสนุกสนานเพลิดเพลินกับการออกกำลังกายบนพื้นฐานความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าสภาพแวดล้อมที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

5. การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Health tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยมีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและฟื้นฟูสุขภาพทางวัฒนธรรม เช่น การนวดตัว นวดฝ่าเท้า อบ-ประคบสมุนไพร ฝึกกายบริหาร ฝึกสมาธิ เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างสุขภาพและคุณภาพชีวิตของนักท่องเที่ยว บนพื้นฐานความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าสภาพแวดล้อมที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช (2548) ให้ความหมายทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็น 2 ระดับ คือ

1. วัฒนธรรมตามอุดมคติ คือสิ่งที่ควรจะเป็นจริงตามกฎระเบียบ แนวทางและความคาดหวังที่มีต่อโบราณสถาน เช่น วัดเป็นสิ่งที่เคยใช้หรือใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เครื่องปั้นดินเผาที่ขุดพบในบริเวณหลุมฝังศพก็ควรเป็นสิ่งที่อุทิศให้แก่ผู้ตาย จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถที่เล่าเรื่องพุทธประวัติและนรกสวรรค์คือห้องเรียนที่สอนศีลธรรมจรรยาและบาปบุญคุณโทษ

การให้ความหมายระดับอุดมคติจะปรากฏอยู่ในขั้นต้นเมื่อจะหาคำตอบอธิบายให้กับสิ่งต่างๆรอบตัว ความหมายในอุดมคติของบางสิ่งบางอย่างมีนัยถึงความดีงามเลิศเลอและควรรักษาไว้ในฐานะ “ของสูง” สิ่งเหล่านี้มีจำนวนน้อยจึงต้องสงวนไว้ให้กับผู้ที่คู่ควรหรือผู้มีบุญบารมีเท่านั้น

2. วัฒนธรรมตามสภาพที่เป็นจริง อาจกล่าวอย่างสรุปได้ว่า ในสภาพที่เป็นจริง สิ่งเดียวกันอาจมีความหมายที่แตกต่างไปจากความหมายในอุดมคติ เห็นได้จากตัวอย่างการบูรณปฏิสังขรณ์ที่อุทยานแห่งชาติเพื่อปรับเปลี่ยนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นสมบัติของส่วนบุคคล หรือการนำเอาโบราณวัตถุมาเป็นสินค้าแทนที่จะสงวนรักษาไว้ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อคนรุ่นหลัง

3. แนวคิดการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยว

ความหมายของรูปแบบ มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของรูปแบบทั้งในลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ซึ่งพอจะสรุปความหมายของรูปแบบที่นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความคิดเห็นไว้ได้ใน 4 ลักษณะกล่าวคือ

1. รูปแบบ หมายถึง รูปแบบของจริง รูปแบบที่เป็นแบบอย่าง และแบบจำลองที่เหมือนของจริงทุกอย่างแต่มีขนาดเล็กลงหรือใหญ่ขึ้นกว่าปกติ นักวิชาการที่ให้ความหมาย ของรูปแบบในลักษณะนี้ เช่น (ถวัลย์ วรเทพพุทธิพงษ์, ม.ป.ป.), กู๊ด (Good, 1973), และ เวปสเตอร์ (Webster, 1994)

2. รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้างของความเกี่ยวข้องระหว่างชุดของ ปัจจัยหรือตัวแปรต่าง ๆ หรือองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงความสัมพันธ์หรือเหตุผลซึ่งกันและกัน เพื่อช่วยเข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ นักวิชาการที่ให้ความหมายของรูปแบบในลักษณะนี้ได้แก่ อุทัย บุญประเสริฐ (2546), อุทุมพร จามรมาน (2541), Bardo and Hartman (1982), Good (1973), Keeves (1988) และ Willer (1967)

3. รูปแบบ หมายถึง ลักษณะที่พึงปรารถนาซึ่งมีลักษณะเป็นอุดมคติ หรือเกิดได้ยากในโลกของความเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เราอยากได้กับความสามารถที่จะหาสิ่งที่ต้องการนั้นแตกต่างกันมาก เช่น เมืองในอุดมคติ (ถวัลย์ วรเทพพุทธิพงษ์, ม.ป.ป.)

4. รูปแบบ หมายถึง ชุดของทฤษฎีที่ผ่านการทดสอบความแม่นยำตรง (validity) และความน่าเชื่อถือ (reliability) แล้ว สามารถระบุและพยากรณ์ความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรโดยวิธีการทาง

คณิตศาสตร์หรือทางสถิติได้ด้วย นักวิชาการที่ให้ความหมายของรูปแบบในลักษณะนี้ได้แก่ ถวัลย์ วรเทพพุทธิพงษ์ (ม.ป.ป.) และวิลเลอร์ Willer (1967)

‘รูปแบบ’ เป็นการสร้างความคิดรวบยอด ธนาพร ศรีมาทา (2553) หรือจำลองความจริงของปรากฏการณ์ เป็นสิ่งที่ได้รับการพัฒนาขึ้น เพื่ออธิบาย แสดงให้เห็นโครงสร้างหรือองค์ประกอบที่สำคัญๆ เพื่อให้เข้าใจในข้อเท็จจริง ความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนของตัวแปร เหตุปัจจัยปรากฏการณ์ หรือพฤติกรรมต่างๆที่เป็นองค์ประกอบของสิ่งที่ศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยวิธีการของเหตุผล โดยการจัดวางแบบแผนให้เข้าใจง่ายขึ้น ซึ่งเป็นเหมือนตัวแทนความจริง แต่มิใช่ข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นโดยผ่านการทดสอบความตรง (Validity) และความเที่ยง (Reliability) เพื่อชัดเจนในนิยาม ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรและปัจจัยเชิงสาเหตุที่เกี่ยวข้องด้วยวิธีการทางคณิตศาสตร์หรือทางสถิติ โดยอาจแสดงเป็นรูปแบบเชิงกายภาพ เชิงคุณลักษณะ เป็นรูปแบบอย่างง่ายหรือซับซ้อน สามารถนำไปใช้เป็นแบบอย่างแนวทางในการกระทำหรือการดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่มุม จึงเป็นเครื่องมือที่อธิบายมิติหรือปรากฏการณ์ที่สำคัญบางมิติขององค์การ ดังนั้นการที่จะระบุว่ารูปแบบหนึ่งๆจะต้องมีรายละเอียดมากน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสมและรูปแบบนั้นๆควรมีองค์ประกอบอะไรบ้างไม่ได้มีข้อกำหนดตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์แต่ละอย่างและวัตถุประสงค์ของผู้สร้าง การพัฒนารูปแบบที่ต้องการจะอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆอย่างไร.

สรุปความหมายของรูปแบบ คือรูปย่อของความจริง ปรากฏการณ์ซึ่งแสดงด้วยข้อความจำนวนหรือภาพโดยการลดทอนเวลาและเทศะ ทำให้เข้าใจความจริงของปรากฏการณ์ได้ดียิ่งขึ้นเป็นตัวแทนของการใช้แนวคิดของโปรแกรมที่กำหนดเฉพาะ

ประเภทของรูปแบบ

รูปแบบมีหลายประเภทด้วยกันซึ่งนักวิชาการด้านต่าง ๆ ก็ได้จัดแบ่งประเภทต่างกันออกไป ซึ่ง คีเวส Keeves (1988) ได้จัดแบ่งรูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์เป็น 4 ประเภทคือ

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue model) เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น รูปแบบในการทำนายจำนวนนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียน ซึ่งอนุมานแนวคิดมาจากการเปิดน้ำเข้าและปล่อยน้ำออกจากถัง นักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบเปรียบเทียบได้กับน้ำที่เปิดออกจากถัง ดังนั้นนักเรียนที่คงอยู่ในระบบจึงเท่ากับนักเรียนที่เข้าสู่ระบบลบด้วยนักเรียนที่ออกจากระบบ เป็นต้น

2. รูปแบบเชิงอธิบาย (Semantic model) เป็นแบบจำลองที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้น ๆ
3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical model) เป็นแบบจำลองที่แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหรือตัวแปรต่างๆโดยใช้สัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ เดิมแบบจำลองนี้ใช้กับศาสตร์ทางด้านวิทยาศาสตร์แต่ปัจจุบันมีแนวโน้มในการนำไปใช้ด้านพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์เพิ่มขึ้นรวมทั้งด้านการศึกษาด้วยรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบประเภทนี้นิยมใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์ รวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย
4. รูปแบบเชิงเหตุผล (Causal Model) เป็นแบบจำลองที่พัฒนามาจากเทคนิคที่เรียกว่า Path Analysis และหลักการสร้าง Semantic Model โดยการนำเอาตัวแปรต่าง ๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุและผลที่เกิดขึ้น เช่น The Standard Deprivation Model ซึ่งเป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางเศรษฐกิจสังคมของบิดา มารดา สภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่บ้าน และระดับสติปัญญาของเด็ก เป็นต้น
- นักนิเวศวิทยาคนสำคัญ เช่น ชวิเรียน (Schwirian, 1995) บาร์โดและฮาร์ทแมน (Bardo and Hartman, 1982) ได้แบ่งประเภทของรูปแบบด้วยการอธิบายลักษณะจากลักษณะของเมืองออกเป็นรูปแบบที่อธิบายโดยลักษณะพื้นที่และรูปแบบที่อธิบายโดยลักษณะของประชากรรูปแบบที่ใช้ในการอธิบายโดยพื้นที่นั้นมีจุดมุ่งหมายในการบรรยายลักษณะของเมืองว่ามีลักษณะเช่นไร เช่น Concentric Zone Model และ Social Area Analysis Model เป็นต้น สำหรับรูปแบบที่ใช้อธิบายคุณลักษณะของประชากรเมืองนั้น เป็นรูปแบบที่เสนอแนวคิดในการอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของประชากรเมืองต่าง ๆ เช่น Residential Segregation Model เป็นต้น จากที่กล่าวมาแสดงว่ารูปแบบมีหลายประเภทด้วยกัน และในแต่ละสาขาก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น รูปแบบทางการศึกษาและสังคมศาสตร์ ได้แบ่งออกเป็น รูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปไมยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม รูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ รูปภาพ รูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ และรูปแบบที่นำเอา ตัวแปรต่าง ๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุและผลที่เกิดขึ้น เป็นต้น

คุณลักษณะของรูปแบบที่ดี

คีเวส Keeves (1988) กล่าวว่า รูปแบบที่ใช้ประโยชน์ได้ ควรจะมีข้อกำหนด (requirement) 4 ประการ คือ

1. รูปแบบ ควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง (structural relationship) มากกว่า ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันแบบรวม ๆ (associative relationship)
2. รูปแบบ ควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้น ซึ่งสามารถถูกตรวจสอบได้โดยการสังเกต ซึ่งเป็นไปได้ที่จะทดสอบรูปแบบพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้
3. รูปแบบ ควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ดังนั้นนอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ ควรใช้อธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย
4. รูปแบบ ควรเป็นเครื่องมือในการสร้างโมเดลทัศน์ใหม่ และสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งเป็นการขยายในเรื่องที่กำลังศึกษา

สไตเนอร์ Steiner (1988) กำหนดรูปแบบเป็น 2 ประเภท คือ

1. รูปแบบเชิงปฏิบัติ (Practical model or model-for) รูปแบบประเภทนี้เป็นแบบจำลองทางกายภาพ เช่น แบบจำลองรถยนต์ เครื่องบิน ภาพจำลอง
2. รูปแบบเชิงทฤษฎี (Theoretical model or model-for) เป็นแบบจำลองที่สร้างขึ้นจากกรอบความคิดที่มีทฤษฎีเป็นพื้นฐาน ตัวทฤษฎีเองไม่ใช่รูปแบบหรือแบบจำลองแต่เป็นตัวช่วยให้เกิดรูปแบบที่มีโครงสร้างต่างๆที่สัมพันธ์กัน

คีเวส Keeves (1988) จำแนกรูปแบบออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. รูปแบบคล้าย (Analogue models) คือเป็นรูปแบบที่มีความสัมพันธ์กับระบบกายภาพ มักเป็นรูปแบบที่ใช้ในวิทยาศาสตร์กายภาพ เป็นรูปแบบที่นำไปใช้อุปมากับสิ่งอื่นได้ เช่น รูปแบบจำลองระบบสุริยะกับระบบสุริยะที่เกิดขึ้นจริง ธนาครจำลองกับระบบธนาครที่เป็นจริง แบบจำลองทางการผลิตกับการผลิตจริง เป็นต้น
2. รูปแบบที่อธิบายความหมายหรือให้ความหมาย (Semantic models) คือเป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาในการบรรยายลักษณะของรูปแบบ รูปแบบชนิดนี้จะใช้วิธีการอุปมาในการพิจารณาด้วยภาษามากกว่าที่จะใช้วิธีอุปมาในการพิจารณาด้วยโครงสร้างทางกายภาพ
3. รูปแบบที่มีลักษณะเป็นแผนภูมิ แบบแผนหรือโครงการ (Schematic models)
4. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical models) คือเป็นรูปแบบที่กำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในรูปสมการหรือฟังก์ชันทางคณิตศาสตร์
5. รูปแบบเชิงเหตุผล (Causal models) เป็นรูปแบบที่มีโครงสร้างเป็นสมการเชิงเส้นที่ประกอบด้วยตัวแปรสัมพันธ์กันเป็นเหตุเป็นผล มีการทดสอบสมมติฐานผลของรูปแบบ

สรุป รูปแบบที่จะนำไปใช้ให้ได้ประโยชน์สูงสุดต้องประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญคือ มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง สามารถทำนายผลได้ สามารถขยายความผลทำนาย และสามารถนำไปสู่แนวคิดใหม่ๆ การพัฒนารูปแบบผู้วิจัยต้องศึกษาแนวคิดทฤษฎีในการสร้างรูปแบบนำข้อมูลที่จัดเก็บ วิเคราะห์ เพื่อกำหนดความสัมพันธ์องค์ประกอบของรูปแบบ กำหนดโครงสร้างและข้อเสนอรูปแบบ นำไปสู่ผลสรุปเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มุ่งหวัง มีการทดสอบและปรับปรุงรูปแบบก่อนนำไปใช้จริง และประเมินผลหลังนำไปใช้งานจริง

รูปแบบของการท่องเที่ยว

รูปแบบของการท่องเที่ยวมีหลากหลายลักษณะแตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้

1. รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Natural based tourism) กนก ศรีขวัญ (2554) ได้แก่

1.1 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวไปในแหล่งธรรมชาติ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เกิดกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

1.2 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (marine ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติทางทะเลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศทางทะเล อย่างมีความรับผิดชอบ และเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

1.3 การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา (geo-tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นหินผา ลานหินทราย อุโมงค์โพรง ถ้ำน้ำลอด ถ้ำหินงอกหินย้อย เพื่อชมความงามและศึกษาภูมิทัศน์ต่างๆ บนพื้นผิวโลกที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นหิน ดิน แร่ต่างๆ และ ฟอสซิล เพื่อให้เกิดความรู้และได้รับประสบการณ์ที่แปลกใหม่ บนพื้นฐานของจิตสำนึกในการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

1.4 การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro tourism) เป็นการท่องเที่ยวในพื้นที่เกษตรกรรม ไร่ สวน ฟาร์มปศุสัตว์ สวนสมุนไพร เพื่อชมความงาม และเกิดการเรียนรู้ และประสบการณ์ โดยมีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่นั้นๆ

1.5 การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ (astrological tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมและศึกษาปรากฏการณ์ทางดาราศาสตร์ และเรียนรู้ระบบสุริยะจักรวาล เช่น สุริยุปราคา จันทรุปราคา ฝนดาวตก และการดูดาวจักราศี ให้เกิดความรู้ ความประทับใจ ความทรงจำ และประสบการณ์ โดยจะต้องมีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวร่วมกันอย่างยั่งยืน

2. รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548b) ได้แก่

2.1 การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชมความงาม ให้เกิดความเพลิดเพลินใจ และเพื่อเรียนรู้ ให้เกิดเป็นประสบการณ์ โดยนักท่องเที่ยวจะต้องมีจิตสำนึกและรับผิดชอบต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวด้วย

2.2 การท่องเที่ยวชมงานวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมและร่วมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น ให้เกิดความเพลิดเพลิน ความทรงจำ และประสบการณ์ที่ดี รวมทั้งเพื่อเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น พิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ ด้วยการมีจิตสำนึกที่ดีและมีความรับผิดชอบต่อการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่า โดยชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

2.3 การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (rural tourism / village tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านตามชนบท เรียนรู้การสร้างสรรค์ผลงานซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น เพื่อให้เกิดความรู้ ประสบการณ์ ความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น และเกิดความเพลิดเพลิน โดยจะมีชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

3. รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539) ได้แก่

3.1 การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อน และเรียนรู้วิธีการรักษาสุขภาพกายและใจ ในแหล่งธรรมชาติ และแหล่งวัฒนธรรม ให้เกิดความเพลิดเพลิน และสุนทรียภาพ ซึ่งอาจจัดอยู่ในรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพและความงาม (health beauty and spa) โดยนักท่องเที่ยวจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวด้วย

3.2 การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (edu-meditation tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการทัศนศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรัชญาทางศาสนา สัจธรรมแห่งชีวิต ด้วยการฝึกสมาธิ โดยจะได้รับประสบการณ์และความรู้ที่แปลกใหม่ และทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ต้องมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ให้การมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ จะมีนักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่มุ่งเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย ไม่ว่าจะเป็นการทำอาหารไทย การนวดแผนไทย เป็นต้น

3.3 การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มน้อย (ethnictourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยหรือชนเผ่าต่างๆ เพื่อประสบการณ์ และความรู้ใหม่ๆ ด้วยการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

3.4 การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (sports tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการเล่นกีฬา ให้ได้รับความเพลิดเพลิน ความสนุกสนาน ความตื่นเต้นเร้าใจ ซึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นการดำน้ำ ตกปลา กอล์ฟ สกีนํ้า กระดานโต้คลื่น เป็นต้น โดยจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

3.5 การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (adventure travel) เป็นการท่องเที่ยวที่สนุก ตื่นเต้น เร้าใจ ผจญภัยไปในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติในแบบพิเศษ ซึ่งจะสร้างความทรงจำ ความประทับใจ และได้ประสบการณ์ใหม่ๆ จากการท่องเที่ยว (ฉันทิช วรรณถนอม, 2552)

3.6 การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ และฟาร์มสเตย์ (home & farm stay) เป็นการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่ชอบใช้ชีวิตร่วมกับผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ แบบใกล้ชิด เพื่อที่จะเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรม รวมทั้ง ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นให้ยั่งยืน

3.7 การท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (longstay) เป็นการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่ต้องการใช้ชีวิตในบั้นปลาย หรือผู้ที่ต้องการท่องเที่ยวในต่างประเทศเป็นเวลานานอย่างน้อย 1 เดือน (นิคม จารุมณี, 2544)

3.8 การท่องเที่ยวแบบให้รางวัล (incentive travel) เป็นการท่องเที่ยวที่ถูกจัดขึ้นเพื่อเป็นการสมนาคุณแก่ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำยอดขายได้ตามเป้าหมาย โดยกลุ่มผู้แทนบริษัทต่างๆ จะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าที่พัก และค่าอาหารระหว่างการเดินทาง ในระยะเวลา 2 - 7 วัน ซึ่งจะเป็นการนำเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ หรืออาจมีการผสมผสานกับการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นๆ

3.9 การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม (MICE ย่อมาจาก M=meeting, I=incentive,

C=conference, E=exhibition) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อบริการให้กับผู้ที่เข้าร่วมประชุมที่มีการจัดรายการนำเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งมีทั้งแบบเที่ยววันเดียว และแบบเที่ยวพักค้างแรม 2 - 4 วัน โดยมีการคิดราคาแบบเหมารวมค่าอาหารและบริการ โดยการนำเที่ยวจะมีก่อนประชุม (pre-tour) หรือ หลังประชุม (post-tour) (สมบัติ กาญจนกิจ, 2544)

3.10 การท่องเที่ยวแบบผสมผสาน เป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ผู้จัดรายการนำเที่ยว ได้คัดสรรรูปแบบการท่องเที่ยวมาอย่างดีแล้ว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความแตกต่างจากการเดินทางท่องเที่ยวในระยะเวลาหลายวัน

นอกจากนี้ ยังมีการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอีกมากมาย ซึ่งแตกขยายออกมาจากแนวคิดของนักท่องเที่ยวในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวเพื่อต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติ ที่เรียกว่า Green tourism หรือการท่องเที่ยวเพื่อร่วมเป็นอาสาสมัครในการทำกิจกรรมเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ที่เรียกว่า Volunteer tourism เป็นต้น แต่ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบไหนก็ตาม นักท่องเที่ยวที่ดีจะต้องมีจิตสำนึกในการช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมทั้ง ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของสถานที่นั้นๆ ด้วย เพราะจะทำให้เรามีสถานที่ท่องเที่ยวที่ยังคงสวยงามเช่นนี้ตลอดไป

การพัฒนาารูปแบบ หมายถึง กระบวนการสร้างหรือพัฒนารูปแบบ (ดิเรก วรรณเศียร, 2545; พูลสุข หิงคานนท์, 2540; รุ่งนภา จิตรโรจนรักษ์, 2548) มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ การสร้างรูปแบบขึ้นมาใหม่ การปรับปรุงหรือพัฒนารูปแบบเดิมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งการสร้างและพัฒนารูปแบบนี้มีขั้นตอนที่สำคัญ คือการตรวจสอบ หรือทดสอบรูปแบบที่ได้พัฒนาขึ้นมาด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ซึ่งทำได้หลายวิธี ได้แก่ การวิเคราะห์จากหลักฐานเชิงคุณลักษณะ (Qualitative) และเชิงปริมาณ (Quantitative) การตรวจสอบรูปแบบ จากหลักฐานเชิงคุณลักษณะซึ่งวิธีนี้อาจใช้ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ตรวจสอบ การตรวจสอบรูปแบบ จากหลักฐานเชิงปริมาณนั้นจะใช้เทคนิคทางสถิติวิจัย ซึ่งการตรวจสอบรูปแบบดังกล่าวมานั้นควรตรวจสอบคุณลักษณะ 2 ประการ (อุทุมพร จามรมาน, 2541) คือ 1) การตรวจสอบความมากน้อยของความสัมพันธ์ ความเกี่ยวข้อง และเหตุผลระหว่างตัวแปร 2) การประมาณค่าพารามิเตอร์ของความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยหรือตัวแปรต่าง ๆ นั้นสามารถประมาณค่าพารามิเตอร์ข้ามกลุ่มตัวอย่าง ระยะเวลา หรือสถานที่ได้ และสามารถอ้างอิงจากกลุ่มตัวอย่างเชื่อมโยงไปหากกลุ่มประชากรได้ด้วย

วิลเลอร์ (Willer, 1967) กล่าวว่าในการพัฒนารูปแบบนี้มีขั้นตอนในการดำเนินงานแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปแล้วอาจแบ่งเป็น 2 ขั้นตอนหลัก คือ การสร้าง (Construction) รูปแบบ และการหาความตรง (Validity) ของแบบจำลอง

อุทัย บุญประเสริฐ (2546) ทำการวิจัยเรื่องแบบจำลองแบบสมบูรณสำหรับการวางแผนของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย: กรณีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อ

เสนอทางเลือกที่เป็นไปได้ในการปรับปรุงการวางแผน และระบบการบริหารทรัพยากรของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แบ่งขั้นตอนการวิจัยเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การศึกษาสภาพการวางแผนและ ระบบการบริหารทรัพยากรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2) ระบุปัญหาและความต้องการจำเป็นใน การวางแผน และระบบการบริหารทรัพยากร 3) นำเสนอแบบจำลองที่เป็นทางเลือก (Alternative model) 4) การทดสอบความเป็นไปได้ และการยอมรับของคณะผู้บริหาร และ 5) ทบทวน แบบจำลอง ให้ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีความ จำเป็นต้องปรับปรุงการวางแผนอย่างเป็นระบบในทุกระดับขององค์การ ปัญหาสำคัญคือ การขาด บุคลากรรับผิดชอบเรื่องการวางแผน ขาดการสื่อสารและเผยแพร่ความรู้เรื่องการวางแผน ขาดความ สอดคล้องระหว่างการวางแผนการจัดสรรทรัพยากรและการประเมินผล

สมาน อัสวภูมิ (2537) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารการประถมศึกษา ระดับจังหวัด ขั้นตอนการวิจัยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการและข้อมูล พื้นฐานประกอบการสร้างรูปแบบ 2) สร้างรูปแบบขั้นต้น 3) ประมวลผลความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ เกี่ยวกับรูปแบบ 4) ปรับปรุงแก้ไข และพัฒนาเป็นรูปแบบที่สมบูรณ์

พูลสุข หิงคานนท์ (2540) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดองค์การของวิทยาลัย พยาบาลกระทรวงสาธารณสุข แบ่งขั้นตอนการวิจัยเป็น 5 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาเอกสารเพื่อกำหนด กรอบวิจัย 2) การศึกษาสภาพปัญหาการจัดองค์การ 3) การสร้างรูปแบบการจัดองค์การวิทยาลัย ในขั้นต้น 4) การทดสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบขั้นต้น โดยการสัมมนา ผู้ทรงคุณวุฒิ 5) ปรับปรุงและพัฒนารูปแบบให้สมบูรณ์

รุ่งนภา จิตรโรจนรักษ์ (2548) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบทำการวิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบการจัดองค์การของวิทยาลัยพยาบาลกระทรวงสาธารณสุข แบ่งขั้นตอนการวิจัยเป็น 5 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาเอกสารเพื่อกำหนดกรอบวิจัย 2) การศึกษาสภาพปัญหาการจัดองค์การ 3) การ สร้างรูปแบบการจัดองค์การวิทยาลัยในขั้นต้น 4) การทดสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ของรูปแบบขั้นต้น โดยการสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ 5) ปรับปรุงและพัฒนารูปแบบให้สมบูรณ์ การ บริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศไทย ได้แบ่งขั้นตอนการพัฒนารูปแบบ 3 ขั้นตอน คือ 1) พัฒนารูปแบบเป็นการศึกษา วิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการ ข้อมูลพื้นฐาน องค์ประกอบ สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการรวมถึงการสร้างรูปแบบเบื้องต้น 2) ตรวจสอบ ทดสอบ รูปแบบ ได้แก่ ความเหมาะสม ความตรง และการยอมรับ เป็นการประมวลผลความคิดเห็นจากการ ตรวจสอบและเปรียบเทียบรูปแบบกับองค์ประกอบและภารกิจ หรือทดสอบ 3) ทบทวน ปรับปรุง แก้ไขและพัฒนาให้สมบูรณ์

บุญชม ศรีสะอาด (2549) ได้สรุปการสร้างหรือการพัฒนารูปแบบว่า ผู้วิจัยจะสร้างหรือ พัฒนารูปแบบขึ้นมาก่อนเป็นรูปแบบตามสมมติฐานโดยการศึกษาค้นคว้าทฤษฎีและแนวความคิด

เกี่ยวกับรูปแบบที่มีผู้พัฒนาไว้จากผลการศึกษาหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะช่วยให้สามารถกำหนดองค์ประกอบ ตัวแปรต่างๆภายในรูปแบบ รวมทั้งลักษณะ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรเหล่านั้นมาลำดับก่อนหลังของแต่ละองค์ประกอบในรูปแบบ ซึ่งในการพัฒนารูปแบบนี้จะต้องใช้หลักเหตุผลเป็นรากฐานสำคัญประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างของรูปแบบ

สรุปการพัฒนารูปแบบไม่มีข้อกำหนดตายตัว แต่อาจกล่าวได้ว่าโดยทั่วไปการพัฒนารูปแบบจะเริ่มต้นจากการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะสร้างหรือที่ต้องการจะพัฒนาแบบจำลองให้เห็นชัดเจน จากนั้นจึงกำหนดหลักการและองค์ประกอบของแบบจำลองที่จะพัฒนาแล้วสร้างแบบจำลองขึ้น และนำแบบจำลองนั้นไปตรวจสอบหาความเหมาะสม ความเป็นไปได้หรือนำไปทดลองใช้ต่อไป

4. แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) และการท่องเที่ยวยั่งยืน (Sustainable Tourism)

การมีส่วนร่วม WHO / UNICEF (1978) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมคือการที่กลุ่มของประชาชนก่อให้เกิดการรวมตัวที่สามารถจะกระทำการตัดสินใจใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำในกลุ่ม (Asian Pac Popul Programme News, 1984) เป็นกระบวนการที่ให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ตระหนักรู้ รับรู้ มีโอกาสเข้ามาแสดงบทบาททัศนคติและความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหาชุมชนของตนเอง (Cameron & Gibson, 2005) เป็นการเน้นการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์และความชำนาญและมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและมีทักษะของประชาชนในการแก้ไขปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการภูมิปัญญาที่เหมาะสมชัดเจนโปร่งใสต่อเนื่องและเป็นระบบ (วีรภักดิ์ หาญปริพรรณ และ คณะ, 2551) และมีผู้ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้หลายท่าน ดังต่อไปนี้

รีดเดอร์ (Reeder, 1973) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การร่วมกันในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมเป็นกลุ่ม

ปีเตอร์ โอคิลีย์ และ เดวิด มาร์สเดน (Oakley & Marsden, 1984) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไปสัมพันธ์กับเรื่องการสร้างประชาธิปไตยทางการเมือง หรือมีฉะนั้นก็เอาไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือการเติบโตตามคำว่า “พัฒนา” ขึ้นมา หรือที่ใช้กันบ่อยๆ คือ ในแง่ที่รัฐบาลจะเข้าไปกับสภาพของการ “มีส่วนร่วม” ที่รัฐบาลใช้

ความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างกว้างๆ เช่น การมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้าร่วมกับกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการดำเนินการของโครงการ ตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการเหล่านี้ การมีส่วนร่วมจะมีการกำหนดวัตถุประสงค์และขั้นตอนการดำเนินงานอย่างไร สำหรับความหมายของการมีส่วนร่วมที่ระบุค่อนข้างเฉพาะเจาะจง เช่น การที่จะให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหาของเขา ให้เขาเป็นผู้มีความริเริ่มและมุ่งใช้ความ

พยายามและความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการและความคุ้มครองพยาบาลและระเบียบในสถาบันต่างๆเพื่อแก้ปัญหา ก็เป็นการแสดงถึงความหมายที่บอกถึงสภาพการมีส่วนร่วมที่เน้นให้กลุ่มร่วมดำเนินการ และมีจุดสำคัญที่จะให้การมีส่วนร่วมนั้นเป็นการปฏิบัติอย่างแข็งขัน มิใช่เป็นไปอย่างเฉยเมยหรือมีส่วนร่วมพอเป็นพิธีเท่านั้น

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุม การใช้และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน การสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปแบบส่วนบุคคล กลุ่มชนสมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน

ปรัชญา เวสารัชช์ (2528) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง การที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยการใช้ความพยายามหรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตน ในกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาของชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2529) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง พฤติกรรมอันakorบด้วยการร่วมและสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวังของกลุ่มทางการและไม่ใช่ทางการ หรือในความหมายก็คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ร่วมกันนั่นเอง

กล่าวโดยสรุปแล้ว “การมีส่วนร่วม” ของประชาชนมีความหมายเป็น 2 นัย ด้วยกัน คือ 1) ความหมายอย่างกว้าง การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึงการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของประเทศและการบริหารประเทศโดยผ่านกระบวนการทางการเมือง เช่น การเป็นผู้บริหารพรรคการเมือง การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง การเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเป็นรัฐมนตรี การเป็นคณะรัฐมนตรี เป็นต้น รวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่นและการเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นด้วย และ 2) ความหมายอย่างแคบ การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึงการที่

ประชาชนเข้าไปช่วยสนับสนุนงานซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยกระทำการภายในกรอบของกฎหมายหรือนโยบายของรัฐ

เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

การที่ชุมชนจะตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมกันในงานยุติธรรมชุมชน และร่วมรับผิดชอบในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งระบบนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคุณลักษณะภายในของบุคคล ซึ่งเป็นการรับรู้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากภายนอก ดังมีผู้ให้ความเห็นไว้ ดังต่อไปนี้

โคเฮนและอุฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1977) เสนอว่าบุคคล 4 ฝ่ายมีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีปัจจัยหลายปัจจัยที่มีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง (McIntyre, Chatzopoulos, Politi, & Roz, 2007) ได้แก่

1. อายุและเพศ
2. สถานภาพในครอบครัว
3. ระดับการศึกษา
4. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ศาสนา
5. อาชีพ
6. รายได้และทรัพย์สิน
7. ระยะเวลาในท้องถิ่น และระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ
8. ที่ดินถือครองและสถานภาพแรงงาน

ทัตดาว บุญपाल (2530) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมทางสังคมของชุมชนของบุคคลนั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางอาชีพ และที่อยู่อาศัย โดยบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจตกต่ำจะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนน้อยกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจสูง นอกจากนั้นแล้วได้มีการแหล่งอำนาจและการตัดสินใจในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน 13 ตัวแปร ซึ่งจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน คือ ด้านการศึกษา และการเงินเป็นสิ่งที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคม แหล่งอำนาจทั้งสองชนิดนี้ถ้าผู้ใดได้ครอบครองหรือมีไว้ ก็จะเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงในชุมชน โดยเฉพาะในการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

นอกจากฐานะทางเศรษฐกิจและระดับการศึกษาแล้ว คุณลักษณะทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนนิสัย ประเพณีในชุมชน ก็อาจมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเช่นเดียวกัน

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน

Cohen and Uphoff (1980) กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่ามีดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา (Analysis) 2) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา (Decision Making) 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหา (Implementation) 4) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ (Benefits) 5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

ทัศนีย์ ไทยาภิรมย์ (2526) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

1) ร่วมคิด : สภาพปัญหาที่มีอยู่และหาสาเหตุปัญหา 2) ร่วมวางแผน : วิเคราะห์สาเหตุจัดลำดับความสำคัญของปัญหาพิจารณาทางเลือก 3) ร่วมดำเนินการ : ดำเนินงานตามโครงการและแผน กำหนดโครงการและแผนงาน 3) ร่วมติดตามประเมินผล : ประเมินผลความสำเร็จหรือล้มเหลวเป็นระยะๆ และแก้ไข

เจิมศักดิ์ ปิ่นศักดิ์ (2527) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ 8 ประการ คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์การ
2. ร่วมคิดหรือสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาขององค์การ หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์การ หรือสนองความต้องการขององค์การ
3. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดหรือแก้ไขและสนองความต้องการขององค์การ
4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงานโครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้
8. ร่วมควบคุมติดตามประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ทำไว้ทั้งภาครัฐ และเอกชนให้เกิดประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน ระพีพัฒน์ (2527) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา

3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนา
4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน

องค์การสหประชาชาติได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง ซึ่งเป็นไปโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันขึ้นเองเพื่อแก้ไขปัญหาของกลุ่มของตนเองโดยเน้นการกระทำที่มิได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งมีรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย
2. การมีส่วนร่วมแบบชักนำ ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล เป็นรูปแบบโดยทั่วไปของประเทศที่กำลังพัฒนา
3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของรัฐบาลภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผลทันทีแต่จะไม่ได้รับผลกระทบระยะยาว และจะมีผลเสียคือไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

แนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชน

สมลักษณ์ ไชยเสรีรัฐ (2549) แบ่งแนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 3 ด้านหลัก คือ ด้านประชาชน (Public) ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) และด้านภาครัฐ โดย การมีส่วนร่วม (Participation) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ประชาชนที่เป็นบุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ในการดำเนินการพัฒนาช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ หรือ กิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่ร่วมคิดร่วมตัดสินใจร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผลเพื่อให้เกิดการยอมรับและก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกันทุกฝ่าย ดังนี้

1. การรับรู้ (Perception) ต้องสร้างสำนึกให้ทั้งภาครัฐและประชาชน มีความตระหนัก การรับรู้ การยอมรับในสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมของทุกกลุ่มทุกฝ่าย ต้องเข้าใจว่าตนและผู้อื่น ต่างก็มีสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมเสมอกันตามหลักการเท่าเทียมกัน ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องยอมรับการ “รวมขอม” และ “ประสานประโยชน์” มิฉะนั้นความแตกต่างในผลประโยชน์และจุดยืนจะนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงในที่สุด

2. ทักษะ (Attitude) ต้องสร้างความเข้าใจและปรับทัศนคติให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน มีการปรับปรุงบทบาทและค่านิยมตลอดจนต้องมีความอดทนในการทำงาน เพราะการมีส่วนร่วมต้องใช้ระยะเวลายาวนาน ต้องทำอย่างต่อเนื่อง และมีความจริงจัง ในขณะที่เดียวกันภาคประชาชนเองก็ควรมีท่าทีที่เข้าใจความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน และจะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อกระบวนการมีส่วนร่วมและก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันไว้วางใจซึ่ง

กันและกันอันจะส่งผลให้กิจกรรมการมีส่วนร่วมบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น หากทุกฝ่ายมีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมและต่อกันแล้ว ความร่วมมือก็จะพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น

3. การเป็นตัวแทน (Representation) ผู้ที่เป็นตัวแทนจะต้องมีความน่าเชื่อถือจากกลุ่มทั้งหลายหรือผู้มีส่วนได้เสีย และมีปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องตระหนักถึง คือสมาชิกที่เป็นตัวแทนต้องมีความรู้สึกที่จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information-sharing)

สมลักษณ์ ไชยเสรีฐ (2549)กล่าวเพิ่มเติมไว้ถึงการสร้างกลไกเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารว่า เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้ข้อมูลข่าวสารทั้งด้านที่เป็นข้อเท็จจริงและด้านที่เป็นความคิด ความรู้สึก ความคาดหวัง ได้แสดงออกอย่างหลากหลายลุ่มลึกและสมบูรณ์มากขึ้น จึงจะทำให้การวินิจฉัยปัญหาและการเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาที่หลากหลายและตรงกับความต้องการมากขึ้น ผลที่ตามมาคือทำให้การตัดสินใจในการกำหนดนโยบายและการวางแผนดำเนินไปได้อย่างรอบรู้รอบคอบและรอบด้านยิ่งขึ้น การจะทำให้ประชาชนจะมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นจำเป็นที่จะต้องมีความรู้และข้อมูลข่าวสารเพียงพอในนโยบายที่คนต้องการมีส่วนร่วม ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นของหน่วยงานเป็นผู้ริเริ่มนโยบาย บางส่วนเกิดจากการศึกษาของนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นประชาชนที่สนใจการมีส่วนร่วมกับนโยบายใดอาจไปขอความร่วมมือและข้อมูลจากบุคคลและองค์กรเหล่านั้น

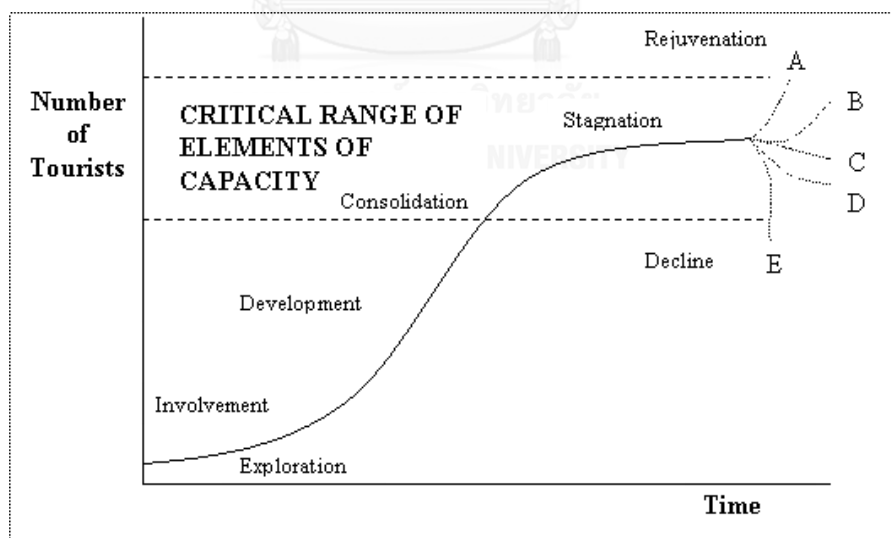
กล่าวโดยสรุปการมีส่วนร่วมหมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกผู้มีส่วนได้เสียในชุมชนในการตัดสินใจเลือกกิจกรรม กำหนดรูปแบบและแนวทางการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ชุมชนได้วางไว้ร่วมกัน มีการอาศัยความช่วยเหลือเหลือจากภายนอกชุมชนด้วย

แนวคิดการท่องเที่ยวยั่งยืน (Sustainable Tourism)

ในช่วงศตวรรษ ที่ 20 เป็นยุคโลกาภิวัตน์ทางระบบทุนนิยม ความรุดหน้าทันสมัยของการคมนาคมและเทคโนโลยีทางการสื่อสาร (William, 2001)ได้ช่วยให้การท่องเที่ยวพัฒนาเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดของโลก (WTTC, 2005) แต่ถึงแม้การท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวางนั้น ขณะเดียวกันการท่องเที่ยวก็ทำให้เกิดผลเสียจากการทำให้เกิดการทำลายสภาพสิ่งแวดล้อม (สุวันชัย หวนนากลาง, 2548) สร้างผลกระทบในทางลบต่อสังคมและวัฒนธรรม การขยายเติบโตของการท่องเที่ยวที่ไม่ได้วางแผนรองรับที่เหมาะสมส่งผลให้เกิดการทำลาย (พจนาน สวนศรี, 2546) สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของสังคมในหลายๆที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว (Swarbrooke, 1999) จากด้านผลกระทบที่ไม่พึงปรารถนาทั้งหลายได้เกิดแนวคิดอนุรักษ์และการป้องกันความเสียหายที่จะเกิดต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพชีวิตที่ดีของผู้คนและภาวะเศรษฐกิจที่ดีของชุมชนในระยะยาว เริ่มต้นจากการประชุมของ

สหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nations Community Environment and Development) ที่กรุงริโอเดอจาเนโร เมื่อปี พ.ศ. 2535 กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนของโลก ผลักดันให้เกิดกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวใน 3 ประการคือ 1. กระแสความต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ 2. กระแสความต้องการตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษาเรียนรู้ 3. กระแสความต้องการพัฒนาคน (กรมการท่องเที่ยว คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยว โดยชุมชน, 2550)

บัทเลอร์ (Butler, 1980, 2006) ได้อธิบายถึงวิวัฒนาการของวงจรชีวิตแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะของความเปลี่ยนแปลงในระยะต่างๆ ว่าในช่วงเริ่มแรกจะเป็นระยะของการบุกเบิกสำรวจ (Exploration) มีผู้เกี่ยวข้องต่างๆ เข้ามาจากนั้นจะเข้าสู่ระยะการพัฒนา (Development) ด้านต่างๆ ซึ่งจำนวนนักท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นต่อเนื่องเป็นระยะเวลาที่มีความมั่นคงแข็งแรง (Consolidation) จำนวนของนักท่องเที่ยวยังคงเพิ่มจำนวนไปอีกจนเข้าสู่ระยะของความนิ่งอืดตัว (Stagnation) ที่จำนวนนักท่องเที่ยวไม่เพิ่มขึ้นระยะนี้จะมีผลแออัดล้นคับคั่งมากแล้วจะเข้าสู่ระยะการถดถอย (Decline) จำนวนนักท่องเที่ยวจะค่อยลดลง (C D และ E) มีคู่แข่งอื่น ๆ เกิดขึ้นมากในระยะนี้ หากมีการดูแลปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมตามแนวคิดของความยั่งยืนจะทำให้เกิดการฟื้นตัว (Rejuvenation) ขึ้นอีกครั้ง (A หรือ B) ซึ่งจะส่งผลมีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นด้วย

ภาพที่ 2 วิวัฒนาการวงจรชีวิตแหล่งท่องเที่ยวตามแนวคิดของบัทเลอร์ (Butler's Tourism area life cycle)

ที่มา: Butler's Tourism area life cycle, 1980

ในปี พ.ศ. 2533 บุคคลจากหลายวงการทั้งนักวิชาการ สื่อมวลชน นักท่องเที่ยวเองและองค์การพัฒนาเอกชน (Non-Government Organization : NGO) ร่วมกันเรียกร้องในที่ประชุมนานาชาติด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแบบยั่งยืนขึ้นที่เมืองแวนคูเวอร์ประเทศแคนาดาหรือที่เรียกว่า Global'90 Conference ให้มีการจัดการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative tourism) จากผลการประชุมทำให้เกิดหลักการของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนขึ้น และต่อมาในปี พ.ศ. 2535 สหประชาชาติได้จัดการประชุมนานาชาติของประเทศสมาชิกกว่าร้อยประเทศว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nation Conference on Environment and Development: UNCED) ที่นครริโอเดอจาเนโร สำหรับการดำเนินงานที่จะให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม (Blancas, González, Lozano-Oyola, & Pérez, 2010) เป็นการเพิ่มความชัดเจนรองรับสนับสนุนแนวทางดังกล่าว มีการลงนามรับรองเอกสารสำคัญใน Agenda 21 เกิดเป็นแผนแม่บทโลกเพื่อการพัฒนาและทำให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco tourism) ขึ้นเป็นครั้งแรก ขณะเดียวกันในหลักจรรยาบรรณการท่องเที่ยวโลก UNWTO (2000) ได้แถลงไว้ในหลักการข้อที่ 3 ว่าให้การท่องเที่ยวเป็นปัจจัยของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Tourism, a factor of sustainable development)

ประเทศไทยได้มีการตอบสนองการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนทั้งภาครัฐและเอกชนโดยในปี พ.ศ. 2538 – 2539 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ผลักดันให้เกิดนโยบายและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นและใน พ.ศ. 2539 – 2540 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ (National Ecotourism Policy) ขึ้นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ในขณะเดียวกันในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) เป็นฉบับที่เริ่มบรรจุแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าไว้ด้วย การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องการจัดตั้งองค์กรและโครงสร้างการบริหารจัดการที่จำเป็นกับการท่องเที่ยว เช่น ท้องถิ่นเป็นแหล่งท่องเที่ยว นักธุรกิจลงทุนเพื่อการท่องเที่ยว หน่วยงานของรัฐ เป็นต้น การได้รับและนำเครื่องมือ (Instrument) ไปใช้บริหารจัดการทางท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม การตรวจสอบ ติดตามและประเมินผลที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง การท่องเที่ยวมีบทบาทที่สำคัญต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศจากการที่เป็นตัวสร้างรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ เกิดการสร้างงานและการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนในภาคส่วนต่างๆจึงนำความเจริญไปสู่ยังท้องถิ่น แต่ขณะเดียวกันได้ก่อให้เกิดผลกระทบที่เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นภาครัฐจึงต้องเข้ามามีบทบาทควบคุมดูแลเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรม (ทิพวรรณ พุ่มมณี, 2549)

ปัจจุบันคำว่า “การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน” ยังคงมีความหมายที่กว้างไม่มีแนวคิดที่ชัดเจนหรือความหมายเฉพาะลงไป การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงตีความได้หลากหลายและยังไม่มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดความยั่งยืนที่สุด ซึ่งการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องต่าง ๆ มากมาย เช่น นโยบายด้านการอนุรักษ์และการปฏิบัตินโยบายจากรัฐบาลกลาง การใช้ทรัพยากรชุมชน และตัวนักท่องเที่ยวเอง เป็นต้น (Swarbrooke, 1999; บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548a; สุนีย์ เลี้ยวเพ็ญวงศ์, 2552).

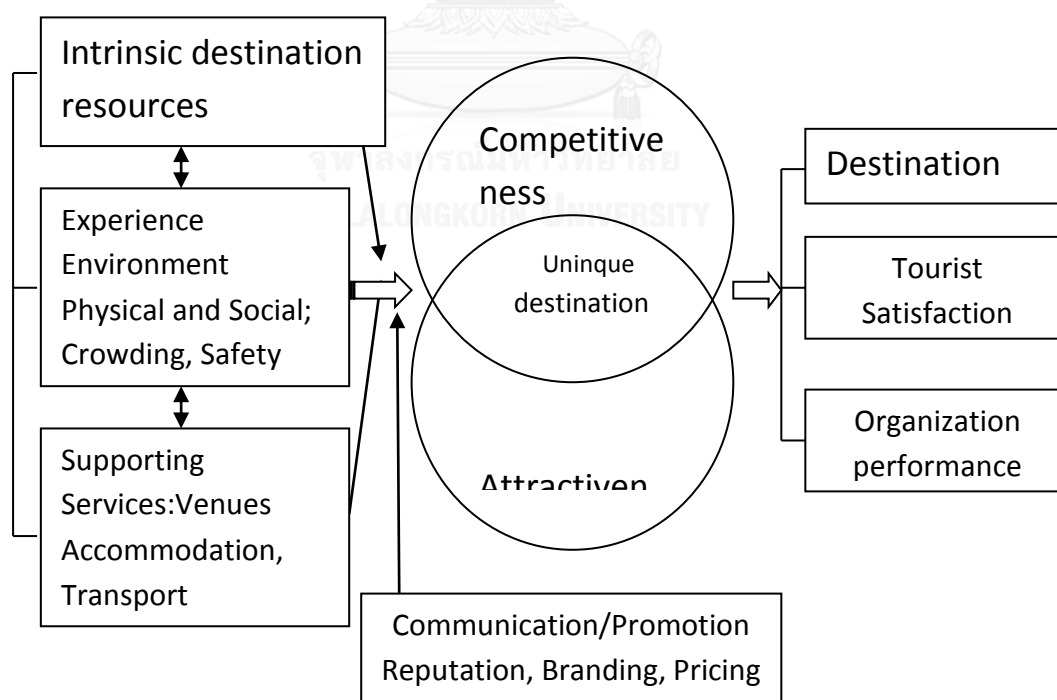
เชอร์รี่ (Shirley, 1992) ได้ให้หลักการของแนวคิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism) ที่พัฒนามาจากแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ดังต่อไปนี้คือ

1. Using Resource Sustainably คือการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม และเป็นแนวทางในการทำธุรกิจในระยะยาว
2. Reducing Over-Consumption and Waste การลดการบริโภคที่เกินความจำเป็น และลดของเสียที่เกิดตามมา ลดค่าใช้จ่ายบำรุงรักษาและเป็นการเพิ่มคุณภาพการท่องเที่ยว
3. Maintenance Diversity การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายทางธรรมชาติ วัฒนธรรม
4. Integrating Tourism into Planning การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ ท้องถิ่น และประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม
5. Supporting Local Economics คือการท่องเที่ยวที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นโดยพิจารณาด้านราคาและคุณค่าของสิ่งแวดล้อมไว้
6. Involving Local Community คือการมีส่วนร่วมเต็มที่ของท้องถิ่นในด้านการท่องเที่ยว ไม่เพียงสร้างผลตอบแทนแก่ประชาชนและสิ่งแวดล้อมโดยรวมแต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวด้วย
7. Consulting Stakeholders and the Public คือการปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้ประกอบการ ประชาชนในท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน
8. Training Staff การฝึกอบรมบุคลากร โดยสอดแทรกแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืนต่อบุคลากรท้องถิ่นทุกระดับ
9. Marketing Tourism Responsibility คือการตลาดที่จัดเตรียมข้อมูลข่าวสารอย่างพร้อมมูลที่จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว
10. Undertaking Research คือการวิจัยและติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มผลประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวและนักลงทุน

สรุปแนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนคือ กิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะต้องสามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยือนอย่างสม่ำเสมอ ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวยังคงรักษาความดึงดูดใจไว้ได้ไม่เสื่อมคลาย กิจกรรมบริหารมีกำไรแม้ต้องการการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการให้บริการอยู่เสมอ ผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมจะต้องไม่มีหรือมีน้อยที่สุด มีแต่การจัดการอย่างยั่งยืนเท่านั้นจึงจะสามารถคงความยั่งยืนของการท่องเที่ยวไว้ได้

5. แนวคิดการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันและขีดความสามารถในการมีเสน่ห์ดึงดูดใจ (Tourism destination competitiveness and attractiveness: TDCA)

เวนกิชายี (Vengesai, 2003) ได้เสนอแนวคิดที่ว่าแหล่งท่องเที่ยวที่จะสามารถเป็นที่ชื่นชอบ ความนิยมยกย่องจากนักท่องเที่ยวไว้ได้ นั้น ต้องสามารถประสานปัจจัยของการมีขีดความสามารถในการแข่งขันผนวกกับขีดความสามารถในการเป็นที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว องค์ประกอบของขีดความสามารถในการแข่งขันมีมุมมองที่มาจากของอุปทาน (supply) ของผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยว ขณะที่องค์ประกอบของขีดความสามารถในการมีเสน่ห์ดึงดูดใจมีมุมมองมาจากด้านอุปสงค์ ความต้องการของนักท่องเที่ยว ที่จะทำให้แหล่งท่องเที่ยวเกิดตราหรือยี่ห้อ (Brand) ที่มีเอกลักษณ์เป็นที่รับรู้และจดจำได้ของนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 3 Vengesai's proposed conceptual model of TDCA (Vengesai, 2003)

ความตั้งใจและกิจกรรม

ความตั้งใจเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของแหล่งที่เป็นจุดหมายปลายทาง เป็นกุญแจตัวกระตุ้นขับเคลื่อนของการเข้ามาเยือนยังแหล่งท่องเที่ยว เป็นเหตุผลหลักที่นักท่องเที่ยวเลือกแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ จากแหล่งอื่นๆ ลำดับของกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยผลักดันสำคัญอันหนึ่งและเป็นตัวแทนแง่มุมสำคัญที่สุดที่แหล่งท่องเที่ยวมีปรากฏ ยิ่งไปกว่านั้นผู้บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวสามารถมีพลังอำนาจควบคุมกิจกรรมเหล่านั้น กิจกรรมเป็นผลลัพธ์ความริเริ่มสร้างสรรค์ของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมมีความสำคัญที่นักท่องเที่ยวแสวงหาความพึงพอใจของประสบการณ์ในฐานะลูกค้า สภาพแวดล้อมของประสบการณ์มี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกทางกายภาพ ท่าเลที่ตั้ง ภาวะแวดล้อม และภาวะปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

TDCA ในฐานะความเป็นสิ่งแวดล้อมทางประสบการณ์

พฤติกรรมลูกค้า กับบทบาทวิถีทางการท่องเที่ยว เสนอว่าสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม เป็นส่วนที่ผสมผสานบูรณาการของประสบการณ์ในการท่องเที่ยวและมีบทบาทสำคัญในด้านขีดความสามารถเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจ ความพึงพอใจ และขีดความสามารถในการแข่งขันของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว

ในวรรณกรรมสำรวจไว้ เปิดเผยว่าสิ่งแวดล้อมแหล่งท่องเที่ยวมาจากหลากหลายองค์ประกอบ ซึ่งองค์ประกอบหลักที่เป็นตัวกำหนดรูปสิ่งแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ ผู้คน ความมั่นคง และความปลอดภัย การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ความร่วมมือและการแข่งขัน

ผู้คนเป็นคุณลักษณะทางสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและพฤติกรรมของมนุษย์ มนสิตรอนอิสราภาพการขับเคลื่อนและการประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์พบว่าประเด็นสำคัญที่การท่องเที่ยวโลกกำลังเผชิญอยู่ในปี 2000 นี้ ที่การมีพนักงานที่ผ่านการอบรมฝึกฝนอย่างมืออาชีพ เป็นสิ่งจำเป็นสำคัญของแหล่งท่องเที่ยววันนี้ อย่างไรก็ตามเพราะลูกค้าของการท่องเที่ยวนับเป็นมนุษย์ ดังนั้นความสามารถพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เพียงพอจึงเป็นความได้เปรียบในเชิงการแข่งขัน(Crouch, 2011; Yooshik, 2002)

การสื่อสารและการประชาสัมพันธ์

ความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยวทำให้นักท่องเที่ยวสามารถระบุและแยกแยะแหล่งท่องเที่ยวจากข้อเสนอที่มีการแข่งขันทั้งหลาย ชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยวเป็นตัวแสดงทิศทางการสื่อสารให้ผลประโยชน์ไปยังนักท่องเที่ยว มันช่วยในกระบวนการตัดสินใจเลือกสรร ชื่อเสียงของยี่ห้อนี้ช่วยประกันหรือรับประกันการส่งมอบในทางปฏิบัติ

มีการศึกษาหลากหลายเพื่ออธิบายผลกระทบจากราคาต่อความต้องการทางการท่องเที่ยว แต่บทบาทของราคามีน้อยนิดในแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการแข่งขัน ประเทศที่มีอัตรา

แลกเปลี่ยนที่อ่อนแอแย้งกับข้อมูลการตลอดยิ่งจะทำให้เกิดการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวมากขึ้น ธรรมชาติของฤดูกาลในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อขีดความสามารถในการแข่งขันด้านราคาของแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนการมีนักท่องเที่ยวของรัฐบาลประเทศเจ้าบ้านก็เป็นผลกระทบด้านราคาที่นักท่องเที่ยวต้องจ่าย TDCA ถูกกำหนดทั้งโดยปัจจัยด้านราคาและปัจจัยที่ไม่ใช่ราคา ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวจะต้องขับเคลื่อนการแข่งขันด้านราคากับแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นทางเลือกใกล้เคียงกันให้ได้ (Ritchie & Crouch, 2005)

ผลลัพธ์ของ TDCA

ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางในแหล่งท่องเที่ยวเพราะเป็นตัวกำหนดความตั้งใจมาเยือนซ้ำของนักท่องเที่ยว และทำการแนะนำแหล่งท่องเที่ยวที่นั่นต่อยังเพื่อนฝูงญาติมิตร ความเป็นเสน่ห์ของแหล่งท่องเที่ยวจะสัมพันธ์กับความรู้สึกพึงพอใจที่ได้รับ

ความสำคัญของภาพพจน์ต่อจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวหรือ TDI เป็นที่ยอมรับกันอย่างสากลว่ามีผลกระทบต่อ การรับรู้ของผู้คน พฤติกรรมและการเลือกแหล่งท่องเที่ยว TDI ยังสัมพันธ์กับการวางตำแหน่งของแหล่งท่องเที่ยว ภาพพจน์ในเชิงแข่งขัน และยุทธศาสตร์ในภาพโดยรวม ทางปฏิบัติของแหล่งท่องเที่ยวมีการวัดโดยใช้ทางสถิติ ตัวอย่างเช่น ยอดการมาเยือนทั้งหมด (a) อัตราการเติบโต อัตราเฉลี่ยของการเข้าพัก (b) แหล่งท่องเที่ยวโดยรวม (c) การจ้างงานเป็นเครื่องวัดของ TDCA (Vengesai, 2003)

สรุป แม้ว่าจะมีความก้าวหน้ามากในรูปแบบของขีดความสามารถการแข่งขันในแหล่งท่องเที่ยว แต่หลักฐานที่ประจักษ์ยังมีอยู่น้อยที่จะมาสนับสนุนรูปแบบที่ผู้วิจัยทั้งหลายนำเสนอไว้ ที่สำคัญกว่านั้นมุมมองจากสองด้านของ TDCA ยังไม่เคยได้รับการสำรวจ การหาแนวทางที่สมดุลในการประเมินแหล่งท่องเที่ยว ควรจะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะผสมผสานประโยชน์ของนักท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะผู้มีหน้าที่บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว นักวิจัยปัจจุบันจำเป็นต้องเคลื่อนที่จากรูปแบบที่เป็นการนำเสนอกรอบความคิดไปสู่การปฏิบัติให้เห็นจริงได้ สิ่งท้าทายควรได้ตรวจเช็คความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ระบุได้นั้นว่ามีอิทธิพลเป็นขีดความสามารถมีเสน่ห์ดึงดูดใจและขีดความสามารถการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างเข้มแข็งเพียงใด รูปแบบที่นำเสนอในภาพนี้สามารถทดสอบการเป็นรูปแบบที่สมดุลทางโครงสร้างหรือรูปแบบเส้นทางการระบุผลกระทบทั้งทางตรงและโดยอ้อมที่เกิดขึ้น

ในอดีตที่ผ่านมาแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งเชื่อกันเพียงว่าการมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยว และมีทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับค่าจ้างแรงงานที่มีราคาต่ำ มีอัตราของการแลกเปลี่ยนเงินตราที่ดึงดูดใจก็เพียงพอสำหรับที่จะแข่งขันให้ประสบความสำเร็จในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวระดับนานาชาติได้แล้ว ความคิดนี้มันเพียงไปเสริมในสูตรความสำเร็จของยุทธศาสตร์และนโยบายการมุ่งการกระตุ้นเพิ่ม

ตัวเลขของจำนวนนักท่องเที่ยวเป็นหลักใหญ่ และส่วนใหญ่แล้วผลลัพธ์ที่ตามมาก็ไม่เป็นไปตามคาดหวังซ้ำกลับก่อให้เกิดคำถามขึ้นต่อนโยบายยุทธศาสตร์ดังกล่าวด้วย มันชัดเจนแล้วว่าหากต้องการได้รับผลกำไรรายได้ที่เป็นระยะยาวพร้อมด้วยความนิยมจากนักท่องเที่ยวที่มั่นคงไม่จืดจางจำเป็นต้องแสวงหาความได้เปรียบทางการแข่งขันให้ได้

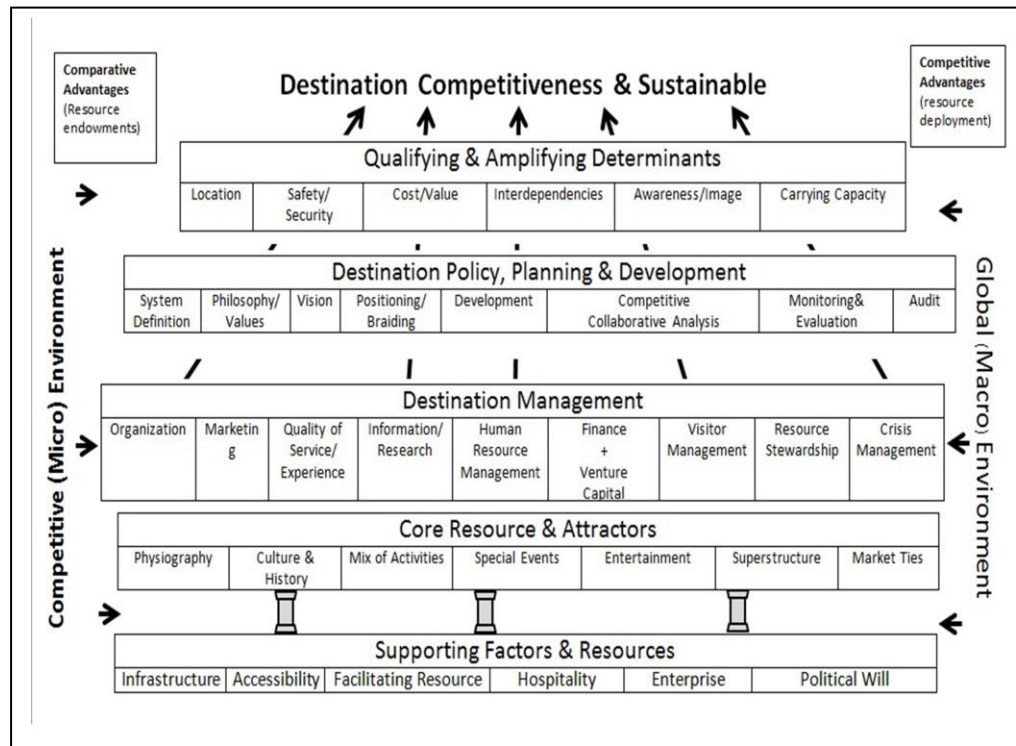
การเพิ่มมูลค่าการใช้จ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยวในสินค้าและบริการที่มีนำเสนอในแหล่งท่องเที่ยวมีแต่จะส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวมีจำนวนที่ลดลงไปเรื่อยๆ ดังนั้นยุทธศาสตร์ที่พยายามทุ่มเทการลงทุนทางการตลาดของแหล่งท่องเที่ยวจึงดูไม่ได้ผลและเกิดข้อจำกัดของผลตอบรับ ในโลกยุคใหม่หลังศตวรรษที่21นี้การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่แข่งขันได้เทียบกับอุตสาหกรรมอื่นและยังมีการแข่งขันในการท่องเที่ยวเองในระหว่างแหล่งท่องเที่ยวต่างๆด้วย สำหรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่จะเป็นอุตสาหกรรมที่ทำกำไรได้จะต้องพึ่งกระบวนการที่คนใหม่ของการมีขีดความสามารถในการแข่งขันซึ่งยอมรับกันในวงกว้างว่าเป็นปัจจัยกำหนดความสำเร็จในระยะยาวที่สำคัญในระดับองค์กร อุตสาหกรรม ภูมิภาค และระดับประเทศไปแล้ว

ขีดความสามารถความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวสะท้อนถึงความรู้สึกและทัศนคติของผู้มาเยือนว่าแหล่งท่องเที่ยวมีความสามารถสัมผัสรับรู้ถึงความพึงพอใจในความต้องการของเขาที่ได้รับเป็นประสบการณ์ ยิ่งแหล่งท่องเที่ยวสามารถตอบสนองได้ตรงความต้องการของนักท่องเที่ยวได้มากเท่าใดแหล่งท่องเที่ยวนั้นจะเป็นที่มีสัมผัสรับรู้ของความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจและจะเป็นแหล่งที่จะถูกเลือกท่องเที่ยวมากเท่านั้น ความสามารถนี้มาจากที่แหล่งท่องเที่ยวมีการจัดแต่งองค์ประกอบต่างๆอย่างถูกต้อง เสน่ห์ดึงดูดใจจะเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้คนเข้ามาเยือนและทุ่มเทเวลาในแหล่งท่องเที่ยว ถ้าปราศจากเสน่ห์ดึงดูดใจก็จะไม่ปรากฏเกิดมีการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยวก็คงจะไม่เป็นสิ่งจำเป็นหรือมีเพียงแต่น้อย ฉะนั้นต้องเป็นเมื่อผู้คนได้รับความรู้สึกดึงดูดใจให้เข้าไปยังแหล่งท่องเที่ยวใดแล้ว บรรดาสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการต่างๆจึงจะเกิดตามมา

พอร์เตอร์ (Porter, 2010; Porter & Ketels, 2009) กล่าวว่ายุทธศาสตร์ในการแข่งขันโดยปกติก็เพื่อจะหาตำแหน่งทางการแข่งขันในอุตสาหกรรมนั้นที่น่าพอใจเพื่อมุ่งเป้าในการสร้างตำแหน่งที่จะทำกำไรและสร้างความยั่งยืนได้บนพลังที่เป็นตัวกำหนดทางการแข่งขันของอุตสาหกรรม ในบริบทของการท่องเที่ยวแนวคิดของขีดความสามารถในการแข่งขันประยุกต์อยู่ในลักษณะที่ต่างไปจากที่ผู้เขียนหลายคนได้ทำการยึดโยงขีดความสามารถในการแข่งขันไปทางด้านของเศรษฐศาสตร์การตลาด และแนวคิดยุทธศาสตร์ด้านราคา คุณภาพและความพึงพอใจที่จะได้รับ

แหล่งท่องเที่ยวที่อาจกล่าวได้ว่าจะมีโอกาสการแข่งขันได้ถ้ามีส่วนแบ่งทางการตลาดที่วัดจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวไปพร้อมกับผลตอบแทนที่ได้รับกลับคืนมาในรูปตัวเงิน (Vanhove, 2011) แนวคิดนี้สนับสนุนมุมมองแบบกว้างที่บอกว่าขีดความสามารถการแข่งขันควรสัมพันธ์เพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวและการสร้างรายได้ในแหล่งท่องเที่ยวให้สูงขึ้น การศึกษาล่าสุดยังแสดงให้เห็นว่าการเติบโตของการท่องเที่ยวมักจะเต็มไปด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงครอบงำอุตสาหกรรมอื่นๆที่มีอยู่มาก่อนแล้ว

กอฟฟรี ไอ ครูซ (Crouch, 2011) กล่าวถึงกรอบแนวคิดการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืนของ Richie และ Crouch (Richie & Crouch, 2005) ทั้งในการได้เปรียบทางการแข่งขันและการได้เปรียบทางการเปรียบเทียบ ว่าได้นำเสนอปัจจัยหลักในรูปแบบความสัมพันธ์กลุ่มโครงสร้างประกอบด้วย 5 ปัจจัยหลักภายใต้สภาพแวดล้อมการแข่งขันทั้งระดับมหภาคและจุลภาค โดยเริ่มจากทรัพยากรและปัจจัยที่เป็นตัวสนับสนุนรองรับ สิ่งดึงดูดใจและทรัพยากรแกนหลัก การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว นโยบาย การวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและการกำหนดตัวชี้วัด

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันของครุชและริชชี (Crouch and Ritchie's conceptual model of destination competitiveness)

ยุทธศาสตร์การแข่งขันมุ่งเป้าไปที่การวางตำแหน่งจุดที่สร้างกำไรรายได้หรือความยั่งยืน อย่างไรก็ตามในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยังต้องสำรวจหาพลังอำนาจและปัจจัยที่จะเป็นตัวกำหนดการแข่งขันได้นั้น ซึ่งในบริบทของการท่องเที่ยวแนวคิดของการแข่งขันจะถูกประยุกต์ขึ้นในลักษณะต่างๆที่ผู้วิจัยหลากหลายได้เชื่อมโยงสู่ด้านเศรษฐกิจ การตลาด และวิสัยทัศน์ทางยุทธศาสตร์ด้านราคา คุณภาพ และความพึงพอใจ ในแหล่งท่องเที่ยวที่อาจพูดว่ามีลักษณะแข่งขันได้ถ้ามีปัจจัยทางส่วนแบ่งการตลาดที่วัดด้วยการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวและผลตอบแทนในรูปตัวเงินสอดคล้องกับบูฮาลิส (Buhalis, 2000) ที่มองว่า การแข่งขันในแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวโยงถึงความเจริญรุ่งเรืองด้านเศรษฐกิจของประชาชนในท้องถิ่นและของประเทศ เพราะในธรรมชาติที่มีหลายแง่มุมความหลากหลายของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวทำให้เกิดการแข่งขันขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งการแข่งขันในแหล่งท่องเที่ยวสามารถเกี่ยวข้องกับความสามารถในการส่งมอบประสบการณ์ที่สร้างความพึงพอใจได้มากกว่าแหล่งอื่นที่นำเสนอให้ การแข่งขันในแต่ละแหล่งท่องเที่ยวนั้นอาจรวมถึงเรื่องของสภาพของสิ่งแวดล้อมเข้าด้วย ดังนั้นแนวทางหลักคือการหาแนวทางในการสนับสนุนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อให้เกิดความสามารถในการวางแผนและพัฒนาด้วยชุมชนของตนเองทั้งผลกระทบที่จะเกิดจากการท่องเที่ยว ทัศนคติต่อสภาพแวดล้อม และพื้นที่เชื่อมโยงอื่นๆ

สรุปว่าสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญสูงที่สุดในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันและขีดความสามารถในการมีเสน่ห์ดึงดูดใจ ปัจจัยขององค์ประกอบของสภาพสิ่งแวดล้อมสามารถที่จะเป็นตัวส่งเสริมยกระดับหรือจะเป็นตัวทำลายของแหล่งท่องเที่ยวได้ ในฐานะของผลิตภัณฑ์ที่ประกอบด้วยประสบการณ์ สภาพแวดล้อมที่นักท่องเที่ยวต้องการจะต้องประกอบด้วย ความปลอดภัย มีบุคลากรทำงานที่มุ่งให้ความสนใจตัวลูกค้าและให้บริการ รวมถึงการมีส่วนร่วมกันภายในธุรกิจต่างๆในแหล่งท่องเที่ยวนั้นอย่างใกล้ชิด

6. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

ความหมายและคุณลักษณะ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ การแสวงหาความรู้ ความจริงที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ ตรวจสอบได้ โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีกลุ่มบุคคลเข้ามาร่วมกันเรียนรู้เพื่อรู้จักตัวเอง ชุมชน สิ่งแวดล้อม ให้เห็นปัญหาของตัวเองและเห็นทางแก้หรือทางออกจากปัญหาโดยลงมือปฏิบัติจริง ได้ผลจริง แก้ปัญหาได้จริง ซึ่ง กมล สุตประเสริฐ (2537) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) คือ การวิจัย ค้นคว้าและหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิมๆ ต่างกันเพียงแต่ว่า PAR นั้นมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนา และเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ร่วมงาน รวมทั้งในกระบวนการวิจัยและในการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย” ซึ่งสอดคล้องกับ สุภางค์ จันทวานิช (2547) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่แนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกันคือ การปฏิบัติการ (Action) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ มาผสมผสานกับแนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) อันเป็นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จึงหมายถึง วิธีการที่ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมวิจัยเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การกำหนดระบุปัญหา การดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยกันหาแนวทางในการแก้ปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดการระบุปัญหาของชุมชน และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา กระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัยเพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้นๆ ส่วนกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปในเชิงการวิภาษ (Dialectic) ซึ่งชาวบ้านจะค่อยๆเรียนรู้ด้วยตัวเอง ด้วยกระบวนการเหล่านี้ข้อมูลที่ได้จึงมีความชัดเจนสะท้อนความคิดอ่านตลอดจนนิสัยใจคอของชาวบ้าน สะท้อนความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเขา (สุภางค์ จันทวานิช, 2547) การวิจัยแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่สนับสนุนให้

ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยทำการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล ทำการวิเคราะห์ปัญหาและทำการหาวิธีแก้ไขปัญหที่กำลังประสบนั้น ด้วยการร่วมกันวางแผนและกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการพร้อมกับลงมือปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาและทุนที่มีอยู่ในชุมชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเช่นนี้ นอกจากจะส่งผลดังกล่าวยังช่วยให้เกิดการพัฒนาของผลงานวิจัยและกระบวนการวิจัยในตัวของมันเองอีกด้วย ในอีกทางหนึ่งการวิจัยยังเป็นส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยซึ่งสามารถเป็นตัวนำของการพัฒนาลงสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ (ชัชวาลย์ ทัดศิริวิช, 2552)

แนวคิดพื้นฐานและวัตถุประสงค์ของ PAR คือ

1. PAR เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง
2. เชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพที่จะร่วมกันเรียนรู้
3. เริ่มจากคนที่มีความรู้สึกต่อปัญหา
4. กระบวนการวิจัยต้องทำอย่างต่อเนื่องวัตถุประสงค์ของ PAR คือ 1) เพื่อปลุกจิตสำนึกให้คน

ในชุมชนตระหนักในปัญหา หน้าที่ และร่วมกันแก้ปัญหของตนเอง 2) เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้แบบพหุภาคี (Stakeholder) 3) เพื่อให้ชุมชนร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และ 4) เพื่อส่งเสริมกิจกรรมกลุ่ม และการทำงานร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

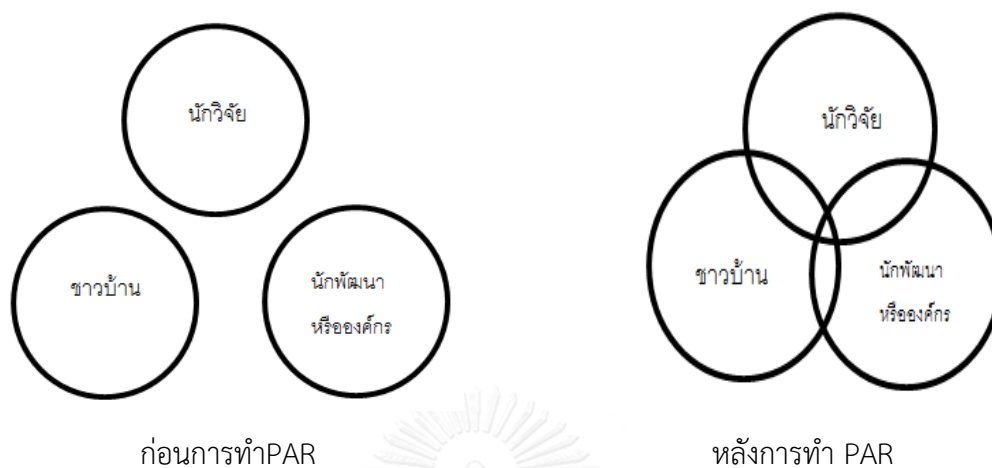
หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

กมล สุดประเสริฐ (2537) ได้สรุปหลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ดังนี้คือ

1. ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้านตลอดจนระบบการสร้างความรู้ และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ
2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้านด้วยการส่งเสริม ยกกระตือและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขา ให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง
3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมกับชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขา และสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม
4. สนใจปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน
5. ปลดปล่อยความคิด การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปลำดับนี้ (อรุณรุ่ง บุญธนนตพงศ์, 2549)

1. ประชากรผู้ทำการวิจัย ได้เปลี่ยนจากผู้วิจัยภายนอก โดยให้ประชาชนในชุมชนได้มีโอกาสเข้ามาเป็นนักวิจัยร่วมกันในการร่วมคิด วางแผนและตัดสินใจในการวิจัย
2. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม จากเดิมที่การมีส่วนร่วมจะอยู่ในวงจำกัดเพียงบางขั้นตอนมาสู่การมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การศึกษาชุมชน วิเคราะห์ปัญหา วางแผน ลงมือปฏิบัติ และติดตามประเมินผล
3. การเป็นประชาธิปไตย หลักของความเป็นประชาธิปไตยจะเพิ่มมากขึ้นใน PAR เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาที่มาจากชุมชนเอง ลดการพึ่งพิงจากสังคมภายนอก ให้ประชาชนตัดสินใจร่วมกัน ชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง ก่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้ในที่สุด
4. การสร้างองค์ความรู้ เนื่องจากการผสมผสานความรู้ของนักวิชาการกับความรู้พื้นบ้านให้เกิดความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน และการผสมผสานความรู้จากทฤษฎีและการปฏิบัติเข้าด้วยกัน
5. ความรู้ที่ประชาชนได้รับ PAR เป็นการปฏิบัติที่ไม่ใช่การเข้าใจเพียงอย่างเดียวดังการวิจัยที่ผ่านมา หากแต่ต้องลงมือกระทำให้ความเข้าใจที่เป็นนามธรรมออกมาสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและพัฒนาความรู้ที่ได้รับอย่างต่อเนื่อง
6. การวิจัยนำไปสู่การพัฒนา PAR เป็นการวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนาทั้งวิธีการวิจัยและการพัฒนามนุษย์ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือชาวบ้านประชาชนจะตื่นตัวได้รับการศึกษามากขึ้นสามารถคิดและวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆได้อย่างถูกต้อง ประชาชนได้รับการแก้ไขปัญหา การจัดสรรทรัพยากรต่างๆมีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมรวมทั้งข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น ผู้วิจัยและนักพัฒนาจะได้เรียนรู้จากชุมชนได้ ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชุมชนอันก่อให้เกิดความเข้าใจชุมชนได้ดีขึ้นและเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองอย่างแท้จริง (สินธุ์ สโรบล, 2547)

ภาพที่ 5 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน นักวิจัย นักพัฒนาหรือเอกชนก่อนและหลังการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 ที่มา สุรางค์ จันทวานิช (2547)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการทำให้ผู้เข้าร่วมในการวิจัยได้แสดงความคิดเห็น ดังนั้นจึงต้องใช้เครื่องมือและเทคนิควิธีที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกว่าคุณสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระโดยไม่รู้สึกเครียดหรือถูกกดดัน แต่รู้สึกว่าเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อันจะนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับท้องถิ่นของตน

ผู้วิจัยจึงรวบรวมคัดเลือกเทคนิคที่สถาบันในระดับชาติของทั้งภาครัฐและเอกชนเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเพื่อมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินการวิจัย ดังนี้ 1) การแสดงความชื่นชม-อิทธิพล-การควบคุม (Appreciation – Influence – Control: AIC) 2) การประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) 3) การวางแผนและปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอย่างตระหนักคุณค่า (Appreciative Participatory Planning and Action: APPA) 4) การประชุมแสวงหาอนาคต (Future Search Conference: FSC) 5) การกำหนดรูปแบบทางความคิด (Conceptual Modeling) 6) แผนที่ความคิด (Mind Map) 7) ต้นไม้แห่งปัญหา (Problem Tree) 8) เส้นบอกเวลา (Time Line) รายละเอียดโดยสรุปเป็นดังนี้

1. การแสดงความชื่นชม – อิทธิพล – การควบคุม (Appreciation – Influence – Control: AIC) เป็นทั้งปรัชญาและรูปแบบเพื่อปฏิบัติการพัฒนาขึ้นโดยสมิธ (W. Smith, 1991) เป็นเทคนิคใช้ใน

การประชุมเชิงปฏิบัติที่สนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้พิจารณาถึงปัจจัยด้านสังคม การเมืองและวัฒนธรรมรวมทั้งด้านเศรษฐกิจและวิชาการที่ส่งอิทธิพลต่อโครงการที่ตนมีส่วนร่วม

หลักการสำคัญของเทคนิคการประชุมระดมสมอง AIC มีดังนี้

A - Appreciation คือการแสดงออกในเชิงไม่ขัดแย้งแต่พูดถึงในสิ่งที่พอจะยอมรับกัน อยู่ในขั้นตอนของการทบทวนอดีตเข้าใจปัจจุบัน และเกิดวิสัยทัศน์ต่ออนาคตที่พึงปรารถนาของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กระบวนการเริ่มจากกลุ่มย่อยๆ

I - Influence คือการใช้ประสบการณ์ให้เป็นการริเริ่มสร้างสรรค์ ช่วยกัน กำหนดวิธีการและยุทธศาสตร์รวมถึงคัดเลือกกิจกรรม พิจารณาทรัพยากรที่จะใช้

C - Control คือการนำเอายุทธศาสตร์และกำหนดวิธีการในการปฏิบัติการ สมาชิกจะเลือกเข้ามาผูกพันด้วยความสมัครใจและต้องควบคุมตนเองตามพันธะสัญญาจนปฏิบัติบรรลุเป้าหมาย

2. การประเมินแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Rural Appraisal: PRA)

เป็นเทคนิควิธีการที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นและช่วยให้คนชนบททำการวิเคราะห์การประเมินของตนเอง หลักการสำคัญได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมให้ความสำคัญต่อเรื่องคุณค่าและการวิจัยที่ผสมผสานอยู่ในการพัฒนาและการมีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นวิธีการวางแผน 2) ความสมเหตุสมผลของข้อมูลPRA เป็นไปตามการแลกเปลี่ยนและการระดมสมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในที่ประชุมชาวชนบทผู้มีความรู้สภาพพื้นที่ ประเพณีและวัฒนธรรมตามโครงสร้างท้องถิ่น เพศ อายุ 3) PRA มีความยืดหยุ่น ผู้ปฏิบัติสามารถนำเทคนิคที่เหมาะสมที่มีลักษณะเฉพาะตามบริบทการพัฒนาไปใช้แปรตามแต่ขนาดและทักษะของคณะทำงาน เวลาและทรัพยากรที่มีตลอดจนหัวข้อและพื้นที่ในการทำงาน 4) PRA เป็นวิธีรวบรวมข้อมูลที่เป็นและเพียงพอต่อแนวทางการตัดสินใจ มีประสิทธิภาพในเรื่องเวลาและงบประมาณ 5) PRA ทำงานด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพที่มีองค์ประกอบการสืบค้นข้อมูลเป็นเวทีชาวบ้านและการสัมภาษณ์ผู้รู้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มั่นใจได้มีความสมเหตุสมผล (McIntyre et al., 2007)

เครื่องมือที่ใช้ใน PRA จะเป็นการสัมภาษณ์กึ่งทางการ การอภิปรายกลุ่มย่อย การเรียงลำดับความสำคัญ ใช้แผนที่และรูปแบบและแผนภาพว่าด้วยประวัติและฤดูกาลในตอนท้ายของการประชุม และติดตามผลในการส่งผ่านความรู้และข้อมูลให้เกิดความโปร่งใสของงานระดับมหภาค (McIntyre et al., 2007; อรุณศรี อ้อศรีวงศ์, 2551)

3. การวางแผนและปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมด้วยความชื่นชม (Appreciative Participatory Planning and Action: APPA)

เป็นกระบวนการวางแผนอย่างมีส่วนร่วมที่ต่อยอดจาก PRA พัฒนาโดย (The Mountain Institute, 2008) เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และ

ปฏิบัติการของชุมชน โดยถือหลักการสำคัญในการแสวงหาไม่ว่าสิ่งที่เป็นปัญหาหรือความสำเร็จ สิ่งสำคัญคือมีศรัทธาทั้งในวิสัยทัศน์หรือเรื่องอนาคตก็จะก้าวหน้าบรรลุสู่อนาคตโดยไม่ต้องรอรัฐบาลหรือผู้บริจาคจากภายนอกให้แก่ชุมชน หลักการสำคัญของ APPA คือความสนใจค้นหาและสร้างพื้นฐานความสำเร็จจากแรงบันดาลใจในกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในชุมชนสิ่งที่ชุมชนควรได้จากทรัพยากรที่มีอยู่ การเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนอันเป็นกระบวนการจากพลวัตของกลุ่มเป็นปรัชญาและการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมีการมองและวางแผนอนาคตของทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมรับทราบว่าควรทำอะไรปรับปรุงเรื่องใดบ้าง การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันทำให้เป็นหลักประกันความยั่งยืนจากการรวมหลักการที่สร้างขึ้นของการระดมทักษะผู้มีส่วนร่วมและทรัพยากรที่มีอยู่นั้น

APPA ทำให้เกิดการท่องเที่ยวชุมชนส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติและพัฒนาเป็นวิสาหกิจที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาในท้องถิ่นเป็นฐานสร้างความสามารถการวางแผน ประเมินและดำเนินกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง ร่วมกันเปลี่ยนแปลงทรัพยากรท้องถิ่นให้กลายเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจ (Kemmis & McTaggart, 2005)

4. การประชุมแสวงหาอนาคต (Future Search Conference: FSC) เป็นกระบวนการทำความเข้าใจในเรื่องสถานการณ์ของอดีต ปัจจุบันที่เชื่อมโยงและมีผลกระทบต่อถึงอนาคต พร้อมเสนอภาพรวมของสถานการณ์ปัจจุบัน แล้วลงมติให้ความเห็นพ้องที่เป็นพันธะสัญญาวิสัยทัศน์ร่วมกัน ตลอดจนกำหนดแผนงานที่เป็นรูปธรรมเพื่อปฏิบัติและติดตามผลต่อไปในอนาคต หลักสำคัญคือนำเอาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดมาทำงานร่วมกันภายในที่ประชุมเดียวกัน ทำงานตามขั้นตอนที่เห็นพ้องกันที่กำหนดไว้ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาพจำลองอนาคตที่พึงปรารถนามากกว่าจะมองปัญหาความขัดแย้งทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคในหมู่ผู้ร่วมงาน พร้อมทั้งจะทำงานเพื่อความเปลี่ยนแปลงโดยมีสายสัมพันธ์ขยายตัวเป็นเครือข่าย มองเห็นคุณค่ากันและกัน มุ่งไปข้างหน้าตามแผนงานและการปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นไปได้ที่ตั้งไว้ร่วมกัน (อรุณศรี อื้อศรีวงศ์, 2551)

5. การกำหนดรูปแบบทางความคิด (Conceptual Modeling)

Conceptual Modeling 2004 – 2006 เป็นการกำหนดรูปแบบทางความคิดผ่านแผนภาพที่แสดงความสัมพันธ์ต่างๆของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งการกำหนดรูปแบบประกอบด้วยการนำเสนอภาพสถานการณ์ของพื้นที่โครงการ แสดงความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อสถานะตามเป้าหมาย แสดงถึงปัญหาโดยตรงและโดยอ้อมที่จะมีผลกระทบต่อ การปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย นำเสนอเฉพาะปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เกิดผลดีจากความพยายามร่วมกันทำงานเป็นหมู่คณะ

6. แผนที่ความคิด (Mind Map)

Mind Map 2004 – 2006 เป็นการระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม โดยทุกคนจะมีส่วนบันทึก ร่องรอยความคิดที่หลากหลายภายในแผนภาพ Mind map เชื่อมโยงความคิดและประเด็นต่างๆ เข้าด้วยกันจากเรื่องที่สำคัญที่สุดในตอนเริ่มต้นไปสู่เรื่องอื่นๆ ทำให้ได้ข้อมูลทุกๆ ด้านของสถานการณ์ที่จะ อยู่ในสายตากลุ่มและมีการพิจารณาร่วมกัน

ขั้นตอนการจัดทำ Mind Map

1. เขียนความคิดหลักที่ศูนย์กลางของแผนภาพ แล้วค่อยขยายออกไปทุกทิศทุกทาง
2. เปิดประเด็นความคิดทุกแง่มุมที่เป็นประโยชน์ในการใช้แก้ปัญหา ความคิดใหม่ และการเชื่อมโยงของความคิดและปัจจัยต่างๆ
3. การจัดกลุ่มโดยเสรีให้เกิดความคิดที่เชื่อมโยงกิ่งก้านสาขาที่แตกออกมาจากศูนย์กลางแล้ว เขียนคำบรรยายสั้นๆ ที่กิ่งก้าน
4. ใช้ความคิดให้รวดเร็ว ใช้สัญลักษณ์แทนความคิด
5. ทำลายขอบเขตโดยใช้สีต่างๆ ในการวาดรูป
6. ไม่เลือกปฏิบัติ ใครคิดอะไรได้ควรใส่ลงไปดูแม้ว่าจะไม่เกี่ยวข้องกันในขั้นแรก แต่เมื่อพัฒนาแผนภาพไปก็อาจจะเชื่อมโยงกันได้
7. เคลื่อนไหวตลอดไม่หยุดนิ่ง แม้คิดไม่ออกก็พยายามวาดเส้นเชื่อมโยงกันไปเรื่อยๆ แล้วก็คิดออกเองว่าควรใส่ความคิดอะไรลงไป
8. จัดระเบียบโดยดึงการเชื่อมโยงปัจจัยต่างๆ เข้าด้วยกันในตอนท้าย ข้อสำคัญคือให้ความคิด หลั่งไหลออกมาก่อน (ชัชวาลย์ ทัดศิวัช, 2552; อรุณศรี อือศรีวงศ์, 2551)

7. ต้นไม้แห่งปัญหา (Problem Tree)

Problem Tree เป็นเครื่องมือหลักในการแสวงหาเหตุผล วัตถุประสงค์เพื่อการชี้ถึงปัญหาหลักและจัดลำดับความสัมพันธ์ของเหตุผลระหว่างปัญหาต่างๆ เพื่อให้ปัญหานั้นได้สะท้อนออกมา หลักการดำเนินการ Problem Tree เริ่มด้วยการเปรียบเทียบเรื่องราวเป็นราก ลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ ดอกและผลของต้นไม้ จากสิ่งที่มาก่อนเป็นเหตุไปสู่ผลโดยการประชุมกลุ่มแล้วช่วยกันวาดภาพต้นไม้ นั้นพร้อมกับระดมสมองเพื่อค้นหาปัญหาบันทึกแต่ละปัญหาลงในการ์ดเทคนิค ซึ่งถึงแก่นใจกลางของ ปัญหาที่เห็นพ้องต้องกันแล้วเชื่อมโยงไปยังปัญหาอื่นๆ แล้วเขียนนิยามของปัญหาลงในการ์ดเทคนิค ใช้ การ์ดเทคนิคอีกส่วนหนึ่งชี้ถึงเหตุและผลของแกนปัญหาแล้วจัดเรียงไว้ล่างหรือบนของปัญหาซึ่งการ์ด บางใบจะเป็นปัญหาที่แก้ไขยาก พิจารณาเหตุและผลทั้งหมดทั้งปวงที่สัมพันธ์กันแล้วเลื่อนการ์ดเป็น หมวดย่อย อาจพบเหตุหลายประการมีผลเพียงอย่างเดียวหรือผลหลายประการมาจากสาเหตุเดียว ทำการทบทวนตรวจสอบความสมเหตุสมผลของสาเหตุและผลที่เกิดและปรับตามความจำเป็น เชื่อมโยงทางตั้งเพื่อแสดงถึงเหตุและผลและเชื่อมโยงทางนอนเพื่อแสดงสาเหตุและผลร่วมที่เกิดขึ้น

เทคนิค Problem Tree ช่วยให้ 1) ทุกคนมองปัญหาเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผล 2) ทุกคนตระหนักถึงปัญหาและสามารถแก้ไขปัญหาดตรงจุด และ 3) สร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา (ชัชวาลย์ ทัตติวิรัช, 2552)

8. เส้นบอกเวลา (Time line)

Time line เกิดขึ้นระหว่างปี 2004 – 2006 เป็นเครื่องมืออีกอันหนึ่งที่ใช้เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจประวัติศาสตร์ของชุมชน ช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างรวดเร็วว่าชุมชนควรเดินไปข้างหน้าอย่างไร หรือประวัติที่เกิดขึ้นกับชุมชนมีความเป็นมาอย่างไร วิธีนี้ช่วยทำให้ตระหนักถึงเหตุการณ์สำคัญของชุมชน เช่น เกิดแผ่นดินไหว โรคระบาด แผ่นดินถล่ม น้ำท่วม โรงเรียนที่สร้าง วัดที่สร้าง การมีไฟฟ้า น้ำประปาเกิดขึ้นในชุมชนเมื่อใด และก่อให้เกิดผลกับชุมชนอย่างไร เครื่องมือนี้ช่วยสร้างความคุ้นเคยภายในชุมชนเพื่อประยุกต์ใช้เครื่องมือการสร้างการมีส่วนร่วม ซึ่งกระบวนการของTime line เริ่มจากแสวงหาบุคคลผู้ให้ข้อมูลข่าวสารหลักส่วนใหญ่คือผู้อาวุโสที่จะทราบความเป็นมา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต แจ้งวัตถุประสงค์ของการใช้เครื่องมือนี้กับชุมชน ถามสมาชิกชุมชนถึงเหตุการณ์สำคัญในอดีตว่ามีผลอย่างไรต่อชุมชนเท่าที่พวกเขาจะนึกได้ ให้สมาชิกได้อธิบายเหตุการณ์อันหนึ่งในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วบันทึกไว้ ใช้แบบการบันทึกที่ประกอบด้วย วันเวลา เหตุการณ์สำคัญ ผลกระทบพร้อมข้อสังเกต (อรุณศรี อื้อศรีวงศ์, 2551)

7. แนวคิดเกี่ยวกับการทำงานร่วมกัน/การร่วมมือกันที่เพิ่มพูนพัฒนาขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปแบบมีส่วนร่วม (Participatory incremental collaboration/cooperation: PIC)

PIC เป็นรูปแบบที่ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนชุมชน ทำให้เกิดพื้นฐานเพื่อการพัฒนา รูปแบบที่พึงปรารถนาในการวางแผนเรื่องจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยว รูปแบบ PIC แสดงให้เห็นถึงหลักการสำคัญคือ การมีส่วนร่วม (Participatory) การเพิ่มพูนพัฒนา (Incremental) และความร่วมมือกันในการทำงานร่วมกัน (Collaborative/Cooperativ)

การมีส่วนร่วม (Participatory)

- ร่วมในเวทีประชาคม
- ร่วมค้นหาวิเคราะห์ปัญหา
- ร่วมวางแผนและร่วมปฏิบัติในการแก้ไขปัญหา
- ร่วมประเมิน /รับผลจากการปฏิบัติ

การเพิ่มพูนพัฒนา (Incremental)

- การเลือกอย่างระมัดระวังต่อแนวทางการพัฒนา
- การนำไปปฏิบัติอย่างค่อยเป็นค่อยไป(Asian Pac Popul Programme News, 1984)

- การตรวจดูแลและการประเมินผลอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง
การร่วมมือในการทำงานร่วมกัน (Collaboration/cooperation) เป็นการทำงานร่วมกันในระหว่าง
หน่วยงานระดับต่างๆ (Spencer, 2010; Tosun, 2006)

- ระหว่างรัฐ ระหว่างระดับของหน่วยงานภาครัฐในรัฐบาล
- ระหว่างรัฐและภาคส่วนเอกชน
- ระหว่างระดับต่างๆของการบริหาร
- ระหว่างระดับเดียวกันทางการเมือง
- ระหว่างการบริการในส่วนภาคเอกชน

การวางแผนศึกษาร่วมกันจะช่วยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนมีเสียงและมีพลังอำนาจที่
เกี่ยวข้องในการตัดสินใจต่อเรื่องต่างๆ ขณะเดียวกันการจะเกิดความร่วมมือและร่วมกันขึ้นในการ
ทำงานของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก็ต้องอาศัยซึ่งเทคนิคและวิธีการต่างๆอีกมากมาย (Kemmis &
McTaggart, 2005)

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

วนิดา ภิรมย์วงศ์ (2546) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยและสาขาเศรษฐกิจหลักที่มีอิทธิพลต่อการ
เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของจังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 – 2543 สาขา
เศรษฐกิจหลักของจังหวัดอุดรธานีในช่วงดังกล่าวคือ สาขาเกษตรกรรม สาขาที่อยู่อาศัย สาขาบริการ
ราชการ สาขาค้าส่งและค้าปลีก สาขาก่อสร้าง และผลการกระจายตัวของสาขาเศรษฐกิจต่างๆ
การกระจายตัวน้อยหรือกล่าวได้ว่ารายได้ของสาขาเศรษฐกิจต่างๆมีความแตกต่างกันมากขึ้น ส่วน
ปัจจัยต่างๆมีผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของจังหวัดอุดรธานีซึ่งควรให้ความสำคัญกับการ
พัฒนาสาขาเศรษฐกิจหลักซึ่งจะเป็นศูนย์กลางในการกระจายความเจริญไปยังสาขาเศรษฐกิจอื่นและ
ควรคำนึงถึงการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมด้วย

ธีระยุทธ เฟิงชัย (2549) ทำการศึกษาการพัฒนาตลาดผลิตภัณฑหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมือง
โดยการประยุกต์ตลาดเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงจังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษา
ตลาดผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรธานีและตลาดเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงที่เหมาะสมในการ
นำมาใช้พัฒนาผลิตภัณฑหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมือง 2) เพื่อออกแบบและพัฒนาตลาดผลิตภัณฑ

หัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองสำหรับชุดแต่งกายสตรีโดยการประยุกต์ลวดลายเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง และ 3) ศึกษาความคิดเห็นของสตรีที่สนใจผลิตภัณฑ์จากผ้าทอพื้นเมือง ที่มีต่อผลิตภัณฑ์หัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองที่ออกแบบและพัฒนาลวดลายโดยการประยุกต์ลวดลายเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงแล้วนำไปตัดเย็บเป็นชุดแต่งกายสตรี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์ แบบประเมิน และแบบสอบถามความคิดเห็น ผู้ให้ข้อมูลได้แก่ กลุ่มของผู้ผลิตสินค้าหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองตำบลหนองอ้อจังหวัดอุดรธานี กลุ่มผู้ผลิตสินค้าหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาเขียนลายบ้านเชียงอำเภอนองหานจังหวัดอุดรธานี ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการผลิตผ้าทอพื้นเมืองตำบลหนองอ้อ อำเภอนองหวาดจังหวัดอุดรธานี 3 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการออกแบบและพัฒนาผ้าทอพื้นเมืองจำนวน 3 ท่าน และกลุ่มอาจารย์สตรีที่สนใจใช้ผลิตภัณฑ์จากผ้าทอพื้นเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ จำนวน 100 ท่าน นำเสนอข้อมูลด้วยตารางประกอบการบรรยาย วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยสรุปว่า ช่างทอผ้าพื้นเมืองเห็นว่าการออกแบบและพัฒนาลวดลายผ้าทอพื้นเมืองใหม่ๆนั้นมีความจำเป็นอย่างมากเพื่อลดปัญหาการลอกเลียนแบบลวดลายและคุณค่าของลวดลาย สีสันและความประณีตในการทอของผ้าพื้นเมือง ส่วนช่างปั้นและเขียนลวดลายเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงเห็นลวดลายยุคกลางและยุคปลายมีความสวยงาม และการนำลวดลายเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงไปประยุกต์ในการทอผ้าพื้นเมืองสามารถสร้างเอกลักษณ์ได้ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการผลิตผ้าทอพื้นเมืองมีความเห็นว่า ลวดลายผ้าทอที่ออกแบบใหม่แบบที่ 3 มีความเหมาะสมกับวัสดุและกระบวนการผลิต มีความสวยงามและมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการออกแบบและพัฒนา มีความเห็นว่าลวดลายผ้าทอที่ออกแบบใหม่แบบที่ 3 มีความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยและมีความสวยงามและมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ กลุ่มอาจารย์สตรีในมหาวิทยาลัยทั้ง 4 ภูมิภาค ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต มีความเห็นต่อเสื้อสตรีที่ใช้ผ้าทอที่ผ่านการพัฒนาใหม่ ด้านประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ด้านความประณีตในการทอและตัดเย็บมีค่าเฉลี่ย 3.85 มากที่สุด ด้านความสวยงามมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ด้านความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของลวดลายและด้านความมีคุณค่าของผลิตภัณฑ์มีค่าเฉลี่ย 4.09 มากที่สุด

บุญรอด คำทะริ (2549) ศึกษาเรื่อง สภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าในจังหวัดอุดรธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สภาพพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าในจังหวัดอุดรธานี 2)

สภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนทอผ้า 3) ความต้องการการสนับสนุนของวิสาหกิจชุมชนทอผ้า และ 4) ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนทอผ้า เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์วิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ทุกอำเภอและกิ่งอำเภอจังหวัดอุดรธานี จำนวน 167 วิสาหกิจชุมชน คัดเลือกตัวอย่างแบบง่าย เครื่องมือที่ใช้คือแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบสมมติฐานและทดสอบสมมติฐานโดยใช้สถิติ t-test ผลการวิจัยพบว่า วิสาหกิจชุมชนทอผ้าส่วนใหญ่มีระยะเวลาดำเนินกิจกรรมเฉลี่ย 8.51 ปี มีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 34.17 คน มีผ้าทอเป็นประเภทผ้าฝ้ายลักษณะมัดหมี่ ใช้ทั้งสีย้อมผ้าธรรมชาติและสีเคมี มีผลิตภัณฑ์เฉลี่ย 3.21 ชนิด มีเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมได้จากการระดมทุน และมีรายได้จากการขายผ้าทอต่อปีเฉลี่ย 211,413.53 บาท สภาพการดำเนินงานมีการกำหนดเป้าหมายและทิศทางการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนที่ชัดเจน มีการปฏิบัติตามแผนที่จัดทำไว้ มีการกำหนดแหล่งจำหน่าย/ลูกค้าเป้าหมาย มีการแสวงหาความรู้ใหม่และนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน มีการกำหนดเงื่อนไขการรับสมาชิกและบันทึกไว้อย่างชัดเจน มีการกำหนดขั้นตอนกระบวนการผลิตสินค้า แต่ยังไม่สามารถควบคุมคุณภาพความสม่ำเสมอของสินค้า และมีกระบวนการผลิตผ้าทอโดยส่วนใหญ่สมาชิกกลุ่มทำเองทั้งรวมกันทอและแยกกันทอ มีความต้องการการสนับสนุนระดับมากที่สุดด้านการจัดการความรู้และข้อมูลข่าวสารในประเด็นความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆในการผลิตผ้าทอ และมีปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานของสมาชิกสูงสุดด้านการจัดการความรู้และข้อมูลข่าวสารในประเด็นความรู้และเทคโนโลยีใหม่ๆในการผลิตผ้าทอ ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ระยะเวลาการดำเนินกิจกรรมและจำนวนสมาชิกมีสภาพการดำเนินงานแตกต่างกัน

ศิริรัตน์ แอดสกุล (2549) ศึกษาเรื่อง การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงชนบทในเขตจังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษา พบว่า ลักษณะของผู้หญิงชนบทที่แต่งงานข้ามวัฒนธรรมในเขตจังหวัดอุดรธานีส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบอาชีพทางการเกษตรมาก่อน มีระดับการศึกษาต่ำ รายได้ต่ำ มีฐานะยากจน เคยผ่านการมีสามีมาแล้ว หลายคนมีลูกติดมาจากสามีเดิม สาเหตุเรื่องแรงจูงใจที่แต่งงานข้ามวัฒนธรรมก็เพื่อต้องการมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ส่วนฝ่ายชายซึ่งเป็นชาวตะวันตกที่มาแต่งงานข้ามวัฒนธรรมส่วนใหญ่พบว่า เป็นผู้ที่เคยผ่านการมีภรรยามาแล้วเช่นกัน อายุมาก ต้องการใช้ชีวิตอย่างสงบมีความสุขสบายในบ้านปลายของชีวิตมีคนมาเอาใจใส่ตนเอง ซึ่งโดยสรุปแล้ว

ภาพรวมของสังคมชนบทโดยรวมทั้งจังหวัดอุดรธานี พบว่า มีเศรษฐกิจที่ดีขึ้นกว่าในอดีต ส่วนทางด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น พบว่า ยังคงมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอยู่เหมือนเดิม

สุภลักษณ์ นาสูงชน (2549) ศึกษาเรื่อง ความต้องการของสมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมในการดำเนินงานธุรกิจชุมชนในจังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมมีระยะเวลาที่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเฉลี่ย 6.9 ปี ประสบการณ์เกี่ยวกับการทอผ้าเฉลี่ย 22.3 ปี ร้อยละ 79.3 เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน สมาชิกทั้งหมดมีส่วนร่วมในการประชุมกลุ่ม ร้อยละ 68.7 มีส่วนร่วมในการเข้ารับการศึกษา ร้อยละ 49.3 มีส่วนร่วมในการไปทัศนศึกษาดูงาน ร้อยละ 9.3 มีส่วนร่วมในการเป็นวิทยากร ร้อยละ 50.0 มีส่วนร่วมในการจัดแสดงสินค้า

ความต้องการของสมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน พบว่า ความต้องการความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงาน สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมมีความต้องการมากในประเด็น 1) การจัดทำแผนการดำเนินงาน 2) การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย 3) การติดต่อเชื่อมโยงเครือข่ายในการจำหน่ายด้านการผลิตและและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ได้แก่ 1) เทคนิคการสาวไหม และ 2) การพัฒนาลายผ้าไหมแบบต่างๆ ส่วนด้านการรับบริการและสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) การจัดหาตลาดในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และ 2) การสนับสนุนเงินทุน

การเปรียบเทียบความต้องการความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงาน การผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์ การรับบริการและสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำแนกตามกลุ่มอายุ รายได้จากการดำเนินกิจกรรม ระยะเวลาการเป็นสมาชิก และระดับผลการดำเนินงาน พบว่า สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมมีความต้องการในการดำเนินงานธุรกิจชุมชนแตกต่างกันในบางประเด็น นอกจากนี้ยังพบว่า สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมที่มีความต้องการในการดำเนินธุรกิจชุมชนที่มีอายุ รายได้จากการดำเนินกิจกรรม ระยะเวลาการเป็นสมาชิก และระดับผลการดำเนินงานที่แตกต่างกันมีความต้องการในการดำเนินงานธุรกิจชุมชนแตกต่างกันในบางประเด็นเช่นกัน

พงษ์ศักดิ์ ปัตถา (2550) ศึกษาเรื่อง ผลกระทบของฐานทัพสหรัฐอเมริกาต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเมืองอุดรธานี พ.ศ. 2505-2520 ผลการศึกษาพบว่า การตั้งฐานทัพสหรัฐอเมริกาในจังหวัดอุดรธานีในช่วงสงครามเวียดนาม พร้อมกับการเข้ามาประจำการของทหารอเมริกันในจังหวัดอุดรธานีกว่า 8,000 นาย ได้ทำให้สภาพเศรษฐกิจของจังหวัดอุดรธานีเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดการจ้างงานในค่ายและหน้าค่ายทหารเป็นจำนวนมาก ผู้คนในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดใกล้เคียงต่างเดินทางมาสมัครงานในค่ายทหารสหรัฐฯ กิจกรรมต่างๆเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะภาคบริการ เช่น โรงแรม

บาร์ ไนท์คลับ อาบอบนวด บ้านเช่า บังกาโลว์ ฯลฯ ขณะเดียวกันการเข้ามาของทหารอเมริกันได้ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนเมืองและปัญหาสังคมตามมาด้วย เช่น ปัญหาโสเภณี ปัญหายาเสพติด ปัญหาเด็กถูกรังแก เป็นต้น หลังสงครามสหรัฐอเมริกาถล่มทิ้งทหาร พ.ศ. 2519 จังหวัดอุดรธานีได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างกะทันหันอีกครั้ง แรงงานถูกเลิกจ้าง กิจการภาคบริการปิดตัวลงจำนวนมาก สภาพเศรษฐกิจในอุดรธานีซบเซาลงอย่างรวดเร็วพร้อมทั้งปัญหาสังคมไว้ อย่างไรก็ตาม ด้วยศักยภาพของเมืองอุดรธานีซึ่งเป็นเมืองขนาดใหญ่เป็นเมืองศูนย์กลางติดต่อค้าขายของภูมิภาคอีสานตอนบนมายาวนาน ทำให้จังหวัดอุดรธานีฟื้นตัวจากสภาพเศรษฐกิจที่ซบเซาได้ภายในเวลาไม่นานนัก

เกรียงไกร ฐระพันธ์ (2551) ศึกษาเรื่อง ตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนในชนบท อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับความพอเพียงของครอบครัวอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของระดับความพอเพียงของครอบครัว จำแนกตามสถานภาพทางสังคมของหัวหน้าครอบครัว พบว่า ระดับการศึกษา สถานภาพการสมรส จำนวนสมาชิกในครอบครัว มีระดับความพอเพียงของครอบครัวไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และพบว่าระดับความพอเพียงของครอบครัวที่มีองค์ประกอบสมบูรณ์กับไม่สมบูรณ์ พบว่า มีระดับความพอเพียงของครอบครัวไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ไกรสิทธิ์ ชะลุยรัตน์ (2551) ศึกษาเรื่อง อุดรธานี: ศักยภาพและโอกาสในการเป็นศูนย์กลางโลจิสติกส์ของภาคอีสานตอนเหนือ ผลการศึกษาพบว่า จังหวัดอุดรธานีมีศักยภาพในการเป็นศูนย์กลางโลจิสติกส์ของภาคอีสานตอนเหนืออยู่ในระดับมาก ซึ่งอาจมีความใกล้เคียงสูงสี่กับจังหวัดขอนแก่น แต่จังหวัดอุดรธานีมีการรองรับความพร้อมทางการบินเหนือกว่าขอนแก่น เช่น มีสนามบินนานาชาติ และทางด้านการบินเหนือกว่าขอนแก่น ซึ่งอาจเป็นผลมาจากในอดีตเคยเป็นที่ตั้งฐานทัพอากาศในช่วงสงครามเวียดนาม

นนทภัทร บุรชจรกุล (2551) ศึกษาเรื่อง การวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดจันทบุรี ผลการวิจัย พบว่า การวางแผนยุทธศาสตร์ที่จำเป็นและเหมาะสมเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดจันทบุรีควรประกอบด้วย 1) การกำหนดวิสัยทัศน์ของจังหวัดจันทบุรี ที่จะมุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เป็นแหล่งค้าอัญมณีระดับโลก พัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาจิตใจและปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม และพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่จะนำไปสู่ความสำเร็จตามวิสัยทัศน์คือ การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กับการวางแผนพัฒนาในด้านสังคม วัฒนธรรม จิตใจและการปลูกจิตสำนึก รวมทั้งการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเศรษฐกิจท้องถิ่นและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ปีพ.ศ. ๒๕๕๑ ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทยในการซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยการออกแบบสอบถามในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 246 ตัวอย่างซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 41-50 ปี การศึกษาระดับปริญญาตรี อาชีพข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ มีรายได้ 20,001-30,000 บาท สถานภาพสมรส นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากจังหวัดอุดรธานี โดยการท่องเที่ยวแบบครอบครัว ส่วนใหญ่ซื้อผลิตภัณฑ์ประเภทเสื้อผ้าและพิจารณาจากคุณภาพของผลิตภัณฑ์โดยซื้อเพื่อใช้เอง นิยมซื้อผ้าไหมประเภทสองเส้นลายยกขิด มีเหตุผลที่เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมจากตำบลนาข่าเพราะเป็นศูนย์รวมผลิตภัณฑ์ผ้าไหม ซื้อเฉลี่ยน้อยกว่า 1 ครั้งต่อปี งบประมาณในการซื้อแต่ละครั้งเป็นจำนวนเงิน 1,000-2,000 บาท โดยตัดสินใจซื้อด้วยตัวเอง ซึ่งเห็นว่าให้คุณค่าด้านความภูมิใจในวัฒนธรรมไทยซื้อผ้าไหมในโอกาสสำคัญ เพื่อใช้หรือใส่ในโอกาสพิเศษ และได้รับข่าวสารจากการบอกต่อของบุคคลอื่น

ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดมีผลต่อการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมของผู้ตอบแบบสอบถามอยู่ในระดับมากโดยมีปัจจัยทางด้านผลิตภัณฑ์ ด้านราคา ด้านการจัดจำหน่าย ส่วนด้านการส่งเสริมการตลาดอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยย่อยที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดของแต่ละปัจจัยสรุปดังนี้ปัจจัยด้านผลิตภัณฑ์ คือคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ปัจจัยด้านราคา คือราคาเหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ ปัจจัยด้านการจัดจำหน่าย คือสถานที่จำหน่ายสะดวกต่อการซื้อ และปัจจัยด้านการส่งเสริมการตลาด คือการให้ส่วนลดส่วนปัญหาที่พบในการซื้อผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการดูแลและการเก็บรักษา รongลงมาคือไม่มีป้ายแสดงราคาที่ชัดเจน

ภฤศสร ฤทธิมนตรี (2551) ศึกษาเรื่อง การวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า การวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนของจังหวัดนครศรีธรรมราชที่จำเป็นและเหมาะสมควรประกอบด้วย 1) การกำหนดวิสัยทัศน์ของจังหวัดนครศรีธรรมราชเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวด้าน

เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ชุมชน สังคมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีคุณภาพได้มาตรฐานโดดเด่นและเป็นเมืองมรดกโลก 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่จะนำไปสู่ความสำเร็จตามวิสัยทัศน์ คือ การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม จิตใจ และการปลูกจิตสำนึกควบคู่ไปกับการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการอย่างยั่งยืนและการพัฒนาการท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อม

งานวิจัยในต่างประเทศ

การศึกษาของ คริส, ซอยและ สिरากายา (Choi & Sirakaya, 2006) ศึกษาหัวข้อ ตัวชี้วัดความยั่งยืนของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชน ‘Sustainability indicators for managing community tourism’ วัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดของการพัฒนาสำหรับนำไปใช้วัดพัฒนาการของการท่องเที่ยวชุมชน (Community tourism development: CTD) โดยปรับปรุงยุคที่ใช้เทคนิคเดลฟาย เพื่อพัฒนาแต่ละตัวชี้วัดให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ทำการรวบรวมรายงานจากผู้วิจัยที่ศึกษาในหลักสูตรการท่องเที่ยว 38 รายเป็นข้อมูลใช้พัฒนาเครื่องชี้วัด หลังจากทำการถกหารือกัน 3 รอบ สมาชิกเหล่านี้ได้บรรลุความยินยอมเห็นพ้องกันจัดทำ CTD ตัวชี้วัดการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนขึ้น 125 ข้อ ประกอบด้วยด้านการเมือง 32 ข้อ ด้านสังคม 28 ข้อ ด้านทางนิเวศ 25 ข้อ เศรษฐศาสตร์ 24 ข้อ เทคโนโลยี 3 ข้อ และด้านมิติทางวัฒนธรรม 13 ข้อ ซึ่งกลุ่มตัวชี้วัดความยั่งยืนทางการท่องเที่ยวเหล่านี้สามารถใช้เป็นจุดเริ่มต้นสร้างกลุ่มตัวชี้วัดในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาคได้ต่อไป และการศึกษาต่อยอดจะทำให้พัฒนาสู่กลุ่มตัวชี้วัดที่ยั่งยืนตามแต่ละลักษณะชุมชนและผู้เชี่ยวชาญด้านตัวชี้วัดทางสังคมศาสตร์และทางวิทยาศาสตร์กายภาพที่แตกต่างกัน ตลอดถึงกลุ่มของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดซึ่งได้แก่ ประชากรของชุมชนเจ้าบ้าน ผู้เชี่ยวชาญจากภาคอุตสาหกรรม ผู้กำหนดวางแผนทางภาครัฐ ผู้ทำงานด้านนโยบาย และบรรดาองค์กรที่ไม่ใช่จากทางภาครัฐ(องค์การสหประชาชาติ 2001) การบริหารจัดการการพัฒนาการท่องเที่ยวยั่งยืน: เอกสารรื้อฟื้นเพื่อการท่องเที่ยวของ ESCAP No. 22, New York, NY: UN).

การศึกษาของ มาเรีย เอฟ คราโคไลชิ และ ปีเตอร์ นิจแคมป์ (Cracolici & Nijkamp, 2008) ศึกษาหัวข้อขีดความสามารถในการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจและขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยว: การศึกษาในภูมิภาคตอนใต้ของประเทศอิตาลี ‘The attractiveness and competitiveness of tourism destination: A study of Southern Italian regions’

บทความนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาประเมินความสัมพันธ์ของขีดความสามารถในการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งที่เป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวที่แข่งขันกันบนพื้นฐานความรู้ของผู้เข้ามาเยือนแต่ละบุคคลต่อแหล่งจุดหมายปลายทางในวันหยุดเพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยว หลักการดำเนินการวิจัยที่นำมาประยุกต์ใช้เป็นแบบสอบถามสำรวจการประเมินของนักท่องเที่ยวรายบุคคลถึงคุณภาพของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวที่จัดไว้ให้ตามพื้นที่เฉพาะ เพื่อเป็นพื้นฐานแนวทางในการจัดทำโครงสร้างของการเป็นจุดศูนย์กลางรวมความประทับใจที่จะทำให้เกิดมีความสามารถในการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจตามมาของเขตนั้นๆ นำเทคนิคทางสถิติในหลากหลายมิติมาใช้ในการตีความในเชิงมีการแข่งขันในการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของภูมิภาคทางตอนใต้ของอิตาลี และได้ทำการเปรียบเทียบผลข้อค้นพบกับผลการวิจัยเชิงคุณภาพที่ได้จากการศึกษาในประเด็นคุณค่าของขีดความสามารถในการแข่งขันเชื่อมโยงแต่ละแหล่งท่องเที่ยวในส่วนภูมิภาคของอิตาลี สรุปบทความนี้เน้นให้ความสำคัญว่าจำเป็นต้องใช้ข้อมูลที่เป็นมหภาคและจุลภาคมาใช้ร่วมวิเคราะห์ความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวและชี้ระบุไปถึงระดับนโยบายในการจะปรับปรุงให้แหล่งท่องเที่ยวมีขีดความสามารถในการแข่งขันในระดับภูมิภาค

การศึกษาของ แฮริส (Harris, 2009) ในชุมชนบาร์โธ รัฐซาราวัค มาเลเซีย เป็นการศึกษาการท่องเที่ยวบนฐานชุมชนที่เน้นความยากจน (A Case Study of Pro-poor Community-based) การท่องเที่ยวในบาร์โธเริ่มและขยายเติบโตขึ้นมาด้วยความบังเอิญ ช่วยสภาพเศรษฐกิจท้องถิ่นให้ดีขึ้นด้วยรูปแบบการท่องเที่ยวหลากหลาย เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวแบบผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเพื่อวิจัย และในภาพลักษณ์ล่าสุดเป็นการท่องเที่ยวเชิงประชุมและการพัฒนา การเติบโตของการท่องเที่ยวในบาร์โธสอดคล้องกับแง่มุมด้านต่างๆของการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนที่เติบโตขนานไปกับด้านอุตสาหกรรมที่ประจักษ์ได้ สร้างความเป็นไปได้ให้แก่ชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติขับเคลื่อนการพัฒนาระดับท้องถิ่น การศึกษาได้อธิบายว่าต้องทำอะไรกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนในโอกาสเล็กๆนั้นจะสามารถบูรณาการเข้ากับการพัฒนาท้องถิ่นได้ ในการรวบรวมข้อมูลซึ่งไม่เพียงสร้างโอกาสที่เกิดช่องทางสร้างรายได้มากมาย แต่ยังค้ำจุนเศรษฐกิจท้องถิ่นและวิถีชีวิตทางสังคมของชุมชนได้ด้วย แต่แม้จะเห็นว่าเกิดเป็นผลดีในทางทฤษฎีแต่ในทางปฏิบัติยังมีข้อที่ไม่ชัดเจนโดยที่การให้ความสำคัญเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่จะสร้างความพึงพอใจส่งผลต่อการพัฒนาแล้ว ถ้าสามารถทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีได้มากขึ้นจะทำให้การปฏิบัติตามทฤษฎีได้ผลดี สรุปกรณีศึกษาที่บาร์โธได้เสนอภาพการท่องเที่ยวที่

มีการบูรณาการกับการพัฒนาชุมชนและให้ภาพของการท่องเที่ยวที่สามารถเอื้อผลลัพธ์ช่วยหนุนการ
พัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้ในที่สุด

การศึกษาของ กอซด์ เอเมกลี และฟูเซน เบคาล (Emekli & Baykal, 2010) ศึกษาเรื่อง
โอกาสการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของตำบลบอร์โนวา (ประเทศอิซ
เมีย) โดยผ่านการท่องเที่ยว [Opportunities of utilizing natural and cultural resources of
Bornova (Izmir) through tourism] ตำบลบอร์โนวายังคงกำลังปรับเปลี่ยนใหม่ด้วยผังเมืองและ
โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ล่าสุดบอร์โนวา มีสิ่งแสดงถึงการเป็นภาคส่วนของอุตสาหกรรมและการ
บริการ ขณะเดียวกันอีก 9 หมู่บ้านที่ยังคงอยู่ในภาคส่วนของการเกษตรกรรม ซึ่งแต่ละแห่งก็มีปัญหา
ต่าง ๆ นานา (ตัวอย่างเช่น การหดตัวลดลงของพื้นที่ทำเกษตรกรรม ความหลากหลายของผลผลิตที่
ลดลง มีการอพยพเข้าในตัวเมืองและการอพยพเข้ามาจากภายนอก) การวิจัยพบว่าชนบทของบอร์โน
วายังไม่สูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ (เช่น หุบเขา ป่า ทิวทัศน์ที่สวยงามและแหล่งน้ำ) ทั้งระยะทางที่
ใกล้และสามารถเข้าเมืองได้ง่ายทำให้ทรัพยากรเหล่านี้กลายเป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ได้ไม่ยาก ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของบอร์โนวาแบ่งได้ 2 แบบคือแบบลักษณะเมืองและชนบท
อย่างไรก็ดีเหนืออื่นใดมีสิ่งที่น่าสนใจที่ค้นพบเป็นอนุสาวรีย์ที่อายุย้อนไปราว 8,500ปีที่เยซีโลวา มอนต์ที่อยู่ใน
ตำบลชายแดนที่มีร่องรอยประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานในอิซเมีย ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเมือง
ของบอร์โนวาได้แก่ศูนย์วัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยเองที่ตั้งคู่ขนานไปกับสุเหร่า โบสถ์คริสต์ หลุมฝัง
ศพและบ้านพักอาศัยของชาวลิแวนท์ในศูนย์กลางอำเภอ ส่วนทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชนบทส่วน
ใหญ่ได้แก่ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นในหมู่บ้านต่างๆที่แม้ว่ากำลังจะสูญหายไปแต่อย่างน้อยมี
การอนุรักษ์พื้นที่เป็นเขตแดนทางวัฒนธรรมไว้ วัตถุประสงค์การศึกษาเรื่องนี้เพื่อมุ่งหาแนวทางนำ
ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของบอร์โนวามาสร้างประโยชน์ผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การ
ท่องเที่ยวชนบทและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กำลังจะเปลี่ยนตัวเองให้เป็นผลิตภัณฑ์ทางการ
ท่องเที่ยว การวิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตสภาพทางภูมิศาสตร์ สัมภาษณ์บุคคลกร
เจ้าหน้าที่ วิเคราะห์และสังเคราะห์แผนที่ สรุปว่าบอร์โนวามีศักยภาพของด้านอุปทาน
ที่ควรได้รับการพัฒนาในแบบต่างๆเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวชนบทและการท่องเที่ยว
เชิงวัฒนธรรมพร้อมกับกิจกรรมในนั้นมากมายนับไม่ถ้วน อาจกล่าวได้ว่าประชากรของเมือง และ
เยาวชนตลอดจนบุคลากรในมหาวิทยาลัยต่างมีความพร้อมที่จะเรียกร้องศักยภาพที่มีเหล่านี้ ดังนั้น
การทำการตลาดจึงไม่ใช่เรื่องยากใดๆเลย

การศึกษาของ แอนนา วิกตอเรีย พาลลาดีโน (Palladino) ศึกษาโครงสร้างมรดกในยุคโลกาภิวัตน์: สิ่งที่เป็นมรดกตกทอดกับสื่อในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Constructing heritage in the global age: The convergence of patrimony and media in cultural tourism) เป็นการศึกษาในสิ่งที่เป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมถึงบทบาทโดยรวมของสภาพแวดล้อมที่เป็นสื่อที่ไม่ใช่ของรัฐที่มีนัยสำคัญต่อการรับรู้ของนักท่องเที่ยวในความเป็นจริง ผลผลิตและความกลมกลืนกันของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวโดยวิธีการทบทวนวรรณกรรมทำแมทริกซ์ 4กรณีศึกษาได้แก่ อิสตันบูล ตุรกี-ยุโรปเมืองหลวงแห่งวัฒนธรรม; สเปนญ-คามิโนเดอซานติเอโกของผู้จาริกแสวงบุญ; ประเทศไทย-การท่องเที่ยวด้านทำอาหาร; คานาดา- การท่องเที่ยวลักษณะพื้นเมืองดั้งเดิม ผลการวิจัยพบว่าแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะของตนเองที่สะท้อนให้นักท่องเที่ยวสัมผัสได้และเกิดแรงบันดาลใจซึ่งสถาบันในภาครัฐและกลุ่มอุตสาหกรรมจำเป็นต้องมีการเข้ามามีส่วนในนวัตกรรมและการสร้างสรรค์ต่างๆให้นักท่องเที่ยวที่ไม่เพียงแต่ได้ประสบการณ์แบบเดิมๆแต่ให้เกิดประสบการณ์ใหม่อันจะทำให้เกิดขยายตัวกว้างของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การศึกษาของ ซีเบลี (Sebele, 2010) ศึกษาความเสี่ยงของการท่องเที่ยวบนฐานชุมชน ผลประโยชน์และความท้าทาย: พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตอนกลางประเทศบอทสวานา (Community-based tourism ventures, benefits and challenges: Khama Rhino Sanctuary Trust, Central District, Botswana) เป็นการศึกษาถึงผลประโยชน์ที่ได้รับกับความท้าทายและความเสี่ยงจากการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เขตสงวนพันธุ์สัตว์ป่าคามาริโน (Khama Rhino Sanctuary Trust: KRST) เน้นในบริเวณพื้นที่รอบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำของโอคาแวนโก (Okavango Delta) ทางตอนเหนือของประเทศ จากการที่มุ่งเน้นด้านงานอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ขาดการดูแลด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว จึงมีวัตถุประสงค์การศึกษาคือ 1) ศึกษาผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความเสี่ยงและความท้าทายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ KRST และ 2) การคาดการณ์เสนอแนะถึงผลที่เกิดขึ้นต่างๆตามมา การศึกษาได้ทบทวนแนวคิดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งเรียกว่าแนวทางของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Natural Resources Management: CBNRM) ผลการศึกษาพบว่าแม้จะสามารถระบุถึงประโยชน์ที่ได้รับในบางส่วนออกมาได้ แต่ยังมีสิ่งที่เป็นความท้าทายอีกมากในชุมชน มีหลักฐานประจักษ์ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนสร้างผลประโยชน์เพิ่มขึ้นให้แก่ชุมชนได้มากและเป็ความจำเป็นที่ต้องเพิ่มความมีปฏิสัมพันธ์และการจัดการด้านความเชื่อถือไว้ใจกันระหว่างภายใน

ชุมชน งานวิจัยฉบับนี้ยืนยันว่าถ้ามีการบริหารจัดการที่ดีและถูกต้องเหมาะสมจะช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติและเพิ่มผลประโยชน์รายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการท่องเที่ยว

การศึกษาของ ยาทีส สไตน์และไวแมน (Yates, Stein, & Wyman, 2010) ศึกษาปัจจัยของการร่วมมือกันของทรัพยากรการท่องเที่ยวในรัฐฟลอริดาที่เคลื่อนเปลี่ยนจากการวางแผนอย่างมีส่วนร่วมสู่การบริหารจัดการบนฐานชุมชน ‘Factors for collaboration in Florida’s tourism resources: Shifting gears from participatory planning to community-based management’ เป็นการเติมเต็มช่องว่างทางทฤษฎีการมีส่วนร่วมซึ่งจำเป็นและสำคัญเพราะนโยบายในแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพิ่มมากขึ้นจากการวางแผนให้ชุมชนสู่การบริหารจัดการโดยชุมชนเอง งานศึกษาฉบับนี้ได้ออกแบบให้ระบุถึงปัจจัยของการวางแผนในการมีส่วนร่วม เช่นการตระหนักรู้ต่อแหล่งหน่วยงานซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องทางการเงิน ความเป็นเจ้าของภายในชุมชน ความเกี่ยวข้องขององค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐกับองค์กรท้องถิ่นในภาครัฐนำไปสู่ความเข้าใจและความสำเร็จของการบริหารจัดการ ตัวอย่างของการทำงานในการบริหารจัดการความร่วมมือกันสำหรับโครงการสร้างทัศนียภาพบนทางหลวงของมลรัฐฟลอริดาใช้ฐานการเก็บข้อมูลจากเว็บไซต์ด้วยแบบสอบถาม ผู้เข้าร่วมจากท้องถิ่น 4 แห่ง ต่อคำถามสำหรับกลุ่มทัศนียภาพบนทางหลวงได้ตั้งคำถามถึงอัตราการรับรู้ถึงความสำเร็จต่างๆ (เช่น ตัวแปรตาม และปัจจัยที่เป็นตัวนำในการบริหารจัดการเกี่ยวกับทัศนียภาพบนทางหลวงของพวกเขา (เช่น ตัวแปรอิสระ) ซึ่งผลลัพธ์พบว่าแหล่งหน่วยงานที่ไม่เกี่ยวข้องทางด้านการเงิน (เช่น ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และบุคลากรระดับฝีมือ) และผู้เป็นเจ้าของกิจการในชุมชนมีความสำคัญที่สุดในการประสบความสำเร็จของการบริหารจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาพบว่าความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชนนั้นก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีขึ้นต่อโครงการงานวิจัยและการทดลองอื่นๆของทฤษฎีการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับการมีบทบาทของชุมชนในการตัดสินใจจะช่วยให้บรรลุผลสำเร็จสู่การจัดการที่ยั่งยืน

การศึกษาของ ซาจิต อิลลิค และ คาบูดี มาฮาดี (Eshliki & Kaboudi, 2011) ศึกษาเรื่องการรับรู้ของชุมชนถึงผลกระทบทางการท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนทางการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาเมืองแรมซาประเทศอิหร่าน

การศึกษามีเป้าหมายเพื่อสำรวจและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชนท้องถิ่นและการเพิ่มการมีส่วนร่วมของเขาในโครงการ

ปรับปรุงคุณภาพทางการท่องเที่ยว เลือกพื้นที่ศึกษาเป็นชายหาดของเมืองแรมซา ผลการวิเคราะห์ พบว่าการท่องเที่ยวมีผลต่อคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชนในท้องถิ่น และมีนัยสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่เป็นผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนกับระดับของการมีส่วนร่วมของพวกเขา

การศึกษาของ ชางเมงกา, ยูเวีย และยางยูป (Menga, Weia, & Yub, 2011) ศึกษาเรื่อง วงจรชีวิตของการท่องเที่ยวทางมรดกวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวเชิงวิศวกรรมในมาเก๊า (On life cycle of cultural heritage engineering tourism, a case study of Macau, 2011) วิธีการศึกษาโดยการทบทวนวรรณกรรมและใช้หลักการสังเกต (empirical) ของรูปแบบวงจรชีวิตการท่องเที่ยว (Tourism area life cycle:TALC model) ต่อมรดกทางวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ของเมืองมาเก๊า การสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อถกในประเด็นการสูญหายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในมาเก๊า ทรัพย์สินมรดกในธรรมชาติมีการบำรุงรักษาปกป้องเกิดขึ้นมากกว่าการใช้ประโยชน์จริง จึงมองไปที่การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและสร้างบรรยากาศรองรับขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจะเอื้อสนับสนุนมรดกเหล่านั้นให้เกิดคุณค่าใช้ประโยชน์ได้และลดโอกาสการเสื่อมโทรมตามสภาพจริง วงจรชีวิตของการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมแบ่งได้เป็น 4 ระยะคือ ระยะเริ่มต้น ระยะการเติบโต ระยะอิ่มตัวเต็มที่ ระยะแข็งแกร่งมั่นคง ซึ่งสรุปว่าวิวัฒนาการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของมาเก๊าจนถึงปัจจุบันนี้อยู่ที่ระยะอิ่มตัวตอนต้น งานวิจัยได้เสนอแนะให้มีการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนรวมทั้งขยายความพยายามในด้านการอนุรักษ์และการหาช่องทางทางการตลาดที่หลากหลายผ่านเทคนิควิธีของการท่องเที่ยวทางวิศวกรรมเพื่อนำบริการสู่นักท่องเที่ยวแบบส่วนตัวและจัดโปรแกรมท่องเที่ยวอย่างมีเหตุผล สรุปเป็นข้อหาหรือเพื่อการวิจัยต่อไปในอนาคต

การศึกษาของ รูอิส-บาลเลสเตอร์โรส (Ruiz-Ballesteros, 2011) ในหัวข้อการฟื้นฟูสภาพนิเวศทางสังคมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากแนวทางที่อะกัวบลันคาประเทศเอกวาดอร์ ‘Social ecological resilience and community-based tourism, an approach from Agua Blanca, Ecuador’ ใช้การฟื้นฟูสภาพนิเวศทางสังคม (Social ecological resilience :SER) เป็นกรอบแนวคิด ทำให้ไปสู่แนวทางการศึกษาความยั่งยืนของนิเวศสังคม เพื่อยืนยันว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนจะบรรลุผลสำเร็จได้เมื่อระบบนิเวศสังคมมีการฟื้นตัวที่เพียงพอ ความยั่งยืนเป็นเรื่องท้าทายใหญ่ประการหนึ่งที่เผชิญหน้าทางการท่องเที่ยว ดังนั้นการคิดค้นหาวิธีนำทฤษฎีมาประยุกต์กับเนื้อหาทางการท่องเที่ยวจึงอาจเป็นประเด็นจำเพาะ ในทางปฏิบัตินั้นทุกขั้นตอนการดำเนินงานทางการท่องเที่ยวก็

แสดงตัวเองถึงการมีความยั่งยืน แต่ในเรื่องของการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะมีนัยสำคัญของประสบการณ์ที่ได้มากกว่านั้นอีก การศึกษานี้ได้นำเสนอเรื่องการศึกษาทางชาติพันธุ์วรรณาในอะกัวบลังกาซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งในประเทศเอกวาดอร์ด้านยุทธศาสตร์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน การศึกษาได้มุ่งสำรวจการฟื้นตัวของนิเวศสังคม โดยวิจัยในนักท่องเที่ยวและพยายามเปิดแนวทางใหม่ๆเพื่อวิเคราะห์และพัฒนาวิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาของ กรีสิคและพรีบีแซค (Krešić & Prebežac, 2011) ศึกษาดัชนีชี้วัดความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อใช้เป็นเครื่องมือการประเมินความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว 'Index of destination attractiveness as a tool for destination attractiveness assessment' กล่าวว่าสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวเป็นที่ยอมรับกว้างขวางว่าเป็นตัวหลักในการกำหนดขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยว ตลาดท่องเที่ยวโลกปัจจุบันเข้าสู่บรรยากาศของการแข่งขันที่ดุเดือด แหล่งท่องเที่ยวทั้งหลายกำลังตกอยู่ภายใต้ความกดดันถึงที่สุดต่อการจะฟื้นตัวและการส่งเสริมความเป็นเสน่ห์เพื่อให้คงการแข่งขันได้ บทความนี้มีเป้าหมายศึกษาหลัก 2 ข้อ 1) เพื่อสร้างความก้าวหน้าในองค์ความรู้ในการศึกษาด้านความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว 2) เพื่อสร้างและทดสอบเชิงประจักษ์ในเทคนิควิธีวิจัยสำหรับการประเมินความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว ทำการคำนวณค่าดัชนีของความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจซึ่งเป็นเครื่องมือเชิงปริมาณในการอธิบายระดับของการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว ตัวอย่างในการศึกษาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชายทะเลในประเทศโครเอเชีย 6 จังหวัดและจังหวัดดูบรูฟนิกในภาคใต้ของโครเอเชีย

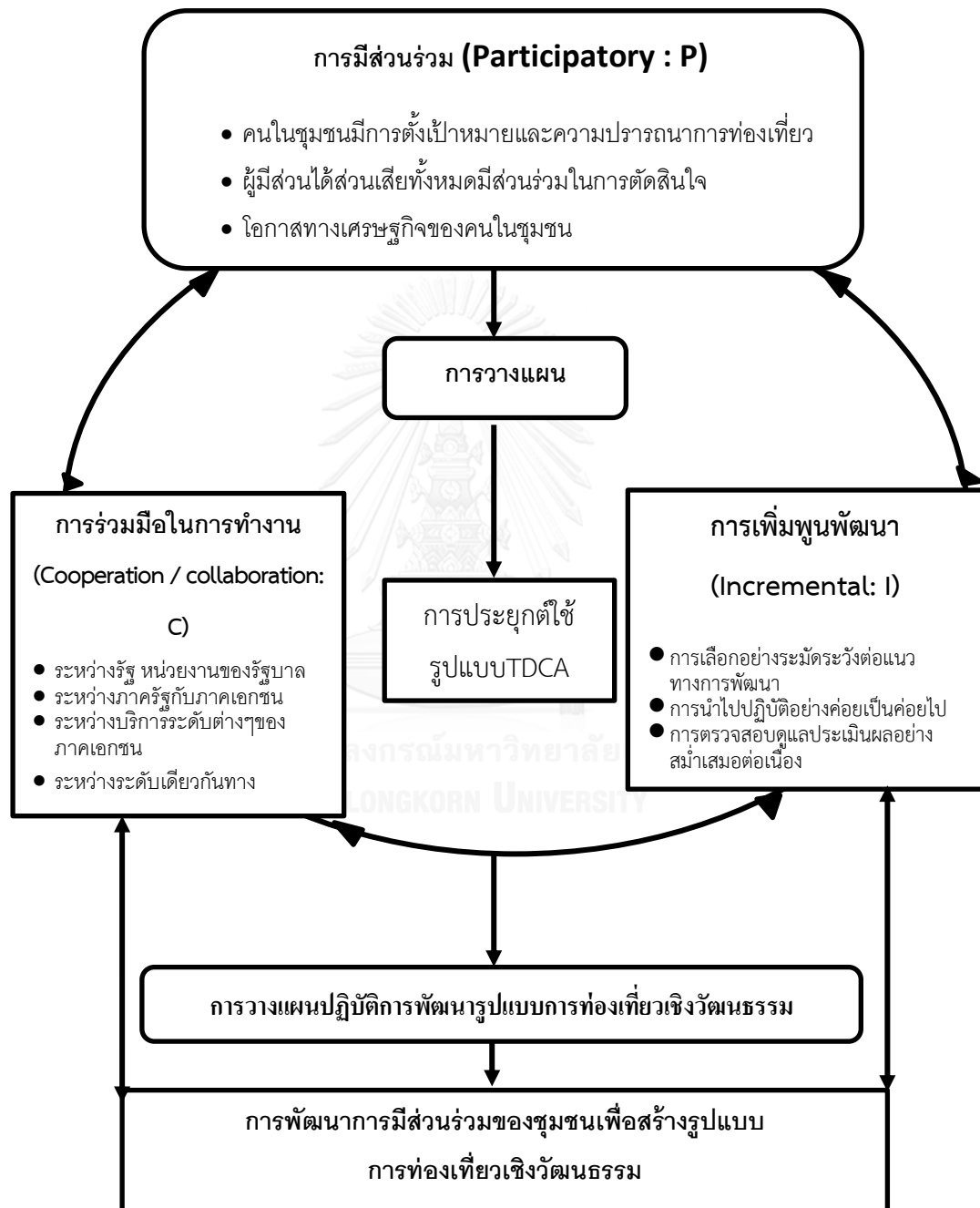
การศึกษาของ ทูทัวร์ ลุสเซียวาติ (Lussetyowati, 2015) ศึกษาหัวข้อการสงวนรักษาและการอนุรักษ์โดยผ่านการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรม กรณีศึกษา: ชุมชนริมน้ำมูล เมืองปาเล็มบัง ประเทศอินโดนีเซีย เมืองปาเล็มบังเป็นเมืองศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีพ่อค้าต่างชาติจากจีน ตะวันออกกลางและเปอร์เซียแวะผ่านเข้ามาในอดีต บทความนี้เผยด้านศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นมรดกในปาเล็มบังและแสดงถึงบทบาทของการท่องเที่ยวต่อการปกป้องรักษาและอนุรักษ์มรดกของเมือง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก่อให้เกิดการจ้างงานและโอกาสทางธุรกิจใหม่ๆหลายอย่างที่ทำให้เศรษฐกิจท้องถิ่นขยายตัว การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมช่วยปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมและทั้งปรับปรุงยกระดับคุณภาพชีวิตทั้งของคนในชุมชนและผู้มาเยือน การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเข้ากับสิ่งที่เป็นมรดกและวัฒนธรรมจะเกิดผลประโยชน์ต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น แนวคิดหลักของการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมคือการจะ

รักษามรดกของเมืองและวัฒนธรรมโดยการร่วมแบ่งปันให้แก่ผู้มาเยือนและได้ประโยชน์ในแง่เศรษฐกิจไปพร้อมกัน การศึกษาได้พัฒนาใช้วิธีพรรณนาสำรวจภาคสนามร่วมกับการสัมภาษณ์คนในชุมชน กลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มตัวแทนของคนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในบริเวณแหล่งมรดก สัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ใหญ่ที่เป็นสมาชิกของชุมชนในประเด็นกว้างๆเกี่ยวกับมุมมองของชุมชนต่อสิ่งก่อสร้างที่เป็นมรดกและผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ตกถึงคนในท้องถิ่น งานวิจัยมุ่งเน้นผลได้จากการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมที่มีต่อการปกป้องรักษาและอนุรักษ์มรดกเมือง

ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมในป่าเล็บบังไม่อาจแยกออกจากแม่น้ำมูลีอันเป็นแหล่งศูนย์กลางการค้ารุ่งเรืองและกำเนิดความเจริญเติบโตของเมืองที่มีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของคนดำเนินต่อมาแต่อดีต การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือช่วยปกป้องและอนุรักษ์มรดกของเมืองโดยให้นักท่องเที่ยวผู้มาเยือนมีส่วนร่วมช่วยในการอนุรักษ์ปกป้อง ทำให้การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับมรดกและวัฒนธรรมจะก่อประโยชน์ให้แก่เศรษฐกิจและคนในท้องถิ่น

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 6 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานีครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 1) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมืองพานในการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 2) เพื่อศึกษาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และ 3) เพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่การเรียนรู้ ที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญและมุ่งศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นจึงเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ในการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อค้นหาวัฒนธรรมในชุมชนที่สามารถนำมาใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันและมีขีดความสามารถในการเป็นสิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว (Competitiveness and Attractiveness)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ

กลุ่มประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในจังหวัดอุดรธานีที่ประกอบด้วย ภาครัฐ ภาคเอกชนในท้องถิ่น ประชาชนและนักท่องเที่ยวจังหวัดอุดรธานี แล้วทำการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายเพื่อการศึกษาวิจัย

กลุ่มตัวอย่าง

การกำหนดกลุ่มประชากรเป้าหมายการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนครั้งนี้ พิจารณาตามแนวคิดของวาเลน อี สมิธ (V. Smith, 2003) ว่าพื้นที่ที่จะเกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้จะต้องเป็นพื้นที่มีองค์ประกอบอย่างน้อย 1 ใน 4Hs (Heritage, History, Habitat and Handicraft) ผู้วิจัยกำหนดคัดเลือกชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี และเป็นชุมชนที่ทำการทอผ้าสืบเนื่องกันมาตลอดไม่ขาดช่วงตั้งแต่บรรพบุรุษ ทำให้พิจารณาคัดเลือกชุมชนจาก 4 หมู่บ้านได้แก่ บ้านจอมศรีหมู่ 1 บ้านตัวหมู่ที่ 6 บ้านใหม่หมู่ที่ 2 บ้านใหม่หมู่ที่ 13 และในภาครัฐของท้องถิ่นประกอบด้วย วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ผู้อำนวยการสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี นายอำเภอบ้านผือ วัฒนธรรมอำเภอบ้านผือ และหัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

สถานที่ดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในพื้นที่ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานีเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยนำร่อง (Pilot study) ในชุมชนกลุ่มเป้าหมายที่คัดเลือก 4 หมู่บ้านที่มีการทอดผ้าธรรม์กันมาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดช่วงตั้งแต่บรรพบุรุษ ได้แก่ บ้านจอมศรีหมู่ 1 บ้านดิวหมู่ 6 บ้านใหม่หมู่ 2 และบ้านใหม่หมู่ 13

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทางการท่องเที่ยวในชุมชนเพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดอุดรธานีผู้วิจัยเริ่มต้นที่การศึกษาบริบทชุมชนโดยมุ่งเน้นศึกษาปัจจัยพื้นฐานและทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดอุดรธานีเป็นสำคัญ พร้อมทั้งได้ดำเนินการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ และให้ชุมชนร่วมกำหนดกลไกของการมีส่วนร่วมตลอดจนร่วมกันศึกษาสภาพการณ์ชุมชนในเบื้องต้น และพร้อมกับการค้นหาปัญหาและหาคำตอบตามวัตถุประสงค์การวิจัยร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและชุมชนโดยใช้เวทีประชาคมเป็นเวทีสาธารณะที่ให้ชุมชนมีโอกาสระดมแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นอย่างมีอิสระ อันจะนำไปสู่การตัดสินใจร่วมกันผ่านกระบวนการขั้นตอนของการใช้เทคนิคและเครื่องมือเพื่อการมีส่วนร่วม ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดลำดับและรายละเอียดของการวางแผนและการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย
2. เครื่องมือ และวิธีการที่ใช้ในการวิจัย
3. การตรวจสอบเครื่องมือ
4. กลุ่มประชากรเป้าหมาย
5. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในการวิจัย ขั้นเริ่มต้นผู้วิจัยทำการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เริ่มจากการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน กระบวนการวิจัยที่ใช้รูปแบบ PAR ตามแนวคิดของ เคมมิสและแมคแทคการ์ท (Kemmis & McTaggart, 1988) ที่เน้นการให้ความสำคัญเทคนิคกระบวนการ พร้อมกับการประยุกต์ใช้เทคนิคและวิธีการของตัวขับเคลื่อนที่ปรับเปลี่ยน

พัฒนาไปตามวงจรการวางแผนแบบ PIC (Participatory, Incremental and Cooperation/Collaboration Planning Model) ซึ่งระเบียบวิธีวิจัยแบบ PAR นี้เป็นเครื่องมือสำคัญในกระบวนการวิจัยที่มีความยืดหยุ่นสูง สามารถปรับให้เหมาะสมตามลักษณะของแต่ละสภาพการณ์ และสามารถนำเทคนิคต่างๆมาผสมผสานร่วมประยุกต์ใช้ ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

ในขั้นการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ที่กำหนดไว้ 3 ประการข้างต้น เริ่มในช่วงระหว่างเดือนตุลาคม 2555 ถึงเดือน กุมภาพันธ์ 2557 โดยกำหนดขั้นตอนของการวิจัยเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่

- ขั้นตอนที่ 1 การสร้างขบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย
- ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาบริบทชุมชนด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และขั้นตอนที่ 3 พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

ตารางที่ 2 ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

ขั้น ตอน/ ข้อ	วิธีการ	เทคนิค/เครื่องมือ กระบวนการ	กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	ตัวชี้วัด	หมายเหตุ
1	กำหนดกลไก	เทคนิค PRA โดยมี แผนที่ทำมือและ Mind Mapping - AIC - FSC	เวทีประชาคม	- ชุมชนบ้านจอมศรี หมู่ที่ 1 - ชุมชนบ้านใหม่ หมู่ที่ 2 - ชุมชนบ้านดิว หมู่ที่ 6 - ชุมชนบ้านใหม่ หมู่ที่ 13	- เกิดการรวมกลุ่ม - เกิดกลุ่มแกน - กลุ่มทอผ้า - กลุ่มข้าวแม่ - กลุ่มประกอบอาหาร	
2	ศึกษาบริบท ชุมชน	- เอะแผนที่ทำมือมา ทบทวน - สัมภาษณ์ร่วมกับ กลุ่มแกน - ตรวจสอบข้อมูล	- เปิดเวที ประชาคม - สัมภาษณ์ชุมชน - สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่รัฐ	กลุ่มแกนที่ได้จากการเปิด เวทีประชาคมเป็นตัวแทน ชุมชนออกสำรวจ	- พบฐานทรัพยากรการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	
3	พัฒนารูปแบบ การท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม ของชุมชน จังหวัดอุดรธานี	TDCA	- เปิดเวที ประชาคม - Workshop	กลุ่มแกนจากการเปิดเวที ประชาคม	- ฟ้าทอผ้าเมล็ดลวดลาย หอนางอสุภา - กลุ่มแกน เกิดกลุ่ม ต่างๆ ได้แก่ กลุ่มทอผ้า กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์	

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างขบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การดำเนินงานขั้นนี้เพื่อเป็นการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจะนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้เป็นฐานเพื่อการพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวให้ครอบคลุมทั้งในด้านการบริหารจัดการและด้านการพัฒนาสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Tourism Product) ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการแข่งขัน (Competitiveness) ขีดความสามารถในการเป็นดึงดูดใจ (Attractiveness) โดยในขณะนี้ของการวิจัยผู้วิจัยได้ดำเนินงานเป็น 2 ขั้นตอนย่อยได้แก่

1) แสวงหาแนวทางในการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์การ 2) จัดทำแผนปฏิบัติการและการปฏิบัติตามแผน โดยเริ่มต้นจากจากกระบวนการในเวทีประชาคมเพื่อการศึกษาภาคสนามร่วมกันในการสำรวจตรวจสอบฐานทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว พัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนและการกำหนดสถานะที่จะทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันและขีดความสามารถดึงดูดใจ พร้อมกับการพัฒนาตัวชี้วัดและการสร้างระดับของการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์บริบทที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน โดยเริ่มจากการกำหนดวิสัยทัศน์เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ ค่านิยมของชุมชน คุณลักษณะของผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยว การสร้างชื่อเสียงของสถานที่ท่องเที่ยว แนวโน้มการเติบโตของผู้มาเยือน และการสร้างภาพจำลองและทางเลือกของการท่องเที่ยว

การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop)

เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และข้อมูลข่าวสารระหว่างกันและเพื่อให้เกิดความพร้อมของชุมชนในการมีส่วนร่วม ในขั้นตอนนี้จึงได้ปรับนำเทคนิค AIC (Appreciation- Influence – Control) ที่เป็นการประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ มาประยุกต์ใช้ในขั้นตอนนี้ ดังนี้

ขั้น Appreciation (A) เป็นปัจจัยที่ทำให้ทุกคนยอมรับ สำนึกและเห็นคุณค่าของคนและวัฒนธรรมในชุมชนว่าเป็นสิ่งที่ดีมีคุณค่าต่อชุมชน โดยการปฏิบัติดังนี้ 1) ให้ผู้ร่วมประชุมทั้งหมดแนะนำตนเองเพื่อให้รู้จักและเกิดความรู้สึกที่ดีต่อกันพร้อมกับแจ้งวัตถุประสงค์และความตั้งใจในการมาเข้าร่วมกิจกรรมการจัดประชุม 2) ผู้วิจัยแจ้งประเด็นวัตถุประสงค์ในการจัดประชุมให้ผู้เข้าร่วมประชุมทราบ แลกเปลี่ยนรับฟังความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและสภาพแวดล้อมของชุมชน แล้วสรุปประเด็นหลักว่าสภาพวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เห็นและสัมผัสอยู่เป็นอย่างไรมีผลกระทบอย่างไรบ้าง 3) แบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมออกเป็น 4 กลุ่มตามแต่ละหมู่บ้านแล้วแจกประเด็นปัญหาในข้อ 2 กลุ่มละข้อให้ช่วยกันคิด 1 ชั่วโมงโดยใช้เทคนิคแผนที่ความคิด (Mind Mapping) และ เทคนิคเส้นบอกเวลา (Time Line) ประกอบการแสดงความคิดเห็นร่วมกัน แล้วให้ตัวแทนแต่ละกลุ่มนำเสนอผลสรุปความคิดจากกลุ่มต่อที่ประชุมใหญ่ 4) สรุปในที่

ประชุมใหญ่แยกแยะประเด็นที่แต่ละกลุ่มนำเสนอปัญหาของสภาพชุมชน ทรัพยากรและวัฒนธรรม ชุมชนที่ผู้เข้าร่วมประชุมช่วยกันค้นหาว่าเป็นจริงอย่างไร แล้วนำประเด็นที่ได้มานั้นร่วมกันถกถึงผลกระทบต่อกันในชุมชนอย่างไร

ขั้น Influence (I) เป็นขั้นระดมความคิดสร้างสรรค์ระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุม ทั้งหมดและร่วมเสวนาเรื่องที่วิจัยกับนักวิชาการหรืออาจารย์ที่ปรึกษาที่ผู้วิจัยเชิญมาเพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาในประเด็นที่กลุ่มเสนอโดยจัดกิจกรรมท่องเที่ยวที่ใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นฐาน ทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ทุกคนร่วมกันพิจารณาความพร้อมและช่วยกันพิจารณาตัดสินใจร่วมกัน กำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น

ขั้น Control (C) เป็นขั้นการสร้างแนวปฏิบัติ มีการนำวิธีหรือยุทธศาสตร์ต่างๆมากำหนด แผนปฏิบัติ ให้ผู้เข้าร่วมประชุมช่วยกันคิดวางแผนจัดตั้งองค์กรหรือกลุ่มและแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการทำงานที่เกิดจากการวางแผน กำหนดรายละเอียดในการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นของแต่ละกิจกรรม

เมื่อความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิไม่ตรงกับกลุ่มอื่น ผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูล วิเคราะห์เหตุผล ยืดหยุ่นเปิดใจกว้างปรับปรุงให้เกิดความเข้าใจตามเหตุผลที่เหมาะสมถูกต้องเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่องานวิจัยและสังคมส่วนรวมต่อไป ดังนั้นการวิจัยในขั้นตอนนี้มีการดำเนินงานดังในรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเตรียมการประสานพื้นที่เพื่อการคัดเลือกชุมชน

โดยผู้วิจัยสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากรชุมชน ข้อมูลด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม ในการศึกษารวบรวมดังกล่าวผู้วิจัยอาศัยข้อมูลทุติยภูมิร่วมกับการสำรวจชุมชนในเบื้องต้นของผู้วิจัยเอง ต่อจากนั้นจึงตัดสินใจเลือกชุมชนที่มีความเหมาะสมและความพร้อมที่จะดำเนินการวิจัยได้

ขั้นที่ 2 ขั้นดำเนินการเข้าไปหาชุมชน

เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาและเก็บข้อมูลมาระยะหนึ่งพร้อมกันได้เข้าพบอาจารย์ที่ปรึกษานำข้อมูลที่ได้เข้าหาหรือรับคำแนะนำต่างๆเพิ่มเติมเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยในลำดับต่อไปอย่างมาก ได้รับความเห็นชอบการคัดเลือกกลุ่มประชากรเป้าหมายใน 4 หมู่บ้านดังกล่าวของตำบลเมืองพานเพื่อดำเนินการวิจัยแน่นอนแล้ว จึงดำเนินการตามขั้นตอนคือ 1) ติดต่อประสานงานกับหัวหน้าชุมชนโดยผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยในท้องถิ่นหรือผู้แทนในชุมชน เพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ในการเข้ามาดำเนินการวิจัยให้ทราบ และหลังจากนั้นได้พบพูดคุยเพื่อทำความรู้จักเบื้องต้นกับชาวบ้านในชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ และทำการสังเกตชุมชนโดยทั่วไป 2) นัดประชุมพบกับชุมชนผ่านหัวหน้าและผู้ช่วยหรือตัวแทนหมู่บ้าน โดยอาจารย์ที่ปรึกษาได้นำผู้วิจัยไปแนะนำตัวเองต่อชุมชนในวันประชุมชาวบ้าน ณ วัดบ้านดัว หมู่ที่ 6 ตำบลเมืองพาน เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนรู้จักผู้วิจัยและทราบถึงวัตถุประสงค์ในการวิจัย และสร้าง

ความคุ้นเคยและบรรยากาศที่ดีเป็นมิตรภาพอบอุ่นเกิดความเข้าใจอันดีต่อกันขึ้น 3) ผู้วิจัยเข้าไปทำความเข้าใจกับชุมชนในทั้ง 4 หมู่บ้านมากขึ้นและเรียนรู้กิจกรรมต่างๆในการดำรงชีพเพื่อมองหาโอกาสจะสร้างเป็นรายได้ให้ชุมชนได้เพิ่มขึ้น 4) ผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมที่ชาวบ้านประกอบขึ้นทางด้านประเพณี บุญพิธีทางพุทธศาสนาต่างๆ พร้อมกับศึกษาพูดคุยแลกเปลี่ยนกับกลุ่มชาวบ้านในประเด็นต่างๆประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของชุมชนหมู่บ้าน การประกอบกิจการงานเลี้ยงชีพด้านการเกษตรกรรม การเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในการประกอบพิธีบุญทางศาสนาตามประเพณีในรอบปี ความเชื่อและศรัทธาต่างๆในชีวิต เป็นต้น

ขั้นที่ 3 ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยมีการดำเนินการดังนี้

1. การค้นหา และคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล

เนื่องจากคนในชุมชนของแต่ละหมู่บ้านมีภารกิจประจำวันและเวลาว่างแตกต่างกันไป และผู้รู้ที่สามารถจะมีเวลาและให้ข้อมูลต่องานวิจัยได้แท้จริงจะเป็นผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้อาวุโสและเป็นสตรีเนื่องจากไม่มีการออกไปรับจ้างแรงงานต่างถิ่นหรือต่างประเทศเหมือนผู้ชาย จึงมีภูมิปัญญาความรู้ความเป็นมาภายในชุมชนมากที่สุดโดยเฉพาะเรื่องการทอผ้าเพราะล้วนมีประสบการณ์ตรงกับกิจกรรมหลักในชนบทนี้มาตั้งแต่วัยเด็กกันแทบทั้งสิ้น โดยคัดเลือกกลุ่มชาวบ้านผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 40 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกและค้นหาผู้ให้ข้อมูลว่า เป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านของตนไม่น้อยกว่า 20 ปี โดยไม่เคยอพยพโยกย้ายไปอยู่ต่างถิ่น สามารถใช้ภาษาและมีวิถีชีวิตแบบชาวบ้านในชุมชนของตน มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนของตนอย่างดีและสามารถสื่อสารทั้งการฟังการพูดได้ชัดเจน ไม่เป็นผู้วิกลจริต

2. การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

2.1 จัดประชุมกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นกลุ่มชาวบ้านผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 40 คนเพื่อคัดเลือกในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลวัฒนธรรมและทรัพยากรทางการท่องเที่ยวภายในชุมชน โดยจะคัดเลือกสัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ในการทอผ้ามัดหมี่ที่มีทักษะประสบการณ์มามาก

2.2 จัดแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลออกเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 3 – 5 คนเพื่อสะดวกในการสอบถามข้อมูล

2.3 ซักถามข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของแต่ละหมู่บ้านอย่างละเอียด โดยผู้วิจัยตั้งประเด็นถามแล้วให้ผู้ให้ข้อมูลตอบและเล่าให้ฟัง ผู้วิจัยจดบันทึก บันทึกเทปวิดีโอและถ่ายภาพประกอบเป็นหลักฐาน

2.4 ผู้วิจัยทำการซักถามข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรและวัฒนธรรมที่มีอยู่และปฏิบัติสืบกันต่อมาทั้งวัฒนธรรมประเพณีวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุโดยจดบันทึกและถ่ายภาพประกอบ

ข้อมูลทรัพยากรและวัฒนธรรมทั้ง 2 ประเภทที่เก็บได้ของแต่ละหมู่บ้านถือว่าเป็นของในแต่ ละชุมชนไม่ว่าจะรับมาจากที่ใดก็ตาม ข้อมูลดังกล่าวที่ได้จากการซักถามจะต้องมีและปรากฏอยู่จริงใน ชุมชนแต่ละหมู่บ้าน ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจัดระบบเรียงบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อ ดำเนินการขั้นต่อไป

3. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูล ได้จากการสอบถามและบันทึกต่างๆในเชิงมุขปาฐะ (Oral) ที่ต้องสร้างความเข้าใจและตีความหมายให้ มีความตรงและเชื่อถือได้ จำเป็นต้องใช้วิธีการตรวจสอบโดยการให้ผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่มสลับกันฟัง จากเทปบันทึกและยืนยันความถูกต้องทุกข้อมูล หลังจากถอดเทปเป็นลายลักษณ์อักษรทำการอ่านให้ ผู้ให้ข้อมูลฟังเพื่อยืนยันความถูกต้องอีกครั้ง เมื่อถูกต้องตรงกันหมดถือว่าข้อมูลนั้นเป็นจริงจึง ดำเนินการในขั้นต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและการจัดกระทำข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลที่ถือว่าถูกต้องจากขั้นตอนที่ผ่านมา ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาจัดแยกประเภททรัพยากรชุมชน และวัฒนธรรมตามประเภทที่เป็นวัตถุ และไม่ใช่วัตถุ นำข้อมูลของทรัพยากรและวัฒนธรรมทั้งสองประเภทมาจัดระบบเรียบเรียงและ พรรณนาวิเคราะห์ประกอบภาพแสดงการจัดประเภทของข้อมูลอย่างละเอียดในแต่ละประเภทโดยใช้ ทฤษฎีแนวคิดแหล่งท่องเที่ยวดึงดูดใจ 6A ของบุฮาลิส (Buhalis, 2000) และประเภทของวัฒนธรรม ตามกรอบแนวคิดของกองบรรณาธิการมรดกวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม (กองบรรณาธิการมรดก วัฒนธรรม, 2012)

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาบริบทชุมชนด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด อุดรธานีที่ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

การวิจัยในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยมุ่งเอาผลการวิจัยเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการ บริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชน 4 หมู่บ้านคือ บ้านใหม่หมู่ที่ 2 บ้านใหม่หมู่ที่ 13 บ้านดัวหมู่ที่ 6 และ บ้านจอมศรี โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนทั้ง 4 หมู่บ้านจัดตั้งเป็นกลุ่มหรือองค์กรขึ้นมาเพื่อดำเนินกิจกรรม ที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องมือให้เกิดการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการ จัดการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งค้นหาวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรม (Subjectives) และนามธรรม (Objectives) อาทิเช่น แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ภายในอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท โบราณสถาน โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องทางพุทธศาสนา วิถีชีวิตชุมชนชนบทที่ผสมกลมกลืนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวนและเลย ที่มีวัฒนธรรมและภาษาพูด ความเชื่อบางอย่างแตกต่างไปจากคนอีสานทั่วไป และเชื่อมโยงด้วยเส้นทางของถนนชนบท (หรือเรียกกันว่าถนนรพช.) ที่สงบเรียบง่ายได้สัมผัสชม บรรยากาศของธรรมชาติในความอุดมสมบูรณ์สลับกับพื้นที่เป็นแหล่งทำเกษตรกรรมของชาวบ้านที่ อาศัยอยู่ตลอดทั้งสองข้างทางทอดไปตามแนวสันของเทือกเขาภูพาน ที่สามารถแยกไปตามตำบลและ

หมู่บ้านในพื้นที่ข้างเคียงที่มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติหลากหลายต่างๆ เช่น วนอุทยานแห่งชาตินาญ-น้ำโสม น้ำตกนาญ วัดป่าภูก้อน เป็นต้น ก่อนจะทะลุไปสู่ริมฝั่งโขงในพื้นที่อำเภอสังขม จังหวัดหนองคายซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวเป็นธรรมชาติที่ยังไม่ถูกรบกวนอีกมาก เช่น วัดผาตากเสื้อ ถ้ำดินเพียงที่ตำบลผาดั้ง อำเภอสังขม เป็นต้น การศึกษาวัฒนธรรมที่มีเป้าหมายที่ให้ชุมชนในตำบลเมืองพานพัฒนาการมีส่วนร่วมจัดตั้งเป็นกลุ่มหรือองค์กรขึ้นนั้นมี 2 ประเภทคือ 1) วัฒนธรรมที่สามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนากลุ่มหรือองค์กรชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันทางการท่องเที่ยว 2) วัฒนธรรมที่สามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาด้านสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว

ขั้นตอนที่ 3 พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในข้อ 3 ซึ่งเป็นการศึกษาการพัฒนาแบบการท่องเที่ยวที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาในการศึกษาดังกล่าวมีประเด็นการศึกษา 2 ประเด็นย่อย ดังนี้ 1) การใช้วัฒนธรรมชุมชนในการบริหารจัดการให้มีขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Destination Competitiveness) 2) การพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนให้มีขีดความสามารถในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจ (Tourism Destination Attractiveness)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้ระเบียบวิธีของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีเครื่องมือการวิจัยมีดังต่อไปนี้

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ใช้ในการสำรวจทรัพยากรทางการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมในชุมชนตำบลเมืองพาน โดยผู้วิจัยทำการสังเกตร่วมกับชุมชนกลุ่มประชากรเป้าหมายตามแบบการสังเกตที่จัดทำขึ้น

2. เปิดเวทีประชาคมจากกลุ่มประชากรเป้าหมายและผู้สนใจเข้าร่วม ได้แก่บ้านดัวหมูที่บ้านดัวหมูที่ 16 บ้านใหม่หมูที่ 2 บ้านใหม่หมูที่ 13 บ้านใหม่หมูที่ 14 และบ้านจอมศรี และมีตัวแทนเป็นเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเข้าร่วมสังเกตการณ์จากอำเภอบ้านผือ 1 คนและเจ้าหน้าที่ด้านการท่องเที่ยวจากอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท 2 คน ในการค้นหาสมาชิกเป็นกลุ่มแกนจากผู้ประกอบการทอผ้า

3. การสัมภาษณ์เชิงลึก เจ้าหน้าที่ภาครัฐในท้องถิ่นที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี จำนวน 5 คน ประกอบด้วย วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี นายอำเภอบ้านผือ วัฒนธรรมอำเภอบ้านผือ และหัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท เพื่อรับทราบความคิดเห็นและข้อเสนอแนะตลอดจนแนวทางและนโยบายต่างๆของทางราชการในจังหวัดอุดรธานีในการพัฒนาการท่องเที่ยว

4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งจะ เป็นการวิจัยที่รวมเอาคุณลักษณะ 2 ประการไว้ด้วยกันคือการมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งมุ่งหมายจะทำให้เกิดกระบวนการที่เป็นบูรณาการ มีทั้งการวิจัยและการพัฒนาความรู้ตลอดจนการปฏิบัติการโดยดึงเอาทักษะของผู้มีส่วนร่วมทั้งหมดอันประกอบไปด้วยนักวิจัยและ ผู้ถูกวิจัยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้กับผู้มีส่วนร่วมและสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ ซึ่งการเชื่อมงานวิจัยทั้ง 2 ด้านนี้ทำให้ผู้ถูกวิจัยสามารถเป็นตัวเหนี่ยวนำในการเปลี่ยนแปลง ประการสำคัญงานวิจัยนี้ได้มุ่งไปที่ประเด็นปัญหาของชุมชนและวัฒนธรรมเป็นการแสวงหาคำตอบร่วมกัน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นในเรื่องของการดำเนินการในรูปของกระบวนการที่เป็นวงรอบ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้มีการศึกษาโดยมีการศึกษาเป็น 3 ส่วนดังนี้ ส่วนที่ 1 เป็นการศึกษาบริบทชุมชนในส่วนนี้มุ่งเน้นในการศึกษาข้อมูลโดยผู้วิจัย สำหรับในส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3 เป็นการศึกษาโดยใช้กระบวนการที่เป็นวงรอบประกอบไปด้วย

วงรอบที่ 1 กระบวนการกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วม

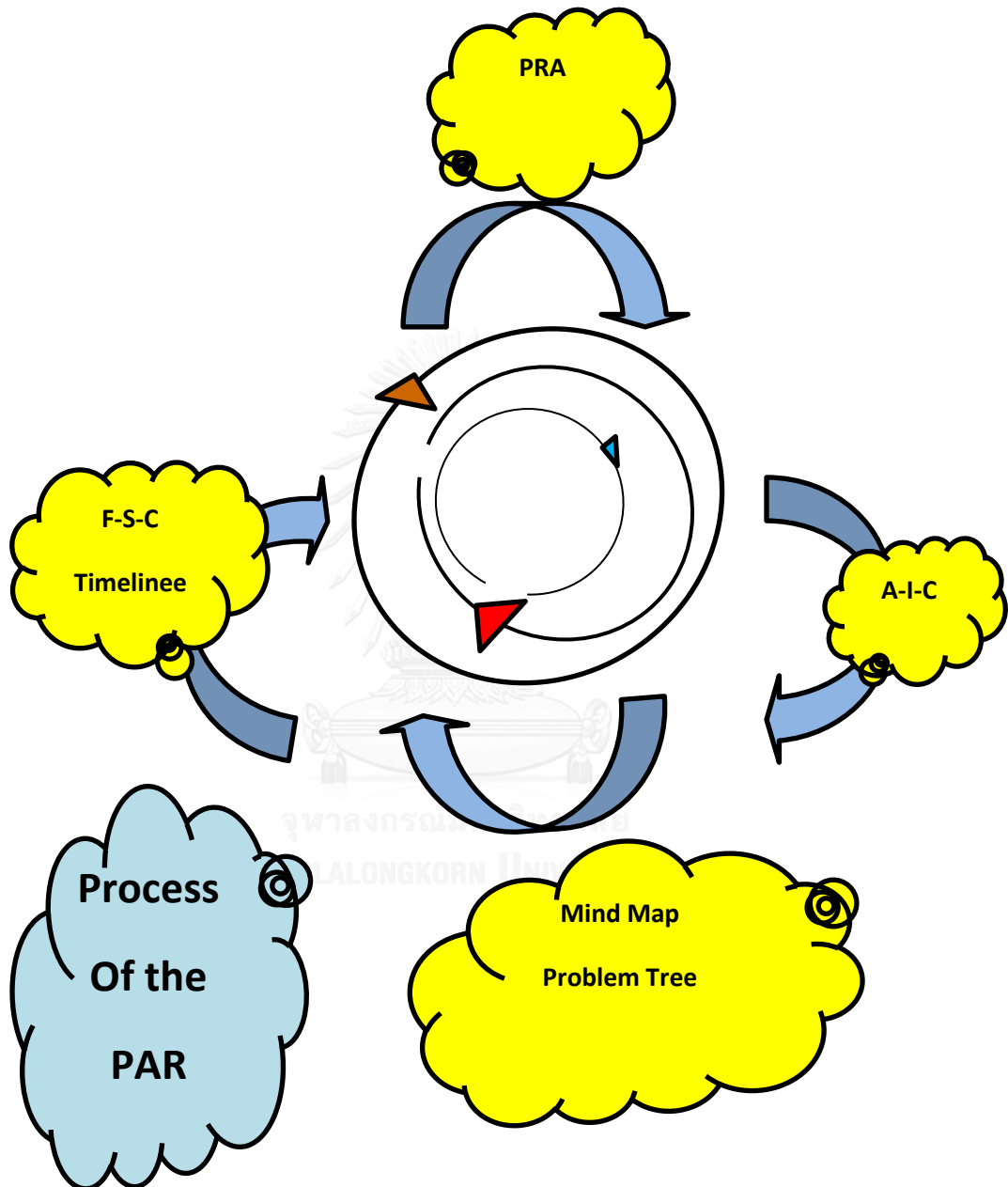
วงรอบที่ 2 ศึกษาสภาพการณ์และการกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกับชุมชน

วงรอบที่ 3 เป็นกระบวนการวิจัยตามวัตถุประสงค์

ซึ่งแต่ละวงรอบจะมีวงจร 4 ส่วนคือ

1)การสะท้อนปัญหาจริง (Reflex) 2) การวางแผน (Planning) 3) การนำแผนสู่การปฏิบัติ (Action) และ 4) การสังเกต (Observation) (Argyris, Putnam, Smith, & McLain, 1985) ที่จะดำเนินอยู่บนวงรอบเทคนิคกระบวนการปฏิบัติภายใต้แนวคิดการวิเคราะห์ประเมินปัญหาแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

Participatory Action Research: PAR

ภาพที่ 7 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน
 ที่มา อรุณศรี อ้อศรีวงศ์ (2551)

การประยุกต์ใช้เทคนิคในการประชุมต่างๆ ดังนี้

การวางแผนและปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมด้วยความชื่นชม (Appreciative Participatory Planning and Action: APPA) เป็นกระบวนการวางแผนอย่างมีส่วนร่วมที่ต่อยอดจากPRA(The Mountain Institute, 2008) เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชนยึดหลักการสำคัญที่ การแสวงหาและมีศรัทธาก็จะก้าวหน้าบรรลุอนาคตโดยไม่ต้องรอรัฐบาลหรือผู้บริจาคจากภายนอกมา ให้แก่ชุมชน

การมองแนวทางสู่อนาคตร่วมกัน (Future Search Conference: FSC) เป็นกระบวนการ สร้างความเข้าใจในเรื่องสถานการณ์ของอดีต ปัจจุบันที่เชื่อมโยงและมีผลต่ออนาคต พร้อมเสนอ ภาพรวมของสถานการณ์ปัจจุบัน แล้วลงมติให้ความเห็นพ้องที่เป็นพันธะสัญญาวิสัยทัศน์ร่วมกัน ตลอดจนกำหนดแผนงานที่เป็นรูปธรรมเพื่อปฏิบัติละติดตามผลต่อไปในอนาคต หลักสำคัญคือนำเอา ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดมาทำงานร่วมกันภายในที่ประชุมเดียวกัน ทำงานตามขั้นตอนที่เห็นพ้องกัน ที่กำหนดไว้ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาพจำลองอนาคตที่พึงปรารถนามากกว่าจะมองปัญหา ความขัดแย้ง ทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคในหมู่ผู้ร่วมงาน พร้อมทั้งจะทำงานเพื่อเปลี่ยนแปลง โดยมีสายสัมพันธ์ขยายตัวเป็นเครือข่าย มองเห็นคุณค่ากันและกัน มุ่งไปข้างหน้าตามแผนงานและการ ปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นไปได้ที่ตั้งไว้ร่วมกัน

แผนที่ความคิด (Mind Map) เป็นการระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม โดยทุกคนจะมีส่วน บันที่กรอกรอยความคิดที่หลากหลายภายในแผนภาพMind map เชื่อมโยงความคิดและประเด็น ต่างๆเข้าด้วยกันจากเรื่องที่สำคัญที่สุดในตอนเริ่มต้นไปสู่เรื่องอื่นๆ ทำให้ได้ข้อมูลทุกๆด้านของ สถานการณ์ที่จะอยู่ในสายตากลุ่มและมีการพิจารณาร่วมกัน

ขั้นตอนการจัดทำ Mind Map : 1) เขียนความคิดหลักที่ศูนย์กลางของแผนภาพแล้วค่อย ขยายออกไปทุกทิศทุกทาง 2) เปิดประเด็นความคิดทุกแง่มุมที่เป็นประโยชน์ในการใช้แก้ปัญหา ความคิดใหม่และการเชื่อมโยงของความคิดและปัจจัยต่างๆ 3) การจัดกลุ่มโดยเสรีให้เกิดความคิด ที่เชื่อมโยงกิ่งก้านสาขาที่แตกออกมาจากศูนย์กลางแล้วเขียนคำบรรยายสั้นๆที่กิ่งก้าน 4) ใช้ ความคิดให้รวดเร็ว ใช้สัญลักษณ์แทนความคิด 5) ทำลายขอบเขตโดยใช้สีต่างๆในการวาดรูป 6) ไม่เลือกปฏิบัติ ใครคิดอะไรได้ควรใส่ลงไปดูแม้ว่าจะไม่เกี่ยวข้องกันในขั้นแรก แต่เมื่อพัฒนา

แผนภาพไปก็อาจจะเชื่อมโยงกันได้ 7) เคลื่อนไหวตลอดไม่หยุดนิ่ง แม้คิดไม่ออกก็พยายามวาดเส้นเชื่อมโยงกันไปเรื่อยๆแล้วก็จะคิดออกเองว่าควรใส่ความคิดอะไรลงไป 8) จัดระเบียบโดยดึงการเชื่อมโยงปัจจัยต่างๆเข้าด้วยกันในตอนท้าย ข้อสำคัญคือให้ความคิดหลั่งไหลออกมาก่อน

เส้นบอกเวลา (Time line) เป็นเครื่องมืออีกอันหนึ่งที่ใช้เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจประวัติศาสตร์ของชุมชน ช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างรวดเร็วว่าชุมชนควรเดินไปข้างหน้าอย่างไร หรือประวัติที่เกิดขึ้นกับชุมชนมีความเป็นมาอย่างไร วิธีนี้ช่วยทำให้ตระหนักถึงเหตุการณ์สำคัญของชุมชน ช่วยสร้างความคุ้นเคยภายในชุมชนเพื่อประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วม ซึ่งกระบวนการของTimeline เริ่มจากแสวงหาบุคคลผู้ให้ข้อมูลข่าวสารหลักส่วนใหญ่คือผู้อาวุโสที่จะทราบความเป็นมาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต แจ้งวัตถุประสงค์ของการใช้เครื่องมือนี้กับชุมชน ถามสมาชิกชุมชนถึงเหตุการณ์สำคัญในอดีตว่ามีผลอย่างไรต่อชุมชนเท่าที่พวกเขาจะนึกได้ ให้สมาชิกได้อธิบายเหตุการณ์อันหนึ่งในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วบันทึกไว้ ใช้แบบการบันทึกที่ประกอบด้วย วันเวลา เหตุการณ์สำคัญ ผลกระทบพร้อมข้อสังเกต

3. การตรวจสอบหาคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนกลุ่มเป้าหมาย การเปิดเวทีประชาคม การสัมภาษณ์บุคคลากรภาครัฐในท้องถิ่น และการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การหาคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยทั้งหมดผ่านการตรวจสอบและการลงพื้นที่วิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิและอาจารย์ที่ปรึกษา 3 ท่าน ได้ความเห็นและข้อเสนอแนะต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย ผู้วิจัยนำมาปรับปรุงแก้ไขและนำเสนอขอความเห็นชอบจากทั้ง 3 ท่านจนเกิดความเข้าใจที่ตรงกันทุกครั้งแล้วจึงนำไปใช้ปฏิบัติการกับกลุ่มประชากรเป้าหมายได้

4. กลุ่มประชากรเป้าหมาย

การศึกษาวิจัยการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยทำการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยพิจารณาตามเกณฑ์แหล่งทรัพยากรที่จะเกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของ ของ วี.สมิธ (V.Smith, 1996) คือต้องเป็นแหล่งที่มีอย่างน้อยหนึ่งอย่างใน 4Hs (Heritage, habitat, history and handicraft) ซึ่งในจังหวัดอุดรธานีในพื้นที่ลุ่มน้ำลำห้วยหลวงที่ปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่ 7 อำเภอของจังหวัดอุดรธานี ดังกล่าว

นอกจากพบว่ามิวัณธรรมการทอผ้าที่เป็นด้านงานฝีมือ (Handicraft) อยู่อย่างชุกชุมแล้วในอำเภอบ้านฝ้ายยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่โดดเด่นตามเกณฑ์ 4Hs ที่สำคัญ ได้แก่ ด้านมรดก (Heritage) และด้านประวัติศาสตร์ (History) คือแหล่งอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทที่อยู่ในรายชื่อร้อยขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกขององค์การยูเนสโกที่จะทำให้จังหวัดอุดรธานีมีตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านฝ้ายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันได้ (Competitiveness) และมีการทอผ้าที่มีความเป็นพื้นเมืองดั้งเดิม (indigeneous) ซึ่งสามารถจะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีขีดความสามารถในการดึงดูดใจ (Attractiveness) ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงคัดเลือกชุมชนที่เหมาะสมที่จะการดำเนินการวิจัยต่อไปโดยพิจารณาความมีเอกภาพของชุมชนทั้งในความสนใจเข้าร่วมการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองและความมีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อและเป็นมิตรในการให้ข้อมูลเพื่อการวิจัย โดยจากการเปิดเวทีประชาคมครั้งแรกที่บ้านดัว ทำให้ได้กลุ่มแกนผู้สนใจและสมัครใจเข้าร่วมการวิจัยเป็นกลุ่มสตรีทอผ้าจาก 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านดัวหมู่ที่ 6 หมู่บ้านใหม่หมู่ที่ 2 ใหม่หมู่ที่ 13 และบ้านจอมศรี

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังนี้

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมเพื่อสำรวจทรัพยากรทางการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมในชุมชนตำบลเมืองพานและในจังหวัดอุดรธานีโดยผู้วิจัยทำการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมด้วยตนเองตามแบบการสังเกตที่จัดทำขึ้น แล้วทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนกลุ่มประชากรเป้าหมายแล้วนำข้อมูลมาเปรียบเทียบยืนยันกัน

2. การเปิดเวทีประชาคมหรือเวทีชุมชน จัดทำ 5 ครั้งวัตถุประสงค์เพื่อรับฟังความคิดเห็นและการสะท้อนปัญหาต่างๆในปัจจุบันโดยเปิดโอกาสให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระปลดปล่อยแนวความคิดเพื่อให้ชาวบ้านและคนที่ด้อยโอกาสสามารถมองเห็นความคิดเห็นของตัวเองได้อย่างเสรี สำรวจความคิดเห็นร่วมกันในทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่ปรากฏ

มีในท้องถิ่น, แนวคิดการร่วมมือกันของชุมชนเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ยั่งยืนและอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ผลได้คือเกิดเวทีสนทนาให้ชาวบ้านได้กล้าแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนส่วนรวม ส่งเสริมความสามัคคีร่วมมือกันของคนในชุมชนในการทำกิจกรรมที่เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยไม่เพียงรอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนหรือภาครัฐ เชื่อมั่นและภาคภูมิใจตนเองให้ได้

มากที่สุดโดยผู้วิจัยดำเนินการประยุกต์ใช้เทคนิควิธีการร่วมกันระดมความคิดในการวางแผนหรือ AIC (Appreciation Influence Control) เป็นหลัก ใช้สถานที่วัดโพธิ์ศรีสะอาด บ้านตัว ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานีตามข้อเสนอและความสะดวกทางชุมชนในวันที่ชาวบ้านและทุกฝ่ายเห็นพ้องพร้อมกันไม่กระทบหรือรบกวนภารกิจการดำเนินชีวิตประจำวัน ชาวบ้านผู้เข้าร่วมการเปิดเวทีประชาคม ได้แก่ กลุ่มสมาชิกทอผ้าของชุมชนและชาวบ้านผู้สนใจ ขั้นตอนนั้นนอกจากจะเป็นเวทีช่วยให้ชาวบ้านมีโอกาสได้พูดคุยแลกเปลี่ยนเสนอความคิดเห็นระหว่างกันถึง ข้อมูลและปัญหาต่างๆ ของชุมชน การเริ่มสัมพันธ์ภาพมิตรภาพความคุ้นเคยที่ดีระหว่างกันของผู้เข้าร่วมในเวทีประชาคมให้มองสภาพการณ์และปัญหาของตนเองวิเคราะห์วิจารณ์ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นและจะทำให้คัดเลือกได้กลุ่มแกนหรือผู้มีความสนใจเต็มใจและมีความสมัครใจต้องการที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยในขั้นตอนต่อไป

3. การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อการตรวจสอบข้อมูลด้วยมุมมองจากผู้ที่มีบทบาททางการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดอุดรธานี ได้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงทางด้านวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดอุดรธานี หรือเป็นผู้นำที่ดูแลใกล้ชิดด้านวัฒนธรรมในชุมชนกลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี นายอำเภอบ้านผือ วัฒนธรรมอำเภอบ้านผือ หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

ซึ่งการสัมภาษณ์จะดำเนินการประมาณหลังเดือนตุลาคม 2555 ทำการสัมภาษณ์คนละ 1 ครั้งใช้เวลาคนละไม่เกิน 1- 2 ชั่วโมงจะทำการขออนุญาตนัดหมายช่วงเวลาและสถานที่สะดวกในสถานที่ปฏิบัติงานของผู้ให้สัมภาษณ์

ซึ่งข้อมูลที่ได้มาจากทั้ง 3 ส่วน (Triangulation) หากมีความสอดคล้องชี้ไปในทิศทางเดียวกันหรือเหมือนกันแสดงว่าข้อมูลที่ได้มีความน่าเชื่อถือสามารถนำไปใช้ได้

4. การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการทำให้ได้นำข้อมูลความรู้ที่ได้มาจากทั้งสามส่วนดังกล่าวมาตรวจสอบทดลองในทางปฏิบัติร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเพื่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจมากขึ้น ซึ่งในขั้นนี้อาจช่วยทำให้มองเห็นปัญหาทิศทางและทางออกที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น การดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ดำเนินการภายหลังจากได้ข้อมูลสรุปจากทั้งสามส่วนในวันที่ 27 มกราคม 2557 ภายหลังจากฤดูกาลเก็บเกี่ยว สถานที่จัดประชุมจัดสะดวกแก่ชาวบ้านผู้เข้าร่วมการประชุมมากที่สุด

6. การวิเคราะห์และการจัดกระทำกับข้อมูล

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมได้แสดงความคิดเห็นให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ รวมถึงมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หาทางแก้ไขปัญหามาอย่างสร้างสรรค์ ประโยชน์ ดังนั้นเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Content analysis) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากรูปภาพ เวทีประชาคม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม สรุปประเด็น แล้วรายงานผลการวิจัยเป็นแบบเชิงพรรณนาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและกำหนดตัวชี้วัดเพื่อประเมินผลทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในเชิงลึก มาสรุปเป็นรายการแยกประเภท
2. ข้อมูลที่ได้จากการเปิดเวทีประชาคม การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นำมาสรุป ตีความ อภิปรายผล ตรวจสอบความถูกต้อง จัดทำเป็นเอกสารรายงานผลการประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งประกอบด้วยกำหนดการประชุม วาระการประชุม รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม
3. จัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่กำหนดรหัสเพื่อสะดวกในการวิเคราะห์
4. จากข้อมูลที่ได้นำมาเรียบเรียง สังเคราะห์และรายงานผล
5. กำหนดดัชนีชี้วัด และ/หรือตัวชี้วัดที่ใช้ในการประเมินผล ตัวอย่างตัวชี้วัด/ดัชนีชี้วัด ได้แก่ ดัชนีชี้วัดทางวัฒนธรรม เช่น สัดส่วนของสมาชิกในชุมชนที่เชื่อว่าการมีส่วนร่วมผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ส่งเสริมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นได้ ดัชนีชี้วัดทางเศรษฐกิจ เช่น สัดส่วนของสมาชิกในชุมชนที่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว และดัชนีชี้วัดทางสังคม เช่น สัดส่วนสมาชิกในชุมชนที่เชื่อว่าการมีส่วนร่วมทำให้เกิดความสามัคคีมีพลังอำนาจของชุมชน

เมื่อผู้วิจัยเก็บข้อมูลมาได้แต่ละครั้ง ในแต่ละวันผู้วิจัยทำการตรวจสอบสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนาม วิเคราะห์เนื้อหาแยกแยะข้อมูล จัดหมวดหมู่ข้อมูล แล้วกำหนดรหัสข้อมูลในแต่ละหัวข้อและเนื้อหาที่ได้มาในแต่ละวัน ว่าเพียงพอหรือยังและข้อมูลที่รวบรวมมาได้สามารถตอบปัญหาของการวิจัยได้หรือไม่ ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยหรือยัง ในการวิเคราะห์

ข้อมูล หาข้อมูลสนับสนุนยืนยันข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์ สร้างข้อสรุป ในกรณีที่ได้ ข้อมูลไม่ชัดเจนจะต้องมีการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม (เอี่ยมทิพย์ ศรีทอง, 2546)

6. สร้างรูปแบบ และกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของ ชุมชน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยคาดหวังจะร่วมกับชาวบ้านที่เป็นผู้ร่วมงานวิจัย ทำการตรวจสอบข้อมูลที่เป็นผลของการวิจัยว่าครบถ้วนถูกต้องหรือไม่ จากนั้นจะมีการจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอผลการวิจัยเพื่อเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยกับชุมชน รวมถึง การสานต่อให้ชาวบ้านนำผลของการวิจัยไปดำเนินการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนต่อไป การทำให้ ชุมชนได้มองเห็นปัญหาของตนเอง เกิดความต้องการอย่างแข็งขันและมุ่งมั่นมีส่วนร่วมทั้งในการ ปฏิบัติงานวิจัยและการนำผลของการวิจัยไปใช้เพื่อปรับปรุงการทำงานร่วมกันในชุมชนให้ดีขึ้นแล้ว นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ 4

บริบทจังหวัดอุดรธานี และตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

การศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาบริบทชุมชนของจังหวัดอุดรธานี ในหัวข้อวิจัยเรื่อง ‘การพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี’ และเข้าไปศึกษาบริบทของชุมชนที่เลือกเป็นประชากรกลุ่มเป้าหมายเพื่อการศึกษาวิจัยในตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือของจังหวัดอุดรธานี และดำเนินการเก็บข้อมูลในการวิจัยใน 4 หมู่บ้าน คือ บ้านตัวหมูที่ 6 บ้านใหม่หมูที่ 2 บ้านใหม่หมูที่ 14 และบ้านจอมศรี ตามเกณฑ์คัดเลือกความมีเอกภาพของชุมชน เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม การศึกษาในบทนี้ผู้วิจัยได้จัดแบ่งประเด็นการศึกษาชุมชนออกเป็น 2 ประเด็นหลักและมีประเด็นย่อยของประเด็นหลักเพื่อให้มองเห็นภาพรวมของสภาพทั่วไปของชุมชนเกี่ยวกับที่ตั้งชุมชน สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิต และลักษณะความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน เพื่อเชื่อมโยงบริบทของชุมชนเป้าหมายที่ทำการศึกษาไปสู่สถานการณ์และโอกาสทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้สำหรับการพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นศึกษาออกเป็นประเด็นหลักและประเด็นย่อยดังนี้

1. สภาพทั่วไปของจังหวัดอุดรธานี

- 1.1 ลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ ที่ตั้งชุมชน สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และทรัพยากรธรรมชาติ
- 1.2 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ประเพณี
- 1.3 ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี: ศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญา เอกลักษณ์

2. ที่ตั้งและสภาพทางภูมิศาสตร์ของตำบลเมืองพาน

- 2.1 สภาพทั่วไปของชุมชนลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ ที่ตั้งชุมชน สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.2 ทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน
- 2.3 สถานการณ์ของโอกาสการท่องเที่ยวในชุมชน

จากประเด็นที่กำหนดขึ้นดังกล่าว ผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดในประเด็นย่อยต่างๆที่กล่าวมาดังต่อไปนี้

1. สภาพทั่วไปของจังหวัดอุดรธานี

1.1 ลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ ที่ตั้งและอาณาเขต สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และทรัพยากรธรรมชาติ

ที่ตั้งและอาณาเขต จังหวัดอุดรธานีตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทย โดยอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 16 องศา 45 ลิบดาเหนือ ถึง 18 องศา 10 ลิบดาเหนือ และระหว่างเส้นแวงที่ 102 องศา 00 ลิบดาตะวันออก ถึง 103 องศา 30 ลิบดาตะวันออก (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544) มีระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2 ถนนมิตรภาพ ที่มีสายทางเริ่มต้นที่จังหวัดสระบุรีเป็นระยะทางประมาณ 564 กิโลเมตร (กรมทางหลวง www.doh.go.th) จังหวัดอุดรธานีมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 11,730 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,331,438 ไร่ เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่มากเป็นอันดับ 4 ใน 19 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นลำดับที่ 11 ของประเทศ คิดเป็นร้อยละ 2.29 ของพื้นที่ประเทศ (กระทรวงมหาดไทย, 2558)

จังหวัดอุดรธานีมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดอื่นๆดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	จังหวัดหนองคาย
ทิศตะวันออก	ติดกับ	จังหวัดสกลนครและจังหวัดกาฬสินธุ์
ทิศใต้	ติดกับ	จังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันตก	ติดกับ	จังหวัดเลยและจังหวัดหนองบัวลำภู

สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดอุดรธานีจะมีลักษณะภูมิประเทศที่ประกอบด้วยภูเขา ที่สูง ที่ราบ ที่ราบลุ่ม และพื้นที่ลูกคลื่นลอนตื้น แบ่งออกได้ 2 บริเวณคือ

1) บริเวณที่สูงทางทิศตะวันตกและทางทิศใต้ สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขา บางส่วนเป็นพื้นที่ลูกคลื่นลอนตื้นถึงลอนลึก มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 200 เมตร สภาพภูมิประเทศลักษณะนี้ครอบคลุมพื้นที่ในเขตอำเภอน้ำโสม อำเภอหนองวัวซอ อำเภอโนนสะอาด อำเภอศรีธาตุ อำเภอวังสามหมอและด้านตะวันตกของอำเภอกุดจับ และอำเภอบ้านผือ มี

บ้านดุง นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ราบลุ่มบริเวณแม่น้ำต่างๆ เช่น ห้วยน้ำสวย ห้วยหลวง ลำน้ำเพ็ญ ห้วยดาน ห้วยโพนจานใหญ่ และแม่น้ำสงคราม เป็นต้น จากลักษณะสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ดังกล่าว ส่งอิทธิพลต่อสภาพอากาศของจังหวัดอุดรธานีทำให้ทั่วไปจะมีอากาศร้อนในฤดูร้อนและหนาวจัดในฤดูหนาวโดยอุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายน 40.2 องศาเซลเซียส และต่ำสุดในเดือนธันวาคม 12.7 องศาเซลเซียสและปริมาณน้ำฝนทั้งปีวัดได้ 1,507.70 มิลลิเมตร (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555) ในด้านการปกครองและประชากรจังหวัดอุดรธานีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 20 อำเภอ 156 ตำบล 1,880 หมู่บ้าน (ในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล) การปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลนคร 1 แห่ง เทศบาลเมือง 3 แห่ง เทศบาลตำบล 49 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 132 แห่ง จังหวัดอุดรธานีมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,568,601 คน เป็นชาย 782,329 คน เป็นหญิง 786,272 คน (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2557)

ทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดอุดรธานีประกอบเป็นภูมิศาสตร์ที่มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรดิน มีลักษณะสำคัญดังนี้

พื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มากอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอนายูง อำเภอน้ำโสม อำเภอบ้านผือ อำเภอกุดจับ อำเภอนองแสง และอำเภอวังสามหมอ และดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา พืชไร่ เช่น มันสำปะหลังและอ้อย มีการรณรงค์ให้ชุมชนอนุรักษ์ป่าในรูปแบบป่าชุมชนดำเนินการอยู่เพียง 184 ชุมชนซึ่งไม่เพียงพอต่อการดูแลป่าเนื้อที่จำนวน 18,678 ไร่ กระจายครอบคลุมพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ของจังหวัดหรือคิดเป็นร้อยละ 2.3 ของพื้นที่ป่าที่คงเหลือของจังหวัด (ศูนย์สารสนเทศสำนักแผนงานและสารสนเทศกรมป่าไม้, 2555)

ทรัพยากรน้ำของจังหวัดอุดรธานีจะมีพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งสิ้น 11 ลุ่มน้ำ ครอบคลุมพื้นที่ 11,116.93 ตารางกิโลเมตร (ลุ่มน้ำแม่โขงส่วนที่ 5 ห้วยน้ำโสม น้ำโมง ลุ่มน้ำแม่โขงส่วนที่ 6 ได้แก่ น้ำสวย ห้วยหลวง ห้วยดาน แม่น้ำสงครามตอนบน ลำน้ำปาวตอนบน ลำพันชาติ และลำน้ำพองตอนล่าง) ลุ่มน้ำที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของจังหวัดคือ ลุ่มน้ำห้วยหลวง ครอบคลุมพื้นที่ 2,981.08 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 26.81 ของพื้นที่ลุ่มน้ำของจังหวัดซึ่งครอบคลุมบริเวณพื้นที่เขตอำเภอเมือง อำเภอบ้านดุง อำเภอบ้านผือ อำเภอเพ็ญ อำเภอหนองหาน อำเภอหนองวัวซอ อำเภอกุดจับ อำเภอสร้างคอม อำเภอพิบูลย์รักษ์ และอำเภอร่องผึ้ง) ลุ่มน้ำรองลงมาคือ ลำน้ำปาวตอนบน และลำน้ำโมง

ครอบคลุมพื้นที่ 2,840.63 และ 1,080.80 ตารางกิโลเมตรตามลำดับ (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555)

ทรัพยากรดิน พื้นที่บางส่วนของจังหวัดอุดรธานีเป็นพื้นที่ดินเค็ม โดยเฉพาะในเขตอำเภอบ้านดุงมีพื้นที่ที่คราบเกลือมากกว่าร้อยละ 50 อำเภอที่ไม่มีพื้นที่ดินเค็มเลยคือ อำเภอวังสามหมอ อำเภอน้ำโสม และอำเภอนายูง ดินทรายคิดเป็นร้อยละ 5 ของพื้นที่จังหวัดพบในอำเภอกุดจับ อำเภอเมือง อำเภอหนองแสง และอำเภอโนนสะอาด ดินทรายนี้จะมีปัญหาเรื่องการเก็บกักน้ำและการชะล้างหน้าดินง่ายโดยเฉพาะพื้นที่ที่มีความลาดเท จะมีอัตราการพังทลายของหน้าดินค่อนข้างมาก ดินตื้นคิดเป็นร้อยละ 20 ของพื้นที่จังหวัด กระจายอยู่ทั่วไปทุกอำเภอ หมู่บ้านเสี่ยงภัยต่อดินถล่มมีทั้งสิ้น 35 หมู่บ้านคิดเป็นร้อยละ 1.86 ของหมู่บ้านทั้งจังหวัดสวนใหญ่อยู่ในอำเภอนายูง น้ำโสม วังสามหมอ หนองวัวซอ ไชยวาน ศรีธาตุ และอำเภอเมืองตามลำดับ (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555)

1.2 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีพบว่า บริเวณพื้นที่ ที่เป็นจังหวัดอุดรธานีในปัจจุบัน เคยเป็นถิ่นที่อยู่ของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ประมาณ 5,000-7,000 ปี จากหลักฐานการค้นพบที่บ้านเชียงอำเภอนองหานและภาพเขียนสีบนผนังถ้ำที่อำเภอบ้านผือ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นเป็นอย่างดีจนเป็นที่ยอมรับนับถือในวงการศึกษาประวัติศาสตร์ และโบราณคดีระหว่างประเทศว่าชุมชนโบราณของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มีถิ่นที่อยู่ในจังหวัดอุดรธานี มีอารยธรรมความเจริญในระดับสูง และอาจถ่ายทอดความเจริญนี้ไปสู่ประเทศจีนก็อาจเป็นไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องปั้นดินเผาสีลายเส้นที่บ้านเชียงนั้นสันนิษฐานว่า อาจเป็นเครื่องปั้นดินเผาสีลายที่เก่าที่สุดของโลก

หลังจากยุคความเจริญของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียงแล้ว พื้นที่ที่เป็นจังหวัดอุดรธานีก็ยังเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สืบต่อมาอีก ในสมัยประวัติศาสตร์ของ ประเทศไทย นับตั้งแต่สมัยทวารวดี (พ.ศ.1200-1600) สมัยลพบุรี (พ.ศ.1200-1800) และสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ.1800-2000) จากหลักฐานที่พบคือใบเสมาสมัยทวารวดี ลพบุรี และภาพเขียนปูนบนผนังโบสถ์ที่ปรักหักพังบริเวณเทือกเขาภูพานใกล้วัดพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ แต่ทั้งนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานชื่อจังหวัดอุดรธานีในประวัติศาสตร์แต่อย่างใด (กรมศิลปากร, 2534)

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีปรากฏพื้นที่ที่เป็นจังหวัดอุดรธานีใน ประวัติศาสตร์เมื่อราวปีจอ พ.ศ.2117 เมื่อพระเจ้ากรุงหงสาวดีได้ทรงเกณฑ์ทัพไทยให้ไปช่วยตีกรุงศรีสัตนาคนหุต

(เวียงจันทน์) โดยให้สมเด็จพระมหาธรรมราชากับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปช่วยรบ แต่เมื่อกองทัพไทยมาถึงเมืองหนองบัวลำภูซึ่งเคยเป็นอาณาเขตในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีก่อนที่จะแยกตัวขึ้นเป็นจังหวัดหนองบัวลำภูเมื่อปีพ.ศ. 2536ที่ผ่านมา โดยเวลานั้นเมืองหนองบัวลำภูเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองเวียงจันทน์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประหารด้วยไข่ทรพิษเสียก่อนจึงยกทัพกลับไม่ต้องรบพุ่งกับเวียงจันทน์และที่เมืองหนองบัวลำภูนี้สันนิษฐานว่าเคยเป็นเมืองที่มีความเจริญมาตั้งแต่สมัยขอมเรื่องอำนาจ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544)

ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีนี้ จังหวัดอุดรธานีได้เกี่ยวข้องกับการศึกษาสงคราม กล่าวคือในระหว่าง พ.ศ.2369- 2371 เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ยกทัพเข้ามายึดเมืองนครราชสีมา ซึ่งคุณหญิงโม (ท้าวสุรนารี) เป็นผู้นำในการต่อสู้จนกองทัพเจ้าอนุวงศ์ต้องถอยมาตั้งรับที่เมืองหนองบัวลำภู และได้ต่อสู้กับกองทัพไทยและชาวเมืองหนองบัวลำภูจนทัพเจ้าอนุวงศ์แตกพ่ายไป กระทั่งในปลายรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณปี พ.ศ.2411 ได้เกิดความวุ่นวายขึ้นในมณฑลลาวพวน เนื่องจากพวกฮ่อ ซึ่งกองทัพไทยได้ยกขึ้นไปปราบปรามจนสงบได้ชั่วคราว ในปี พ.ศ. 2428 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พวกฮ่อได้รวมตัวก่อการร้ายขึ้นอีกในมณฑลลาวพวนและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และมีท่าทีจะรุนแรง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นแม่ทัพใหญ่ฝ่ายใต้ และเจ้าหมื่นไวยวรนาถเป็นแม่ทัพใหญ่ฝ่ายเหนือไปทำการปราบปรามพวกฮ่อ ในเวลานั้นเมืองอุดรธานีปรากฏเป็นเพียงชื่อ “บ้านหมากแข้ง” หรือ “บ้านเตื่อหมากแข้ง” สังกัดเมืองหนองคายขึ้นอยู่กับการปกครองมณฑลลาวพวน และกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมแม่ทัพใหญ่ฝ่ายใต้เดินทัพผ่านบ้านหมากแข้งนี้ไปทำการปราบปรามพวกฮ่อจนสงบ (ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, 2523)

ภายหลังการปราบปรามฮ่อสงบแล้ว เกิดกรณีพิพาทไทยกับฝรั่งเศส เนื่องจากฝรั่งเศสต้องการลาว เขมร และญวน เป็นอาณานิคม เรียกว่า "กรณีพิพาท ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)" ด้วยพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงยอมเสียสละส่วนน้อยเพื่อรักษาประเทศไว้ จึงทรงสละดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส และตามสนธิสัญญาที่ทำขึ้นระหว่าง 2 ประเทศคู่พิพาทนี้ ฝรั่งเศสกำหนดเงื่อนไขห้ามประเทศสยามตั้งกองทหารและป้อมปราการอยู่ในรัศมี 25 กิโลเมตร จากริมฝั่งของแม่น้ำโขง ดังนั้นหน่วยทหารไทยที่ตั้งประจำอยู่ที่เมืองหนองคาย อันเป็นเมืองศูนย์กลางของหัวเมืองหรือมณฑลลาวพวนซึ่งมีกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมเป็นข้าหลวงใหญ่

สำเร็จราชการ จำต้องอพยพเคลื่อนย้ายลี้ภัยเข้ามาถึงยังหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อบ้านเดื่อหมากแข้ง (ซึ่งเป็นที่ตั้งจังหวัดอุดรธานีปัจจุบัน) ห่างจากฝั่งแม่น้ำโขงกว่า 50 กิโลเมตร เมื่อทรงพิจารณาแล้วเห็นว่าหมู่บ้านแห่งนี้มีชัยภูมิเหมาะสม เพราะมีแหล่งน้ำดี เช่น หนองนาเกลือ (หนองประจักษ์ในปัจจุบัน) และหนองน้ำอีกหลายแห่งรวมทั้งห้วยหมากแข้ง ซึ่งเป็นลำห้วยน้ำใสไหลเย็น กรมหมื่นประจักษ์ - ศิลปาคมทรงบัญชาให้ตั้งศูนย์มณฑลลาวพวน และตั้งกองทหารขึ้น ณ หมู่บ้านเดื่อหมากแข้ง จึงพอเห็นได้ว่าเมืองอุดรธานีได้อุบัติขึ้นโดยบังเอิญเพราะเหตุผลทางการเมืองระหว่างประเทศยิ่งกว่าเหตุผลทางการค้า การคมนาคม หรือเหตุผลอื่นดังเช่นหัวเมืองสำคัญต่างๆ ในอดีต (สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี, 2553)

อย่างไรก็ตามคำว่า "อุดร" มาปรากฏชื่อเมื่อปี พ.ศ.2450 (พิธีตั้งเมืองอุดรธานี 1 เมษายน ร.ศ. 127 พ.ศ. 2450 โดยพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร "โพธิ์ เนติโพธิ์") ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีกระแสพระบรมราชโองการให้จัดตั้งเมืองอุดรธานีขึ้นที่บ้านหมากแข้ง ภายใต้การปกครองของมณฑลอุดร ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณา - ญาสิทธิราชมาเป็นระบอบ ประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้วได้มีการปรับปรุงระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน ยกเลิกการปกครองในระบบมณฑลในส่วนภูมิภาค คงเหลือเพียงเฉพาะจังหวัดและอำเภอเท่านั้น มณฑลอุดรจึงถูกยุบเลิกไปเหลือเพียงจังหวัด "อุดรธานี" (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544)

ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม จังหวัดอุดรธานีเป็นแห่งหนึ่งที่ชุมชนมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น จากที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายของประชากรเข้ามาตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานนับแต่ได้จัดตั้งเป็นจังหวัดอุดรธานีเมื่อปี 2536 เป็นต้นมา ประชากรพื้นเมืองจึงแทบจะไม่มี จะมีบ้างเป็นชาวไทยย้อยแต่เป็นจำนวนน้อยที่อาศัยอยู่ในอำเภอวังสามหมอและอำเภอศรีธาตุ ประชากรจังหวัดอุดรธานีร้อยละ 95 เป็นคนไทย มีชาวต่างชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่ ได้แก่ ชาวจีนซึ่งอพยพเข้ามาในประเทศไทยประมาณปี 2470 เป็นต้นมา เนื่องจากเข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดอุดรธานีเป็นเวลานานมีการผสมกลมกลืนกับชาวไทยด้วยการแต่งงาน การแปลงสัญชาติ ทำให้กลายเป็นคนไทยทั้งวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อถือจึงไม่มีปัญหาด้านการปกครอง นอกจากนั้นมีชาว เวียดนามอีกจำนวนหนึ่งที่เข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดอุดรธานีเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2488 และประกอบอาชีพค้าขายอยู่ในตัวจังหวัด ปัจจุบันยังมีคนลาว และคนชาติตะวันตกที่เข้ามาแต่งงานและอยู่กับคนท้องถิ่น เป็นต้น ในส่วนคนไทย

จะมีกลุ่มชาติพันธุ์สำคัญที่มีวัฒนธรรมตนเองที่เก่าแก่น่าสนใจ ได้แก่ กลุ่มไทพวน กลุ่มภูไททำให้เกิดการผสมผสานลักษณะทางวัฒนธรรมและการปรับตัวอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสันติได้อย่างลงตัวเป็นอย่างดีในวิถีการดำเนินชีวิต (ฤดีมน ปรีดีสนิท, 2546) ประชากรจังหวัดอุดรธานีร้อยละ 90 พูดภาษาไทยอีสาน ส่วนที่เหลือจะพูดภาษาหลากหลายตามถิ่นกำเนิดที่อพยพมา เช่น พวน ภูไท เลย เวียดนาม และภาษากลางเป็นต้นทำให้มีเสน่ห์ของความเป็นพื้นที่บ้านที่ควบคู่ไปกับความเจริญทันสมัยทางเทคโนโลยี ที่พร้อมจะพัฒนาตัวเองเพื่อโอกาสทางการค้าการลงทุนบนพื้นฐานของสังคมเกษตรกรรมในแบบ“วัฒนธรรมลูกข้าวเหนียว” การนับถือศาสนา ประชากรในจังหวัดอุดรธานีเป็นพุทธศาสนิกชนกว่าร้อยละ 90 มีวัด 1329 วัด (กรมการศาสนา กองพุทธศาสนสถาน, 2540) ประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามมีประมาณร้อยละ 0.05 มีมัสยิดสำคัญ 2 แห่ง ประชากรที่เป็นคริสตศาสนิกชนมีจำนวนกว่าหนึ่งแสนคนและมีโบสถ์อยู่มากกว่า 10 แห่ง นอกนั้นประมาณร้อยละ 2.5 เป็นพราหมณ์ ฮินดู ซิกข์ และอื่นๆ รายได้ประชากรอุดรธานีในปี 2554 เฉลี่ยต่อคนปีละประมาณ 47,000 บาท สาธารณูปโภคของโครงสร้างพื้นฐานมีการคมนาคมของจังหวัดอุดรธานีที่สะดวกเจริญทันสมัย การเดินทางจากกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยการคมนาคมทางบกที่มีทั้งทางรถยนต์และรถไฟ และการคมนาคมทางอากาศได้มีการริเริ่มเปิดเส้นทางการบินพาณิชย์เชื่อมโยงไปถึงประเทศเพื่อนบ้านคือประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมาแล้วหลายปี และในส่วนของจังหวัดอุดรธานีกำลังเตรียมการขยายตัวเพื่อรองรับการเป็นศูนย์กลางการขนส่งพาณิชย์และการเดินทางท่องเที่ยวในภูมิภาคของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ซึ่งการคมนาคมจากอุดรธานีนี้จะสามารถเชื่อมต่อไปถึงยังประเทศเวียดนามและประเทศจีนได้ นอกจากนั้นยังมีเส้นทางและรถโดยสารประจำทางที่ออกจากจังหวัดอุดรธานีไปยังจังหวัดต่างๆทั้งที่มีอาณาเขตติดต่อกันและการเดินทางไปยังภูมิภาคอื่น เช่น ภาคตะวันออกเฉียงใต้ไประยอง จันทบุรี ภาคเหนือไปเชียงใหม่ เชียงราย ภาคใต้ไปภูเก็ต เป็นต้น การศึกษาระดับอุดมศึกษาในจังหวัดอุดรธานีที่สำคัญ ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี มหาวิทยาลัยราชธานี สถาบันการพลศึกษา วิทยาลัยสันตพล และกำลังมีโครงการจัดตั้งมหาวิทยาลัยอุดรธานีนอกจากนี้ยังมีวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยจากส่วนกลางได้แก่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และมหาวิทยาลัยรามคำแหงสาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติจังหวัดอุดรธานี (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544; จังหวัดอุดรธานี, 2539)

แผนปฏิบัติการของจังหวัดมีแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวการบริการและการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดไว้ชัดเจนโดยมีแนวคิดมุ่งเน้นการท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่ การท่องเที่ยวอารยธรรมโบราณ เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงที่เป็นมรดกโลกขององค์การยูเนสโก (UNESCO) และอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทบ้านผือ และมีการท่องเที่ยวในแหล่งทางธรรมชาติที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวในการสัมผัสธรรมชาติคือที่ภูผอยลุม การท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟอำเภอเพ็ญ งานประจำปีทุ่งศรีเมือง รวมทั้งการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีเดิมของชาวไทพวน โดยมีสถิติผู้มาเยือนในปี 2553 อยู่ 2,216,729 คน สร้างรายได้ 5,582.90 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 20 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีค่าใช้จ่ายต่อหัวเฉลี่ย 1,284.75 บาทต่อวัน และการท่องเที่ยวขยายตัวร้อยละ 23 จากปี 2552 จำนวนห้องพักของโรงแรม อพาร์ทเมนท์ รีสอร์ท ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมาเมื่อเทียบกับปี 2553 มีแนวโน้มปรับตัวสูงขึ้นร้อยละ 29, 85 และ 88 ตามลำดับ ทำให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยว นักลงทุนตลอดจนผู้เดินทางผ่านไปมาจังหวัดใกล้เคียงได้ และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้นอีกในการรองรับการรวมตัวของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN COMMUNITY) (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555)

ในด้านความร่วมมือภาคเอกชนที่สำคัญของจังหวัดอุดรธานีมีการร่วมมือกันขององค์กรภาคธุรกิจเอกชน 4 องค์กรประกอบด้วย หอการค้าจังหวัดอุดรธานี สมาคมอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี ชมรมธนาคารจังหวัดอุดรธานี และสมาคมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดอุดรธานี โดยมีจุดมุ่งหมายให้เป็นศูนย์รวมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นเอกภาพของภาคธุรกิจเอกชนเกี่ยวกับแนวทางในการแก้ไขปัญหาทางการค้าและเศรษฐกิจและนำเสนอต่อคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน (กรอ.) หรือเสนอต่อหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบเกี่ยวกับปัญหานั้นๆ โดยตรง เพื่อประกอบการพิจารณาในการวางแผนกำหนดนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและมาตรการในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของจังหวัด โดยมีการผลักดันการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในอนาคต ส่งเสริมทางการค้าโดยมีแหล่งเงินทุนให้การสนับสนุนเป็นการเพิ่มศักยภาพให้ผู้ประกอบการ การจัดงานแสดงสินค้าร่วมกันระหว่างภาคธุรกิจเอกชน 4 องค์กรดังกล่าว รวมทั้งการผลักดันเปิดเส้นทางบินอุดร-เชียงใหม่ และ ภูเก็ต-อุดรธานี การจัดตั้งที่ปรึกษาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs Clinic) ผลักดันให้มีสำนักงานหนังสือเดินทางของจังหวัด การแก้ไขปัญหาารถแท็กซี่และ การจดทะเบียนรถรับจ้างภายในจังหวัด (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555)

ในด้านผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) มีการลงทะเบียนของกลุ่มผู้ผลิต/วิสาหกิจชุมชนในปี 2553 จำนวน 853 ราย มีมูลค่าการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประมาณ 1,271 ล้านบาทและยังต้องพัฒนาการบริหารจัดการความเข้มแข็งของกลุ่มให้มีความยั่งยืนต่อไปอีกมาก ผลิตภัณฑ์ ‘หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์’ (OTOP) ของจังหวัดอุดรธานีมีผ้าทอพื้นเมืองเป็นเอกลักษณ์และเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยมีแหล่งที่ทำการจำหน่ายอยู่ที่บ้านนาขาซึ่งตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองไปทางจังหวัดหนองคายประมาณ 16 กิโลเมตร และตามแหล่งท่องเที่ยวหลักของจังหวัด เช่น แหล่งมรดกโลกบ้านเชียง นอกจากนี้ ผลิตภัณฑ์เด่นของจังหวัดอุดรธานีมีจำหน่ายในงานจัดแสดงสินค้าในจังหวัดอื่นๆ ด้วย มูลค่าการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ดังกล่าวในช่วง 3 ปีที่ผ่านมาเมื่อเทียบกับปี 2553 เพิ่มขึ้นร้อยละ 24.91 และยังเป็นตัวชี้วัดของจังหวัดด้วย (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555)

ขนบธรรมเนียมประเพณี

โดยทั่วไปชาวจังหวัดอุดรธานีมีขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นเหมือนกับชาวอีสานในท้องถิ่นอื่นๆ สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง เป็นต้นว่า ในรอบปีจะมีการทำบุญตามประเพณีสิบสองเดือนที่เรียกว่า “ฮีดสิบสอง” ฮีดคือคำว่า จาริต หมายถึงความประพฤติยึดถือปฏิบัติที่ดั่งงามสอดคล้องในแนวทางพุทธศาสนาอยู่ทั้งสิบสองเดือน อาจมีการปรับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมบางส่วนตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม พอจะกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ (ฝ่ายศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2555)

1.2.1 ประเพณีสิบสองเดือน (ฮีดสิบสอง) จะพบมากและยังปฏิบัติกันเคร่งครัดในชุมชนชนบทของภาคอีสาน ส่วนในเขตเทศบาลนครอุดรธานีอันเป็นชุมชนเมืองจะพบเพียงกิจกรรมหรือพิธีที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น การตักบาตร ทำบุญในวันสำคัญของชาติ วันลอยกระทง วันสงกรานต์ เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสังคมชุมชนเมืองประกอบด้วยชาวต่างชาติและคนไทยเชื้อสายจีน ญวน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ต่างวัฒนธรรมกัน อีกทั้งในวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองนั้นการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องปฏิบัติของเฉพาะบุคคล ส่วนประชากรในเขตชนบทค่อนข้างพร้อมเพรียงกันในการปฏิบัติตามประเพณีสิบสองเดือนครบทุกเดือน แต่ก็มีคามยืดหยุ่นในการย่นย่อเวลาและขั้นตอนลงบ้างตามความเหมาะสมและความพร้อมของชาวบ้าน ดังมีรายละเอียดกล่าวสรุปได้ดังนี้ (ฝ่ายศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2555)

บุญเดือนอ้าย หมายถึงเดือนที่ 1 ประมาณเดือนธันวาคม ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์อยู่ปริวาสกรรม หรือชาวบ้านเรียกว่า ‘เข้ากรรม’ เป็นเวลาประมาณ 1 เดือน แต่ด้วยข้อจำกัดทาง

เศรษฐกิจในปัจจุบันทายาททายาทที่เข้าร่วมถือศีลปฏิบัติธรรมและปรนนิบัติดูแลถวายจตุปัจจัยตลอดจนกว่าพระจะออกกรรม อีกทั้งบางวัดที่มีพระสงฆ์ที่ชรามากหรือติดเรียนทางโลกทำให้เป็นข้อจำกัดไม่สามารถจัดงานพิธีบุญนี้ได้ทุกหมู่บ้าน และปรับระยะเวลาลงเหลือเพียง 10-15 วันเท่านั้น ที่ซึ่งมีจัดกันได้เป็นประจำตลอดมา เช่น ที่อำเภอหนองหาน อำเภอบ้านผือ อำเภอประจักษ์ศิลปาคม เป็นต้น โดยทำการนิมนต์พระจากวัดในละแวกใกล้เคียงมาเข้าร่วมพิธีบุญ

บุญเดือนยี่ เป็นเดือนที่ 2 ประมาณเดือนมกราคม มีพิธีการทำบุญเรียกว่า “บุญคูณข้าว” หรือ “บุญคูณลาน” เป็นการทำบุญเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่นาข้าวและลานข้าว หลังการเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะมัดรวงข้าวรวมกันเป็นมัดๆแล้วนำมากองรวมกันเรียกว่า “ลอมข้าว” ทำพิธีเช่นไหว้ที่ลอมข้าวเรียกว่า “ปลงข้าว” แล้วจึงลงมือนวดข้าว เมล็ดข้าวเปลือกที่ได้จากการนวดก็จะกองรวมกันเป็นกองใหญ่เรียกว่า “กุ่มข้าว” หรือ “คูณข้าว” ก่อนจะขนย้ายข้าวขึ้นยุ้งฉางหรือเล้าข้าว จะมีงานบุญโดยนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็นและฉันภัตตาหารเช้า หนุ่มสาวที่มาช่วยงานก็ร่วมสนุกสนานกัน แต่เนื่องจากในปัจจุบันชาวบ้านได้นำเครื่องทุ่นแรงเข้ามาช่วยงานคือเครื่องนวดข้าว พิธีดังกล่าวได้ถูกตัดออกไปอย่างน่าเสียดาย เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็ผ่านเข้าเครื่องนวดข้าวได้เลยโดยไม่ต้องตั้งลอมข้าว ซึ่งย่นระยะเวลาทำงานส่วนนี้ลงไปมากและมีความสะดวกสบายมากกว่า ทำให้การใช้แรงงานคนไม่มีความจำเป็นมากนัก ประกอบกับแรงงานของครอบครัวส่วนใหญ่ที่ผ่านมาก็คือแรงงานที่ต่างถิ่นและต่างประเทศ ปัจจุบันจึงพบเพียงพิธีเลี้ยงผีไร่ผีนาก่อนขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง แล้วทำ “พิธีปิดประตูเล้า” (ประตูยุ้งฉาง) จนกว่าจะถึงเดือนสามหรือผ่านพิธีเปิดประตูเล้าก่อนจึงจะตักข้าวเปลือกออกจากเล้ามาเพื่อการบริโภคได้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมีความคลาดเคลื่อนของสภาพดินฟ้าอากาศที่เปลี่ยนแปลงอย่างในปัจจุบัน อาจส่งผลต่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวของชาวนาดังนั้นพิธีบุญเดือนยี่อาจมีการปรับเปลี่ยนของช่วงเวลาด้วย (ฝ่ายศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2555)

บุญเดือนสาม หรือเดือนเจียง ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ในเวลาวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 เป็นเวลาของพิธี “บุญข้าวจี” โดยนำข้าวเหนียวหนึ่งแล้วปั้นเป็นก้อนนำไปย่างไฟ หรือที่เรียกว่า “จี” เพิ่มคุณค่าและรสชาติทางอาหารด้วยการชุบไข่ใส่น้ำตาลที่มาจากน้ำตาลก้อนหรือน้ำอ้อยทำให้อร่อยยิ่งขึ้น แล้วนำไปถวายพระที่วัด เป็นประเพณีที่ทำกันในห้องถิ่นทุกปี บางที่เรียกว่า “บุญเดือนสาม” ความสำคัญในบุญนี้คือการบูชาคุณข้าวและเพื่อความเป็นสิริมงคลก่อนจะมีการนำข้าวในยุ้งฉางออกมาดำเนินการเพื่อการบริโภค ชาวบ้านเรียกว่า “พิธีเปิดประตูเล้า” หรือบุญเบิกฟ้า และที่สำคัญอีกวาระหนึ่งในเดือนสามคือวันขึ้น 15 ค่ำเป็นวันมาฆบูชา จะมีการทำบุญเวียนเทียนวันมาฆบูชาด้วย

บุญเดือนสี่ ประมาณเดือนมีนาคม เป็นเดือนการประกอบพิธี “ บุญผะเหวด ” (มาจากพระเวสฯ คำเต็มคือพระเวสสันดร) เป็นคติสอนใจเรื่องทานบารมี หรือที่เรียกกันว่า “ บุญมหาชาติ ” บางพื้นที่เรียกว่าบุญประจำปีถือว่าเป็นงานบุญที่สำคัญในหมู่บ้านชนบทจะขาดไม่ได้มีกำหนด 2 วัน วันแรกเป็นวันรวมหรือเรียกว่า “ โสม ” มีการตกแต่งประดับวัดให้สวยงามด้วยธง (ในบางครั้งชาวบ้านออกเสียงว่า ธง) และที่หออุทิศซึ่งข้างในบรรจุอัฐิบริขารนั้นมีการทำรูปสัตว์ต่างๆ เช่น รูปนก วัว ควาย ช้าง ม้า ประดับศาลาวัดด้วยดอกไม้ รวงผึ้ง ไม้ผลต่างๆ เป็นต้น พอประมาณสี่เริมจะมีการแห่ผะเหวด (พระเวสฯ) เข้าไปในตัวเมือง ตกเย็นมีมหรสพสมโภชตลอดคืน รุ่งขึ้นเข้าวันที่สองเป็นวันฟังเทศก์ มีการเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ที่เทศก์ตั้งแต่เช้าจนถึงเย็นซึ่งตามคติอีสานถือว่าผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติครบพันพระคาถาในวันเดียวผู้นั้นจะมีบุญบารมีมาก มีการแห่ข้าวพันก้อน ตกบ่ายมีการแห่กัณฑ์หลอนไปถวายพระที่วัด งานบุญนี้เป็นงานบุญที่ชาวบ้านจะมีความสุขสนุกสนานกันมากในแต่ละช่วงของงาน ปัจจุบันยังพบอีกว่าบางหมู่บ้านชาวบ้านจะจัดบุญผะเหวดนี้ไปควบคู่พร้อมกับงานบุญประเพณีสงกรานต์ (สุภารัตน์ ศรีไสคำ, 2540)

บุญเดือนห้า ประมาณเดือนเมษายน บุญจะตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 5 และในวันที่ 13 เดือนเมษายนของทุกปีเป็นงานบุญประเพณีวันสงกรานต์ วันแรกนี้ชาวอีสานเรียกว่า ‘วันสังขารล่อง’ ซึ่งในหลายแห่งจะทำพิธีอัญเชิญพระพุทธรูปที่มีอยู่ในวัดประจำหมู่บ้านลงจากหอนาไว้ ณ จุดที่ชาวบ้านสามารถสรงน้ำพระได้โดยสะดวก เรียกว่า “พิธีเอาลง” โดยวัดจะตีกลองให้รวมชาวบ้านนำน้ำอบน้ำหอมขันห้าเพื่อไปขอขมาโทษ (ขอสมมา) พระพุทธรูป และทำการ “ฮุดสรงน้ำพระ” (ฮุด คือรด) จะมีการทำบุญให้ทาน นิมนต์พระสงฆ์สวดไชยมงคล (มงคลสูตร) จะมีพิธีเอาพระลงนี้เสร็จถือว่าเป็นการเริ่มงานบุญประเพณีสงกรานต์ รุ่งเช้าวันใหม่แรม 1 ค่ำหรือวันที่ 14 เมษายน เรียกว่า ‘วันเนา’ หรือ ‘มื่อเนา’ วันที่สามถัดไป หรือวันที่ 15 เมษายนจะเรียกว่า ‘วันสังขารขึ้น’ การสรงน้ำพระจะกระทำครบ 7 วัน เมื่อถึงวันสุดท้ายจะทำพิธีอัญเชิญพระพุทธรูปไปไว้บนหอดังเดิม ในตลอดช่วง 3 วันแรกคือวันที่ 13 - 15 เมษายนจะมีการสรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อแสดงความเคารพนับถือและขอพร มีการขนทรายเข้าวัด การก่อพระเจดีย์ทราย เล่นรดน้ำสงกรานต์กัน แห่ดอกไม้ ชาวอุดรธานีก็ถือเหมือนชาวอีสานทั่วไปว่างานบุญประเพณีสงกรานต์เป็นวันช่วงเวลาการรวมญาติและทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพชนโดยทำการทอดบังสุกุล (กรมการศาสนา กองพุทธศาสนสถาน, 2540)

บุญเดือนหก ประมาณเดือนพฤษภาคม เป็นพิธีประเพณี “บุญบั้งไฟ” โดยมีตำนานจากนิทานพื้นบ้านของอีสานเรื่องพระยาคันคากและเรื่องผาแดงนางไอ่ ซึ่งกล่าวถึงการที่ชาวบ้านได้จัดงานบุญบั้งไฟขึ้นเพื่อบูชาพระยาแถน ชาวบ้านมีความเชื่อว่า พระยาแถนหรือเทพวัสสกาลเทพบุตรมีหน้าที่คอยดูแลให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล และมีความชื่นชอบไฟเป็นอย่างมาก หากหมู่บ้านใดไม่จัดทำการจัดงานบุญบั้งไฟบูชา ฝนก็จะไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล อาจก่อให้เกิดภัยพิบัติกับหมู่บ้านได้ แต่ความเชื่อนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอนบุญบั้งไฟนี้ปัจจุบันจะทำกันเป็นบางหมู่บ้านแล้วแต่ความพร้อมภายในชุมชน มีกิจกรรมที่ควบคู่คืองานบวชของคนหนุ่มในหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านจึงบางครั้งเรียกงานบุญเดือนนี้ว่า “บุญบวช” ความสำคัญของงานบุญนี้จึงอยู่ที่การจุดบั้งไฟเสี่ยงทายขอฝนและการบวชพระของคนหนุ่มชาวบ้านในชุมชนก่อนวันเข้าพรรษา เป็นงานที่สนุกสนานทั้งจากการแข่งขันการขึ้นสูงของบั้งไฟและการแห่ภาค อย่างไรก็ตามประมาณช่วง 20 ปีที่ผ่านมาการแข่งขันบั้งไฟขึ้นสูงมีการพนันและธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้องพัวพันครอบงำด้วยอาศัยความเป็นงานประเพณี จะมีกลุ่มบริหารจัดการแข่งขันบั้งไฟที่รู้ข่าวหมู่บ้านไหนจะทำการจัดงานบุญบวช กลุ่มคนเหล่านี้ก็จะมาติดต่อขอจัดกิจกรรมแข่งขันบั้งไฟขึ้นสูงที่มีการเล่นพนันเดิมพันกัน เมื่อเสร็จงานก็จะถวายปัจจัยบำรุงวัดหรือไม่แล้วแต่การตกลงกันระหว่างคณะกรรมการหมู่บ้านกับกลุ่มคนเหล่านี้ นอกจากนั้นเดือนหกนี้ยังมีการทำบุญสำคัญในวันวิสาขบูชาด้วย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544)

บุญเดือนเจ็ด ประมาณในเดือนมิถุนายน เป็นการทำ “บุญเบิกบ้าน” หรือ “บุญซำฮะ” (ซำฮะ) เพื่อเลี้ยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน นิยมประกอบพิธีที่ศาลากลางบ้าน จัดทำได้ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ตอนกลางคืนทำการนิมนต์พระมาสวดมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้านโดยแต่ละครอบครัวมีการปั้นรูปคนและสัตว์ที่มีอยู่ในครัวเรือนของตนด้วยดินเหนียวไปวางในพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวในรุ่งเช้าจะมีตัวแทนชาวบ้านทำการขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากหมู่บ้าน เป็นการทำบุญชำระล้างสิ่งที่ทำให้เกิดเหตุเภทภัย ที่เป็นอัปมงคลให้หมดไป บางแห่งทำเมื่อฝนแล้งหรือไม่ตกต้องตามฤดูกาลเมื่อทำบุญนี้แล้ว เชื่อว่าจะทำให้ฝนตกและบ้านเมืองก็จะอยู่เย็นเป็นสุข เพราะจะได้ทำนาและปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ เมืองใดที่มีมหัศจรรย์หลักเมือง ก็ทำพิธีเช่นสำรวจหลักเมืองหมู่บ้านใดที่มีผีประจำหมู่บ้านซึ่งเรียกว่า "ผีปู่ตา" หรือ "ตาปู่" หรือเจ้าบ้าน" ก็ทำพิธีเลี้ยงในเดือนเจ็ดนี้ และนำข้าวปลาอาหารพร้อมสิ่งอื่น ๆ ไปเลี้ยงผีประจำไร่นา ซึ่งเรียกว่า "ผีตาแอก" ด้วย (เพ็ญศรี ติ๊ก และคณะ, 2536)

บุญเดือนแปด ประมาณเดือนกรกฎาคม เป็นการประกอบพิธี “บุญเข้าพรรษา” โดยในวันขึ้น 15 ค่ำหรือเป็นวันเพ็ญเดือน 8 เป็นวันอาสาฬหบูชาเป็นวันที่พระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนาทรงแสดงธรรมจักรกับปวัตตนสูตรโปรดปัญจวัคคีย์ทำให้เกิดมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรก และวันแรม 1 ค่ำรุ่งขึ้นเป็นวันเข้าพรรษามุ่งถึงการที่พระภิกษุอธิษฐานที่จะจำพรรษาประจำอยู่วัดใดวัดหนึ่งเพื่อปฏิบัติธรรมเป็นเวลา 3 เดือนโดยไม่ไปค้างแรมที่อื่น เว้นแต่จะถือสัตตาคหตามพุทธบัญญัติ มีภูเขายกเว้น เช่น ไปรักษาพยาบาลกรณีบิดา มารดาเจ็บป่วยไข้แต่ต้องกลับมาภายใน 7 วัน พรรษาจึงจะไม่ขาด ชาวบ้านจะพร้อมใจนำข้าวปลาอาหารไปทำบุญตักบาตรที่วัด มีการถวายผ้าอาบน้ำฝน ฐูปเทียน ฟังเทศน์และเวียนเทียน จะมีเหล่าทายกทายิกาเข้าถือศีลปฏิบัติธรรมที่วัดในวันธรรมสวนะตลอดช่วงเทศกาลเข้าพรรษา 3 เดือน (ฤดีมน ปรีดีสินิท, 2544)

บุญเดือนเก้า ประมาณเดือนสิงหาคม เป็นการประกอบพิธี “บุญข้าวประดับดิน” เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับและผีหรือเปรตที่ไร้ญาติ โดยชาวบ้านจะพากันไปทำบุญที่วัด มีการเตรียมอาหารคาว-หวานและชุดหมากพลูห่อด้วยใบตองแยกเป็นอาหารคาว-หวาน 1 อย่างละห่อ และหมากพลู 1 ห่อ แล้วเย็บติดกัน แล้วนำไปวางไว้ตามพื้นดินบริเวณในลานวัดเพื่ออุทิศให้ผู้ล่วงลับดังกล่าว ในบางหมู่บ้านมีการทำบุญทอดเทียนและมีการร่วมกันสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ เช่นที่วัดโพธิ์ศรีวิไล ที่บ้านใหม่หมู่ 2 ของตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี บางวัดที่มีความพร้อมทางวัดที่เป็นเจ้าภาพจะเชิญหมู่บ้านในละแวกรอบๆมาร่วมทอดเทียนถวายต้นดอกเงินและร่วมประกวดการสวดทำนองสรภัญญะ

บุญเดือนสิบ ประมาณเดือนกันยายน เป็นเวลาของเดือนทำ “บุญข้าวสาก” ถวายสลากภัตร จะทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ หรือวันแรม 15 ค่ำ จุดประสงค์ของการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปเหมือนกับบุญเดือนเก้า จึงมีพิธีคล้ายๆกัน จะเพิ่มเติมคือการคว่ำข้าวเปลือกที่เรียกว่า ข้าวตอกแตก บรรดาอาหารคาว-หวานที่ห่อใบตองนำไปแขวนตามกิ่งไม้ในบริเวณวัด แล้วต่อจากนั้นจึงเก็บอาหารที่แขวนเหล่านั้นไปทิ้งไว้ตามท้องนาเพื่อเลี้ยงผีไร่ผีนาและให้เป็นสิริมงคลแก่ข้าวในนา นอกจากนี้ยังมีการทำห่อข้าวปลาอาหารคาวหวาน หมากพลู ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ห่อข้าวใหญ่” นำไปใส่บาตรด้วย เมื่อนำอาหารมาถึงศาลาวัดที่จะทำบุญนั้นจะทำการ เขียนชื่อของตนลงในกระดาษ ม้วนลงในบาตร เมื่อทุกคนมาพร้อมกันแล้ว ผู้ที่จะเป็นหัวหน้ากล่าวนำคำถวายสลากภัต ญาติโยมว่าตามจบแล้วจึงนำบาตรสลากภัตนั้นไปให้พระเณร จับสลากที่อยู่ในบาตร พระเณรจับได้สลากของใครผู้เป็นเจ้าของพาข้าว (สำหรับกับข้าว) และเครื่องปัจจัยไทยทานก็นำไปประเคนให้พระรูป

นั้นๆ จากนั้นพระเณรจะฉันทเพล แล้วอนุโมทนาให้ศีลให้พร ญาติโยมจะพากันรับพรแล้วกรวดน้ำอุทิศ ส่วนกุศลไปให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปเป็นอันเสร็จพิธี อนึ่ง ประเพณีเดือน10 ของชาวภูไทจะทำในเดือน9 ส่วนประเพณีเดือน9จะทำในเดือน10 (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544)

บุญเดือนสิบเอ็ด ประมาณเดือนตุลาคม นับเป็น “ฮีต” ที่ 11 ของชาวไทยอีสาน เป็นเวลาของการทำ “บุญประเพณีออกพรรษา” จะตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 ทางจันทรคติ เป็นกำหนดเวลาสิ้นสุดระยะเวลา 3 เดือนของพระภิกษุจำพรรษาที่พระสงฆ์สามารถไปค้างแรมจำพรรษาในวัดหรือที่อันเหมาะสมอื่นได้ตามภารกิจ พิธีกรรมของวันนี้เริ่มที่พระสงฆ์ทำวัตรเช้าแล้วพิจารณาคือการยอมให้พระสงฆ์ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ชาวบ้านทั่วไปก็จะพากันไปทำบุญตักบาตรที่วัดและค่อนข้างจะเป็นช่วงบรรยากาศที่มีความรื่นเริงผ่อนคลายในวิถีพุทธของชนบท มีการเวียนเทียนใต้ประทีปบูชาในวันขึ้น 14 - 15 ค่ำและวันแรม 1 ค่ำของเดือน 11 บางท้องถิ่นในจังหวัดอุดรธานีที่อยู่ใกล้ลำน้ำอย่างอำเภอกุมภวาปีก็จะมีประเพณีการแข่งขันเรือยาวในลำน้ำปาว เป็นต้น

บุญเดือนสิบสอง ประมาณอยู่ในเดือนพฤศจิกายน จะเป็นฤดูกาลเวลาของ “บุญกฐิน” ซึ่งในปัจจุบันมีการปฏิบัติเป็นพิธีกันอย่างกว้างขวางในการจัดองค์กฐินไปทอดตามวัดต่างๆด้วยถือเป็นบุญใหญ่ส่งท้ายปี มูลเหตุเพื่อให้พระสงฆ์ได้มีจีวรใหม่ผลัดเปลี่ยนหลังจากของเก่าใช้รุ่งหม่มมาตลอดระยะเวลาเข้าพรรษานั้น องค์ประกอบสำคัญของกฐินประกอบด้วย "อัฐบริขาร" สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มีดโกน เข็มเย็บผ้า ประคตเอา (ผ้ารัดเอา) กระบอกกรองน้ำทั้ง 8 อย่างนี้จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ พระสงฆ์ที่จะรับกฐินได้ต้องเป็นผู้จำพรรษาครบ 3 เดือน และมีจำนวนรวมกันไม่น้อยกว่า 5 รูป ถ้าไม่ถึง 5 รูปถือว่าใช้ไม่ได้ แม้จะนิมนต์ไปจากวัดอื่นให้ไปร่วมประชุมสงฆ์เพื่อรับกฐินก็ไม่สามารถรับกฐินได้ พิธีกรรมเริ่มจากผู้มีศรัทธาประสงค์จะทำบุญกฐินไปทอดแจ้งความประสงค์ไปทางวัด วัดจะทำการปิดประกาศรับกฐินตามวันเวลาของบุคคลดังกล่าวไว้ในที่เปิดเผย เช่น ศาลาโรงธรรม โบสถ์ ซึ่งใน 1 ปีวัดจะรับกฐินได้เพียงกองเดียว ชาวบ้านญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาจะจัดหาเครื่องอัฐบริขารและเครื่องบริวารกฐิน เช่น เสื้อ หมอน อาสนสงฆ์ ผ้าห่ม ของใช้ต่างๆมาร่วมสมทบกองกฐิน และส่วนของชาวบ้านเองก็จะมีร่วมกันเป็นเจ้าของกฐินทอดที่วัดประจำหมู่บ้านของตนเอง แม้ในกรณีกำลังเศรษฐกิจไม่เพียงพอก็สามารถทำ “บุญต้นดอกเงิน” คือการรวบรวมจัดหาตุ๋นจัญทอดถวายพระสงฆ์ที่วัดโดยไม่มีเครื่องกฐินประกอบ นอกจากนี้ก็มีบุญข้าวเม่า งานประเพณีลอยกระทงเพื่อบูชาพระแม่คงคาระลึกถึงบุญคุณของน้ำที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทุกประการและถือเป็น

การปล่อยทุกข์โศกโรคภัยต่างๆไปกับกระทงและหนุ่มสาวก็ได้อิฐฐานร่วมกัน เป็นต้น (สวิง บุญเจิม, 2537; สุภารัตน์ ศรีไสคำ, 2540)

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่น่าสนใจในวัฒนธรรมอีสาน ได้แก่ ประเพณีเกิด ตามประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิมพอเด็กตกปากหมอต้าแยหรือคนเฒ่าคนแก่ที่มีจิตใจดีงามเป็นผู้ตัดสายสะดือให้เด็กทารกด้วยไม้ไผ่ที่เหลาบางๆและคมมัดด้วยเส้นด้ายที่ผ่านการแช่เหล้า เมื่อทำความสะอาดทารกที่คลอดใหม่เรียบร้อยแล้วก็นำเด็กทารกมาวางบนกระดังที่มีฝ้ารอง มีเข็ม มีสมุด หนังสือ มีด พริก ขวานแล้วแต่จะหาได้วางไว้ข้างๆตัวเด็กเพื่อเอาเคล็ดว่าเมื่อเด็กโตขึ้นจะกล้าหาญเฉลียวฉลาด มีการผูกแขนทั้งแม่และทารกเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากภัยอันตราย ประเพณีขึ้นบ้านใหม่กระทำได้ทุกเดือนยกเว้นฤกษ์กาลเข้าพรรษา แต่เดือนที่นิยมกันมากคือเดือน 4-5 เพราะว่างเว้นจากงานไร่นา มีการหาฤกษ์ยามที่เป็นมงคล มีขบวนแห่แบกสิ่งของเครื่องใช้ เช่น หม้อ ไห กระบุงข้าว เสื่อ หมอน เตินเวียนทักษิณานุประทานรอบตัวบ้านที่จะขึ้นใหม่ 3 รอบแล้วทำพิธีโดยมี ‘พ่อจ้ำ’ หรือผู้อาวุโสชายประจำหมู่บ้านกล่าวนำพิธีมีการบายศรีสู่ขวัญแล้วรับประทานอาหารร่วมกัน ประเพณีแต่งงานนิยมจัดกันในเดือน 4 เดือน 6 และเดือน 12 ยกเว้นช่วงเทศกาลเข้าพรรษามีการบายศรีสู่ขวัญผูกแขนลูกเขยลูกสะใภ้ มีการไหว้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายชาวบ้านเรียกว่า ‘สมมาปุ่ยาและญาติพี่น้องฝ่ายชาย’ ส่วนประเพณีเกี่ยวกับการตายชาวอีสานให้ความสำคัญมาก เช่นเดียวกันในจังหวัดอุดรธานี งานศพที่ตายไม่ปกติที่ชาวบ้านเรียกว่า ‘ตายโหง’ ถ้าตายนอกเขตหมู่บ้านจะไม่นำศพผ่านหรือเข้าสู่ตัวหมู่บ้านจะตรงไปตั้งศพที่วัดและต้องฝังแทนการเผาเพื่อไม่ให้เกิดอาเพศแก่หมู่บ้าน และถ้ามีใครตายในหมู่บ้านทุกครั้งเรือ่นจะหยุดงานที่กำลังกระทำอยู่ซึ่งชาวบ้านในชนบทปัจจุบันก็ยังยึดถือปฏิบัติตามแนวนี้ได้อย่างเคร่งครัดหากมีการละเล่นสนุกสนานก็เพื่อคลายความเศร้าโศกของเจ้าภาพ เรียกว่า ‘จันเฮือนดี’ มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายหลังพิธีเผาศพเรียกว่า ‘บุญแจกข้าว’

อย่างไรก็ตามมีประเพณีบางอย่างในอดีตที่ขาดการสืบทอด เช่น การลงช่วงเข็นฝ้าย การตำข้าว การเล่นสาวหรือการอยู่สาว (ฝ่ายชายไปนั่งพูดคุยที่บ้านฝ่ายหญิงที่ตนหมายปองในเวลากลางคืน) เป็นต้น (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544; ฤดีมน ปรีดีสนิท, 2544; สุภารัตน์ ศรีไสคำ, 2540)

1.3 ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี : สถานที่ท่องเที่ยว ศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญา และเอกลักษณ์

จังหวัดอุดรธานีนับเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มั่งคั่งและอุดมสมบูรณ์ เพราะมีแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและอื่นๆที่หลากหลายอยู่มากมาย โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นเป็นที่รู้จักในระดับโลก ได้แก่ แหล่งโบราณคดีแหล่งมรดกโลก บ้านเชียง และแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ที่มีความโดดเด่นเรื่องภาพเขียนสีที่พบในถ้ำที่อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทในอำเภอบ้านผือ ที่ให้แง่มุมมองทางประวัติศาสตร์ที่กว้างออกไป นอกจากนี้จังหวัดอุดรธานีมีความโดดเด่นเรื่องการท่องเที่ยวเส้นทางธรรมะเพราะอุดมไปด้วยวัดและสำนักสงฆ์ปฏิบัติธรรมต่างๆตามเส้นทางบนเทือกเขาภูพานในพื้นที่อำเภอบ้านผือ นาขุม น้ำโสมนั้นเคยเป็นเส้นทางจุดตั้งของพระอริยสงฆ์สายธรรมยุตมากมายหลายรูปในการแสวงหาความสงบวิเวกเพื่อการบรรลุทางการปฏิบัติธรรมดังคำขวัญของจังหวัดอุดรธานีข้อที่เป็น ‘สื่อแหล่งธรรมะ’ ซึ่งหมายถึงวัดพระพุทธบาทบัวบก ในอำเภอบ้านผือ

ด้านศิลปหัตถกรรมจังหวัดอุดรธานีเป็นแหล่งกำเนิดผลิตภัณฑ์ผ้าขิดและผ้าทอมัดหมี่ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญและมีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง (ทัศนีย์ บัวระภา, 2541) มีความเป็นเอกลักษณ์สวยงามโดดเด่นมีชื่อเสียงมานานรู้จักทั่วไประดับประเทศทั้งที่เป็นชนิดใหม่มัดหมี่และฝ้ายมัดหมี่ (มณฑิร ตั้งศิริพัฒน์, 2537; ฤดีมน ปรีดีสินิท, 2544) (ศศิวรรณ ดำรงศิริ, 2539)

2. ที่ตั้งและสภาพทางภูมิศาสตร์ของตำบลเมืองพาน

การศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาบริบทชุมชนของจังหวัดอุดรธานี โดยมุ่งเน้นการศึกษาไปที่ชุมชนของประชากรกลุ่มเป้าหมายเพื่อการศึกษาวิจัยที่ตำบลเมืองพานในอำเภอบ้านผือของจังหวัดอุดรธานี การศึกษาในบทนี้ผู้วิจัยได้จัดแบ่งประเด็นการศึกษาชุมชนออกเป็น 2 ประเด็นหลักและมีประเด็นย่อยของประเด็นหลักเพื่อให้มองเห็นภาพรวมสภาพทั่วไปของชุมชนเกี่ยวกับที่ตั้งชุมชน สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน เพื่อเชื่อมโยงบริบทของชุมชนเป้าหมายที่ทำการศึกษาไปสู่สถานการณ์และโอกาสทางการท่องเที่ยวจังหวัดอุดรธานีต่อไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นศึกษาออกเป็นประเด็นหลักและประเด็นย่อยดังนี้

2.1 สภาพทั่วไปของชุมชน

2.1.1 ที่ตั้งชุมชน สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่

2.1.2 ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อที่ปรากฏในชุมชน

2.1.3 วิธีการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ ภูมิปัญญา ศิลปหัตถกรรมเอกลักษณ์ท้องถิ่น

2.2 ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในชุมชน

2.3 สถานการณ์แนวโน้มของโอกาสการท่องเที่ยวในชุมชน

จากประเด็นที่กำหนดขึ้นดังกล่าว ผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดในประเด็นย่อยต่างๆที่กล่าวมาดังต่อไปนี้

2.1 สภาพทั่วไปของชุมชน

ตำบลเมืองพานเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอบ้านฝื่อออกไปอีก 14 กิโลเมตร ตำบลเมืองพานนี้มีปริมาณพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 75,837 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 56,696 ไร่ ประกอบด้วยหมู่บ้าน 16 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่1 บ้านจอมศรี , หมู่ที่2 บ้านใหม่ , หมู่ที่3 บ้านโก่ม , หมู่ที่4 บ้านหนองกบ , หมู่ที่5 บ้านกาสิม , หมู่ที่6 บ้านดัว , หมู่ที่7 บ้านเมืองพาน , หมู่ที่8 บ้านนาแมน , หมู่ที่9 บ้านหนองกาสิม , หมู่ที่10 บ้านไผ่ล้อม , หมู่ที่11 บ้านโคกก่อง , หมู่ที่12 บ้านดอนขี้เหล็ก , หมู่ที่13 บ้านใหม่ , หมู่ที่14 บ้านใหม่ , หมู่ที่15 บ้านเมืองพาน หมู่ที่16 บ้านดัว (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2557; องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพาน, 2556)

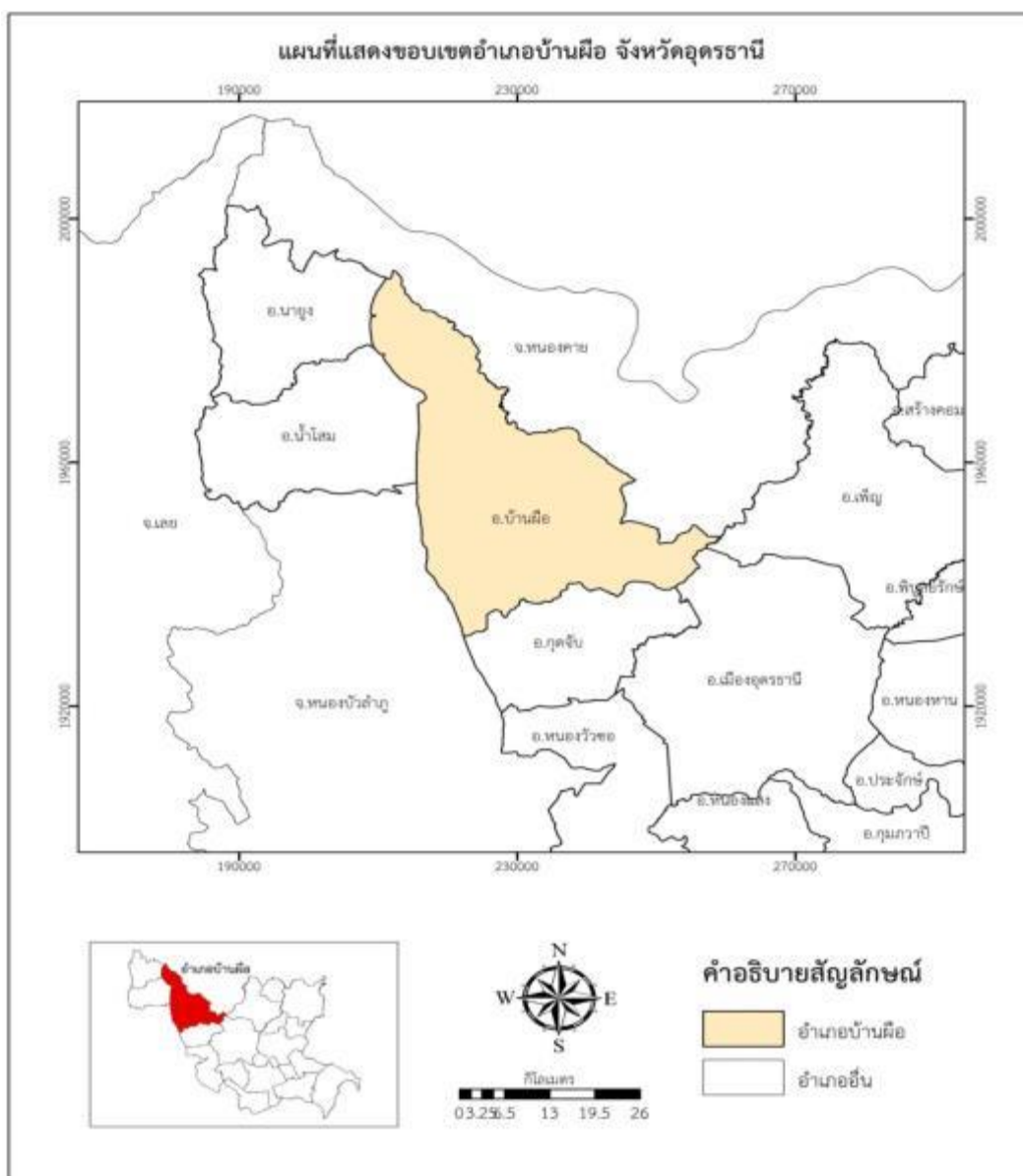
พื้นที่ตำบลเมืองพานส่วนใหญ่เป็นที่ราบทางด้านทิศตะวันออก อันเป็นที่ราบริมน้ำตอนกลางเป็นพื้นที่ลูกคลื่นลาดชัน ประมาณร้อยละ 2 – 6 ส่วนทางด้านทิศตะวันตกเป็นที่อกเขาภูพานลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่เชิงเขา โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	จดเขตองค์การบริหารส่วนตำบลกลางใหญ่
ทิศใต้	จดเขตองค์การบริหารส่วนตำบลจำปาโมง
ทิศตะวันออก	จดเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านฝื่อ
ทิศตะวันตก	จดเขตอำเภอน้ำโสม อำเภอสวรรณคูหา

ประชากรตำบลเมืองพาน มีจำนวนประชากร 8,497 คน แยกเป็นชาย 4,266 คน และหญิง 4,231 คนและจำนวนหลังคาเรือน 1,827 หลังคาเรือน (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2557) ความหนาแน่นเฉลี่ย 110 คนต่อ1ตารางกิโลเมตร มีนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพานชื่อ นาย เลี่ยม ผลแสง (www.muangphan.go.th)

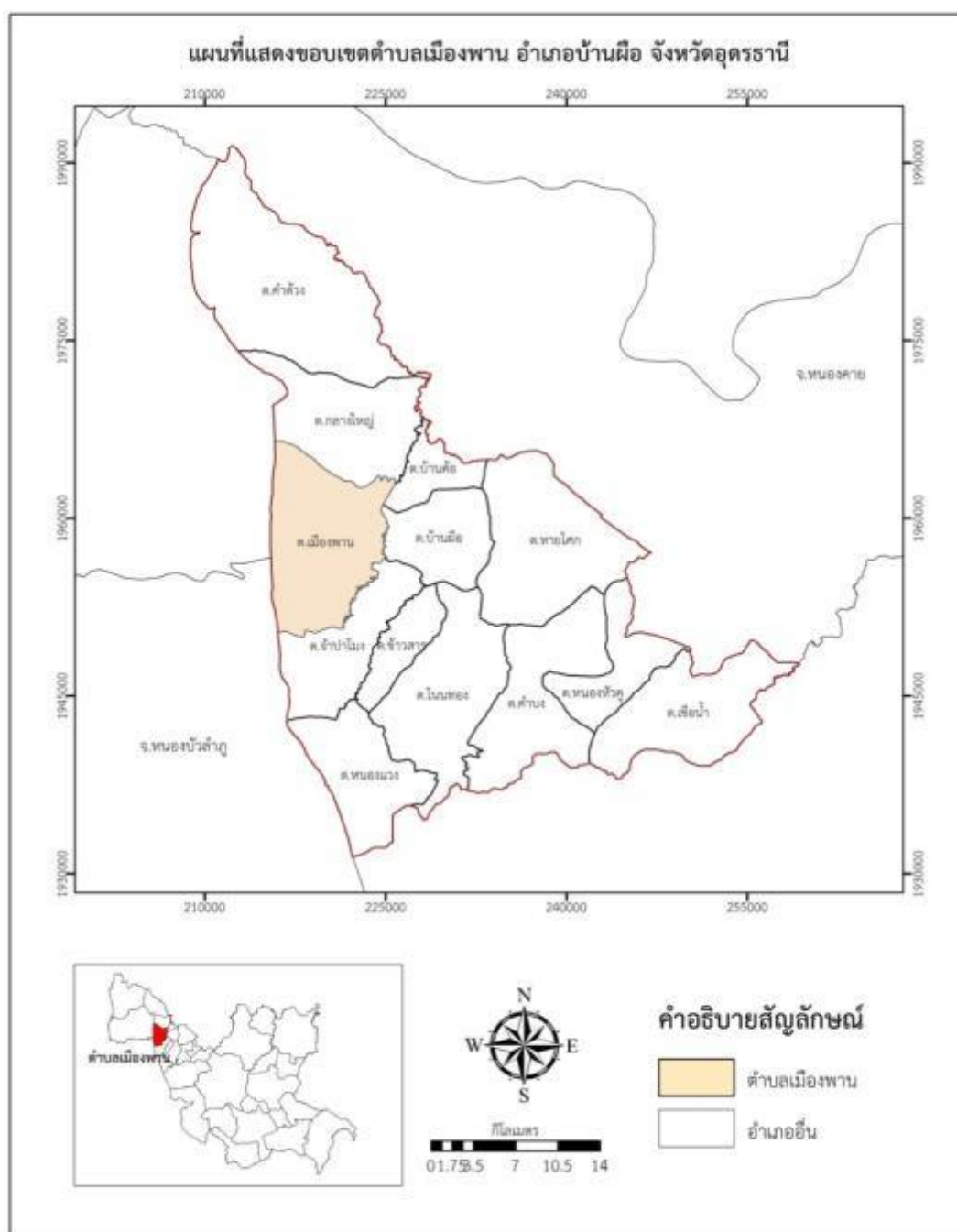
ตัวอำเภอบ้านฝื่อเป็นอำเภอที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดอุดรธานี โดยมีอาณาเขตที่ติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงได้แก่ ทิศเหนือติดอำเภอนายูง อำเภอสังคมของจังหวัดอุดรธานีและอำเภอโพธิ์ตากของจังหวัดหนองคาย ทิศตะวันออกติดกับอำเภอเพ็ญและอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และติดอำเภอท่าบ่อและอำเภอสระใครจังหวัดหนองคาย ทางทิศใต้ติดอำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี ส่วนทิศตะวันตกติดอำเภอสวรรณคูหาจังหวัดหนองบัวลำภูและอำเภอน้ำโสมของ จังหวัดอุดรธานี อำเภอบ้านฝื่อ แบ่งการปกครองออกเป็น13 ตำบล 160 หมู่บ้าน (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2557)

ภาพที่ 9 แผนที่แสดงพิกัดพื้นที่ อำเภอบ้านผือ

ที่มา: <https://www.google.co.th/map> (2015)

ภาพที่ 10 แผนที่ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

ที่มา (<https://www.google.co.th/map>, 2015)

2.2 ทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน ที่จะพร้อมนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวให้ได้เรียนรู้คือ วิถีของวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของการดำรงชีวิตในท้องถิ่นอันเป็นลมหายใจของชุมชน ซึ่งจะถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญทางการท่องเที่ยวในทางวัฒนธรรมโดยมีกิจกรรมต่างๆ อาทิเช่น การทำข้าวเม่าที่จะสามารถแปรรูปทำเป็นน้ำขำเม่าที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ การทำขำเกรียบและข้าวเกรียบว่าวจากผลผลิตในท้องถิ่น ที่สำคัญทั้งสร้างรายได้และอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษคือการทอผ้าพื้นบ้าน ได้แก่ การมัดหมี่และการทอผ้าลวดลายมัดหมี่ต่างๆ กระบวนการทอผ้าฝ้าย เป็นต้น

ทรัพยากรธรรมชาติ

ตำบลเมืองพานเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ป่าไม้ แหล่งลำน้ำที่อุดมสมบูรณ์อยู่เต็มที่มีมาก ยังไม่มีการถูกทำลายหรือทำการบุกรุกเพื่อหาที่ทำกินของชาวบ้าน พื้นที่ป่าไม้ส่วนใหญ่อยู่ทางทิศตะวันตกและทางทิศใต้ของตำบลซึ่งเป็นพื้นที่ของเทือกเขาภูพาน และบางส่วนอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทและวัดพระพุทธรูปบัวบานปกคลุมด้วยพันธุ์ไม้เล็กและใหญ่จำนวนมาก ซึ่งชาวบ้านได้อาศัยไม่นำไปใช้สอยจากแหล่งเหล่านี้ ในด้านแหล่งน้ำที่ใช้สำหรับการอุปโภคบริโภคของชุมชนภายในพื้นที่ของเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพาน ส่วนใหญ่จะเป็นลำห้วยและลำน้ำต่างๆขนาดเล็กบ้างใหญ่บ้างกระจายตัวอยู่ทั่วไปตามธรรมชาติของพื้นที่ ที่สำคัญ เช่น ห้วยน้ำฟ้า ลำน้ำพาน ลำห้วยนาดาว ห้วยป่าสี หนองกุดแอก หนองอ้อ เป็นต้น ซึ่งราษฎรทั้งหลายอาศัยแหล่งน้ำเหล่านี้ เพื่อใช้สำหรับการเพาะปลูกในการทำการเกษตรทั้งที่เป็นเกษตรกรรมตามในฤดูกาล และนอกฤดูกาล

จากลักษณะพื้นที่ตำบลเมืองพานซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางเขตพื้นที่ป่าของเทือกเขาภูพานซึ่งเป็นเทือกเขาหินทรายมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 120 - 160 เมตร ในพื้นที่เขตอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทมีสภาพป่าทั่วไป (มนฤติ ปรีดีสนิท) เป็นป่าโปร่ง มีพืชพรรณธรรมชาติประเภทไม้เนื้อแข็งขึ้นปกคลุม เช่น ไม้มะค่า ไม้แดง ไม้ชิงชัน ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประดู่ เป็นแหล่งกำเนิดของธารน้ำหลายสาย เช่น ห้วยหินลาด ห้วยด่านใหญ่ ห้วยหินร่อง และห้วยนางอุสา ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำโขงทางทิศตะวันออกที่อำเภอท่าบ่อจังหวัดหนองคาย

ในด้านของเรื่องดิน จากพื้นที่ทั้งหมด 77,045 ไร่ นั้น จัดทำเป็นพื้นที่เพื่อการเกษตรมีกรรมสิทธิ์ถือครองได้ประมาณ 51,119 ไร่ มีบางแห่งเป็นดินขาดความอุดมสมบูรณ์ไม่เอื้อประโยชน์ทางการเพาะปลูกเพราะเป็นดินผสมหินลูกรัง หรือมีลักษณะเป็นดินเค็ม ไม่เหมาะสมใช้ในการปลูกพืช

ให้ได้ผลดี นอกจากนี้ยังมีแร่ธาตุต่างๆที่ยังไม่มีการสำรวจอย่างเป็นทางการ (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การ
พัฒนาจังหวัด, 2555)

ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ ที่ปรากฏในชุมชน

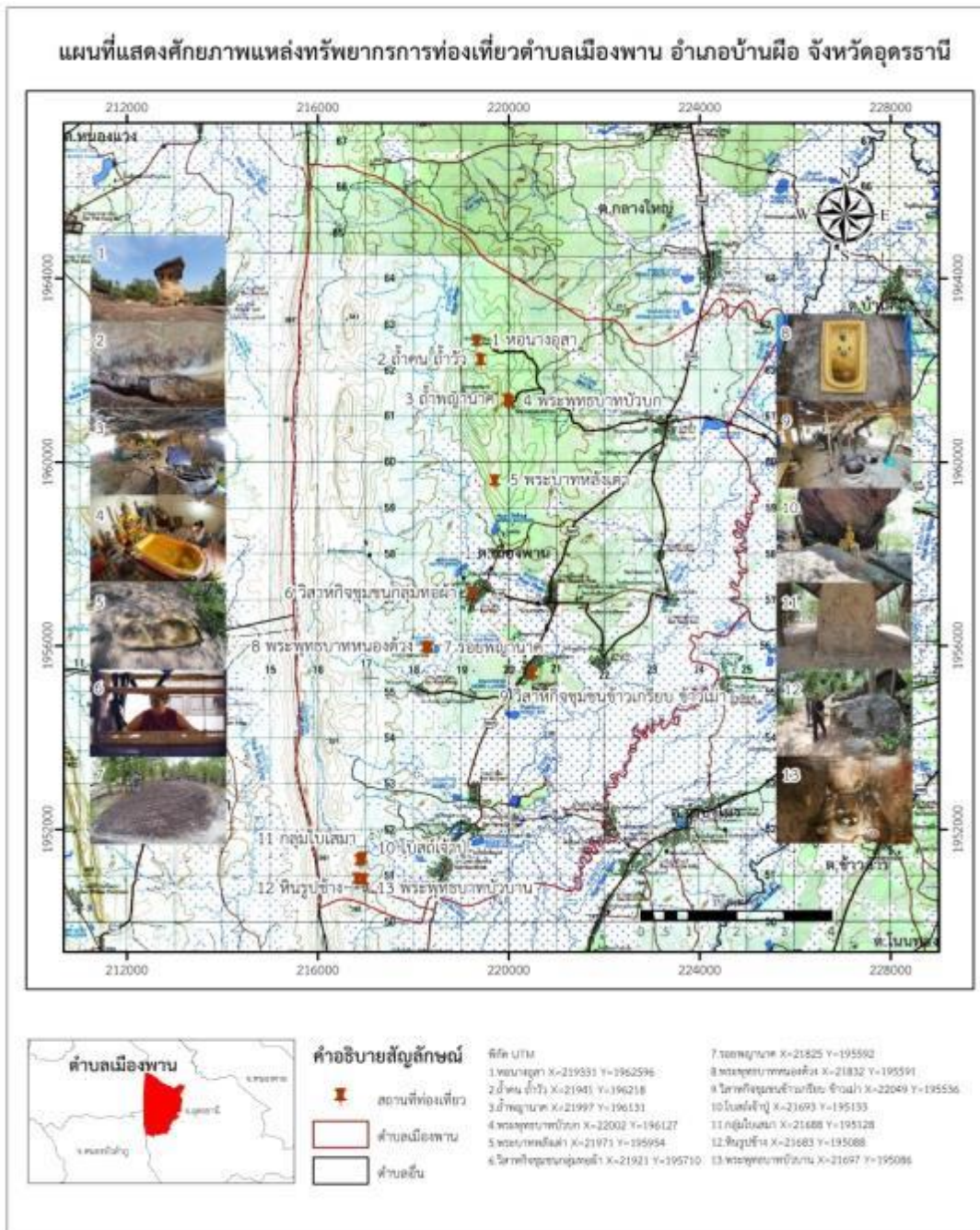
ประวัติศาสตร์เรื่องราวความเป็นมาภายในชุมชน

ประชาชนในตำบลเมืองพานส่วนใหญ่เป็นคนสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวน (หรือ
เดิมเรียกลาวพวน) ผสมผสานกับคนไทยที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานจากจังหวัดอื่นในท้องถื่นภาคอีสาน ซึ่งที่
พบเห็นเป็นส่วนมาก ได้แก่ จากจังหวัดเลย เป็นต้น ผู้คนเหล่านี้ต่างกระจายตัวทำมาหากินตามแบบ
ของวิถีเกษตรกรรมอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆของตำบลเมืองพาน โดยมีการทำนาปลูกข้าวที่สืบเนื่องเป็น
วัฒนธรรมเพื่อเลี้ยงชีวิตมาแต่ครั้งบรรพบุรุษเหมือนเช่นที่ปรากฏพบได้อยู่ทั่วทั้งภูมิภาคในแผ่นดิน
อีสาน ที่ผ่านมาพัฒนาการทางด้านเกษตรกรรมที่มุ่งสู่การตอบสนองความต้องการของตลาดในระดับ
ภาคและระดับประเทศจึงได้มีการริเริ่มทดลองปลูกพืชไร่อื่นๆ เช่น อ้อย ข้าวโพด มันสำปะหลัง
ยางพารา เป็นต้น(จังหวัดอุดรธานี, 2539) (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555) แต่ยังเป็น
การปลูกในขนาดพื้นที่ของระดับครัวเรือนซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่ถือครองของตนเองแต่ละราย ไม่ได้
เป็นแปลงใหญ่ทางอุตสาหกรรมเกษตรนัก และยังมีกิจกรรมชาวบ้านที่สำคัญเป็นที่รู้จักกันทั่วไปคือ
การหาของป่า ซึ่งการหาของป่านี้ต้องเป็นไปตามฤดูกาลหรือช่วงเวลาเท่านั้น ที่สำคัญและเป็นที่ยืน
ชอบประจำทุกปี ได้แก่ ในเดือนมิถุนายน กรกฎาคม และสิงหาคมอันเป็นช่วงฤดูฝน จะเป็นเวลาการ
หาหน่อไม้ป่า เก็บเห็ดป่า และพืชสมุนไพรในป่า โดยจะต้องขึ้นไปยังป่าบนเทือกเขาภูพานน้อย ซึ่ง
ภาษาชาวบ้านเรียกว่า ‘ขึ้นภู’ ถือเป็นช่วงระยะเวลาแห่งความสุขความรื่นรมย์ของชาวบ้านหัวหนึ่ง
ในการมีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับวิถีธรรมชาติ ในฤดูฝนที่พืชพันธุ์ต่างๆพากันเจริญเติบโตงอกงามสดใหม่
เมื่อได้มาก็จะ นำมาบริโภคและจำหน่ายกันในชุมชนบ้าง ช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาบน้ำก็จะค่อยๆ
เติบโตนับแต่ทำการดำนาไว้ตั้งแต่ตอนต้นของฤดูฝนประมาณเดือนพฤษภาคม – มิถุนายน และข้าวจะ
‘ตั้งท้อง’ และออกรวงราวปลายเดือนกันยายนและตุลาคม ย่างเข้าเดือนพฤศจิกายน ชาวบ้าน
บางส่วนจะมีอาชีพทำข้าวเม่าขาย แล้วก็จะถึงฤดูเกี่ยวข้าวประมาณเดือนธันวาคม เมื่อแล้วเสร็จจาก
ฤดูกาลทำนาซึ่งอยู่ราวช่วงมกราคม – เมษายน ชาวบ้านในวัยทำงานอาจจะไปประกอบกิจกรรมการ
งานต่างๆหรือรับจ้างแรงงานในเมืองใหญ่เพื่อให้เกิดรายได้ระหว่างรอการทำนาในฤดูกาลของปีต่อไป
นั่นเอง หรือชาวบ้านบางส่วนเช่นสตรีที่เป็นแม่บ้านเมื่อมีเวลาว่างก็จะทำการทอผ้าเย็บปักถักร้อยทั้ง

เพื่อการไว้ใช้สอยในครัวเรือนหรือเพื่อการจำหน่ายในชุมชน และบางส่วนของผ้าที่ทอขึ้นมาเหล่านี้จะถูกเก็บรักษาไว้เพื่อถวายทางวัดในพิธีบุญตามประเพณีต่างๆซึ่งยังถือปฏิบัติอยู่จนถึงปัจจุบัน ที่ผ่านมาแรงงานชายไม่น้อยได้มีโอกาสไปทำงานในต่างประเทศ ทำให้สามารถนำเงินกลับมาสร้างคุณภาพชีวิตจากสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น ได้แก่ สร้างหรือปรับปรุงบ้านที่อยู่อาศัย ซ่อมรถไถเพื่อใช้ไถนา แทนแรงควายแบบวิถีเก่า สามารถมีรถเกี่ยวข้าวแทนแรงคนแบบดั้งเดิม เป็นต้น เหตุนี้ทำให้โดยทั่วไปจะมองเห็นว่าชีวิตคนชนบทในตำบลเมืองพานในปัจจุบันมีความเป็นอยู่ที่ไม่ลำบากนักเพราะมีสิ่งอำนวยความสะดวกเครื่องทุ่นแรงดังกล่าวมาช่วยในการทำนาอันเป็นผลิตผลหลักของการยังชีพนั้น หากแต่คุณภาพการดำรงชีวิตด้านอื่นๆยังคงเป็นวิถีชนบทเรียบง่ายไม่ซับซ้อนและค่อนข้างสมถะที่ดำเนินคู่ไปกับวิถีชาวพุทธของชนบทอีสานดั้งเดิมอยู่มาก (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2554)

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนตำบลเมืองพานที่เก็บข้อมูลได้จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในหมู่บ้านซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางธรณีวิทยาที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ในตำบลเมืองพานในปัจจุบันที่สำคัญได้แก่ โบราณสถานและโบราณวัตถุภายในอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทซึ่งอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทนี้ตั้งอยู่ที่บ้านดัว ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอไปทางทิศตะวันตกประมาณ 11 กิโลเมตรมีเนื้อที่ประมาณ 3,430 ไร่ อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ “ป่าเขื่อน้ำ” อยู่ห่างจากตัวจังหวัดระยะทางประมาณ 67 กิโลเมตร อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทแห่งนี้ปรากฏร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ราว 2,000 – 3,000 ปีจากการค้นพบภาพเขียนสีมากกว่า 30 แห่ง (wikipedia.org) และยังพบสิ่งก่อสร้างที่เป็นการดัดแปลงโขดหินและเพิงผาธรรมชาติให้กลายเป็นศาสนสถานของผู้คนในวัฒนธรรมทวารวดี ลพบุรีสืบต่อกันมาจนถึงวัฒนธรรมล้านช้างตามลำดับ ซึ่งร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ทางกรมศิลปากรจึงได้ดำเนินการขอใช้พื้นที่ป่าสงวนจำนวน 3,430 ไร่จากกรมป่าไม้ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเขตโบราณสถานไว้ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 98 ตอนที่ 63 เมื่อวันที่ 28 เมษายน พุทธศักราช 2524 และจากนั้นจึงได้พัฒนาแหล่งจนเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทได้เริ่มดำเนินการอนุรักษ์แหล่งธรรมชาติและโบราณสถานตั้งแต่ พ.ศ. 2532 เป็นต้นมาเปิดให้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าหาความรู้และเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับประชาชนอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2535 โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นองค์ประธานในพิธีเปิดเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย ปัจจุบันได้รับการบรรจุไว้ในรายชื่อการรอขึ้น

ทะเบียนเป็นมรดกโลกขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ UNESCO

ภาพที่ 11 แผนที่แสดงทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี

ที่มา ชฎล นาคใหม่ (2558) มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

รอยพระพุทธรูปที่ปรากฏพบมีอยู่ 4 รอยอันเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านทั้งปวง ได้แก่ พระพุทธรูปบาทบัวบก พระพุทธรูปบาทบัวบาน พระพุทธรูปบาทหนองด้วง และพระพุทธรูปบาทหนองเต่า ซึ่งรอยพระพุทธรูปบาทหนองเต่านั้นจะอยู่ในเขตบริเวณอันเป็นที่ตั้งของพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทโดยสภาพยังเป็นอยู่แบบเดิมที่ได้พบในครั้งแรกไม่ได้มีการบูรณะอย่างแห่งอื่นสามารถย่น

พระพุทธรูปบาทบัวบก ตั้งอยู่บนไหล่เขาภูพาน บ้านดัว ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี มีอาณาเขตติดกับอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท พระพุทธรูปบาทบัวบกแปลตามความหมายว่ารอยเท้าของพระพุทธเจ้าที่ประทับไว้ในสถานที่ที่มีต้นบัวบกขึ้นอยู่มากมาย (หรือคำว่า ‘บัวบก’ อาจมาจากคำว่า ‘บ่อบก’ ซึ่งหมายถึงไม่แห้ง) รอยพระบาทกว้าง 1.93 เมตร ยาว 2.17 เมตร ลึก 0.30 เมตร จะสร้างขึ้นสมัยใดไม่ปรากฏหลักฐาน กล่าวกันว่าเดิมที่พระพุทธรูปบาทมีเพียงมณฑปเล็กๆ สร้างครอบไว้ ต่อมาเพื่อ พ.ศ. 2463 พระอาจารย์สีหัต สุวรรณมาโจ พระภิกษุที่มีชื่อเสียงรูปหนึ่งในอีสาน ได้รุดลงมาพบและทำการปฏิสังขรณ์สร้างพระธาตุ ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้าง 8.50 เมตร สูงประมาณ 4.5 เมตรครอบไว้ใช้เวลาก่อสร้าง 14 ลักษณะพระธาตุสร้างเลียนแบบพระธาตุพนมองค์เดิม

พระพุทธรูปบาทบัวบก ในตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือเป็นแหล่งที่มาของคำขวัญจังหวัดอุดรธานีในท่อนวลีที่กล่าวว่า “อุทยานแห่งธรรมะ” คือบริเวณวัดพระพุทธรูปบาทบัวบก และอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี บริเวณนี้คือเขตป่าสงวนแห่งชาติมีเนื้อที่กว่าหมื่นไร่ซึ่งทางกรมศิลปากรและทางจังหวัดอุดรธานีได้แบ่งกันห้าพันกว่าไร่ไว้เป็นอาณาบริเวณ “เขตอุทยานธรรมะ” ที่นับเป็นหนึ่งในโบราณสถานและแหล่งประวัติศาสตร์ 700 กว่าแห่งของภูมิภาคนี้

รอยพระพุทธรูปเบื้องขวาเหยียบหินศิลาแลง ผันปลายฝ่าพระบาทไปทางอุดรทิศ มีมณฑปเก่าครอบไว้ใครเป็นคนสร้างไว้ตั้งแต่เมื่อไหร่ไม่มีหลักฐานปรากฏ เพียงแต่สันนิษฐานกันว่ามีอายุมากกว่า 100 ปีมาแล้วตามคำบอกเล่าสืบต่อกันมากกว่าศตวรรษนั้นกล่าวกันว่าผู้พบรอยนี้เป็นคนแรกชื่อ “พรานผุย” คนบ้านนาหลวงในอำเภอบ้านผือเมื่อพรานผุยได้มาตักยิงสัตว์ในย่านนี้และติดตามรอยเท้าสัตว์ไปจนพบรอยพระพุทธรูปที่เรียกกันว่า “รอยพระพุทธรูปบาทบัวบก” มาจากคำภาษาท้องถิ่นว่า “บ่อบก” ซึ่งมีความหมายว่ามีความอุดมสมบูรณ์เพียงพร้อมไม่แห้งแล้งน้ำ กาลต่อมา ‘บ่อบก’ ได้เพี้ยนเปลี่ยนแปลงไปเป็น “บัวบก” ซึ่งเป็นชื่อของพืชชนิดหนึ่งคนท้องถิ่นเรียกว่า “บัวสันโดษ” ใบใหญ่เท่าใบบอนชอบขึ้นทั่วบริเวณนี้ แต่ปัจจุบันบัวสันโดษเกือบจะสูญพันธุ์ไปแล้ว นานๆ ชาวบ้านจึงจะพบเห็นสักต้น (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555; ฤติมน ปริดีสนิท, 2546)

จากการบอกเล่าของนายจันทร์ เสีอนนา ผู้ได้บวชเป็นสามเณรเมื่อครั้งสมัยอดีตช่วงต้นปี 2463 ได้เดินรุดค้นพร้อมด้วยท่านพระอาจารย์ศรีทัตต์ สุวรรณมาโจและสามเณรอน มาจากอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครพนม มาพำนักอยู่ที่ถ้ำนาคเขาหยงทอง พ่อเฒ่าแห่งบ้านหนองกบพร้อมด้วยชาวบ้านในท้องถิ่นได้นิมนต์พระอาจารย์ศรีทัตต์และสามเณรทั้งสองรูปให้มาจำพรรษาที่พระพุทธรูปบาทบัวบก

เพื่อให้ท่านเป็นประธานนำชาวบ้านในการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปบาทบัวบกซึ่งท่านพระอาจารย์ศรีทัตต์ก็ไม่ขัดศรัทธายินดีรับนิมนต์จึงได้ลงมายังพระพุทธรูปบาทแห่งนี้จึงบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและตกลงที่จะรื้อมณฑปเก่าและเพื่อสร้างมณฑปใหม่ขึ้น ครั้นเมื่อรื้อมณฑปเก่าท่านจึงพบภายในมณฑปมีหินศิลา รูปกลมก้อนหนึ่ง ใหญ่ขนาดเท่าลูกนิมิต ท่านประหลาดใจมากจึงผ่าดูข้างใน พบตลับเงินอันหนึ่งรูปเจดีย์เมื่อเปิดตลับเงินออกดูจึงได้พบตลับทองคำบริสุทธิ์ พอเปิดดูภายในตลับทองคำจึงพบพระบรมสารีริกธาตุสีขาวพราวพรวคล้ายสีเงินยวงบรรจุ 16 เม็ด ในตลับมีน้ำมันใสขาวเป็นยางเหมือนเหมือน วุ้นล้อมรอบพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเมื่อท่านพระอาจารย์ศรีทัตต์อธิษฐานดูก็ได้นิมิตว่า เป็นพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์โดยแท้ ทั้งสองสิ่งนี้จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ท่านเป็นผู้นำการก่อสร้าง เมื่อรื้อมณฑปเก่าทิ้งจะสร้างเจดีย์ใหม่ อุปสรรคสำคัญคือวัสดุที่ต้องใช้ในการก่อสร้างแต่ละอย่างล้วนไกลสถานที่ก่อสร้างทั้งสิ้น เช่น ปูนขาวต้องไปเอามาจากบ้านนาสี ตำบลเก่ากลอย อำเภอหนองบัวลำภู (ขณะนั้นยังไม่เป็นจังหวัด) ระยะทางประมาณ 24 กิโลเมตร และที่บ้านนางัว ตำบลน้ำโสม (สมัยนั้นน้ำโสมยังไม่ได้ขึ้นเป็นอำเภอ) ระยะทางประมาณ 18 กิโลเมตร ส่วนอิฐเผาาก็ไปขนมาจากบ้านหนองแวง บ้านดัว ระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร พาหนะที่ใช้ขนในสมัยนั้นคือเกวียน และในบางครั้งหาคนขับเกวียนไม่มี พระหรือสามเณรนั่นเองเพียงรูปเดียวทำหน้าที่กำกับเกวียน 5 – 6 เล่มขนอุปกรณ์ ด้วยอุปสรรคเหล่านี้ในช่วงแรกจึงสร้างได้เจดีย์ขนาดย่อมสูงกว่าโบสถ์ขึ้นไปเล็กน้อยและใช้เวลาก่อสร้างประมาณ 3 ปีก็เกิดวาทภัยครั้งใหญ่ไหม้กระหน่ำพัดรุนแรงพัดเอาสิ่งก่อสร้างพังทลายลงอย่างสิ้นเชิงไม่มีเหลือแม้แต่ฐาน ท่านพระอาจารย์ศรีทัตต์และประชาชนในท้องถิ่นต่างก็ไม่ย่อท้อหรือหวั่นไหวต่ออุปสรรคแต่อย่างใด ได้มุนานะสร้างพระเจดีย์ขึ้นมาใหม่โดยต้องใช้เวลารื้อถอนขนย้ายเจดีย์ขนาดย่อมองค์เก่านั้นเป็นเวลานานถึง 1 ปีจึงรื้อถอนแล้วเสร็จ แล้วต่อมาจึงได้มีการสร้างเจดีย์ขึ้นมาใหม่และใหญ่กว่าเดิมมาก มีขนาดฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง 8 เมตร สูง 40 เมตร และกำแพงล้อมรอบนอกอีกยาว 20 เมตรเป็นรูปจัตุรัสพร้อมกับอุตรอยขึ้นมาสูงถึง 80 เซนติเมตร คงรักษารูปเดิมไว้แต่ขนาดกว้างยาวและรูปพระบาทเท่านั้น พระธาตุสร้างในลักษณะคล้ายกับพระธาตุพนมคือเป็นเจดีย์ทรงสถาปัตยกรรมลุ่มน้ำโขง ฐานทรงสี่เหลี่ยมซ้อนกัน 3 ชั้น มีลายบัวหงายด้านบนของฐาน 4 ด้าน พิมพ์เดียวกับลายบัวหงายที่พระธาตุพนม องค์เจดีย์เป็นทรงบัวเหลี่ยมแต่ช่วงสั้นกว่า มีลายปูนปั้นทั้งองค์ ยอดสุดทำด้วยฉัตรเงินโคนทำด้วยทองคำบริสุทธิ์หนัก 555 บาท มีประตูหลอก 3 ด้าน ประตูจริงอยู่ด้านหน้าเป็นประตูไม้สูง 1.50 เมตร เวลาจะเข้าต้องก้มลอดเข้าไปเป็นการแสดงความเคารพไปในตัว การสร้างองค์พระเจดีย์ได้ดำเนินการอยู่ประมาณ 14 ปีจึงสำเร็จดังปรากฏเห็นอย่างในปัจจุบัน (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555; คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544)

เนื่องจากองค์พระเจดีย์พระพุทธรูปบาทบัวบกได้ก่อสร้างสำเร็จลงด้วยความวิริยะอุตสาหะโดยการนำของท่านพระอาจารย์ศรีทัตต์ สุวรรณมาโจ ที่ต้องฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการกว่าจะบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้นคำไหว้พระเจดีย์องค์นี้จึงออกนามพระอาจารย์ศรีทัตต์ไว้เป็นมงคลด้วยว่า “ปริมาเยะ ทิสายะ กันทะรัง บพพต สีทสธ เจดีย์พุท กะทาตุง”

กว่าพระเจดีย์จะสร้างสำเร็จโดดเด่นอยู่กลางภูพระบาทเป็นศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจของพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดอุดรธานีและของชาวภาคอีสานนี้มีผู้คนจำนวนมากที่อุทิศตนทั้งกำลังกายและกำลังใจเพื่อหวังเพียงกุศลเป็นเครื่องตอบแทนทั้งสิ้น ไม่มีผู้ใดหวังค่าตอบแทนเป็นเงินเป็นทองแม้แต่คนเดียว ในหลายท่านที่มาช่วยเหลือในการก่อสร้างหลายครั้งคราว ได้แก่ พระภิกษุชู้บ้านนาฮ้างน้อย เมืองอาดสระพังทอง แขวงสุวรรณเขต ประเทศลาว นายมูม สุวรรณพรหม ผู้ใหญ่บ้านนาสี ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ พระภิกษุอ่อน ภิคุเทน พระภิกษุเคน รวมทั้งท่านพระอาจารย์ศรีทัตต์ สุวรรณมาโจ ล้วนเป็นชาวอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนมทั้งสิ้น สำหรับชาวอุดรธานีเจ้าของพื้นที่นั้นได้ร่วมในด้านบริจาคทรัพย์สินและจัดปัจจัยฝากเป็นผลงานการสร้างองค์พระเจดีย์พระพุทธรูปบาทบัวบกดังกล่าว

นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจาก ขุนวิจารณ์นุราภิรักษ์ (सान สีไทย์) นายอำเภอบ้านผือในสมัยนั้น โดยได้เกณฑ์ราษฎรไปช่วยสร้างองค์พระเจดีย์พระพุทธรูปบาทบัวบก เช่น ราษฎรบ้านดัว บ้านเมืองพาน บ้านหนองกบ บ้านใหม่ พระเจดีย์องค์นี้สร้างสำเร็จลงในสมัย ร.ต.อ.หลวงชนบทบำรุง (จันทร์ หนองหารพิทักษ์) นอกจากนี้ยังมีผู้มีจิตเลื่อมใสศรัทธามาร่วมสร้าง เช่น ขุนบ้านเผด็จपाल (เป้า ทองทิพย์) กำนันตำบลบ้านผือ แม่เฒ่าแฝง พ่อเฒ่ากรมแสงบ้านดัว แม่เฒ่าสิมมาบ้านใหม่ พ่อเฒ่าพุฒบ้านจองศรี พ่อเฒ่าพรหมมาบ้านเมืองพาน พ่อเฒ่าจารย์สุดาชาวบ้านนาแบน พ่อเฒ่าแฝง พ่อเฒ่าทองจันทร์บ้านนาดง แม่เฒ่าคำตัน แม่เฒ่าเนืองบ้านแวง แม่เฒ่าเนียงบ้านผือ พ่อเฒ่ามณฑาบ้านพลับ แม่เฒ่าสีบ้านหนองกบ

ฝ่ายพระสงฆ์ มีท่านพระครูญ เจ้าคณะอำเภอบ้านผือ หลวงพ่อเซา หลวงพ่อกิมเฮง หลวงพ่อคำพัน หลวงพ่อผง ญาคุจันทร์ ท่าอุเทน และยังมีแม่ชีอีกหลายท่านที่ให้ความอุปการะจงดั้น บิณฑบาต เช่น แม่ชีหล้า แม่ชีคำพัน แม่ชีแมน เป็นต้น (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544)

ตามบัญชีรายจ่ายในการสร้างพระเจดีย์พระพุทธรูปบาทบัวบกองค์นี้รวมทั้งหมด 11,500.54 บาท (หนึ่งหมื่นหนึ่งพันห้าร้อยบาทห้าสิบลีฬสตางค์) เมื่อสร้างเสร็จท่านพระอาจารย์ศรีทัตต์ สุวรรณมาโจได้นำพระบรมสารีริกธาตุที่ได้จากตลับทองคำขึ้นบรรจุไว้ในเทศกาลกลางเดือนสี่ คือเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 13 - 14 - 15 ค่ำ จะมีงานนมัสการประจำปี แรงศรัทธาของชาวพุทธศาสนิกชนทั่วทุกสารทิศ หลังไหลมานมัสการองค์พระเจดีย์นี้กันอย่างคับคั่งล้นหลาม แม้แต่ชาวพุทธทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงจา

ประเทศลาว ก็มานมัสการอย่างอุ้นหนาฝาคั่งจนทำให้ภายในบริเวณวัดพระพุทธรบาทบัวบกที่ศาลา และที่พักไม่เพียงพอ ต้องพักนอนตามชะงอกหิน เฝิงถ้ำ และป่าไม้รอบๆบริเวณวัด (กรมการศาสนา กองพุทธศาสนสถาน, 2540)

พระพุทธรบาทบัวบกถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์แห่ง “อุทยานแห่งธรรมะ” ของจังหวัดอุดรธานี เป็นปูชนียสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ในแง่ของศิลปโบราณคดีแล้วองค์พระเจดีย์ไม่อาจเรียกร้องความสนใจในด้านความเก่าแก่และมีมือได้เทียบเท่ากับความศรัทธาแก่กล้าควรแก่การยกย่องสรรเสริญ โดยเฉพาะท่านพระอาจารย์ศรีทัตต์ สุวรรณมาโจ ผู้ที่นำชาวบ้านร่วมฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการในการสร้างองค์พระเจดีย์พระพุทธรบาทบัวบกจนเป็นผลสำเร็จ (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การ พัฒนาจังหวัด, 2555)

หลักฐานทางธรณีวิทยาพบว่าเมื่อหลายล้านปีมาแล้วภูพระบาทปกคลุมไปด้วยธารน้ำแข็ง เมื่อธารน้ำแข็งละลายเคลื่อนตัวลงตามแรงดึงดูดของโลกก่อให้เกิดการกัดกร่อนขนาดใหญ่บนภูพระบาท ทำให้เกิดเพิงโขดหินรูปร่างแปลกประหลาดจำนวนมากมาย และเมื่อประมาณ 3,000 – 2,500 ปีมาแล้ว มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งยังไม่รู้จักการมีตัวอักษรใช้ ได้ขึ้นมาล่าสัตว์และเก็บของป่าบนภูแห่งนี้ และได้แต่งแต้มเพิงผนังหินทรายต่างๆด้วยการเขียนเป็นภาพฝ่ามือ ภาพคน ภาพสัตว์ และภาพรูปทรงเรขาคณิตด้วยสีแดง ภาพเหล่านี้บางภาพสะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีวิตของคนกับสัตว์ในสมัยนั้นด้วย ครั้นเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ราวพุทธศตวรรษที่ 14 – 16 ได้มีการดัดแปลงเพิงหินทรายเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธและฮินดู มีการปักโบสถ์หินทรายล้อมเพิงหิน และแกะสลักรูปพระพุทธรูปและเทวรูปลงบนเพิงหินทรายด้วย ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 ได้มีการสลักรอยพระพุทธรบาทนั้น และสร้างโบราณสถานขนาดเล็กบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้บนภูพระบาทแห่งนี้ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544)

จากการสำรวจแหล่งโบราณสถานและโบราณคดีของกรมศิลปากรในแหล่งภูพระบาทแห่งนี้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา ได้พบโบราณสถานจำนวน 68 แห่งจัดเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในจำนวนนี้พบว่ามีภาพเขียนสีตามเพิงหินต่างๆ 45 แห่ง และสิ่งก่อสร้างที่ดัดแปลงเพิงหินธรรมชาติให้เป็น ศาสนสถาน 23 แห่ง โบราณสถานเหล่านี้กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปบนภูพระบาท แบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆได้ 9 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มโนนหินเกลี้ยงและถ้ำสูง กลุ่มที่ 2 กลุ่มถ้ำเพิงดิน (หรือถ้ำดินเพิง) กลุ่มที่ 3 กลุ่มวัดพ้อตา วัดลูกเขย กลุ่มที่ 4 กลุ่มวัดพระพุทธรบาทบัวบก กลุ่มที่ 5 กลุ่มถ้ำห้วยหินลาด กลุ่มที่ 6 กลุ่มโนนสาวเอ้ กลุ่มที่ 7 กลุ่มห้วยด่านใหญ่ กลุ่มที่ 8 กลุ่มพระบาทหลังเต่า กลุ่มที่ 9 กลุ่มเจดีย์ร้าง อุโมงค์และถ้ำพระเสีียง (สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี, 2553) (กรมศิลปากร, 2534)

ลักษณะสภาพด้านสังคม วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อที่ปรากฏในชุมชน

ลักษณะทั่วไปของสังคมในตำบลเมืองพานเหมือนชนบทโดยทั่วไป คือคนในชุมชนส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการทำเกษตรกรรมเลี้ยงชีพเป็นหลัก สถาบันองค์กรทางศาสนา มีวัดและสำนักสงฆ์ 17 แห่ง ด้านการศึกษามีโรงเรียนมัธยมศึกษา 1 แห่งคือโรงเรียน มีโรงเรียนประถมศึกษา 6 แห่ง (รวมขยายโอกาส 2 แห่ง) มีที่อ่านหนังสือหมู่บ้านและห้องสมุดประชาชนรวม 16 แห่ง ด้านสาธารณสุขมีสถานีอนามัยประจำตำบล 2 แห่ง สภาพการคมนาคมทางบกภายในตำบลเมืองพานมีจำนวนถนนสายหลักถนนลาดยางสาย บ้านตัว – บ้านเท่อเล่อ เชื่อมระหว่างบ้านตัวไปถึงที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพานระยะทาง 7 กิโลเมตร และถนนภายในหมู่บ้านและตำบลจะเป็นถนนลูกรังและถนนคสล.ทุกหมู่บ้าน ยกเว้นบ้านใหม่ทั้ง 3 หมู่บ้านมีถนนลาดยางเข้าสู่หมู่บ้าน มีไฟฟ้าเข้าถึงครบทั้งหมด 16 หมู่บ้านโดยจำนวนครัวเรือนประชากรที่ใช้ไฟฟ้ามี 2,139 ครัวเรือน มีจำนวนแหล่งน้ำธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในตำบลเมืองพาน ได้แก่ ลำน้ำ และ ลำห้วย 12 แห่ง บึงหนอง คลองและอื่น ๆ 12 แห่ง มีแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นได้แก่ ฝาย 7 แห่ง บ่อน้ำตื้น 546 แห่ง สระน้ำ 5 แห่ง บ่อบาดาล 118 แห่ง (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด, 2555)

ในวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแบบชนบท นี้ขณะเดียวกันก็สนใจความก้าวหน้าและทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ต่างๆ โดยเฉพาะในกลุ่มที่เป็นเยาวชนปัจจุบันเพราะผู้ปกครองจะพยายามทำงานหนักให้บุตรหลานได้รับการศึกษาสูงเพื่อเป็นโอกาสทางสังคม คนในชุมชนแม้จะมีที่มาจากหลายกลุ่มชนโดยที่กลุ่มใหญ่จะเป็นชาวไทยพวนหรือลาวพวนที่มีภาษาพูดของตนเองแตกต่างจากภาษาถิ่นอีสานทั่วไป แต่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนาสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องในรอบปีจะมีการทำบุญตามประเพณีสิบสองเดือนที่เรียกว่า “ฮิตสิบสอง” (ฝ่ายศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2555)

1.2.1 ประเพณีสิบสองเดือน (ฮิตสิบสอง) ของอีสานในตำบลเมืองพานที่ยังคงลักษณะชุมชนเป็นสังคมแบบชนบทจึงมีการยึดถือปฏิบัติตามประเพณีสิบสองเดือนนี้ รายละเอียดของประเพณีแต่ละเดือน ดังนี้

บุญเดือนอ้าย นับเป็นเดือนที่ 1 ประมาณเดือนธันวาคม ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์อยู่ปริวาสกรรม หรือชาวบ้านเรียกว่า ‘เข้ากรรม’ เป็นเวลาประมาณ 1 เดือน ชาวบ้านจะเข้าร่วมถือศีลปฏิบัติธรรม พิธีบุญนี้ไม่ได้มีการประกอบพิธีทุกวัด ในตำบลเมืองพานมีประกอบพิธีที่วัดป่าหนองเป่งอยู่ในหมู่บ้านใหม่หมู่14 (องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพาน, 2556)

บุญเดือนยี่ เป็นเดือนที่ 2 ในเดือนมกราคม มีพิธีการทำบุญเรียกว่า “บุญคูณข้าว” หรือ “บุญคูณลาน” เป็นการทำบุญเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ชาข้าวและลานข้าว หลังการเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะมัดรวงข้าวรวมกันเป็นมัดๆแล้วนำมากองรวมกันเรียกว่า “ลอมข้าว” ทำพิธีเช่นไหว้ที่ลอมข้าวเรียกว่า “ปลงข้าว” แล้วจึงลงมือนวดข้าว เมล็ดข้าวเปลือกที่ได้จากการนวดก็จะกองรวมกันเป็นกองใหญ่

เรียกว่า “กุ่มข้าว” หรือ “คูณข้าว” ก่อนจะขนย้ายข้าวขึ้นยุ้งฉางหรือเ้าข้าว จะมีงานบุญโดยนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็นและฉันภัตตาหารเช้า แต่ปัจจุบันพิธีดังกล่าวถูกตัดไปเนื่องจากชาวบ้านได้นำเครื่องทุนแรงเข้ามาช่วยงานคือเครื่องนวดข้าว ปัจจุบันจึงพบเพียงพิธีเลี้ยงผีไร่ผีนาก่อนขนข้าวขึ้นยุ้งฉาง แล้วทำ “พิธีปิดประตูเ้า” (ประตูยุ้งฉาง) จนกว่าจะถึงเดือนสามหรือผ่านพิธีเปิดประตูเ้าก่อนจึงจะตักข้าวเปลือกออกจากเ้ามาเพื่อการบริโภคได้ อย่างไรก็ตาม เนื่องการเปลี่ยนแปลงของดินฟ้าอากาศที่คลาดเคลื่อนอย่างในปัจจุบัน อาจส่งผลต่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวของชาวนาดังนั้นพิธีบุญเดือนยี่อาจมีการปรับเปลี่ยนของช่วงเวลาตาม

บุญเดือนสาม ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ในเวลาขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 เป็นเวลาของพิธี “บุญข้าวจี” โดยนำข้าวเหนียวหนึ่งแล้วปั้นเป็นก้อนนำไปย่างไฟ หรือที่เรียกว่า “จี” เพิ่มคุณค่าและรสชาติทางอาหารด้วยการชุบไข่ใส่น้ำตาลที่มาจากน้ำตาลก้อนหรือน้ำอ้อยทำให้อร่อยยิ่งขึ้น แล้วนำไปถวายพระที่วัด เป็นประเพณีที่ทำกันในห้องถิ่นทุกปี บางที่เรียกว่า “บุญเดือนสาม” ความสำคัญในบุญนี้คือการบูชาคุณข้าวและเพื่อความเป็นสิริมงคลก่อนจะมีการนำข้าวในยุ้งฉางออกมาดำเนินการเพื่อการบริโภค ชาวบ้านเรียกว่า “พิธีเปิดประตูเ้า” หรือบุญเบิกฟ้า นอกจากนั้นที่สำคัญในเดือนสามวันขึ้น 15 ค่ำเป็นวันมาฆบูชายังมีการทำบุญเวียนเทียนอีกด้วย (องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพาน, 2556)

บุญเดือนสี่ ประมาณเดือนมีนาคม เป็นเดือนที่ประกอบพิธี “บุญผะเหวด” (มาจากพระเวสฯ คำเต็มคือพระเวสสันดร) หรือที่เรียกกันว่า “บุญมหาชาติ” บางพื้นที่เรียกว่าบุญประจำปีถือว่าเป็นงานบุญที่สำคัญในหมู่บ้านชนบทจะขาดไม่ได้มีกำหนด 2 วัน วันแรกเป็นวันรวมหรือเรียกว่า “โฮม” มีการตกแต่งประดับวัดให้สวยงามด้วยธง และรูปสัตว์ต่างๆ เช่น จระเข้ เสือ ลิง ประดับศาลาวัดด้วยดอกไม้ รวงผึ้ง ไม้ผลต่างๆ เป็นต้น พอถึงประมาณสี่โมงเย็นจะมีการแห่ผะเหวด (พระเวสฯ) และมีการเทศน์มหาชาติ ตกบ่ายมีการแห่กัณฑ์หลอนไปถวายพระที่วัด งานบุญนี้เป็นงานบุญที่ชาวบ้านจะมีความสนุกสนานกันมากในแต่ละช่วงของงาน

บุญเดือนห้า ประมาณเดือนเมษายน ในวันที่ 13 เดือนเมษายนของทุกปีเป็นงานบุญประเพณีวันสงกรานต์ ซึ่งในหลายแห่งจะทำพิธีอัญเชิญพระพุทธรูปที่มีอยู่ในวัดประจำหมู่บ้านลงจากหอนาไฉน จุดที่ชาวบ้านสามารถสรงน้ำพระได้โดยสะดวก ชาวบ้านนำน้ำอบน้ำหอมขึ้นห้าเพื่อไปขอขมาโทษ (ขอสมมา) พระพุทธรูป และทำการ “ฮตสรงน้ำพระ” (ฮต คือ รด) การสรงน้ำพระจะกระทำครบ 7 วัน เมื่อถึงวันสุดท้ายจะทำพิธีอัญเชิญพระพุทธรูปไปไว้บนหอดังเดิม ในตลอดช่วง 3 วันแรกคือวันที่ 13 – 15 เมษายนจะมีการสรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อแสดงความเคารพนับถือและขอพร มีการขนทรายเข้าวัด การก่อพระเจดีย์ทราย เล่นรดน้ำสงกรานต์กัน แห่ดอกไม้ ชาวตำบลเมือง

พานก็ได้ถือเอางานบุญประเพณีสงกรานต์เป็นวันช่วงเวลาการรวมญาติและทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพชนเช่นในจังหวัดอุดรธานีและทั่วไปในภาคอีสาน

บุญเดือนหก ประมาณเดือนพฤษภาคม มีประเพณี “บุญบังไฟ” จะทำกันเป็นบางหมู่บ้านแล้วแต่ความพร้อมภายในชุมชน มีกิจกรรมที่ควบคู่คืองานบวชของคนหนุ่มในหมู่บ้าน และในเดือนหกนี้ยังมีการทำบุญสำคัญในวันวิสาขบูชาด้วย

บุญเดือนเจ็ด ประมาณในเดือนมิถุนายน เป็นการทำ “บุญเบิกบ้าน” หรือ “บุญซำฮะ” (ซำระ) เพื่อเลี้ยงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน นิยมประกอบพิธีที่ศาลากลางบ้าน ตอนกลางคืนทำการนิมนต์พระมาสวดมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้านโดยแต่ละครอบครัวมีการปั้นรูปคนและสัตว์ที่มีอยู่ในครัวเรือนของตนด้วยดินเหนียวไปวางในพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวในรุ่งเช้าจะมีตัวแทนชาวบ้านทำการขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากหมู่บ้านโดยการโยนหินลูกรังขึ้นไปบนหลังคาทุกครอบครัวพร้อมกับตะโกนขับไล่สิ่งชั่วร้ายว่าให้ออกไปจากหมู่บ้านให้หมด มีการทำบุญตักบาตรและพระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์

บุญเดือนแปด ประมาณเดือนกรกฎาคม เป็นการประกอบพิธี “บุญเข้าพรรษา” ในวันขึ้น 15 ค่ำอันเป็นวันเพ็ญเดือน 8 ชาวบ้านจะพร้อมใจนำข้าวปลาอาหารไปทำบุญตักบาตรที่วัด มีการถวายผ้าอาบน้ำฝน รูปเทียน ฟังเทศน์และเวียนเทียน จะมีเหล่าทายกทายิกาเข้าถือศีลปฏิบัติธรรมที่วัดในวันธรรมสวนะตลอดช่วงเทศกาลเข้าพรรษา 3 เดือน

บุญเดือนเก้า ประมาณเดือนสิงหาคม เป็นการประกอบพิธี “บุญข้าวประดับดิน” เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับและผีหรือเปรตที่ไร้ญาติ โดยชาวบ้านจะพากันไปทำบุญที่วัด มีการเตรียมอาหารคาว-หวานและชุดหมากพลูห่อด้วยใบตองแยกเป็นอาหารคาว-หวาน 1 อย่างละห่อและหมากพลู 1 ห่อ แล้วเย็บติดกัน แล้วนำไปวางไว้ตามพื้นดินบริเวณในลานวัดเพื่ออุทิศให้ผู้ล่วงลับดังกล่าว ในบางหมู่บ้านมีการทำบุญทอดเทียนและมีการร่วมกันสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ เช่นที่วัดโพธิ์ศรีวิไล ที่บ้านใหม่หมู่ 2 ของตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี บางวัดที่มีความพร้อมทางวัดที่เป็นเจ้าภาพจะเชิญหมู่บ้านในละแวกรอบๆมาร่วมทอดเทียนถวายต้นดอกเงินและร่วมประกวดการสวดสรภัญญะ

บุญเดือนสิบ ประมาณเดือนกันยายน เป็นเวลาเดือนทำ “บุญข้าวสาก” ถวายสลากภัตร จะทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ หรือวันแรม 15 ค่ำ จุดประสงค์ของการทำบุญเหมือนกับบุญเดือนเก้า จึงมีพิธีคล้ายๆกัน จะเพิ่มเติมคือการคว่ำข้าวเปลือกที่เรียกว่าข้าวตอกแตก บรรดาอาหารคาว-หวานที่ห่อบนตองนำไปแขวนตามกิ่งไม้ในบริเวณวัด แล้วต่อจากนั้นจึงเก็บอาหารที่แขวนเหล่านั้นไปทิ้งไว้ตามท้องนา

เพื่อเลี้ยงผีไร่ผีนาและให้เป็นสิริมงคลแก่ข้าวในนา นอกจากนี้ยังมีการทำห่อข้าวปลาอาหารคาวหวาน หมากพลู ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ห่อข้าวใหญ่” นำไปใส่บาตรด้วย เมื่อกล่าวคำถวายสลากภัตรับ พระสงฆ์จะอนุโมทนาและให้ศีลให้พร และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วเป็นอันเสร็จพิธี หนึ่ง ประเพณีเดือน10 ของชาวภูไทจะทำในเดือน9 ส่วนประเพณีเดือน9จะทำในเดือน10

บุญเดือนสิบเอ็ด ประมาณเดือนตุลาคม เป็นเวลาของการทำ “บุญประเพณีออกพรรษา” จะเป็นวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11นับทางจันทรคตินั้น เป็นกำหนดเวลาสิ้นสุดระยะเวลา 3 เดือนของ พระภิกษุจำพรรษาที่พระสงฆ์จะสามารถไปค้างแรมจำพรรษาในวัดหรือที่อันเหมาะสมอื่นได้ตาม ภารกิจ ชาวบ้านทั่วไปก็จะพากันไปทำบุญตักบาตรที่วัดและค่อนข้างจะเป็นช่วงบรรยากาศที่มีความ รื่นเริงผ่อนคลายในวิถีพุทธของชนบท มีการเวียนเทียนใต้ประทีปบูชาในวันขึ้น 14 - 15 ค่ำและวัน แรม 1 ค่ำของเดือน (กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาลำปาง, 2555)

บุญเดือนสิบสอง ประมาณอยู่ในเดือนพฤศจิกายน จะเป็นฤดูกาลเวลาของ “บุญกฐิน” ถือเป็นบุญใหญ่ส่งท้ายปี บางหมู่บ้านมีการร่วมกันเป็นเจ้าภาพจัดทำ “บุญต้นดอกเงิน” คือการรวบรวม จัดตั้งปัจจัยทอดถวายพระสงฆ์ที่วัดโดยไม่มีเครื่องกฐินประกอบ นอกจากนี้ก็มีบุญข้าวเฒ่า งาน ประเพณีลอยกระทงเพื่อบูชาพระแม่คงคาระลึกถึงบุญคุณของน้ำที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทุก ประการและถือเป็นการปล่อยทุกข์โศกโรคภัยต่างๆด้วย (องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพาน, 2556)

ประเพณีท้องถิ่น ประเพณีสำคัญล้วนสืบเนื่องเกี่ยวพันกับพุทธศาสนา ได้แก่ งานประจำปี การนมัสการบูชาพระพุทธรูปโดยทำการจัดขบวนแห่พุทธบูชาพระพุทธรูปและพระธาตุของพระ สัมมาสัมพุทธที่ประดิษฐานอยู่ภายในพระพุทธรูปบวบก ขบวนแห่บอกเล่าเรื่องราวตำนานความเชื่อ ในอดีตของภายในพื้นที่ เช่น ตำนานลือเลื่องของเรื่องราวระหว่างนางอุสา-ท้าวบารส

ด้านพุทธศาสนา

ความเชื่อชาวบ้านในชุมชนตำบลเมืองพานที่แม้จะมีหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ของไทพวน เลยและอื่นๆที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนแต่ไม่ได้มีปัญหาหรือขัดแย้งในวัฒนธรรมวิถีชีวิตเพราะ มีความเชื่อที่เกี่ยวข้องทางพุทธศาสนาและการดำเนินชีวิตในหลายเรื่อง ทั้งความเชื่อในธรรมชาติตลอด ถึงความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติต่างๆ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องบุญ กรรมบาปบุญคุณโทษ ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ผีศาจเทวดาต่างๆคล้ายคลึงกัน (กรมการศาสนา กองพุทธศาสนสถาน, 2540)

วิถีการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ ศิลปหัตถกรรมภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ใน ท้องถิ่น แหล่งธรรมะของอุดรธานีอยู่ที่บ้านผือ วิถีการดำเนินชีวิตแบบเกษตรกรรมปลูกเพื่อยังชีพและ เพื่อขาย โดยมีเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่นรถไถ-หว่าน-เกี่ยว แขนวัวควาย เริ่มมีการค้าขายในชุมชน

ระบบเครือญาติที่ยังปรากฏอยู่ในชุมชน แต่ละหมู่บ้านส่วนใหญ่มีความเป็นเครือญาติพี่น้องเกี่ยวพันกันที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ ทำให้รู้จักไปมาหาสู่กัน แต่ยังคงดำเนินควบคู่ไปกับเหตุผลที่เป็นประโยชน์ด้านอื่น ความสัมพันธ์เชิงเครือญาตินี้เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบที่จะนำมาใช้เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนให้นำไปสู่การร่วมมือกันทางการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนได้ต่อไป (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ศูนย์บริการข่าวสารการท่องเที่ยว, 2553)

ศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ในท้องถิ่น ศิลปหัตถกรรมและงานช่างท้องถิ่น

ประติมากรรม หมายถึงงานปั้น งานแกะสลัก ได้แก่ ใบเสมาสลักภาพที่พระพุทธบาทบัวบาน และวัดโนนศิลาอาสน์วราราม หรือวัดหนองกาลิม หมู่ที่ 9 บ้านหนองกาลิม ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี ใบเสมาส่วนใหญ่แกะสลักกลายเป็นภาพบุคคลหลายอิริยาบถ ใบเสมาทั้งสองแห่งนี้บางส่วนมีความคล้ายคลึงกันโดยเฉพาะการสลักลายบุคคลรูปพระโพธิสัตว์ประทับนั่งบนแท่นตรงส่วนกลางของของใบเสมาและมีรูปบุคคลประทับอยู่ด้านข้างทั้งสองข้าง องค์ประกอบโดยรวมของภาพคล้ายกัน นอกจากนี้รูปแบบของภูเขาอาภรณ์และซุ้มเรือนแก้วของใบเสมาก็มีลักษณะใกล้เคียงกัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544)

ใบเสมาที่พระพุทธบาทบัวบาน เป็นงานศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะเขมรแบบเกาะแกร์สร้างขึ้นราวครึ่งหลังของศตวรรษที่ 15 และน่าจะเป็นการสร้างภาพบุคคลเนื่องในพุทธศาสนาแบบเถรวาท ส่วนใบเสมาที่พบในวัดโนนศิลาอาสน์วรารามเมื่อ พ.ศ. 2536 นั้นเป็นใบเสมาสลักจากหินทรายสีขาว กว้าง 73 เซนติเมตร ยาวประมาณ 165 เซนติเมตร และหนา 36 เซนติเมตรลักษณะใบเสมาเป็นแผ่นหินบางขอบนอก ตรงกลางเป็นทรงโค้งคล้ายกลีบบัวบรรจบกันที่ด้านบนเป็นมุมแหลม ส่วนล่างผายเล็กน้อยและสลักเป็นลายกลีบบัวโดยรอบของแผ่นเสมา ภาพสลักบนใบเสมาแผ่นนี้เมื่อตรวจสอบพบว่า เป็นภาพเล่าเรื่องสุวรรณภักก์กฏกษัตริย์ซึ่งเป็นชาดกในนิบาตชาดกตามคัมภีร์ของลัทธิเถรวาทที่ว่าด้วยปู้ตวัฉลาด ภาพสลักเป็นเหตุการณ์ตอนที่ปู้เอาก้ามปูหนีบคอกาและให้งูดูดพิษกลับคืนเพื่อช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ซึ่งในภาพเป็นรูปบุคคลนอนอยู่ อันเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวจากชาดกเป็นภาพสลักนูนต่ำได้ค่อนข้างสมบูรณ์ยิ่งจากการเปรียบเทียบทางศิลปกรรมพบว่าใบเสมาสลักภาพใบนี้ได้รับอิทธิพลของศิลปะเขมรและมีอายุราวครึ่งหลังศตวรรษที่ 15เช่นเดียวกับใบเสมาที่พระพุทธบาทบัวบาน (กรมการศาสนา กองพุทธศาสนสถาน, 2540; จรัส พยัคฆราชศักดิ์, 2535)

จิตรกรรม

เป็นงานวาดรูประบายสี ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นนั้น การศึกษาสำรวจของกรมศิลปากรตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา ได้พบงานจิตรกรรมในระยะแรกก่อนประวัติศาสตร์ที่แหล่งโบราณคดีและโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งได้พบภาพเขียนสีตามเพิงหินต่างๆ 45 แห่ง ภาพที่พบได้แก่ ภาพคน ภาพมือ ภาพรูปทรงเรขาคณิต และภาพสัตว์ต่างๆ มีผู้ศึกษาความหมายของภาพเหล่านี้แล้วได้ความว่า ภาพสัตว์แสดงออกถึงความอุดมสมบูรณ์เขียนขึ้นเนื่องในพิธีกรรมต่างๆ ภาพคนเขียนแสดงเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น ภาพมือแสดงความเป็นเจ้าของหรือการเดินทางมาถึงจุดหมาย ส่วนภาพรูปทรงเรขาคณิตนั้นยังแปลไม่ได้ ดังนั้นภาพที่เขียนขึ้นจึงถ่ายทอดความรู้สึก แสดงถึงความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ทัศนคติ แนวคิด ความเชื่อ และจารีตประเพณีต่างๆ อนึ่งจิตรกรรมที่อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทนี้มีความเหมือนกับจิตรกรรมการเขียนสีหม้อดินเผาในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานีที่เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมนั้นคือการใช้ของแข็งขีดเขียนลายและนิยมใช้สีแดงเหมือนกัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544)

จิตรกรรมในสมัยต่อมาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนาและวรรณคดีซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแต่งกาย และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ งานจิตรกรรมจึงมีคุณค่าทางคติความเชื่อ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ควรได้รับการดูแลและรักษาไว้ งานจิตรกรรมเหล่านี้ปรากฏตามฝาผนังของศาสนสถานต่างๆรวมทั้งนิยมเขียนลงบนผ้าทั้งเป็นแผ่นและเป็นผืน ซึ่งส่วนใหญ่จะเขียนเป็นภาพพระเวสสันดรชาดกในบุญมหาชาติแต่ละปี (ฤทธิมน ปริดีสนิท, 2544)

สถาปัตยกรรม

เป็นสิ่งก่อสร้างถาวรวัตถุแสดงถึงสภาพชุมชน ในจังหวัดอุดรธานีสถาปัตยกรรมที่สำคัญจะเป็นอาคารทางศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธาได้ร่วมกันก่อสร้างขึ้นเพื่อประกอบพิธีกรรมหรือศาสนพิธีเป็นที่เคารพสักการะและเป็นศูนย์รวมด้านจิตใจของพุทธศาสนิกชน ได้แก่ สิม หรือพระอุโบสถ แยกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. สิมโปร่ง คือสิมที่ไม่ทำผนังปิดและไม่มีหน้าต่างนิยมปิดทึบเฉพาะด้านหลังพระประธาน ลักษณะรูปแบบจะสร้างทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ความยาวนิยมสร้าง 3 ช่วงเสา ด้านกว้าง 1 ช่วงเสา ผนัง 3 ด้านเปิดโล่ง สิมบางหลังจะยกพื้นทำเอวชั้น บางหลังไม่ยกพื้น ส่วนหลังคาเป็นจั่วชั้นเดียวหรือ 2-3 ชั้น

2. สิมบางหลังเติมปีกนกยื่นออกมาแทนกันสาดเพื่อป้องกันน้ำฝน เครื่องมุงในอดีตใช้ดินขอ (กระเบื้องดินเผา ไม่เคลือบสี) หรือแป้นเกล็ด (ใช้ไม้พลงตอกลิ้มให้เป็นแผ่น) ตรงปลายหักมุม

ให้โค้งมน การตกแต่งส่วนหลังคามือหรือภาษาอีสานเรียก “โง้ว” ใบระกา ทางหงษ์ที่ทำด้วยไม้ หน้าบันเป็นลายเครือเถา (ลายลาว) ประดับกระจกในช่วงที่เป็นดอก บางหลังจะมีปราสาทตรงกลาง หลังคา ส่วนค้ำยันหรือคันทวยจะไม่ค่อยปรากฏในสิมโปรง สิมโปรงยังแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบคือ สิมโปรงแบบไม่มีเสารับปีกนก (ระเบียง) (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544; ฤดีมน ปรีดีสนิท, 2544, 2546)

นอกจากการทำเกษตรกรรมยังมีการทำจักสานสิ่งทอพื้นบ้านต่างๆเพื่อใช้สอยเองหรือถวายในงานพิธีบุญต่างๆของวัด มีทำเพื่อการค้าเพียงเล็กน้อย เช่น การทอผ้ามัดหมี่แบบอีสานทั้งฝ้ายและไหมที่เรียกว่าการทำ “มัดหมี่” ซึ่งมัดหมี่นี้สามารถประดิษฐ์สร้างลวดลายต่างๆตามจินตนาการและฝีมือของผู้ทอผ้า (บุญรอด คำทะริ, 2549) (ทัศนีย์ บัวระภา, 2541)

2.3 สถานการณ์และแนวโน้มโอกาสของการท่องเที่ยวในชุมชน

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาจะมาเที่ยวเยี่ยมชมนมัสการวัด รอยพระพุทธรบาท ซึ่งผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน เช่นผ้ามัดหมี่ เครื่องจักสาน ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมที่อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทเป็นกลุ่มนักเรียนนักศึกษาทั้งในท้องถิ่นและจากจังหวัดต่างๆตลอดจนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่สนใจ โดยนักท่องเที่ยวชาวไทยบางส่วนจะมุ่งขึ้นไปนมัสการที่วัดพระพุทธรบาทซึ่งอยู่ไม่ห่างออกไปก่อนเข้าเขตอุทยานจะมีทางแยกขึ้นไปวัด (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ศูนย์บริการข่าวสารการท่องเที่ยว, 2553) (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2544)

ชุมชนมีความสนใจที่จะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวเรียนรู้ในชุมชน ด้วยลักษณะคนอีสานที่ซื่อๆเป็นมิตรในลักษณะถ่อมตัวเด่นชัด คำพูดจาตรงๆเปิดเผย ใจดีมีความ เกรงใจ ชอบช่วยเหลือผู้อื่นไม่เอาัดเอาเปรียบ รักความยุติธรรมในการแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน มีจิตใจและความคิดที่จะเอื้อเพื่อต่อการต้อนรับและรับรองนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนอย่างเต็มที่และเต็มใจ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ศูนย์บริการข่าวสารการท่องเที่ยว, 2553)

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวยังมีจำนวนไม่มาก ควรพิจารณาแนวความคิดการท่องเที่ยว “ตามเส้นทางของรอยพระพุทธรบาท” อันปรากฏค้นพบบนเทือกเขาภูพาน 4 รอยนั้น ตลอดเส้นทางไปยัง “รอยพระบาทผาจำลอง” ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งโขงบริเวณบ้านปากโสม-ลำภูพานในอำเภอสังขม จังหวัดหนองคาย ให้เชื่อมโยงถึงรอยพระพุทธรบาทที่ถูกพบอยู่ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2554) วิสัยทัศน์อบต.เมืองพาน ‘ชุมชนน่าอยู่ เชิดชูคุณธรรม เกษตรอุตสาหกรรม นำการท่องเที่ยว’ ด้วยคำขวัญ ‘เมืองพานถิ่นรอยพระบาท ธรรมชาติตระการตา ผ้าหมี่สวยล้ำงามภูเขา ใบเสมาพันปี ชื่อเสียงดี ข้าวเม่างาม’ (องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพาน, 2556)

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในภาพรวมของการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานีซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยนำร่อง (Pilot Study) ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ในการศึกษาที่มุ่งเน้นพัฒนาการมีส่วนร่วมในชุมชนกลุ่มเป้าหมายเพื่อร่วมกันค้นหาวัฒนธรรมชุมชนที่จะนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ครอบคลุมทั้งในด้านการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนและด้านการพัฒนาศักยภาพของสินค้าและบริการ ทางการท่องเที่ยว (Tourism Product) ในเชิงวัฒนธรรมของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ข้อดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 2) เพื่อศึกษาฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และ 3) เพื่อพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีสู่การเรียนรู้ได้เริ่มจากการเปิดเวทีประชาคมสร้างพื้นที่สาธารณะ ทั้งนี้ได้ประยุกต์เครื่องมือและเทคนิคในการประชุมเพื่อเป็นการกระตุ้นส่งเสริมให้เกิดการระดมและแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระระหว่างกันขึ้นภายในชุมชน

สรุปผลการวิจัย

สรุปผลจากการเปิดเวทีประชาคมซึ่งจัดการประชุมหลักขึ้น 5 ครั้งระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2555 - เดือนธันวาคม 2556 โดยมีชุมชนกลุ่มเป้าหมายเป็นหมู่บ้านที่มีการทำผ้าทอมัดหมี่อย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องตลอดมาในวิถีชีวิตชุมชนซึ่งสามารถคัดเลือกได้ 4 หมู่บ้านได้แก่ บ้านจอมศรี หมู่ 1 บ้านใหม่ หมู่ 2 บ้านใหม่ หมู่ 13 และบ้านดิว หมู่ 6 ทำให้ได้สมาชิกกลุ่มแกนในการทำการศึกษานำร่อง (Pilot study) ครั้งนี้ทั้งสิ้น 85 คน

การสังเกตแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยกับชุมชนที่เป็นกลุ่มแกนในการร่วมกันค้นหาวัฒนธรรมชุมชนที่จะสามารถนำมาเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ภาครัฐในท้องถิ่น 5 คนที่เกี่ยวข้องทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทอำเภอบ้านผือ นายอำเภอบ้านผือ วัฒนธรรมอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี และการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสของชุมชน 16 คน ทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นแบบสามเส้า (Triangulation) ของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ในทางเป็นภูมิปัญญาสืบทอดมาเก่าแก่ของชุมชนที่

ยกย่องกันว่าเป็นมรดกที่มีคุณค่าควรแก่การปกป้องอนุรักษ์ และควรค่านำเสนอเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดอุดรธานีคือการทอผ้ามัดหมี่ และจากกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มแกนจากการวิจัยครั้งนี้ ได้เกิดการทอ ‘ผ้ามัดหมี่ลวดลายหอนางอุสา’ เป็นนวัตกรรมใหม่ที่นำเอาสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์และมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นมาคิดประดิษฐ์สร้างขึ้นเป็นลวดลายผ้าทอ เป็นที่มหัศจรรย์ขึ้นชอบบกป้องจากบุคคลกลุ่มต่างๆที่ได้พบเห็น สร้างความภาคภูมิใจในผลงานความสามารถและฝีมือ เกิดความตื่นตัวของคนในชุมชนในการคิดจะสร้างสรรค์ผลงานไปอีก เป็นแนวทางสู่การเกิดขีดความสามารถในการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Destination Attractiveness) ทำการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการขึ้นในวันที่ 27 มกราคม 2557 สรุปผลการวิจัยร่วมกับกลุ่มแกนและชุมชน

ผลที่ตามมาทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีมีความเข้าใจกันมากขึ้นภายในชุมชนและเพิ่มความสามัคคีระหว่างชุมชนกับผู้วิจัยขึ้นไปอีก ส่งเสริมความรักสามัคคีกลมเกลียวเพิ่มขึ้นในชุมชนให้มีพลังอำนาจ มีการพูดคุยกันมากขึ้นด้วยความเป็นมิตร และเกิดความปรารถนาที่จะร่วมกันดำเนินการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อให้อำเภอสร้างรายได้และเกิดการเรียนรู้ ได้มีโอกาสนำเสนอวัฒนธรรมและสิ่งที่ดีเป็นความภาคภูมิใจสู่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือนและสังคมภายนอก

เกิดแนวความคิดอนุรักษ์ภูมิปัญญาในท้องถิ่น การปกป้องสงวนรักษาทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ให้เป็นเครื่องมือช่องทางในการสร้างรายได้ของชุมชนจากการดำเนินการท่องเที่ยวในชุมชน โดยไม่ต้องเคลื่อนย้ายออกไปหางานทำในเมืองใหญ่หรือเมืองหลวงลดปัญหาชุมชนแออัดในเมืองใหญ่และมลภาวะด้านต่างๆ

อภิปรายผล

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้กำหนดเน้นในเรื่องกระบวนการการมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยกับชุมชนกลุ่มเป้าหมายในท้องถิ่นตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย การมีส่วนร่วมของชุมชนและลักษณะความร่วมมือที่คาดหวังว่าจะสามารถขยายผลเป็นประโยชน์ทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนระดับจังหวัดอุดรธานีได้แล้วยังมีผลต่อเนื่องไปสู่การพัฒนาอื่นๆ

ปฏิบัติการวิจัยครั้งนี้ให้ความสำคัญเรื่องของการสร้างการมีส่วนร่วมให้นำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ โดยการใช้เวทีประชาคมหลายครั้งเพื่อ

ขับเคลื่อนและพัฒนางานวิจัย ประยุกต์ใช้เทคนิค PIC Model (รายละเอียดในบทที่ 2) เป็นเครื่องมือในการวางแผนปรับปรุงไปพัฒนาไปของกระบวนการวิจัยอย่างต่อเนื่อง และการประยุกต์ใช้เทคนิค AIC, PRA, FSC, Mind Map ซึ่งเป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการระดมความคิด สะท้อนความคิดเห็นได้ซึ่งข้อมูลจากกระบวนการกลุ่ม ที่จะนำไปสู่การวางแผนดำเนินงานในวงรอบต่อไปของกระบวนการในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการวิจัยมีการดำเนินไป 3 วงรอบจึงบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

วงรอบการวิจัยที่ 1 เป็นการกำหนดรูปแบบหรือกลไกเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

วงรอบการวิจัยที่ 2 เป็นการศึกษาสภาพการณ์ร่วมกับชุมชนตลอดจนการค้นพบปัญหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยร่วมกับชุมชน

วงรอบการวิจัยที่ 3 เป็นการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้เป็นขั้นตอนให้บรรลุผล

ในทุกวงรอบมีการประเมินผลตลอดเวลาเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องและปรับปรุงเพื่อการปฏิบัติในขั้นต่อไป ซึ่งจากกระบวนการวิจัยทั้ง 3 วงรอบที่ดำเนินไปนั้นลักษณะพิเศษของการมีส่วนร่วมไม่ได้เป็นเพียงการวิจัยแล้วมีปฏิบัติการ (Action) ตามมาเท่านั้น มีลักษณะการพัฒนาปรับปรุงแล้วถูกวิจัยซ้ำอีก (Re-researched) ภายในกระบวนการวิจัยนั้น และผู้มีส่วนร่วมที่เป็นกลุ่มแกนและเป็นผู้ช่วยนักวิจัยมิใช่เป็นผู้ถูกวิจัยในฐานะที่เป็นกลุ่มประชากรเป้าหมายเท่านั้น แต่ยังช่วยตัดสินใจกำหนดทิศทางกรวิจัยร่วมไปด้วยอย่างต่อเนื่องในฐานะผู้มีส่วนร่วมการวิจัย

กระบวนการวิจัยที่ดำเนินไป 3 วงรอบนี้ดำเนินไปบนลักษณะสภาพของการดำรงชีพในภาคเกษตรกรรมของชุมชนที่ต้องอาศัยช่วงจังหวะเวลาเหมาะสมในการทำการเพาะปลูกตามฤดูกาลธรรมชาติ ทำให้การดำเนินการประชุมผู้วิจัยปล่อยให้ไปตามเวลาที่สะดวกเมื่อว่างเว้นจากการงานในไร่นาของชุมชนกลุ่มแกนเหล่านั้นเพื่อไม่ให้เป็นการรบกวนชุมชนในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม อีกทั้งผู้วิจัยต้องการที่จะดูผลการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เกิดขึ้นกับการทิ้งระยะเวลาตามความสะดวกของชุมชนนี้โดยเฉพาะในด้านการมีส่วนร่วมนี้ ในระหว่างการทำช่วงเวลานั้นผู้วิจัยก็คงมีปฏิสัมพันธ์สม่ำเสมอกับชุมชนทั้ง 4 หมู่บ้านกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้สร้างความคุ้นเคยไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างผู้วิจัยและกลุ่มแกนผู้ช่วยวิจัยตลอดจนสมาชิกในชุมชน ดังจะเห็นได้จากการที่ยังคงมีสมาชิกกลุ่มแกนเข้าร่วมตลอดการดำเนินการวิจัยพร้อมด้วยสมาชิกในชุมชนที่

เข้าร่วมเพิ่มขึ้นด้วย ด้วยเหตุนี้ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยผู้วิจัยจึงให้เวลากับการสร้างการมีส่วนร่วมที่จะเกิดขึ้น อาจถือว่าเป็นงานวิจัยที่ต้องใช้เวลาเกาะติดพื้นที่ค่อนข้างยาวนานกว่า 2 ปี

2. การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี โดยสามารถเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวบนฐานชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการท่องเที่ยว ที่น่าสนใจดังต่อไปนี้คือ

กรณีศึกษาที่ 1 กอซด์ เอมีกลี และฟูเชน เบคาล (Emekli & Baykal, 2010) โอกาสการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมผ่านการท่องเที่ยวของตำบลบอร์โนวาประเทศอิซเมีย ตำบลบอร์โนวาเป็นพื้นที่กำลังประสบภาวะปัญหาต่างๆในการดำรงชีพ การวิจัยมุ่งเพื่อหาแนวทางนำทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของบอร์โนวามาใช้ประโยชน์ผ่านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อแก้ปัญหา ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีแยกได้เป็น 2 แบบคือแบบเมืองและแบบชนบท การวิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตสภาพทางภูมิศาสตร์ สัมภาษณ์บุคคลกรเจ้าหน้าที่ วิเคราะห์และสังเคราะห์แผนที่ การวิจัยพบว่าบอร์โนวามีศักยภาพของด้านอุปทานที่ควรได้รับการพัฒนาในแบบต่างๆสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวชนบทและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

กรณีศึกษาที่ 2 ชางเมงกา, ยูเวีย และยางยูป (Menga et al., 2011) วงจรชีวิตของการท่องเที่ยวทางมรดกวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวในมาเก๊า วิธีการศึกษาโดยการทบทวนวรรณกรรมและใช้หลักการสังเกต (empirical) รูปแบบวงจรที่เป็นวัฏจักรการท่องเที่ยว (Tourism area life cycle:TALC model) ต่อมรดกทางวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ของเมืองมาเก๊า การสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากภาวะการสูญหายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในมาเก๊า งานวิจัยเสนอแนวคิดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและสร้างบรรยากาศรองรับขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวมรดกเหล่านั้นให้เกิดคุณค่าใช้ประโยชน์ได้และลดการเสื่อมโทรมตามสภาพ งานวิจัยได้นำเสนอให้มีการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนเพิ่มความพยายามด้านการอนุรักษ์และการทำการตลาดที่หลากหลายเทคนิควิธีกระตุ้นการท่องเที่ยวนำบริการสู่นักท่องเที่ยวในแบบส่วนตัวและจัดโปรแกรมท่องเที่ยวที่มีเหตุผล

กรณีศึกษาที่ 3 แอนนา วิกตอเรีย พาลลาดีโน (Palladino) ศึกษาในหัวข้อโครงสร้างมรดกในยุคโลกาภิวัตน์: สิ่งที่เป็นมรดกตกทอดกับสื่อในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน 4 ภูมิภาค ได้แก่ อิสตันบูล ตุรกี-ยุโรปเมืองหลวงแห่งวัฒนธรรม; สเปน-คามิโนเดอซานติเอโกของผู้จาริกแสวงบุญ; ประเทศไทย-การท่องเที่ยวด้านทำอาหาร; คานาดา- การท่องเที่ยวลักษณะพื้นเมืองดั้งเดิม เป็น

การศึกษาบทบาทโดยรวมของสภาพแวดล้อมที่เป็นสื่อที่ไม่ใช่ของรัฐต่อโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่มีนัยสำคัญต่อการรับรู้แท้จริงของนักท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์และความกลมกลืนกันของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวโดยวิธีการทบทวนวรรณกรรมทำแมทริกซ์ 4กรณีศึกษาได้แก่ อิสตันบูล ตุรกี-ยุโรปเมืองหลวงแห่งวัฒนธรรม; สเปน-คามิโนเดอซานติเอโกของผู้จาริกแสวงบุญ; ประเทศไทย-การท่องเที่ยวด้านทำอาหาร; คานาดา- การท่องเที่ยวลักษณะพื้นเมืองดั้งเดิม ผลการวิจัยพบว่าแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะของตนเองที่สะท้อนให้นักท่องเที่ยวสัมผัสได้และเกิดแรงบันดาลใจซึ่งสถาบันในภาครัฐและกลุ่มอุตสาหกรรมจำเป็นจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในนวัตกรรมและการสร้างสรรค์ต่างๆให้นักท่องเที่ยวที่ไม่ใช่ได้เพียงประสบการณ์แบบเดิมๆแต่ให้เกิดประสบการณ์ใหม่ จะสามารถทำให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเติบโตขยายตัวกว้างขึ้น

กรณีศึกษาที่ 4 การศึกษาของซีเบลี ((Sebele, 2010) ความเสี่ยงภัย ผลประโยชน์และความเสียหายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษาพื้นที่หวงห้ามคามาริโนของเขตสงวนพันธุ์สัตว์ป่าส่วนกลางประเทศบอตสวานา เป็นการศึกษาถึงผลประโยชน์ที่ได้รับกับความเสียหายและความเสี่ยงจากการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เขตสงวนพันธุ์สัตว์คามาริโน ผลการศึกษาพบว่าแม้จะสามารถระบุถึงประโยชน์ที่ได้รับในบางส่วนได้ แต่ยังมีสิ่งที่เป็นความเสียหายอีกมากในชุมชน มีหลักฐานประจักษ์ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนสร้างผลประโยชน์เพิ่มขึ้นให้แก่ชุมชนได้มากและเป็นความจำเป็นที่ต้องเพิ่มความมีปฏิสัมพันธ์และการจัดการด้านความเชื่อถือไว้วางใจกันระหว่างภายในชุมชนงานวิจัยฉบับนี้ยืนยันว่าถ้ามีการบริหารจัดการที่ดีและถูกต้องเหมาะสมจะช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติและเพิ่มผลประโยชน์รายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการท่องเที่ยว

กรณีศึกษาที่ 5 การศึกษาของแฮริส (Harris, 2009) ในชุมชนบารีโอ รัฐซาราวัก มาเลเซีย การท่องเที่ยวในชุมชนยากจน ที่ซึ่งการท่องเที่ยวในบารีโอเริ่มต้นและขยายเติบโตขึ้นมาจากความบังเอิญ ช่วยสร้างสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้นให้แก่ท้องถิ่นด้วยรูปแบบการท่องเที่ยวหลากหลาย สร้างความเป็นไปได้ให้แก่ชุมชนในการหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการขับเคลื่อนการพัฒนา ระดับท้องถิ่น การศึกษาได้บรรยายว่าต้องทำอย่างไรกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนโอกาสมีน้อยนั้นจะสามารถบูรณาการกับการพัฒนาท้องถิ่นได้ ในขั้นตอนของการรวบรวมข้อมูลซึ่งไม่เพียงแค่สร้างโอกาสที่จะทำให้เกิดช่องทางสร้างรายได้มากมาย แต่ยังคงคำนึงเศรษฐกิจท้องถิ่นและวิถีชีวิตทางสังคมของชุมชนได้ด้วย แต่แม้จะเห็นว่าเกิดเป็นผลดีในทางทฤษฎีแต่ในทางปฏิบัติยังมีข้อไม่ชัดเจนโดยที่การให้ความสำคัญในเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่จะสร้างความพึงพอใจเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาแล้ว ถ้าสามารถทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีมากขึ้นจะทำให้การปฏิบัติที่ยึดถือตามทฤษฎีได้ผลดี สรุปกรณีศึกษาที่บารีโอได้เสนอภาพการท่องเที่ยวที่มีการบูรณาการกับการพัฒนาชุมชนและให้ภาพของการท่องเที่ยวที่สามารถเอื้อผลลัพธ์ช่วยหนุนการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้ในที่สุด

กรณีศึกษาที่ 6 พูท้าว ลุสเซียวาติ (Lusetyowati, 2015) การสงวนรักษาและการอนุรักษ์ โดยผ่านการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรม กรณีศึกษา: ชุมชนริมน้ำมูล เมืองป่าเลี้ยว บัง ประเทศอินโดนีเซีย

เมืองป่าเลี้ยวบังเป็นเมืองศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจการค้าขายในอดีต การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในแหล่งมรดกในป่าเลี้ยวบังมีบทบาทต่อการปกป้องรักษาและอนุรักษ์มรดกของเมือง และปรับปรุงยกระดับคุณภาพชีวิตทั้งของคนในชุมชนและผู้มาเยือนเกิดผลประโยชน์ต่อเศรษฐกิจท้องถิ่น วิธีการศึกษาได้พัฒนาใช้วิธีพรรณนาสำรวจภาคสนามร่วมกับการสัมภาษณ์คนในชุมชน กลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มตัวแทนของคนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในบริเวณแหล่งมรดก สัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ใหญ่ที่เป็นสมาชิกของชุมชนในประเด็นกว้างๆเกี่ยวกับมุมมองต่อมรดกและผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ตกถึงคนในท้องถิ่น งานวิจัยมุ่งเน้นให้การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมช่วยปกป้องรักษาและอนุรักษ์มรดกเมือง ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมในป่าเลี้ยวบังไม่อาจแยกจากแม่น้ำมูลอันเป็นแหล่งศูนย์กลางการค้าและกำเนิดความเจริญเติบโตของเมืองที่มีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของคนดำเนินต่อมาแต่อดีต ผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะตกแก่คนในท้องถิ่น

กรณีศึกษาที่ 7 การศึกษาของรูอิสบาลเลสเตอร์ส (Ruiz-Ballesteros, 2011) การฟื้นฟูสภาพนิเวศทางสังคมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอะกัวบลังกา เอกวาดอร์ เป็นการนำการท่องเที่ยวบนฐานชุมชนมาเป็นเครื่องมือฟื้นฟูทางนิเวศสังคมให้เกิดความยั่งยืน มีการนำเสนอเรื่องทางชาติพันธุ์วรรณนาในอะกัวบลังกาซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งในประเทศเอกวาดอร์เป็นยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำการวิจัยในนักท่องเที่ยวและพยายามเปิดทางใหม่ๆเพื่อวิเคราะห์และพัฒนาวิธีดำเนินการวิจัย

กรณีศึกษาที่ 8 การศึกษาของ ยาเตส สไตน์และไวแมน (Yates et al., 2010) งานวิจัยแหล่งท่องเที่ยวในรัฐฟลอริดาว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันของแหล่งท่องเที่ยว จากการวางแผนแบบมีส่วนร่วมไปสู่การบริหารจัดการโดยชุมชนเอง ระบุปัจจัยของการวางแผนในการมีส่วนร่วม เช่น การรับรู้ของแหล่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับทางการเงิน ความเป็นเจ้าของในชุมชน ความเกี่ยวข้องขององค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐและองค์กรท้องถิ่นภาครัฐนำไปสู่ความเข้าใจและความสำเร็จของการจัดการ ซึ่งผลลัพธ์พบว่าแหล่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับทางการเงิน (เช่น ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และบุคลากรที่มีฝีมือ) และผู้เป็นเจ้าของกิจการในชุมชนมีความสำคัญที่สุดในการจะประสบความสำเร็จของการบริหารจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาพบว่าความรู้สึกของผู้เป็นเจ้าของกิจการในชุมชนสร้างผลลัพธ์ของโครงการให้ดีขึ้น งานวิจัยและการทดลองอื่นๆของทฤษฎีการมีส่วนร่วมจะช่วยให้บรรลุผลสำเร็จถึงการจัดการที่ยั่งยืนได้เพราะมันเกี่ยวข้องกับบทบาทของชุมชนในเรื่องการตัดสินใจ

กรณีศึกษาที่ 9 มาเรีย เอฟ คราโคลิชิ และ ปีเตอร์ นิจแคมป์ (Cracolici & Nijkamp, 2008) หัวข้อศึกษาขีดความสามารถในการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจและขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยว: การศึกษาในภูมิภาคตอนใต้ของประเทศอิตาลี ‘The attractiveness and competitiveness of tourism destination: A study of Southern Italian regions’

การศึกษาการรับรู้รายบุคคลผู้เข้ามาเยือนในแหล่งท่องเที่ยวถึงแหล่งท่องเที่ยวจุดหมายในวันหยุด ใช้แบบสอบถามสำรวจการประเมินของนักท่องเที่ยวถึงคุณภาพของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวที่จัดมีไว้ให้ตามพื้นที่เฉพาะเพื่อทำให้เกิดมีความสามารถในการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจ

นำเทคนิคทางสถิติในหลากหลายมิติมาใช้ในการตีความในเชิงมีการแข่งขันเพื่อการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจในภูมิภาคทางตอนใต้ของอิตาลี และได้ทำการเปรียบเทียบผลข้อค้นพบกับผลการวิจัยเชิงคุณภาพที่ได้จากการศึกษาในประเด็นคุณค่าของขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งในส่วนภูมิภาคของอิตาลี สรุปการศึกษาเน้นความสำคัญการนำข้อมูลมหภาคและจุลภาคมาร่วมวิเคราะห์ความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจ และชี้ระบุนว่าในการจะปรับปรุงให้แหล่งท่องเที่ยวมีขีดความสามารถในการแข่งขันในระดับภูมิภาคได้ต้องทำตั้งแต่ระดับนโยบาย

กรณีศึกษาที่ 10 กรีลลิกและพรีบีแซค (Krešić & Prebežac, 2011) ศึกษาดัชนีชี้วัดสำหรับประเมินความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว กล่าวถึงสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Tourism attractors) เป็นที่ยอมรับกันกว้างขวางว่าเป็นตัวหลักในการกำหนดขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Destination Competitiveness)

ตลาดท่องเที่ยวโลกกำลังเข้าสู่บรรยากาศการแข่งขันที่เข้มข้น แหล่งท่องเที่ยวทั้งหลายมาถึงภาวะกดดันถึงที่สุดรอการฟื้นตัวส่งเสริมความเป็นเสน่ห์เพื่อให้คงสภาพแข่งขันได้ การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ข้อ 1) เพื่อสร้างความก้าวหน้าในองค์ความรู้ของการศึกษาความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว 2) เพื่อสร้างและทดสอบเชิงประจักษ์ของเทคนิควิธีวิจัยในการประเมินความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว งานวิจัยชิ้นนี้นำเสนอตัวอย่างการคำนวณคุณค่าตัวดัชนีชี้วัดความเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดชายทะเล 6 แห่งของประเทศโครเอเชีย และจังหวัดบูร์นิกที่อยู่ในภาคใต้ของโครเอเชีย

การวิจารณ์เปรียบเทียบ พบว่ากรณีศึกษาทั้ง 10 กรณีต่างมุ่งศึกษาแสวงหาการใช้ประโยชน์ในศักยภาพของทรัพยากรมรดกวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่นด้วยการนำมาพัฒนาเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเพื่อฟื้นฟูปกป้องรักษาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ให้พัฒนาสู่การมีขีดความสามารถเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวและนำไปสู่แนวทางที่จะสร้างให้เกิดการมีขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นหลักการหนึ่งที่น่ามาใช้ในกรณีของตำบลเมืองพานจังหวัดอุดรธานี โดยกรณีที่ 1 เป็นการศึกษาเพื่อใช้ประโยชน์

จากทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมในท้องถิ่นผ่านการท่องเที่ยวเพื่อนำให้ศักยภาพของด้านอุปทาน (Supply) เกิดผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจกระจายสู่สมาชิกในชุมชน กรณีที่ 2 ของมาเก๊า ในภาวะที่จะเกิดการสูญหายหรือถดถอยลงของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งได้เสนอแนวทางการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่แหล่งมรดกให้รองรับนักท่องเที่ยวได้ดีขึ้น กรณีที่ 3 ศึกษาบทบาทโดยรวมของสื่อในยุคโลกาภิวัตน์ในการรับรู้ของนักท่องเที่ยวต่อสิ่งที่เป็นมรดกวัฒนธรรมของ 4 ภูมิภาค ได้แก่ อิสตันบูล ตุรกี-ยุโรปเมืองหลวงแห่งวัฒนธรรม; สเปน-คามิโนเดอซานติโกของผู้จาริกแสวงบุญ; ประเทศไทย-การท่องเที่ยวด้านทำอาหาร; คานาดา- การท่องเที่ยวลักษณะพื้นเมืองดั้งเดิมที่ไม่เพียงแต่ให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์แบบเดิมๆเท่านั้นแต่ให้เกิดประสบการณ์ใหม่จะสามารถทำให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเติบโตขยายตัวกว้างขึ้น กรณีศึกษาที่ 4 เขตสงวนพันธุ์สัตว์ป่าส่วนกลางประเทศบอทสวานา และ 5 ในประเทศมาเลเซีย เป็นการสนับสนุนเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารการท่องเที่ยวในชุมชนบาริโอ รัฐซาลาวัก เพื่อให้ชุมชนได้ผลประโยชน์ร่วมกันจากการท่องเที่ยวชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดเพื่อการพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวในตำบลเมืองพานของจังหวัดอุดรธานี แต่มีข้อแตกต่างในกรณีที่ 5 ที่ให้ความสำคัญในเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยว ส่วนการท่องเที่ยวในตำบลเมืองพานมุ่งแนวทางให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นผ่านวิถีการทอผ้ามัดหมี่พื้นบ้านแบบดั้งเดิมให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ใหม่ในการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของวิถีดำเนินชีวิตแบบพื้นบ้าน การนำเสนอเรื่องทางชาติพันธุ์วรรณนาของชุมชนเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในกรณีที่ 7 สอดคล้องกับการนำเสนอทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของตำบลเมืองพานซึ่งในชุมชนมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนที่มีวิถีวัฒนธรรมเฉพาะตัวบางอย่างของการดำเนินชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์นำเสนอในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ เช่น ความเชื่อ ภาษาพูดที่แตกต่างจากภาษาอีสานในท้องถิ่น เครื่องนุ่งห่ม การแต่งกายที่แม้ว่าปัจจุบันส่วนมากจะกลมกลืนตามยุคสมัยแล้ว เป็นต้น กรณีศึกษาที่ 8 งานวิจัยปัจจุบันที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันของแหล่งท่องเที่ยวในรัฐฟลอริดา โดยการวิจัยที่ชุมชนทำการวางแผนแบบมีส่วนร่วมได้เกิดการบริหารจัดการโดยชุมชนเอง การที่ชุมชนมีบทบาทการมีส่วนร่วมในเรื่องการตัดสินใจจะช่วยทำให้บรรลุผลสำเร็จของการจัดการที่ยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมืองพานเพื่อการศึกษาการพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี

3. ข้อค้นพบจากการกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการเตรียมการเป็นสิ่งสำคัญ ในการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วม

กล่าวคือการวิจัยการพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานีในครั้งนี้ ได้ข้อค้นพบว่าในกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้นต้องเริ่มต้นจากการเตรียมการโดยการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมขึ้นมาก่อน เริ่มต้นจากการร่วมกันกำหนดบทบาทและ

หน้าที่ต่างๆของกลุ่มแกน เกิดความเป็นหุ้นส่วนและความเป็นเจ้าของหรือเจ้าภาพในกระบวนการวิจัย ที่นำไปสู่การพัฒนา กลุ่มแกนจะมีบทบาทต่อเนื่องจนการวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์ หลังจากนั้นก็จะยังทำหน้าที่ขับเคลื่อนกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนต่อไป

จากกรณีศึกษาทั้ง 10 กรณีดังกล่าว มีความแตกต่างจากงานวิจัยของกรณีจังหวัดอุดรธานี โดยที่กรณีดังกล่าวมิใช่เป็นการสร้างการเริ่มต้นของการพัฒนาการท่องเที่ยว แต่เป็นเรื่องของการแสวงหาการมีส่วนร่วมเพื่อการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงโทรคมนาคมหรือการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรกำลังเข้าสู่ภาวะประสบปัญหาที่ต้องหาแนวทางปรับปรุงทั้งในชั้นยุทธศาสตร์ และนโยบายเพื่อบูรณาการแหล่งท่องเที่ยวที่ใช้ประโยชน์มานานแล้วให้ปรับฟื้นตัวขึ้นเพื่อความยั่งยืนต่อไปได้ แต่กรณีของจังหวัดอุดรธานีนี้ในตำบลเมืองพานเป็นการเริ่มต้นสร้างการพัฒนาในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งไม่เคยปรากฏการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้มาก่อน การเริ่มต้นงานวิจัยกับชุมชนจึงต้องสร้างกลไกการมีส่วนร่วมขึ้นมาเป็นพื้นฐานทำให้สถานการณ์อุดรธานีมีความเป็นลักษณะเฉพาะตัวมีความแตกต่างกับกรณีอื่นๆที่ได้ยกมาเปรียบเทียบดังกล่าว

การกำหนดกลไกการมีส่วนร่วมที่กำหนดไว้ 8 ขั้นตอนตามรูปแบบ Garrod's Model (Garrod, 2003) นั้นไม่ปรากฏชัดเจนในงานวิจัย 10 กรณีที่กล่าวมา สำหรับกรณีตำบลเมืองพาน จังหวัดอุดรธานีให้ความเชื่อมั่นว่ากลไกการมีส่วนร่วมที่ได้สร้างขึ้นแต่แรกนี้จะคงอยู่ในกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนจบกลุ่มแกนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยที่นำไปสู่การพัฒนาในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีความเป็นหุ้นส่วนและเป็นตัวแทนจากกลุ่มต่างๆของชุมชนด้วยความสมัครใจ เต็มใจและเป็นธรรมชาติทำงานตามบทบาทที่กำหนดแบ่งกันอย่างมีพลังในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในชุมชน

4. ข้อค้นพบการพัฒนาในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่การเรียนรู้ ทำให้ได้รูปแบบ CAT-DI ซึ่งเป็นรูปแบบของการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจและการมีขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานีครั้งนี้ได้ทำการศึกษานำร่อง (Pilot Study) ในพื้นที่ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) พร้อมกับประยุกต์ใช้รูปแบบของการมีขีดความสามารถการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจและการมีขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยว (TDCA: Tourism Destination Competitiveness and Attractiveness) ทำให้เกิดรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้เริ่มต้นที่การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ทำให้ได้กลุ่มแกนร่วมดำเนินการวิจัยแล้วได้ร่วมช่วยกันในการค้นหาวัฒนธรรม

ของชุมชนที่จะสามารถนำมาเสนอให้เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่น่าสนใจและเกิดประโยชน์ในการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนทั้งหลาย ซึ่งนอกจากตัวบุคคลสมาชิกชุมชนที่นับเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม งานวิจัยได้ก่อให้เกิดผลงานการทอผ้ามัดหมี่ขึ้นในวัฒนธรรมทอผ้าพื้นบ้านที่มีอยู่เดิม มาทำให้เกิดการคิดลวดลายที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นขึ้น โดยเมื่อกลุ่มร่วมกันมีความเห็นให้ความชื่นชมและภาคภูมิใจว่าหอนางอุสาเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวชุมชนขึ้นสำคัญของท้องถิ่น ต่อมาสมาชิกกลุ่มได้ทำการมัดหมี่ผูกกลายเป็น ‘ลวดลายหอนางอุสา’ แล้วทำการทอเป็นผืนผ้าขึ้น มีความสวยงามที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ผู้คนในชุมชนต่างมีความชื่นชมยินดีและพูดถึงผ้าทอมัดหมี่ลวดลายใหม่นี้เพราะไม่เคยมีใครประดิษฐ์ทำ ‘ผ้าทอมัดหมี่ลวดลายหอนางอุสา’ มาก่อน ด้วยหอนางอุสาเป็นโบราณสถานขึ้นสำคัญในตำนานเรื่องเล่าขานแต่อดีตต่อกันมาในท้องถิ่น ตัวโบราณสถานเป็นเพิงหินที่หักเก่าแก่อยู่ในอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ปรากฏหลักฐานพร้อมด้วยกลุ่มเพิงหินโบราณอื่นที่เกี่ยวข้องตามเรื่องราวที่เล่ากันสืบมานั้น เมื่อสิ่งที่เป็นความภาคภูมิใจและเคารพยกย่องร่วมกันของชุมชนได้สามารถนำมาถ่ายทอดความรู้สึกสอดแทรกลงในงานทอผ้าที่เป็นวิถีในชีวิตประจำวันของชุมชนให้สามารถจะจับต้องเป็นเจ้าของได้ ด้วยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ทำให้เกิดการค้นพบใหม่เป็นนวัตกรรมในลวดลายการทอผ้ามัดหมี่ขึ้นเป็น ‘ผ้าทอมัดหมี่ลวดลายหอนางอุสา’ โดยนางทองกลาง เวียงวงศ์ ชาวบ้านบ้านใหม่หมู่ที่ 2 ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เป็นผู้ริเริ่มในการมัดหมี่ผูกลายจนขึ้นก็ทอเป็นผืนผ้า

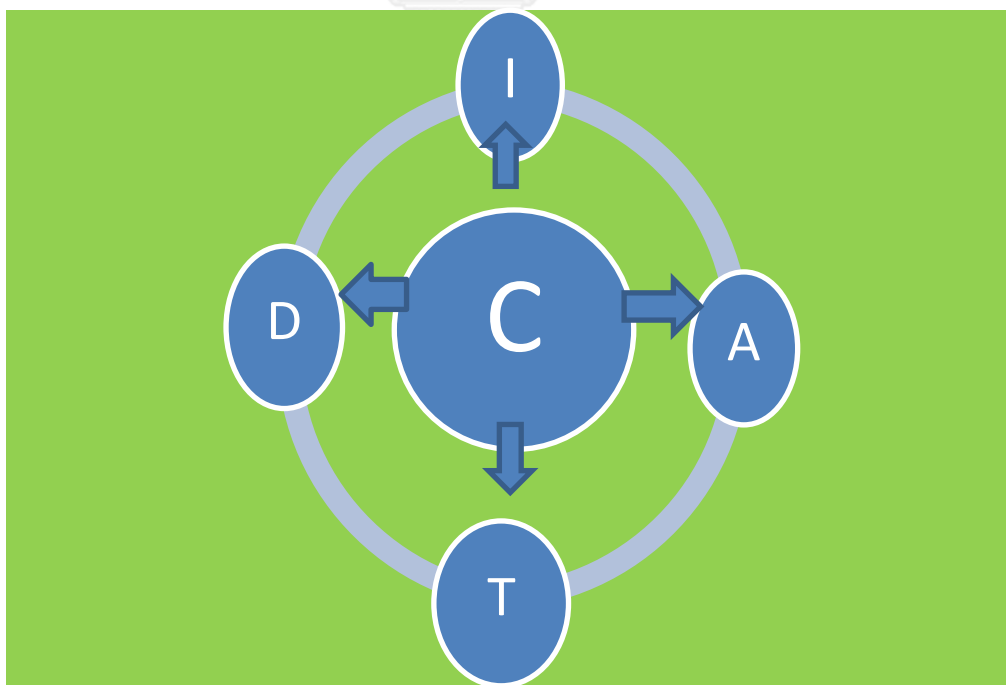

ภาพที่ 12 ผ้าทอมัดหมี่ลวดลายหอนางอุสา เอกลักษณ์ชุมชนที่ค้นพบในงานวิจัย

ความสำเร็จในครั้งนี้นับได้ว่าเป็นการสร้างเอกลักษณ์ที่ทำให้เกิด “Brand” จากทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอันเกิดจากเวทีประชาคมในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีผู้คนทั่วไปที่ได้ทราบเรื่องการทอดผ้าป่ามดหมี่ลวดลายหอนางอุสาได้มาขอเยี่ยมชมและสั่งทอขนานนำไปตัดเป็นเสื้อผ้าใสในโอกาสพิเศษที่เกี่ยวข้องต่างๆพบเห็นได้ เช่น ในโอกาสงานฉลองประจำปีแสงสีเสียงอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทที่จัดขึ้นประมาณปลายกุมภาพันธ์ถึงต้นมีนาคมของทุกปี และงานโอกาสพิเศษต่างๆของชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น สร้างให้เกิดการส่งเสริมการมีขีดความสามารถในการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Destination Attractiveness) ที่จะสามารถพัฒนาให้เกิดเป็นขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Destination Competitiveness) จะทำให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทหรือผู้ที่สนใจและประสงค์จะเข้ามาสัมผัสวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนสามารถเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการทอดผ้าป่านี้ได้ เป็นการประยุกต์การศึกษาในลักษณะคู่ขนานนำสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ผ่านผ้าทออันเป็นนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในกระบวนการวิจัยครั้งนี้

รูปแบบ CAT-DI

(MODEL CAT-DI)

ภาพที่ 13 โมเดล CAT-DI (Competitiveness Attractiveness Tourism Destination Identify)

C: Competitiveness (ขีดความสามารถในการแข่งขัน)

A: Attractiveness (ขีดความสามารถในการเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจ)

T: Tourism (การท่องเที่ยว)

D: Destination (แหล่งท่องเที่ยว)

I: Identify (เกิดความเป็นเอกลักษณ์ที่เรียกว่าเป็น 'Brand' ของแหล่งท่องเที่ยว)

'เที่ยวอุดร ย้อนรอยวัฒนธรรม เลิศล้ำถิ่นผ้าทอ ลวดลายหอนางอุสา'

อย่างไรก็ตาม การวิจัยมีข้อจำกัดในเรื่องของกรอบเวลา เนื่องจากงานวิจัยครั้งนี้มุ่งแนวทางการพัฒนาคนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมที่ต้องให้เป็นอย่างธรรมชาติและด้วยความสมัครใจนั้น เวลาในชีวิตประจำวันของแต่ละคนซึ่งมีภารกิจไม่ตรงกัน จึงอาจต้องปรับเปลี่ยนและรอให้มีความพร้อมกัน อีกทั้งทัศนคติที่เป็นปัจเจกนั้นต้องอาศัยเวลาในการรับรู้เพื่อการตัดสินใจในการเข้ามามีส่วนร่วม (participation)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนภาคประชาชนระดับท้องถิ่นในหมู่บ้านสามารถจะพัฒนาให้เกิดขึ้นได้ หน่วยงานภาครัฐสามารถที่จะนำรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนี้มาประยุกต์ใช้ในการกำหนดแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาสร้างฐานรากของการให้ชุมชนมีส่วนร่วมที่มีการเริ่มจากท้องถิ่นระดับหมู่บ้านและเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนอันจะสามารถทำให้มีการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งการนำไปประยุกต์ใช้ไม่ได้จำกัดว่าต้องเป็นการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเท่านั้น เพราะสามารถนำรูปแบบของการมีส่วนร่วมนี้ไปประยุกต์หรือปรับใช้ในการพัฒนาด้านอื่นๆด้วยหลักการของการมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน การสร้างกลุ่มที่จะเป็นแกนนำในการทำงานร่วมกัน มีความเสมอภาคในลักษณะหุ้นส่วนของสมาชิก โดยกระบวนการมีส่วนร่วมต้องเริ่มต้นพร้อมกันอย่างเท่าเทียมจากสมาชิกในชุมชนและทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชน จะเกิดมีพลังเข้มแข็งช่วยเสริมสร้างความรักสามัคคีและเป็นพื้นฐานสร้างความปรองดองในชาติเพื่อส่งเสริมการพัฒนาและกำหนดยุทธศาสตร์ในการบริหารราชการของท้องถิ่น

2) ประสพการณ์จากงานศึกษาวิจัยนี้นอกจากจะแสดงให้เห็นประจักษ์ถึงพลังการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น กลุ่มสมาชิกชุมชนที่พยายามคิดค้นสร้างสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์จากวัฒนธรรมภายในชุมชนเพื่อนำเสนอเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจ ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ประสพการณ์การเรียนรู้ การกล้าแสดงความคิดเห็นพูดคุยกุญแจเปลี่ยนแปลงเห็นคุณค่าในวัฒนธรรมของ

ตนเอง เป็นเรื่องที่ควรบรรจุไว้ในยุทธศาสตร์ของแผนนโยบายการบริหารราชการท้องถิ่นที่ชุมชนสามารถมีศักยภาพจัดการด้านภูมิปัญญาได้อย่างน่ามหัศจรรย์เกินความคาดหมายอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

3) การวิจัยการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นครั้งนี้มีความสอดคล้องกับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (2555 – 2559) ตามยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นพื้นฐานมั่นคงของประเทศ การส่งเสริมการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมและนำเสนอเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้เป็นแบบอย่างและได้รับประโยชน์ทั้งฝ่ายนักท่องเที่ยวและชุมชนเจ้าบ้าน แนวคิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมที่แตกต่าง สู่การเกิดความเข้าใจกันมากขึ้นเพื่อให้ลดช่องว่างและความขัดแย้งในสังคมที่มีวัฒนธรรมหลากหลายให้อยู่ร่วมกันในสังคมโลกได้อย่างมีสันติภาพและความผาสุก

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) ส่งเสริมให้คนในประเทศเกิดค่านิยมการอนุรักษ์และมองเห็นประโยชน์ที่แท้จริงของการท่องเที่ยวในวัฒนธรรมชนบทของประเทศว่าเป็นค่านิยมที่มีคุณค่า เรียนรู้วิวัฒนาการความเป็นมาในอดีตของชุมชน มีค่านิยมเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่ดีจากชุมชน และขณะเดียวกันหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่นมีแนวปฏิบัติของความเป็นเจ้าบ้านที่ดีให้ประจักษ์เป็นรูปธรรมในการดูแลนักท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงให้ได้รับความเป็นธรรมทั้งด้านราคาและคุณภาพที่สมดุลและเหมาะสม

2) การวิจัยนี้แสดงให้เห็นการกำหนดรูปแบบการมีส่วนร่วมเริ่มต้นจากมาจากกลุ่มแกนที่รวมตัวกันขึ้นเป็นแกนกลาง (Coalition building) โดยสมาชิกของชุมชนมีความสมัครใจและปรารถนาจะร่วมมือกันในบทบาทที่เป็นแกนกลางเพื่อการทำงานร่วมกันด้วยแรงบันดาลใจประการต่างๆ โดยเฉพาะในลักษณะจิตอาสาทำงานเพื่อชุมชนท้องถิ่นของตน พัฒนาปรับปรุงสร้างความสัมพันธ์เชื่อมประสานให้สามารถนำทรัพยากรและวัฒนธรรมในชุมชนมาใช้ให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันและมองเห็นประโยชน์ร่วมกันในการอนุรักษ์ให้วัฒนธรรมและทรัพยากรในชุมชนมีความยั่งยืน

3) การวิจัยชี้ว่าความร่วมมือกันในการทำงาน (Collaboration) เป็นเป้าหมายและกระบวนการในการทำงานร่วมกันของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ต้องมีส่วนร่วมในการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลโดยมีการปรับปรุงพัฒนาสามารถใช้ทรัพยากรให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันนำมาซึ่งพลังของชุมชน สัมพันธภาพที่ดีและมาตรฐานชุมชนให้พัฒนามุ่งสู่การมีขีดความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ประการสำคัญที่เลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยนี้เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะเริ่มต้นจากการกำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วม จนเกิดการ

เปลี่ยนแปลงและสามารถมองเห็นได้ถึงการพัฒนานั้นในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึงการใช้ระยะเวลา

2) จากประสบการณ์ในการวิจัยครั้งนี้พบว่าในการเลือกใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้การดำเนินกระบวนการวิจัยเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงวิเคราะห์ที่ต้องการ นักวิจัยควรต้องมีความรู้และทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการที่สามารถประยุกต์ใช้เทคนิคและเครื่องมือในเชิงคุณภาพต่างๆ

3) งานวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิดหัวข้อวิจัยตามมาที่น่าสนใจอีกหลายหัวข้อ เช่น การวิจัยกระบวนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่อเนื่องจากฐานทรัพยากรชุมชนเพื่อเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การนำผ้าทอลวดลายหอนางอุสมารอบนอกแบบทำตัดเย็บให้เป็นเครื่องใช้หรือของที่ระลึกในรูปของย่ามหรือกระเป๋า การเน้นตัววัสดุถ่ายทอดให้เป็นฝ่ายแท้จากธรรมชาติทำให้ลดการจ่ายเงินซื้อวัตถุดิบที่สำคัญและสินค้ามีคุณภาพได้ตรงจากธรรมชาติแท้จริง การวิจัยในเรื่องแผนการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ การวิจัยในเรื่องของมาตรฐานด้านสิทธิประโยชน์ของชุมชนเชิงกฎหมายได้แก่ สิทธิบัตรและลิขสิทธิ์ของชุมชน

รายการอ้างอิง

- Argyris, C., Putnam, R., Smith, R., & McLain, D. (1985). *Action Science: Concept, Methods and Skills for Research Intervention*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Asian Pac Popul Programme News. (1984). Community participation: the keynote of integrated population programmes. *13 (1)*, 10-11.
- Bardo and Hartman, J. J. (1982). *Urban Society: A Systematic Introduction*. F.E. U.S.A.: Peacock.
- Blancas, F. J., González, M., Lozano-Oyola, M., & Pérez, F. (2010). The assessment of sustainable tourism: Application to Spanish coastal destinations. *Ecological Indicators, 10(2)*, 484-492. doi: 10.1016/j.ecolind.2009.08.001
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management, 21*, 97 - 116.
- Butler, R. W. (1980). The concept of tourism area cycle of evolution: Implications for management of resources. . *Canadianeographer, 24(1)*, 5 - 12.
- Butler, R. W. (2006). The origins of the tourism are life cycle. . In R.W. Butler (Ed.), *The tourism area life cycle* (Vol. 1, pp. 13 - 26). Clevedon: Channel View Publications.
- Cameron, J., & Gibson, K. (2005). Participatory action research in a poststructuralist vein. *Geoforum, 36(3)*, 315-331. doi: 10.1016/j.geoforum.2004.06.006
- Choi, H. C., & Sirakaya, E. (2006). Sustainability indicators for managing community tourism. *Tourism Management, 27(6)*, 1274-1289. doi: 10.1016/j.tourman.2005.05.018
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1977). *Rural Development Participation : Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation*. N.Y.: Rural Development Committee Center for International Studies.
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. . *World development, 8*.
- Coltman, M. M. (1989). *Introduction to Travel and Tourism: An international approach*. New York, USA: Van Nostrand Reinhold.

- Cracolici, F. M., & Nijkamp, P. (2008). The attractiveness and competitiveness of tourist destinations: A study of Southern Italian regions. *Tourism Management*. doi: 10.1016/j.tourman.2008.07.006
- Crouch, G. I. (2011). Destination Competitiveness: An analysis of Determinant Attributes. *Journal of Travel Research*, 20.
- Emekli, G., & Baykal, F. (2010). Opportunities of utilizing natural and cultural resources of Bornova (Izmir) through tourism. *Procedia Social and Behavioral Sciences*.
- Eshliki, A. S., & Kaboudi, M. (2011). Community Perception of Tourism Impacts and Their Participation in Tourism Planning: A case Study of Ramsar, Iran. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. doi: 10.1016/j.sbspro.2012.03.037
- Garrod, B. (2003). Local Participation in the Planning and Management of Ecotourism: A revised Model Approach. *Journal of Ecotourism*, 2(1), 33-52.
- Goeldner, C. R., & Ritchie, B. J. R. (2009). *Tourism : Principles, Practices, Philosophies*. N.J. USA.: John Wiley & Sons.
- Goeldner, C. R., & Ritchie, J. R. B. (2006). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies* (Tenth ed. ed.). Hoboken, NJ.: John Wiley & Sons, Inc.
- Good, C. V. (1973). *Dictionary of Education* (pp. 25). N.Y.: Mc Graw-Hill, Book Company.
- Harris, W. R. (2009). Tourism in Bario, Sarawak, Malaysia: A Case Study of Pro-poor Community-based Tourism Integrated into Community Development. *Tourism Research*, 14(2), 124 - 135.
- Henderson, J. (2009). The meanings, marketing and management of heritage tourism in Southeast Asia. In J. D. Timothy & N. P. Gyan (Eds.), *Cultural Heritage and Tourism in the Developing World*. NY.: Routledge.
- Hitchcock, k. R. (1997). Cultural, Economic and Environmental Impacts of Tourism Among Kalahari Bushmen. In E. Chambers (Ed.), *Tourism and Culture : An applied perspective*. NY.: State University of New York Press, Albany.
- <https://www.google.co.th/map>. (2015). แผนที่อุทยานนี้. Retrieved 19 July, 2015, from https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=zE6jO1TOG_pl...hl

- Hunter, W. C. (2011). Rukai indigenous tourism: Representations, cultural identity and Q method. *Tourism Management*, 32(2), 335-348. doi: 10.1016/j.tourman.2010.03.003
- Keeves, J. P. (1988). *Education research, Methodology and Measurement: An international handbook* (2nd ed. ed.). Oxford: Pergamon Press.
- Kemmis, S., & McTaggart, R. (1988). The Action Reserch Planner. *The International Encyclopedia of Education*.
- Kemmis, S., & McTaggart, R. (2005). *Participatory action research. Communicative action and the public sphere* (N. K. D. Y. S. Lincoln Ed. 3rd ed. ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Krešić, D., & Prebežac, D. (2011). Index of destination attractiveness as a tool for destination attractiveness assessment. *ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER*.
- Kuper, A., & Kuper, J. (1996). The Social Science Encyclopedia. In A. Kuper & J. Kuper (Eds.), *The Social Science Encyclopedia* (2nd ed. ed.). London: Routledge.
- Li, Y. (2010). Ethnic Tourism and Cultural Representation. *Annals of Tourism Research*.
- Logar, I. (2010). Sustainable tourism management in Crikvenica, Croatia: An assessment of policy instruments. *Tourism Management*, 31(1), 125-135. doi: 10.1016/j.tourman.2009.02.005 มหาวิทยาลัย
- Lusetyowati, T. (2015). Preservation and Conservation through Cultural Heritage Tourism. Case Study: Musi Riverside Palembang. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. doi: doi: 10.1016/j.sbspro.2015.05.109
- Mathilda, N. V. (2014). Advocating community participation and integrated tourism development planning in local destinations: The case of South Africa. *Journal of Destination Marketing & Management*.
- McIntosh, R. W., & Goeldner, C. R. (1986). *Tourism: Principles, practices, philosophies* (5th ed. ed.). NY. USA: Wiley, .

- McIntyre, A., Chatzopoulos, N., Politi, A., & Roz, J. (2007). Participatory action research: Collective reflections on gender, culture, and language. *Teaching and Teacher Education*, 23(5), 748-756. doi: 10.1016/j.tate.2006.12.025
- Menga, Z., Weia, Y., & Yub, Y. (2011). On Life Cycle of Cultural Heritage Engineering Tourism: A Case Study of Macau. *Procedia Systems Engineering*.
- Mill, R. C. (1990). *Tourism: The international business*. NJ.: Prentice Hall International
- Oakley, P., & Marsden, D. (1984). *Approach to participation in rural development* (Vol. 6). University of Michigan: International Labor Office.
- Palladino, A. (). Constructing heritage in the global age: The convergence of patrimony and media in cultural tourism. *University of Idaho*.
- Porter, M. E. (2010). *Microeconomics of Competitiveness*. . Paper presented at the Faculty Workshop on December 13, 2010, Cambridge, MA.
- Porter, M. E., & Ketels, C. (2009). Clusters and industrial districts: Common roots, different perspectives. . In B. G., B. M., & P. D. L. (Eds.), *A handbook of industrial districts*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Raj, R., Griffin, K., & Morpeth, N. (2013). Cultural Tourism: Issues and Policies. In R. Raj, K. Griffin, & N. Morpeth (Eds.), *Cultural Tourism*. OX, UK: GABI.
- Reeder, W. (1973). Belief disbelief's and Social Action Department of RuralmSociology Bulletin. N.Y.
- Richards, G. (1995). *Cultural Tourism in Europe*. Guildford, UK: Biffles Ltd.
- Richards, G. (2007). Cultural Tourism: Global and Local Perspectives. In F. Schouten (Ed.), *Cultural Tourism: Between Authenticity and Globalization* (pp. 347). New York: The Haworth Hospitality Press.
- Rictchie, J. R. B., & Crouch, G. I. (2005). *The Competitiveness Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. Oxfordshire, UK: CABI
- Ruiz-Ballesteros, E. (2011). Social-ecological resilience and community-based tourism: An approach from Agua Blanca, Ecuador. *Tourism Management*, 32(3), 655-666. doi: 10.1016/j.tourman.2010.05.021

- Schubert, S. F., Brida, J. G., & Risso, W. A. (2011). The impacts of international tourism demand on economic growth of small economies dependent on tourism. *Tourism Management*, 32(2), 377-385. doi: 10.1016/j.tourman.2010.03.007
- Schwirian, P. K. (1995). Modeling urbanism: Economic, social and environmental stress in cities. *Social Indicators Research*, 35(2), 201-223. doi: 10 1007/BF 01079027
- Sebele, L. S. (2010). Community-based tourism ventures, benefits and challenges: Khama Rhino Sanctuary Trust, Central District, Botswana. *Tourism Management*, 31(1), 136-146. doi: 10.1016/j.tourman.2009.01.005
- Shirley, E. (1992). *Principles for sustainable tourism*. London: WWF.
- Smith, V. (2003). *Issue in Cultural Tourism Studies*. NY: Routledge.
- Smith, W. (1991). *The AIC Model: Concepts and Practice*. Washington D.C.: ODIL.
- Spencer, D. M. (2010). Facilitating public participation in tourism planning on American Indian reservations: A case study involving the Nominal Group Technique. *Tourism Management*, 31(5), 684-690. doi: 10.1016/j.tourman.2009.07.002
- Steiner, E. (1988). *Methodology of Theory Construction*. Sydney, NSW, Aus.: Educology Research Associates.
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable tourism management*. N.Y.: CABI Publishing.
- The Mountain Institute. (2008). *Appreciative Participatory Planning and Action*. n.p.
- Tosun, C. (2006). Expected nature of community participation in tourism development. *Tourism Management*, 27(3), 493-504. doi: 10.1016/j.tourman.2004.12.004
- Tylor, B. E. (1920). *Primitive Culture*. NY. USA.: J.P. Putnam's Sons.
- UNWTO. (2000). Global Code of Ethics for Tourism. Retrieved 10 August, 2011, from http://www.unwto.org/ethics/principles/en/article_3.php
- UNWTO. (2004). Concept and definition. Retrieved 9 August, 2011, from <http://sdt.unwto.org/en/content/about-us-5>
- UNWTO. (2009). *Tourism and Community Development - Asian Practices*. Madrid: World Tourism Organization.
- UNWTO. (2010). The Global Code of Ethics for Tourism.
- UNWTO. (2012). Tourism Highlights. In edition (Ed.). Madrid.

- Vanhove, N. (2011). Competition and the Tourism Destination *The Economics of Tourism Destinations (Second Edition)* (pp. 147-191). London: Elsevier.
- Vengesai, S. (2003). *A Conceptual model of tourism destination competitiveness and attractiveness*. Paper presented at the Tourism-Conference Proceedings, Australia and New Zealand Adelaide.
- Wattanakuljarus, A., & Coxhead, I. (2008). Is tourism-based development good for the poor? : A general equilibrium analysis for Thailand. *Journal of Policy Modeling, 30*(6), 929-955. doi: 10.1016/j.jpolmod.2008.02.006
- Webster. (1994). Webster's dictionary of American English (3rd college ed. ed.). N.Y.: Prentice Hall.
- Willer, D. (1967). *Scientific, sociology ; theory and method*. N.J. USA: Prentice-Hall.
- William, C. G. (2001). Issue of sustainable development in a developing country context. In S. Wehap & C. Cooper (Eds.), *Tourism in the Age of Globalisation* (pp. 306 - 318). NY.: Routledge.
- WTTC. (2005). Annual reports, progress and priorities 2004/05. The World Travel and Tourism Council.
- Xie, P. F., & Wall, G. (2000). *Cultural Tourism Experiences in Hainan, China the Changing Distribution of Folk Villages*. Paper presented at the Tourism in Southeast Asia & Indochina : Development, Marketing and Sustainability, Chiang Mai, Chiang Mai, Thailand.
- Yan, H., & Bramwell, B. (2008). Cultural Tourism, Ceremony and the State in China. *Annals of Tourism Research*.
- Yang, L. (2011). Ethnic tourism and cultural representation. *Annals of Tourism Research, 38*(2), 561-585. doi: 10.1016/j.annals.2010.10.009
- Yang, L., & Wall, G. (2009). Ethnic tourism: A framework and an application. *Tourism Management, 30*(4), 559-570. doi: 10.1016/j.tourman.2008.09.008
- Yates, G. E., Stein, T. V., & Wyman, M. S. (2010). Factors for collaboration in Florida's tourism resources: Shifting gears from participatory planning to community-based management. *Landscape and Urban Planning, 97*(4), 213-220. doi: 10.1016/j.landurbplan.2010.06.003

Yooshik, Y. (2002). *Development of a Structural Model for Tourism Destination Competitiveness from Stakeholders' Perspectives*. (Doctor of Philosophy), Virginia State University, Virginia, USA.

กนก ศรีขวัญ. (2554). การท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กมล สุดประเสริฐ. (2537). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.

กรมการท่องเที่ยว คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2550). คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว.

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2557). สถิติจำนวนประชากรและบ้าน ณ ฐานข้อมูลปัจจุบัน.

Retrieved 19 October, 2557, from stat.dopa.go.th/stat/statnew/upstat_mphp

กรมการศาสนา กองพุทธศาสนสถาน. (2540). ประวัติวัดที่วราขอาณจักร เล่ม 16. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

กรมศิลปากร. (2534). แหล่งมรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุฟ.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2009). ความหมายของ Tourism [Online]. กรมการท่องเที่ยว.

<http://tourism.net-com.co.th/2009/th/board/view.php?id=45>. Retrieved 1 กรกฎาคม, 2553

กระทรวงมหาดไทย. (2558). ศูนย์ข้อมูลกลางกระทรวงมหาดไทยและจังหวัด. Retrieved 19 July, 2558, from

http://www.moi.go.th/portal/page?_pageid=814,1036627,814_1036661&_dad=portal&_schema=PORTAL

กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนารัฐบาลจังหวัด. (2555). แผนพัฒนาจังหวัดอุดรธานี 2557 - 2560. Retrieved 19 ตุลาคม, 2557, from

http://www.udonthani.go.th/home/index.php?option=com_content&view=article&id=245&Itemid=41

กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนารัฐบาลจังหวัด. (มปป.). แผนพัฒนาจังหวัดอุดรธานี 4 ปี (2553-2556). อุดรธานี: ศาลากลางจังหวัดอุดรธานี.

กองบรรณาธิการมรดกวัฒนธรรม. (2012). สิ่งควรรู้เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. วารสารวัฒนธรรมฉบับที่ 2, 2.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2539). อุตสาหกรรมกรท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2554). ททท.กระตุ้นการท่องเที่ยวภาคอีสาน. Retrieved 5 สิงหาคม, 2554, from <http://www.tatnewsthai.org/newsdetail.php?newsID=1969&NEWS=1>

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2556). TAT Releases. Retrieved 1Jan, 2558, from

<http://www.tatnews.org/>

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ศูนย์บริการข่าวสารการท่องเที่ยว. (2553). คู่มือท่องเที่ยวไทย ภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ. [ออนไลน์]. <http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=1562>

Retrieved 13 กรกฎาคม, 2554

เกรียงไกร ชูระพันธ์. (2551). ตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนในชนบท อำเภอเมือง จังหวัด

ขอนแก่น. (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.

ไกรสิทธิ์ ชะลุยรัตน์. (2551). อุดรธานี : ศักยภาพและโอกาสในการเป็นศูนย์กลางโลจิสติกส์ของภาคอีสานตอน

เหนือ. (ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิ

ปัญญาจังหวัดอุดรธานี. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

จรัส พยัคฆราชศักดิ์. (2535). อีสาน ๑ ศาสนาและวรรณกรรมนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

จังหวัดอุดรธานี. (2539). รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการและจัดลำดับ

ความสำคัญการลงทุนเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร.

เจิมศักดิ์ ปิ่นศักดิ์. (2527). การบริหารงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์. (2542). การวางแผนและพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ฉันทซ์ วรรณถนอม. (2552). อุตสาหกรรมท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา.

ชฎล นาคใหม่ (Cartographer). (2558). แผนที่แสดงศักยภาพแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวตำบลเมืองพาน

อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี.

ชัชวาลย์ ทัดศิวิชัย. (2552). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR):

มิติใหม่ของรูปแบบวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนระดับท้องถิ่น. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์)

มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540). โครงการวิถีทรรศน์ วิถีไทย การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร:

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2523). พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมผู้ถวายชีวิตรักษาแผ่นดินอีสาน.

กรุงเทพมหานคร: วัชรินทร์การพิมพ์.

ด้อย ชุมสาย และ ญิบพัน พรหมโยธี. (2527). ปฐมบทแห่งการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

ถวัลย์ วรเทพพุทธิพงษ์. (ม.ป.ป.). การกำหนดและวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ: ทฤษฎีและการประยุกต์ใช้ (pp.

21-23).

- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบาย
สาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ทัดดาว บุญपाल. (2530). "ปัจจัยบางประการที่มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการศึกษาของหัวหน้า
ครัวเรือนในเขตพื้นที่ตำบลสวก อำเภอมือง จังหวัดน่าน. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
พัฒนาสังคม), มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- ทัศนีย์ ไทยาภิรมย์. (2526). การพัฒนาชุมชน: วิธีการระดมการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน. นิตยสารการ
ประชาสงเคราะห์, 26, 15.
- ทัศนีย์ บัระภา. (2541). ลวดลายผ้าของชนไท-ลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.
- ทิพวรรณ พุ่มมณี. (2549). การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (*Sustainable tourism*) (2 ed.). กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ทิพวรรณ พุ่มมณี. (2552). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (5th ed. ed.). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2551). การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมอันดามัน จุดเปลี่ยนอันดามันสู่ความยั่งยืน.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ธนาพร ศรีมาทา. (2553). การพัฒนารูปแบบการบริหารแบบมุ่งความเป็นเลิศของโรงเรียนเอกชน. (วิทยานิพนธ์ครุ
ศาสตร์ศึกษบัณฑิต Proposal), มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ปทุมธานี.
- ธีระยุทธ์ เฟ็งชัย. (2549). การศึกษาการพัฒนาผลผลิตภัณฑ์หัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองโดยการประยุกต์
ลวดลายเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียงจังหวัดอุดรธานี. (ครุศาสตรอุตสาหกรรมบัณฑิต), สถาบันเทคโนโลยี
พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, กรุงเทพมหานคร.
- นันทภัทร บุรขจรกุล. (2551). การวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในจังหวัดจันทบุรี. (ปริญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.
- นิคม จารุมณี. (2544). การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (2nd ed. ed.). กรุงเทพมหานคร:
ไอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). กลวิธีแนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา.
กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2549). รายงานการวิจัยเรื่อง รูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์. มหาสารคาม.
- บุญรอด คำทะริ. (2549). สภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนทอผ้าในจังหวัดอุดรธานี. (กษ.ม.),
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, กรุงเทพมหานคร.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548a). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: เพรส แอนด์ ดีไซน์.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548b). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ธุรกิจที่ไม่มีวันตายของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร:
ซี.พี.บุ๊ก สแตนดาร์ด.

ประเวศ วะสี. (2554). ปาฐกถพิเศษหัวข้อ “การปฏิรูปประเทศกับการจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรม”.

[Online]. <http://www.prawase.com/lecture/40.pdf>. Retrieved 12 กรกฎาคม, 2554

ปรัชญา เวสารัชช์. (2528). การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร.

ปัทมาพร ชูเสนา. (2551). พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทยในการซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในตำบลนาข้าอำเภอมืองอุตรธานี. (รายงานการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

ฝ่ายศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2555). ฮีตสิบสองคองสิบสี่. Retrieved 4 July, 2558, from <http://acakku.ac.th/heet12/main.html>

พงษ์ศักดิ์ ปัตถา. (2550). ผลกระทบของฐานทัพสหรัฐอเมริกา ต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเมืองอุตรธานี พ.ศ. 2505-2520. (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพมหานคร.

พจนา สวนศรี. (2546). คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (*Community Based Tourism Handbook*). กรุงเทพมหานคร: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ,

พระยาอนุমানราชชน. (2515). วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ.

พลอยศรี โปราณานนท์. (2539). สองนครแห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: เกียวโต-เชียงใหม่ เชียงใหม่และเกียวโต : ฝึกใจพื้นเมือง เชียงใหม่: โรงพิมพ์มีงเมือง.

พลสุข หิงคานนท์. (2540). การพัฒนารูปแบบการจัดการองค์การของวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุข. (ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาควิชาบริหารการศึกษา), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

เพ็ญศรี ติ๊ก และคณะ. (2536). วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2527). นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบัน. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภากการพิมพ์.

ภฤศธร ฤทธิมนตรี. (2551). การวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครศรีธรรมราช. (หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยนเรศวร.

มณเฑียร ตั้งศิริพัฒน์. (2537). ผ้าทอพื้นเมืองอีสาน. นครราชสีมา: วิทยาลัยครุนครราชสีมา.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2548). การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทก.ไทยอนุเคราะห์ไทย.

- รุ่งนภา จิตรโรจนรักษ์. (2548). การพัฒนารูปแบบการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศไทย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาบริหารการศึกษา), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- ฤดีมน ปรีดีสนิท. (2544). มรดกสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรธานี. อุดรธานี: สถาบันราชภัฏอุดรธานี.
- ฤดีมน ปรีดีสนิท. (2546). ข้อมูลวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี. จังหวัดอุดรธานี: สถาบันราชภัฏอุดรธานี.
- วนิดา ภิรมย์วงศ์. (2546). ปัจจัยและสาขาเศรษฐกิจหลักที่มีอิทธิพลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของจังหวัดอุดรธานี. (ปริญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต รายงานการศึกษาแบบอิสระเชิงวิทยานิพนธ์), มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- วรรณภา วงษ์วานิช. (2546). ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว (2nd ed. ed.). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วีรศักดิ์ หาญปริพรรณ์ และ คณะ. (2551). การมีส่วนร่วมของชุมชนในงานยุติธรรมชุมชน. การฝึกอบรมหลักสูตรนักบริหารระดับกลางรุ่นที่ 7. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงยุติธรรม.
- ศราวุฒิ วัชรปะนิต. (2552). ทศนคติและพฤติกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานครของนักท่องเที่ยวต่างชาติที่พักบริเวณถนนข้าวสาร. (ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาขาวิชาการจัดการทางวัฒนธรรม), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2010). ทางออกสังคมอีสานและบทบาทการเคลื่อนไหวท้องถิ่น : ท่ามกลางภาวะวิกฤติโลก. [Online]. <http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=1562>. Retrieved 7 กรกฎาคม, 2554
- ศศิวรรณ ดำรงศิริ. (2539). ศิลปะบนผ้าไหมมัดหมี่. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2549). การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงชนบท ในเขตจังหวัดอุดรธานี. (สังคมศาสตรดุษฎีบัณฑิต), มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพมหานคร.
- ศูนย์เครือข่ายความรู้วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยบูรพา. (2547). องค์ประกอบการท่องเที่ยว. Retrieved from: www.abnongphai.ac.th/แหล่งความรู้/.../nectec/travel05.html
- ศูนย์สารสนเทศสำนักแผนงานและสารสนเทศกรมป่าไม้. (2555). ข้อมูลสารสนเทศป่าไม้. Retrieved 19 July, 2558, from <http://forestinfo.forest.go.th/55/>
- สมบัติ กาญจนกิจ. (2544). นันทนาการและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบัติ กาญจนกิจ. (2557). นันทนาการและอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (2nd edition ed.). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมลักษณ์ ไชยเสรีรัฐ. (2549). การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

- สมหมาย ปันพุทธิศิลป์ และคณะ. (2548). การศึกษาศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมของจังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- สมาน อัครภูมิ. (2537). การพัฒนารูปแบบการบริหารการประถมศึกษาในระดับจังหวัด. (ปริญญาครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- สวิง บุญเจิม. (2537). ญัตติารามรดกอีสาน 3. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2529). ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวการใช้เบื้องต้น (2nd. ed.). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี. (2553). ข้อมูลจังหวัดอุดรธานี. Retrieved 18 April, 2555, from <http://udonthani.mots.go.th/index.php?lay=show&ac=article&Ntype=4>
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2553). ความหมาย แนวคิดและประเด็นเกี่ยวกับวัฒนธรรม. Retrieved 18 April, 2555, from http://www.m-culture.go.th/detail_page.php?sub_id=1763
- สินธุ์ สโรบล. (2547). การท่องเที่ยวโดยชุมชน การประชุมเชิงปฏิบัติการ. กรุงเทพมหานคร.
- สินธุ์ สโรบล และ อุดร วงษ์ทับทิม. (2546). การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. In ส. สโรบล (Ed.), การท่องเที่ยวโดยชุมชน. เชียงใหม่: วนิดาเพรส.
- สุนีย์ เลี้ยวเพ็ญวงศ์. (2552). การจัดการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม. Paper presented at the การประชุมสมัชชาคุณธรรมแห่งชาติครั้งที่ 4 ฝ่าวิกฤตด้วยธุรกิจคุณธรรม การสร้างธรรมาภิบาลในภาคธุรกิจอย่างยั่งยืน, ฮอลล์ 9 อิมแพคเมืองทองธานี นนทบุรี.
- สุกัลลักษณ์ นาสูงชน. (2549). ความต้องการของสมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมในการดำเนินงานธุรกิจชุมชนในจังหวัดอุดรธานี. (วิทยาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- สุภากร จันทวานิช. (2547). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (13 ed.). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภรัตน์ ศรีใสคำ. (2540). ไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) - ความเป็นอยู่และประเพณี (1st ed.). กรุงเทพมหานคร: โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์.
- สุวันชัย หวนกลาง. (2548). การท่องเที่ยวทางเลือก: ทางเลือกของไทย. Retrieved 16 Apr, 2555, from <http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2005q4/article2005dec22p4.htm>
- อคิน ระพีพัฒน์. (2527). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา
- ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพาน. (2556). สภาพและข้อมูลพื้นฐาน. จังหวัดอุดรธานี: อบต.เมืองพาน.

อรุณรุ่ง บุญนันทพงศ์. (2549). ไม่ใช่เรื่องง่ายกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. . วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร 1(1), 19 - 26.

อรุณศรี อ้อศรีวงศ์. (2551). รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลห้วยแร่จังหวัดตราด

(ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต), มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์, จังหวัดฉะเชิงเทรา.

อรุณศรี อ้อศรีวงศ์ (Cartographer). (2554). แผนที่Topoบริบทชุมชนจังหวัดอุดรธานี.

อุทัย บุญประเสริฐ. (2546). ตัวแบบ หุ่นจำลอง แบบจำลองหรือโมเดล. วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย(ฉบับเดือนเมษายน - กรกฎาคม 2516), 31.

อุทุมพร จามรมาน. (2541). โมเดล. วารสารทางวิชาการ 1-2(ฉบับเดือนมีนาคม 2541), 22.

เอื้อมทิพย์ ศรีทอง. (2546). การพึ่งพาตนเองด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน: กรณีศึกษาผ้ามัดหมี่-ขีด จังหวัดอุดรธานี.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ที่ ศธ ๐๕๑๒.๒๔/๐๗๒๖๖

คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพระราม ๑ ปทุมวัน กทม. ๑๐๓๓๐

๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๗

เรื่อง ขอยื่นเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือการวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธัญฉรา สโรบล

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างวิทยานิพนธ์
๒. แบบสอบถาม

ด้วย นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ นิสิตระดับปริญญาตรีบัณฑิต ชั้นปีที่ ๖ แห่งวิทยาลัยการการจัดการกีฬา และนันทนาการ คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับอนุมัติโครงร่างวิทยานิพนธ์ เรื่อง "การพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี" (A MODEL DEVELOPMENT FOR CULTURAL TOURISM WITH COMMUNITY PARTICIPATION, UDONTHANI PROVINCE) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา ภายใต้การควบคุมของ ศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กาญจนกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

เพื่อให้วิทยานิพนธ์มีความถูกต้องและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ในกรณี คณะกรรมการบริหาร หลักสูตร วิทยาศาสตร์บัณฑิต ขอความอนุเคราะห์เรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องมือการวิจัย ดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือการวิจัยด้วย จักเป็นพระคุณยิ่ง และขอขอบคุณในโอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันทิณีชัย อินทร์งาม)

คณบดี

หน่วยจัดการศึกษา งานวิชาการและวิจัย

โทร.๐-๒๒๒๘-๓๐๔๐

โทรสาร ๐-๒๒๒๘-๓๐๔๐

ที่ ศธ ๐๕๑๒.๒๔/๐๑๒๒๖

คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพระราม ๑ ปทุมวัน กทม. ๑๐๓๓๐

๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๗

เรื่อง ขอร้องเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือการวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรางค์ เมธานนท์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างวิทยานิพนธ์
๒. แบบสอบถาม

ด้วย นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ นิสิตระดับปริญญาตรีบัณฑิต ชั้นปีที่ ๖ แผนกวิชาวิทยาการบริหารจัดการกีฬา และนันทนาการ คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้วิสัยทัศน์โครงร่างวิทยานิพนธ์ เรื่อง "การพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี" (A MODEL DEVELOPMENT FOR CULTURAL TOURISM WITH COMMUNITY PARTICIPATION, UDONTHANI PROVINCE) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา ภายใต้การควบคุมของ ศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กาญจนกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

เพื่อให้วิทยานิพนธ์มีความถูกต้องและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ในทางนี้ คณะกรรมการบริหารหลักสูตร วิทยาศาสตร์บัณฑิต ขอความอนุเคราะห์เรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องมือการวิจัย ดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือการวิจัยด้วย จักเป็นพระคุณยิ่ง และขอขอบคุณมากในโอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนินทร์ช้อย อินทราภรณ์)

คณบดี

หน่วยจัดการศึกษา งานวิชาการและวิจัย

โทร. ๐-๒๒๕๘-๑๐๕๐

โทรสาร ๐-๒๒๕๘-๑๐๕๐

ที่ ศธ ๐๕๑๖.๒๕๔/๐๑๒๖๖

คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพระราม ๑ ปทุมวัน กทม. ๑๐๓๓๐

๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๗

เรื่อง ขอเรียนเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือการวิจัย

เรียน อาจารย์ ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างวิทยานิพนธ์
๒. แบบสอบถาม

ด้วย นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ นิสิตระดับปริญญาตรีชั้นปีที่ ๖ สาขาวิชาการบริหารจัดการกีฬา และนันทนาการ คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับอนุมัติโครงร่างวิทยานิพนธ์ เรื่อง "การพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี" (A MCOEL DEVELOPMENT FOR CULTURAL TOURISM WITH COMMUNITY PARTICIPATION, UDONTHANI PROVINCE) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ การศึกษาตามหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา ภายใต้การควบคุมของ ศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กาญจนกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

เพื่อให้วิทยานิพนธ์มีความถูกต้องและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในกรณี คณะกรรมการบริหารหลักสูตร วิทยาศาสตร์บัณฑิต ครัวขอความอนุเคราะห์เรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาเครื่องมือการวิจัยดังกล่าว

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือการวิจัยด้วย จักเป็น พระคุณยิ่ง และขอขอบคุณมากในโอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉนิพรชัย อินทราภรณ์)

คณบดี

หน่วยจัดการศึกษา งานวิชาการและวิจัย

โทร.๐-๒๒๕๔-๕๐๔๐

โทรสาร ๐-๒๒๕๔-๕๐๔๐

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
 เลขที่ใบ..... ๕๕๖
 วันที่ ๑๕ / ๗ / ๕๕
 เวลา ๑๕.๓๐ น.

ที่ ศธ ๐๕๑๒.๒๕/๐๑๖๐๕

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลงานวิจัย

เรียน นายไชยรงค์ วงษาพรหม (ห้องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุตรดิตถ์)

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โฉร่างวิทยานิพนธ์
 ๒. แบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ด้วย นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ นิสิตระดับคุณวุฒิปบัณฑิต ชั้นปีที่ ๔ แขนงวิชาวิทยาการบริหารจัดการกีฬา และนันทนาการ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับอนุมัติ โฉร่างวิทยานิพนธ์เรื่อง "การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุตรดิตถ์" ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ การที่กษัตริย์ตามหลักคุณวุฒิปบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา ภายใต้การควบคุมของ ศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กาญจนกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

เพื่อให้การดำเนินการวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในการนี้ คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จึงขอความ อนุเคราะห์ให้ นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ เข้าทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์ท่านพร้อมทั้งทำแบบประเมิน เกี่ยวกับแนวทางพัฒนาูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยว่า "จะมีความเป็นไปได้หรือสามารถ นำแนวทางดังกล่าวไปพัฒนาูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุตรดิตถ์ให้บรรลุวัตถุประสงค์" ในระหว่าง เดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๕ โดยทั้งนี้ผู้วิจัยจะเป็นผู้ประสานในรายละเอียดต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลวิจัยด้วย จักเป็นพระคุณยิ่ง และ ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ศาสตราจารย์ ดร.ไชยรงค์ วงษาพรหม
 ภาควิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 ๕๕๖ ม.๕๕๖
 ๑๕๕๕ ม.๕๕๖ ม.๕๕๖ ม.๕๕๖ ม.๕๕๖
 ๑๕๕๕ ม.๕๕๖ ม.๕๕๖ ม.๕๕๖ ม.๕๕๖
 ๑๕๕๕ ม.๕๕๖ ม.๕๕๖ ม.๕๕๖ ม.๕๕๖

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชรินทร์ชัย อินทวารณณ์)
 คณบดี

หน่วยจัดการศึกษาศึกษา งานวิชาการและวิจัย
 โทร.๐-๒๒๕๔-๑๐๔๐
 โทรสาร ๐-๒๒๕๔-๑๐๔๐
 (บนสุดวัดสาร มีถนนใหม่ไว้)
 ๒๕๕๕ ๐๘๓๘๒.๖๐๐๐๕
 ๑๕๕๕ ๑๕๕๕

(นายไชยรงค์ วงษาพรหม)
 ห้องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุตรดิตถ์

ที่ ศธ ๐๕๑๒.๒๔/๐๖๐๕

คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพระราม ๑ ปทุมวัน กทม. ๑๐๓๓๐

พฤษภาคม ๒๕๕๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลงานวิจัย

เรียน นายเมฆา ศิริวิไพวงษ์ (นายอำเภอบ้านคือ จังหวัดอุดรธานี)

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครร่างวิทยานิพนธ์
๒. แบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ด้วย นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ นิสิตระดับคุณวุฒิปดศัตร์ ชั้นปีที่ ๔ แห่งสาขาวิทยาการบริหารจัดการการกีฬา และนันทนาการ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับอนุมัติ โครร่างวิทยานิพนธ์เรื่อง "การพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี" ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ การศึกษาตามหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา ภายใต้การควบคุมของ ศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กาญจนกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

เพื่อให้การดำเนินการวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในกรณีนี้ คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จึงใคร่ขอความ อนุเคราะห์ให้ นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ เข้าทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์ท่านพร้อมทั้งทำแบบประเมิน เกี่ยวกับแนวทางพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเด็นที่ว่า "จะมีความเป็นไปได้และหรือสามารถ นำแนวทางดังกล่าวไปพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีให้บรรลุวัตถุประสงค์" ในระหว่าง เดือนพฤษภาคม ๒๕๕๕ โดยทั้งนี้ผู้วิจัยจะเป็นผู้ประสานในรายละเอียดต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลวิจัยด้วย จักเป็นพระคุณยิ่ง และ ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชรินทร์ชัย อินทิวาภรณ์)

คณบดี

หน่วยจัดการศึกษาศึกษา งานวิชาการและวิจัย

โทร.๐-๒๒๕๔-๑๐๕๐

โทรสาร ๐-๒๒๕๔-๑๐๕๐

ที่ ศธ ๐๔๑๒.๒๔๐๖๐

คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพระราม ๑ ปทุมวัน กทม. ๑๐๓๓๐

พ. พฤศจิกายน ๒๕๕๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลงานวิจัย

เรียน นางสาววิณี เย็นสำราญ (พัฒนธรรมอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี)

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างวิทยานิพนธ์

๒. แบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ด้วย นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ นิสิตระดับปริญญาบัณฑิต ชั้นปีที่ ๔ แห่งสาขาวิทยาการการจัดการกีฬา และนันทนาการ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับอนุมัติ โครงร่างวิทยานิพนธ์เรื่อง "การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี" ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ การศึกษาคณะศึกษาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา ภายใต้การควบคุมของ ศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กาญจนกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

เพื่อให้การดำเนินการวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในการนี้ คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จึงใคร่ขอความ อนุเคราะห์ให้ นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ เข้าทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์ท่านพร้อมทั้งทำแบบประเมิน เกี่ยวกับแนวทางพัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเด็นที่ว่า "จะมีความเป็นไปได้หรือสามารถ นำแนวทางดังกล่าวไปพัฒนาแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีให้บรรลุวัตถุประสงค์" ในระหว่าง เดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๕ โดยทั้งนี้ผู้วิจัยจะเป็นผู้ประสานในรายละเอียดต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลวิจัยด้วย จักเป็นพระคุณยิ่ง และ ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชินนัทชัย อินทிரารณ)

คณบดี

หน่วยจัดการศึกษาศึกษา งานวิชาการและวิจัย

โทร. ๐-๒๒๕๔-๑๐๔๐

โทรสาร ๐-๒๒๕๔-๑๐๔๐

ที่ ศร ๐๕๑๒.๒๔/๐ ๖๖๐

คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพระราม ๑ ปทุมวัน กทม. ๑๐๓๓๐

พุดจิกายน ๒๕๕๕

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลงานวิจัย

เรียน นางธาดา สวัสดิ์ทอง

(หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ตำบลบ้านเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี)

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โฉนดร่างวิทยานิพนธ์

๒. แบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ด้วย นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ นิสิตระดับคุณวุฒิปบัณฑิต ชั้นปีที่ ๔ แขนงวิชาวิทยาการบริหารจัดการกีฬา และนันทนาการ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับอนุมัติ โฉนดร่างวิทยานิพนธ์เรื่อง "การพัฒนาารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี" ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าวิทยานิพนธ์ระดับคุณวุฒิปบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา ภายใต้การควบคุมของ ศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กาญจนกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

เพื่อให้การดำเนินการวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในกรณีนี้ คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้ นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ เข้าทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์ท่านพร้อมทั้งทำแบบประเมินเกี่ยวกับแนวทางพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเด็นที่ว่า "จะมีความเป็นไปได้และหรือสามารถนำแนวทางดังกล่าวไปพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีให้บรรลุวัตถุประสงค์" ในระหว่างเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๕ โดยทั้งนี้ผู้วิจัยจะเป็นผู้ประสานในรายละเอียดต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลวิจัยด้วย จักเป็นพระคุณยิ่ง และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชินนทร์ชัย อินทิวาภรณ์)

คณบดี

หน่วยจัดการศึกษาศึกษา งานวิชาการและวิจัย

โทร.๐-๒๒๕๔-๕๐๔๐

โทรสาร ๐-๒๒๕๔-๕๐๔๐

แบบสังเกตทรัพยากรทางการท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมืองพาน

อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

หัวข้อวิจัย การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัด
อุดรธานี

วันที่/เดือน/ปีทำการสังเกต /..... / เวลาที่ทำการสังเกต.....

รายการสังเกต	หลักฐานแสดง		ข้อคิดเห็น/ คำอธิบายเพิ่มเติม
	มี	ไม่มี	
1. ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน			
1.1 ป่าไม้			
1.2 ภูเขา			
1.3 น้ำตก			
1.4 แหล่งน้ำในธรรมชาติ/แม่น้ำ			
1.5 พืชพรรณ/สัตว์ ของป่า (ใช้เป็นอาหาร)			
1.6 พืชสมุนไพร (ใช้เป็นยารักษา)			
2. แหล่งประวัติศาสตร์/อารยธรรมโบราณ			
2.1 โบราณสถาน			
2.2 โบราณวัตถุ			
2.3 แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์			
2.4 ศาสนสถาน			
2.5 มรดกทางศิลปวัฒนธรรม			
2.6 มรดกทางชาติพันธุ์			
3. วิธีการดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีและงานเทศกาลท้องถิ่น			
3.1 การทำเกษตรกรรมเลี้ยงชีพของครอบครัว			
3.2 การประกอบพิธีบุญ 12 เดือนหรือ “ฮีตสิบสอง”			
3.3 การหาของป่า (พืช/สัตว์)			
3.4 การประกอบพิธีบุญต่างๆ			

3.5 งานฉลองเทศกาลประเพณีประจำปีในท้องถิ่น			
3.6 ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีอัตราค้ำมิตรี			
4. ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ			
4.1 มีศาสนสถานวัด สำนักสงฆ์ สำนักปฏิบัติธรรม			
4.2 มีศาสนาสมบัติ/แหล่งธรรมะอารยสงฆ์			
4.3 มีการประกอบศาสนพิธีในวาระต่างๆ			
4.4 มีพิธีบวงสรวงสักการะในวาระสำคัญของเมือง			
4.5 มีพิธีกรรมของความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดการตาย			
4.6 มีพิธีกรรมในความเชื่อเกี่ยวกับการดำรงชีพต่างๆ			
5. งานศิลป ทัศนกรรม สิ่งประดิษฐ์ภายในชุมชน			
5.1 การทอผ้าพื้นบ้าน ไหม/ฝ้าย			
5.2 การประดิษฐ์ถักทอ เย็บผ้า			
5.3 การทำจักสานประดิษฐ์ของใช้ในครัวเรือน			
5.4 การทำสิ่งแกะสลัก			
5.5 การทำเครื่องปั้นดินเผา			
6. ภาษา วรรณกรรม ศิลป ตำนาน			
6.1 มีการใช้ภาษากลุ่มชนต่างๆ เช่น ไทพวน ภูไท เลย โคราช ญวน จีน เป็นต้น			
6.2 มีจารึกอักษรธรรมยุคสร้างพระธาตุพนม (พ.ศ. 1429) ที่วัดพระธาตุบ้านหวาด อำเภอเพ็ญ อุดรฯ			
6.3 มีวรรณกรรมพื้นบ้าน ได้แก่ เรื่องผาแดง-นางไอ่ ท้าวอุสา-บารส ท้าวสะลูนกุ่น นางอินถา			
6.4 มีตำนานเกี่ยวกับพญานาค			
6.5 มีตำนานความเชื่อต่างๆในเรื่องของกฎแห่งกรรม			
7. การคมนาคม/การเข้าถึงชุมชน/ สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน			
7.1 มีเส้นทางคมนาคมเข้าถึงจากหลายพื้นที่โดยรอบ			
7.2 ถนนมีการปรับปรุงมีความกว้าง			
7.3 ถนนได้รับการดูแลให้เรียบเสมอไม่เป็นหลุมบ่อ			

7.4	มีป้ายบอกทางต่างๆที่มองเห็นชัดเจน			
7.5	เส้นทางไม่ซับซ้อน			
7.6	มีรถโดยสารสาธารณะในท้องถิ่นบริการ			
7.7	มีไฟฟ้า			
7.8	มีน้ำประปา			
7.9	มีโรงพยาบาล			
7.10	มีร้านค้าสะดวกซื้อ			
8. การมีส่วนร่วมของชุมชน				
8.1	มีการร่วมกันทำบุญตักบาตรในงานบุญต่างๆ			
8.2	มีการร่วมกันสวดมนต์และพิธีบูชาพระธาตุ			
8.3	มีการร่วมกันปฏิบัติสังฆกรรมทางพุทธศาสนา			
8.4	มีการร่วมกันทำบุญในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ของทั้งสองพระองค์เป็นประจำทุกปี			
8.5	มีการร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ปลูกป่า			
8.6	มีการร่วมกันทำบุญบริจาคทรัพย์และแรงบำรุง วัดตามวาระทางพุทธศาสนา เช่น ในวันเข้าพรรษา-วันออกพรรษา เป็นต้น			
8.7	มีหน่วยสาธารณสุขเคลื่อนที่ให้บริการในชุมชน			
9. กิจกรรมการท่องเที่ยว				
9.1	กิจกรรมงานฉลองพระพุทธบาทประจำปี			
9.2	กิจกรรมนมัสการไหว้พระ 9 วัดหรือมากกว่า			
9.3	กิจกรรมปฏิบัติธรรมในวัดป่าต่างๆ			
9.4	กิจกรรมกินข้าวใหม่-ปลาหมักหลังเก็บเกี่ยวข้าว			
9.5	กิจกรรมอบสมุนไพรไทย นวดแผนโบราณ			
9.6	กิจกรรมเรียนรู้การทอผ้า ทำนา			

คำถามสัมภาษณ์ ผู้นำจากภาครัฐที่เกี่ยวข้องข้องในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดอุดรธานี

ชื่อหัวข้อวิจัย ‘ การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
จังหวัดอุดรธานี ’

ชื่อผู้ทำการสัมภาษณ์.....

วันที่ทำการสัมภาษณ์.....สถานที่ทำการสัมภาษณ์.....

ชื่อ-สกุลของผู้ให้สัมภาษณ์ (รหัส).....

บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 เพศ.....

1.2 อายุ.....ปี

1.3 ระดับการศึกษา.....

1.4 ตำแหน่งของผู้ที่ให้สัมภาษณ์.....

1.5 ระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน.....ปี.....เดือน

2. ท่านคิดว่าวัฒนธรรมสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้หรือไม่ ?

อย่างไร?

3. ท่านคิดว่าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดอุดรธานีมีคุณค่าเป็นทรัพยากร

ทางการท่องเที่ยวที่ จะสามารถนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวได้หรือไม่ ? อย่างไร ?

4. ถ้ากล่าวถึงวัฒนธรรมในจังหวัดอุดรธานี ท่านคิดว่าจะแนะนำให้นำเสนอวัฒนธรรมหรือ

กิจกรรมทางวัฒนธรรมใดบ้างแก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนเพื่อที่จะให้เป็นเครื่องมือส่งเสริม

ทางการท่องเที่ยว ?

5. ท่านคิดว่าการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนจะ

เป็นผลดีหรือไม่ อย่างไร?

6. จากคำขวัญจังหวัดอุดรธานีที่ว่า ‘...ธานีผ้าหมี่ขิด ...’ ท่านคิดว่าภูมิปัญญานี้ชุมชนในอุดรธานีมีความเข้มแข็งเพียงพอจะสืบสานไปยังคนรุ่นอนาคตต่อไปของจังหวัดอุดรธานีได้หรือไม่ เพียงใด ?
7. นโยบายทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวของหน่วยงานที่ท่านรับผิดชอบอยู่มีแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือไม่ อย่างไร ?
8. ท่านเห็นว่า การท่องเที่ยวทำให้เกิดมีรายได้เพิ่มหรือการจ้างงานเพิ่มขึ้นในชุมชนหรือไม่ ?
9. ท่านต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการท่องเที่ยวหรือไม่ ในเรื่องใดบ้าง ?
10. ในความคิดเห็นของท่าน ชุมชนในจังหวัดอุดรธานีได้เข้ามามีส่วนร่วมมากพอในการจัดการทางการท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร ?
11. ท่านคิดว่าการจัดการท่องเที่ยวแบบชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้น จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นและการปกป้องรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนหรือไม่ อย่างไร?
12. ท่านคิดว่ามีชุมชนใดในจังหวัดอุดรธานีที่สมควรมีความเหมาะสมจะเข้าไปส่งเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการจัดการท่องเที่ยวบ้าง
13. ข้อคิดเห็นและเสนอแนะเพิ่มเติม (ถ้ามี).....

ขอขอบพระคุณในการให้สัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นไว้ ณ ที่นี้

กำหนดการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop)

เรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี

วันที่ 27 มกราคม 2557 เวลา 11.00 – 16.00 น.

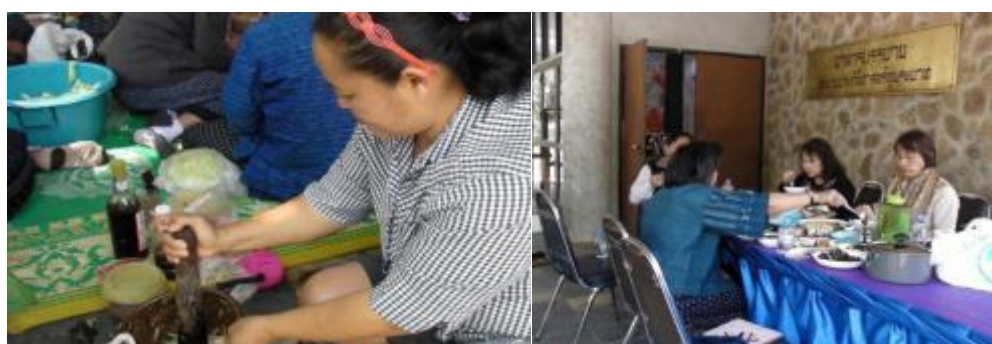
สถานที่ : ห้องประชุมอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาทบ้านฝื่อ ตำบลบ้านดัว อำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี

11.00 – 11.30 น.	ลงทะเบียน
11.30 – 11.45 น.	กราบเรียนเชิญ ท่านศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ กาญจนกิจ กล่าวเปิดงาน
11.45 – 12.00 น.	กราบเรียนเชิญท่านธาดา สังข์ทอง หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ ภูพระบาทกล่าวคำปราศรัย
12.00 – 13.00 น.	ร่วมรับประทานอาหารกลางวัน
13.00 – 14.00 น.	การดำเนินกิจกรรมการประชุมร่วมกันของผู้เข้าประชุม ชาวบ้านจากบ้าน จอมศรี หมู่ 1 บ้านใหม่หมู่2 บ้านดัวหมู่ 6 บ้านใหม่ หมู่ 13
14.00 – 14.15 น.	พัก / ชมผ้าทอมัดหมี่ผลงานของชาวบ้านในชุมชน
14.15 – 15.00 น.	ประชุมอภิปรายกลุ่มย่อย
15.00 – 15.30 น.	สรุปผลและนำเสนอข้อสรุปแก่ที่ประชุมชาวบ้านทั้งหมดพร้อมข้อคิดเห็น เสนอแนะต่างๆ
16.00 น.	พิธีปิด โดยท่านอาจารย์ ดร.อรุณศรี อื้อศรีวงศ์ กล่าวปิดการประชุม

ภาพที่ 14 บทบาทการแสดงความคิดเห็นและอภิปรายในประเด็นที่ได้รับมอบหมายของผู้เข้าร่วมในการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

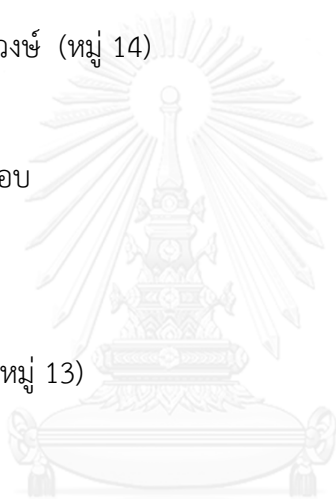
ภาพที่ 15 การทำอาหารรับประทานร่วมกันตอนพักเที่ยงในวันประชุมเชิงปฏิบัติการ

รายชื่อสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop)

บ้านใหม่หมู่ที่ 2 บ้านใหม่หมู่ 13 บ้านดัว และบ้านจอมศรี

ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

1. นางทองกลาง เวียงวงษ์
2. นางไกรทอง บุตรศรี
3. นางสาว ผิวสว่าง
4. นางคำหม้อย คำภูษา
5. นางหนูจันทร์ บุตรดาวงษ์ (หมู่ 14)
6. นางหนูหล้า ผลเหลือ
7. นางคำพอง บุญประกอบ
8. นางสาวกร คันที
9. นางวานคำ พานคำ
10. นางคำ ทองดี (หมู่ 13)
11. นางหนูปี ฮวดชัย
12. นางสาว นามคันที
13. นางทันสมัย เวียงวงษ์
14. นางทองเพียร ช่างชัย (บ้านดัว หมู่ 6)
15. นางจันทร์ หมั่นวงศ์ (บ้านดัว หมู่ 6)
16. นางบุญเรือน บัวทอง (บ้านดัว หมู่ 6)
17. นางต่อม พากุล (บ้านจอมศรี)
18. นางสมภาร มาปะเถา
19. นางชั้นทอง มหาพรหม
20. นางลำไพ เจริญนาทอน
21. นางหนูหล้า โง่นแก้ว
22. นางดาวเรือง ชาวตร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

23. นางรัศมี จันทรมณี
24. นางคำหม่อน จันทรมณี
25. นางหนูนิด ศรีทุม
26. นางสีไว หล้ากุล
27. นางบุญมา ชาวดร
28. นางสาววัลย์ แสงแก้ว
29. นางสมบัติ ชาวดร
30. นางเรียม ชาวดร
31. นางแทน ทองโคตร
32. นางจันทร์ทา สีทา
33. นางคำไพร เครือเหล็ก
34. นางแถว เรืองสุข
35. นางอารี สุทธิแพทย์
36. นางนาง อินทาศรี
37. นางทองชัน ฤทธิวิเศษ
38. นางหมูน ปัญญาแสง
39. นางบัวเครือ ปราบพาล
40. นางไพฑูรย์ ปัญญาแสง
41. นางหนูล้อม ชัยภูมิ
42. นางผ่องศรี ราชวงษ์
43. นางอ้อย ชนะชัย
44. นางวันเพ็ญ พิราเทพ
45. นางดอกไม้ ปักแสง
46. นางถนอม ฮวดชัย
47. นางคำพอง บุญประกอบ
48. นางทัน ผลเหลือง
49. 49. นางหนูเผือก บุญเรือง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 16 ทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ อุดรธานี

ภาพที่ 17 เพิงหินโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ

ภาพที่ 18 ภาพเขียนสีโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์รูปคนปรากฏบนเพิงหินใน
อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

ภาพที่ 19 ภาพเขียนสีโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์รูปวัวปรากฏบนเพิงหินใน
อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

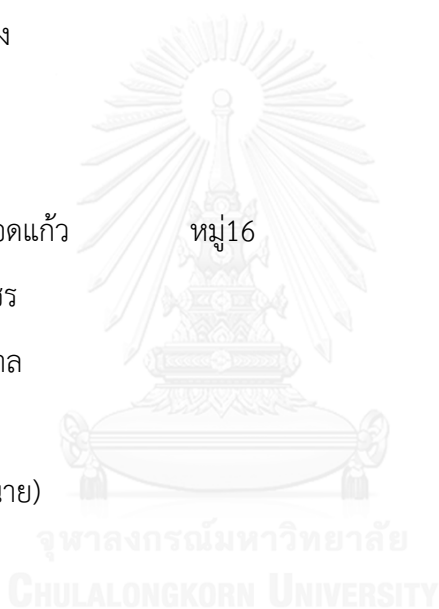
ภาพที่ 20 กลุ่มใบเสมาหินโบราณ สลักรูปนางอัปสร ศิลปยุคเกาะแกร์ ในอารยธรรมสมัยขอม
โบราณ

รายชื่อผู้เข้าร่วมการเปิดเวทีประชาคมจากตำบลเมืองพานในการวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการ
ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี

1. แชไข บุตรธำรง
2. คำพา บุญประคม
3. คำไพ เครือเหล็ก
4. คำพอง บุญประกอบ
5. คำหม้อย คำภูษา
6. เงิน หอมบุญ
7. จำนงค์ มีมูล (นาย)
8. จันท์ หมื่นวงษ์
9. จันทา สีทา
10. ชนธยา หมื่นวงษ์
11. ดวงจิตร์ น้อยนรินทร์
12. เตียง ช้อนเปียงยุง (นาย)
13. ถาวร ถ้าวาปี
14. แถว เรืองสุข
15. แทน ทองโคตร (นาง)
16. ทองชั้น ฤทธิ์วิเศษ
17. ทองเพียร ช่างชัย
18. ทองกลาง เวียงวงศ์
19. ทัน ผลเหลือง (นาง)
20. ทันสมัย เวียงวงศ์
21. นารี วิโย
22. นาง อิน ทะศรี
23. หนูคิด พานกุล
24. หนูจันท์ คำทา (นาย)

25. หนูจันทร์ รัตนประเสริฐ (ประธานกลุ่ม)
26. หนูจันทร์ บุตรดาวงษ์
27. หนูเต็ม ฮวดไชย
28. หนูถิ่น คำสวัสดิ์
29. หนูทักษ์ ใจหาญ
30. หนูปี ฮวดไชย
31. หนูเฟือก บุญเรือง
32. หนูพัต นาดิ
33. หนูหล้า ผลเหลือง
34. หนูล้อม ชัยภูมิ
35. หนูยวน บุตรโชติ
36. บรรจงจิต แสงสอดแก้ว
37. บัวเรียน ยอดเพชร
38. บัวเครือ ปราบพาล
39. บัววรรณ ฮวดชัย
40. บัวไล สาทอง (นาย)
41. บังอร ทาสีขาว
42. บุญจัน หงทิว
43. บุญช้วน จันทร์สว่าง (นาย)
44. บุญเรือน บัวทอง
45. ปณิตา ฉลาดเอื้อ (พัฒนากรผู้ประสานงานตำบล/ น้องจ๋อม)
46. ประนอม บัวมน
47. ประยูร ปัญญาแสง (นาย)
48. พวงพรรณ ทองไวย์
49. พิมสอน ปราบพาล
50. พิสมัย พิลาเทพ
51. ไพฑูร ปัญญาแสง

52. มณีรัตน์ คำด้วง
53. มั่นสนันท์ คำต้อง
54. หมุน ปัญญาแสง
55. เรียม ชาวตร (เลียม)
56. ลอน สมนามี (นาย)
57. เลียม พุทรา
58. วงษ์ ผลแสง
59. วัฒนา พรหมวิชัย (นาย)
60. วันเพ็ญ พันธุ์ชัย
61. สวน กัตติยะ
62. สวย ผิวสว่าง
63. สมร ผลบุญ (นาย)
64. สว่าง นามคันธี
65. สมพร ผิวสว่าง
66. สมบัติ ชาวตร (นาง)
67. สาคร เจริญชนม์ (นาย)
68. สักวาฬ คำขอเศร้า
69. สันติ ฮวดชัย (นาง)
70. แสงจันทร์ โครตเพชร
71. สุชิน ชอบเนตร (นาย)
72. สุนทร จันทร์สว่าง (นาย)
73. สุพิน เรืองสุข
74. สุลักษณ์ พิลาเทพ (นาย)
75. สงวน เจริญชนม์ (นาง) หมู่ 6
76. สนธยา หมี่นวงศ์
77. สุลักษณ์ พิลาเทพ (นาย)
78. สุวรักษ์ บุญประคม (นาย) ครูคศ. ร.ร. ภูพระบาทวิทยา

79. อานุกุมิ มณเฑียร (นาย) จนท. ภูพระบาท

80. อำไพร เครือเหล็ก

81. อุทัย นิวงษา (นาย)

82. อุไรลักษณ์ สมนามี

83. อนุชิต อรัญรุต (นาย)

84. อารีย์ สุทธิแพทย์

85. อรทัย ชาวดร

ผู้ช่วยทำแผนที่ในการวิจัย อาจารย์ ชฎล นาคใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

(ชฎล นาคใหม่, 2558)

ภาพที่ 21 ส่วนหนึ่งของกลุ่มแกนที่เป็นกลุ่มสตรีที่ในชุมชนที่ทำการทอผ้ามัดหมี่ในตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 22 'ผ้าขิดอีสาน' งานฝีมือชาวบ้านในจังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 23 การเปิดเวทีประชาคมในการวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดอุดรธานี ชุมชนจะนำผ้าทอมัดหมี่ของตนเองมานำเสนอด้วยความภาคภูมิใจ

ภาพที่ 24 การสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมชุมชนและทรัพยากรในชุมชนตลอดจนทักษะประสบการณ์ในการทอผ้ามัดหมี่อีสาน เพื่อนำมาสู่การเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน

ภาพที่ 25 ผ้าทอลวดลายหอนางอุสาที่สำเร็จแล้ว

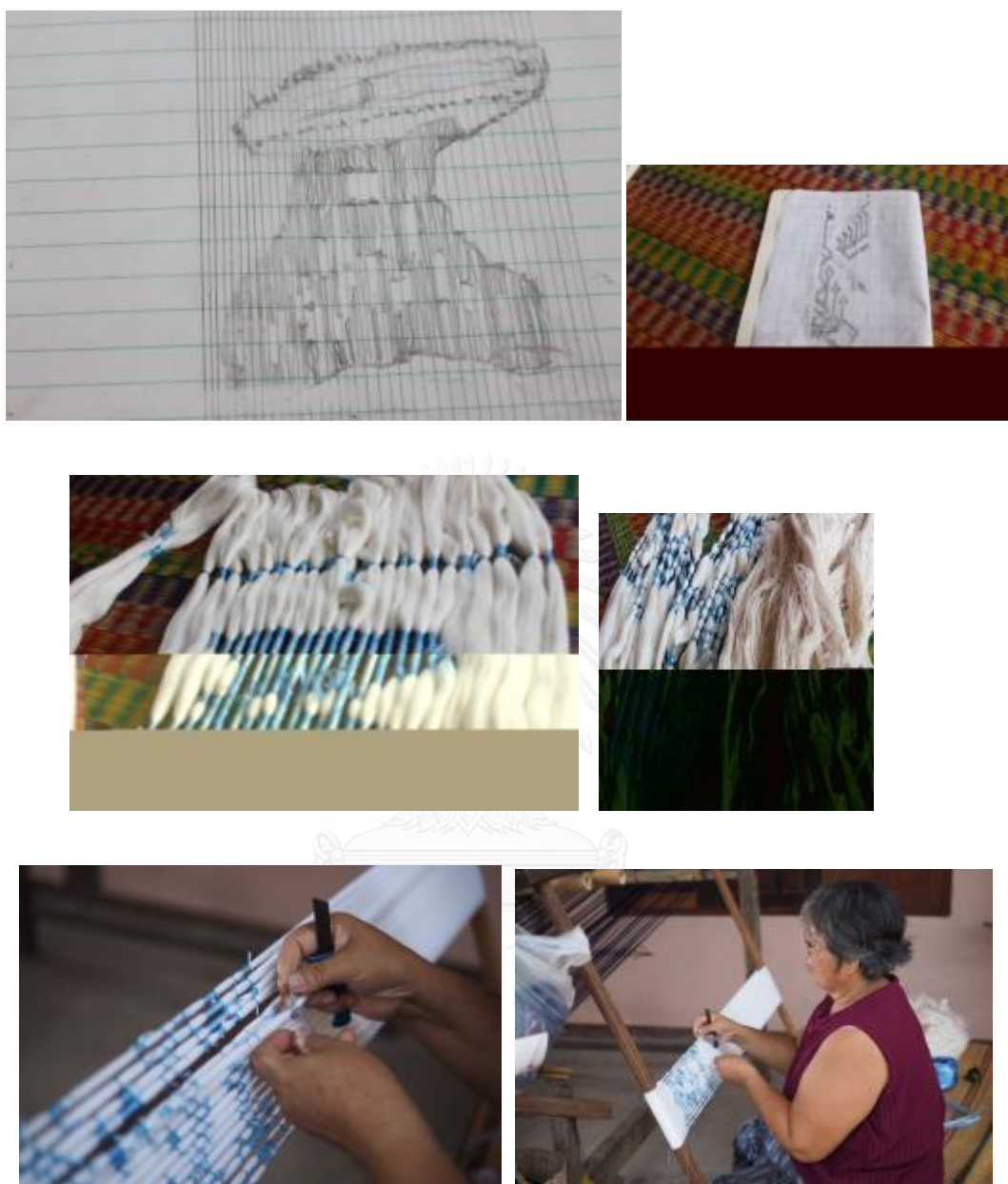
ภาพที่ 26 ผ้าทอลวดลายหอนางอุสาบนกี่ทอผ้าตามที่มีผู้สั่งทำ

ภาพที่ 27 นางทองกลาง เวียงวงศ์ ชาวบ้านจากบ้านใหม่ หมู่ที่ 2 กับผลงานผ้าทอมัดหมี่ลวดลาย
หอนางอุสา

ภาพที่ 28 ‘ผ้าทอลวดลายหอนางอุสา’ ที่ทอขึ้นเป็นที่นิยมชื่นชอบของผู้พบเห็น ชอบที่จะซื้อหรือ
สั่งทำตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าใช้แต่งกายในโอกาสพิเศษและงานพิธีในท้องถิ่น

ภาพที่ 29 กระบวนการทำงานตามขั้นตอนของการ ‘มัดหมี่ลวดลายหอนางอุสา’ ที่ต้องทำการมัด และย้อมเส้นด้ายตามลวดลายก่อน แล้วจึงนำไปทอเป็นผืนผ้าตามรายละเอียดจากการมัดย้อมนั้น ให้เกิดเป็นลวดลายหอนางอุสา

ภาพที่ 30 เส้นด้ายที่ทำการมัดหมี่ยอมตามลวดลายที่กำหนดไว้แล้ว พร้อมสำหรับการจะนำไปทอผ้า

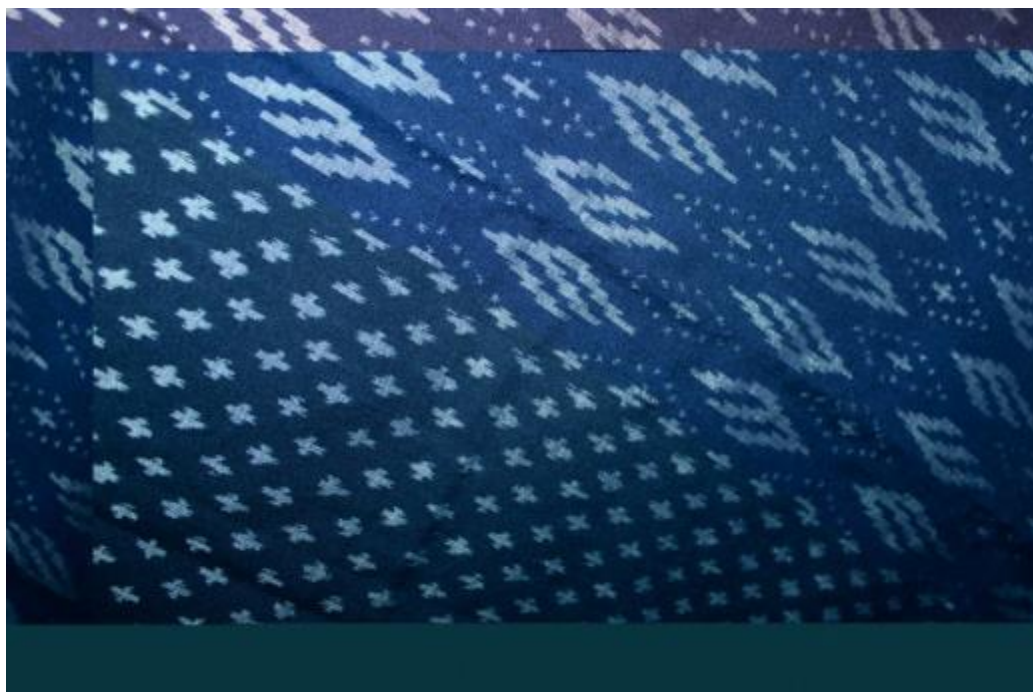
ภาพที่ 31 การทอผ้ามัดหมี่และอุปกรณ์การทอผ้าแบบพื้นบ้านอีสาน ที่ใช้ทำ ‘ผ้าทอลวดลายหอ
นางอุสา’

ภาพที่ 32 ดอกฝ้ายที่เอาเมล็ดออกหมดแล้ว จะต้องตากแดดให้แห้งดี (ประมาณ 3 - 7 วัน) แล้ว
ปั่นพันต่อกันไว้เป็นเกลียว

ภาพที่ 33 การปั่นฝ้ายที่เกลียวกันไว้ให้นั้นให้เป็นเส้นด้ายในวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน

ภาพที่ 34 ผ้าที่ทอขึ้นจากด้ายฝ้ายสีขาว จะถูกย้อมด้วยใบของต้นครามจนเป็นสีกรมท่าหรือสีน้ำเงินเข้มทำเป็นลวดลายต่างๆตามต้องการจากการมัดย้อมบนผืนผ้าทอนั้น

ภาพที่ 35 การย้อมครามแบบโบราณที่บ้านจอมศรีหมู่ที่ 1 ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านฝาง

ภาพที่ 36 อุปกรณ์ทำข้าวเม่าในบ้านจอมศรี หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองพาน ที่ปัจจุบันมีการปรับปรุง
ปัญหาดั้งเดิม โดยติดตั้งมอเตอร์เครื่องยนต์ทางการเกษตรทำงานแทนแรงคนตำข้าว

ภาพที่ 37 การแปรรูปในท้องถิ่นทำข้าวเกรียบว่าวใบเตยหอมที่มียอดจำหน่ายในท้องถิ่นหมดทุก
ฤดูการผลิต

ภาพที่ 38 ทิวทัศน์ในมุมหนึ่งของตำบลเมืองพานที่แลเห็นเทือกเขาภูพานน้อยชัดเจนของวัน
ท้องฟ้าสดใสในฤดูเก็บเกี่ยวข้าวในทุ่งนากว้างไกลสุดสายตา

ภาพที่ 39 รอยพระพุทธรูปบาทที่วัดพระพุทธรูปบาทบัวบก ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ
จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 40 รอยพระบาทหลังเต่า หนึ่งในสี่รอยที่พบบนเทือกเขาภูพานน้อย

ภาพที่ 41 รอยพระบาทหนองด้วงที่วัดพระพุทธรบาทหนองด้วง ตำบลเมืองพาน

ภาพที่ 42 รอยพระพุทธรบาทบัวบานที่วัดพระพุทธรบาทบัวบาน ในตำบลเมืองพาน

ภาพที่ 43 ต้นครามใบนำมาใช้ย้อมผ้าให้เป็นสีกรมท่าหรือสีคราม

ภาพที่ 44 ดอกฝ้ายสีสันสวยงามเมื่อแก่จัดจะทำให้ดอกฝ้ายเป็นปุ๋ยสีขาวใช้ทำเส้นด้ายฝ้าย

บันทึกข้อความ

คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
ชุดกิจกรรมมหาวิทยาลัย
เลขที่หนังสือรับ 03244
วันที่ 24 ต.ค. 2555

ส่วนงาน คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 1 โทร.0-2218-8147

ที่ จว.14/55

วันที่ 12 ตุลาคม 2555

เรื่อง แจ้งผลผ่านการพิจารณาจริยธรรมการวิจัย

เรียน คณะบดีคณะวิทยาศาสตร์การกีฬา

- สิ่งที่ส่งมาด้วย
1. ใบรับรองผลการพิจารณา
 2. เอกสารข้อมูลสำหรับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย
 3. หนังสือแสดงความยินยอม
 4. แบบสอบถาม

ตามที่ นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ นิสิตระดับคุณวุฒิบัณฑิต คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เสนอโครงการวิจัยที่ 093.1/55 เรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
โดยที่มีส่วนร่วมของชุมชน จังหวัดอุดรธานี (A MODEL DEVELOPMENT FOR CULTURAL TOURISM
WITH COMMUNITY PARTICIPATION, UDONTHANI PROVINCE) เพื่อให้กรรมการผู้ทบทวนหลัก
พิจารณาจริยธรรมการวิจัยความละเอียดแจ้งแล้วนั้น

การนี้ กรรมการผู้ทบทวนหลัก ได้เห็นสมควรให้ผ่านการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยได้
รับรองวันที่ 9 ตุลาคม 2555

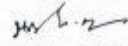
จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ณิศวี รัตนวงศาโรจน์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณิศวี ชัยชนะวงศาโรจน์)
กรรมการและเลขานุการ
คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน
กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 1 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑/1
คณบดี ภาวของคณะบดี (ศษ.ดร.บุญธรรม ฐิติชัย)
ไปรษณีย์
 ปรึกษาและดำเนินการต่อไป
 ไม่ทราบ
 อื่นๆ
 อื่นๆ
ลงชื่อ
24 ต.ค. 2555

โอน ลอพงษ์
บันทึกลงนามค.บ.นค
นศ.สุวิภา จ. ๒๓, ๑.๑.๒๕๕๖
นค.น.วิเศษ

26 ต.ค. 55

ทรง - ลือชัย พิเศษ

26 ต.ค. 55

AF 02-12

The Ethics Review Committee for Research Involving Human Research Subjects,
Health Science Group, Chulalongkorn University
Institute Building 2, 4 Floor, Soi Chulalongkorn 62, Phayathai Rd., Bangkok 10330, Thailand,
Tel: 0-2218-8147 Fax: 0-2218-8147 E-mail: eccu@chula.ac.th

COA No. 148/2012

Certificate of Approval

Study Title No.093.1/55 : A MODEL DEVELOPMENT FOR CULTURAL TOURISM WITH
COMMUNITY PARTICIPATION, UDONTHANI PROVINCE
Principal Investigator : MS.NIJIRA KLANGSOMBAT
Place of Proposed Study/Institution : Faculty of Sports Science,
Chulalongkorn University

The Ethics Review Committee for Research Involving Human Research Subjects, Health
Science Group, Chulalongkorn University, Thailand, has approved constituted in accordance with
the International Conference on Harmonization – Good Clinical Practice (ICH-GCP) and/or Code
of Conduct in Animal Use of NRCT version 2000.

Signature: Prida Tasanapradit Signature: Nuntaree Chaichanawongsaraj
(Associate Professor Prida Tasanapradit, M.D.) (Assistant Professor Dr. Nuntaree Chaichanawongsaraj)
Chairman Secretary

Date of Approval : 9 October 2012 **Approval Expire date** : 8 October 2013

The approval documents including

- 1) Research proposal
- 2) Patient/Participant Information Sheet and Informed Consent Form
- 3) Researcher
- 4) Questionnaire

Protocol No. 093.1/55
Date of Approval... - 9 OCT 2012
Approval Expire Date... - 8 OCT 2013

The approved investigator must comply with the following conditions:

1. The research/project activities must end on the approval expired date of the Ethics Review Committee for Research Involving Human Research Subjects, Health Science Group, Chulalongkorn University (ECCU). In case the research/project is unable to complete within that date, the project extension can be applied one month prior to the ECCU approval expired date.
2. Strictly conduct the research/project activities as written in the proposal.
3. Using only the documents that bearing the ECCU's seal of approval with the subjects/volunteers (including subject information sheet, consent form, invitation letter for project/research participation (if available)).
4. Report to the ECCU for any serious adverse events within 5 working days
5. Report to the ECCU for any change of the research/project activities prior to conduct the activities.
6. Final report (AF 03-12) and abstract is required for a one year (or less) research/project and report within 30 days after the completion of the research/project. For thesis, abstract is required and report within 30 days after the completion of the research/project.
7. Annual progress report is needed for a two-year (or more) research/project and submit the progress report before the expire date of certificate. After the completion of the research/project processes as No. 6.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวนิจิรา คลังสมบัติ จบการศึกษาระดับปริญญาตรี บธบ. (การเงินและการธนาคาร) มหาวิทยาลัยรามคำแหง ระดับปริญญาโท วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (สาขาวิทยาศาสตร์การกีฬา แขนงการจัดการนันทนาการการท่องเที่ยว) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และระดับปริญญาเอกแขนงวิชาวิทยาการการจัดการกีฬาและนันทนาการ คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประวัติการทำงาน Thomas Cook (Thailand) Company Limited (Thai Asia Travel Co.,Ltd.)(1991 - 2006) VNP Commercial Legal Consultant Co.,Ltd.(1990 - 1991) Redd Barna (The Norwegian Save the Children Federation)(1980 - 1987) CRS (Catholic Relief Services) : A Vocational Training Program for Fatima Church - Din Daeng (USAID funded 1980)

